

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**EKSISTENTIAALIS-FENOMENOLOGINEN
HAASTATTELUTUTKIMUS RAJAVARTIOMIEHEN
AMMATTIETIIKASTA**

Pro gradu -tutkielma

Luutnantti

Lauri Perälä

Maisterikurssi 1

Rajavartiolinja

Toukokuu 2011

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi: Maisterikurssi 1	Linja: Rajavartiolinja
Tekijä: Luutnantti Lauri Perälä	
Tutkielman nimi: EKSISTENTIAALIS-FENOMENOLOGINEN HAASTATTELUTUTKIMUS RAJAVARTIOMIEHEN AMMATTIETIIKASTA	
Oppiaine johon työ liittyy: Johtaminen	Säilytyspaikka: Kurssikirjasto (MPKK:n ja RMVK:n kirjastot)
Aika: Toukokuu 2011	Tekstisivuja: 113 Liitesivuja: 13
TIIVISTELMÄ <p>Etiikan kysymykset ovat kiinnostaneet tutkijoita yli 2000 vuoden ajan. Ammattietiikalla tarkoitetaan niitä etiikan kysymyksiä, jotka koskevat ammattilaisten työelämässä tekemiä valintoja. Ammattietiikka ei ole etiikasta erillinen maailma, sillä etiikan yleiset periaatteet pätevät myös työelämässä. Rajavartiolaitos käyttää yhteiskunnassa julkista valtaa, joka asettaa erityisen tiukat vaatimukset ammattieettiselle toiminnalle. Toimintaa ohjaavat periaatteet on tuotava avoimen keskustelun kautta yhteiskunnan arvioitaviksi. Rajavartiomiehen toiminta perusoikeuksien turvaajana vaatii henkilökohtaista ammattieettisiin periaatteisiin sitoutumista.</p> <p>Tutkielmassa ammattietiikkaa lähestytään rajavartiomiesten subjektiivisten kokemusten kautta. Tutkielma pyrkii mahdollisimman alkuperäisen kokemuksen tavoittamiseen. Tutkimustehtävänä on selvittää, millaisia kokemuksia operatiivisessa tehtävissä työskentelevillä rajavartiomiehillä on ammattietiikasta. Tutkimustehtävän selvittämiseksi tutkielmassa vastataan siihen, mitä etukäteisoletuksia tutkimusobjektina olevan ihmisen tutkiminen edellyttää, miten tutkimuskohde ymmärretään, miten rajavartiomiesten kokemuksia ammattietiikasta voidaan ymmärtää ja mitkä tekijät vaikuttavat rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan.</p> <p>Tutkimusmetodina käytetään Juha Perttulan kehittämää kuvailevaa hermeneuttisen psykologian mallia. Valitussa metodissa kokemusta tarkastellaan pintatasolla. Tutkimusaineisto koostuu teemoitellun kyselyn pohjalta tehdyistä avoimista haastatteluista. Tutkielmassa haastatellaan viittä rajavartiomiestä. Haastateltavat valittiin siten, että heillä olisi mahdollisimman laaja kokemus rajavartiolaitoksen operatiivisista tehtävistä.</p> <p>Tutkimustulokset esitetään tutkimusmetodin tuottamien yksilökohtaisten merkitysverkostojen ja spesifien yleisten sisältöalueiden avulla. Tutkielmassa käytetään SWOT-analyysia tiivistämään saadut tutkimustulokset ja parantamaan tutkimustulosten luettavuutta. Tutkimustulosten tulkintaan luodaan syvyyttä aineistosta esille nousseiden etiikan teorioiden avulla. Rajavartiomiehen ammattietiikkaan liittyvät tutkielman mukaan erityisesti velvollisuusetiikka, hyve-etiikka ja utilitarismi.</p> <p>Tutkimustulosten perusteella rajavartiomiehen kokemukset ammattietiikasta voidaan jakaa omaan toimintaan, operatiiviseen toimintaan ja organisaation sisäiseen toimintaan. Oman toiminnan osalta esille nousevat arvot ja arvostukset, hyveet ja paheet, periaatteet, työmoraali, henkilökohtainen päätöksenteko, harkinnan käyttö, oikea ja väärä toiminta ja ennakoluulot. Operatiivisen toiminnan osalta kokemukset jakautuvat asiakaspalveluun, epävirallisiin sanktioihin, ongelmatilanteisiin ja normeihin. Organisaation sisäisen toimintaan liittyvät Rajavartiolaitoksen arvot, sotilaallisuus, johtaminen, vuorovaikutus, organisaation päätöksenteko, koulutus, henkilöstöryhmien väliset erot ja rajamieshenki.</p> <p>Tutkielma tarjoaa täysin uudenlaisen ja mielenkiintoisen näkökulman rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan. Tutkielma luo myös hyvän perustan rajavartiolaitoksen ammattieettiselle keskustelulle. Tutkimustulokset nostavat esiin useita jatkotutkimustarpeita. Tärkeimpänä näistä voidaan pitää rajavartiolaitoksen organisaatiokulttuurin tutkimista.</p>	
AVAINSANAT: <p>Ammattietiikka, arvo, arvot, eksistenssi, etiikka, fenomenologia, haastattelututkimus, hermeneutiikka, ihmiskäsitys, moraali, normit, rajavartiolaitos.</p>	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	3
1.2 TUTKIJAN ESIYMMÄRRYS	5
1.2.1 <i>Miksi tutkin ammattietiikkaa?</i>	7
1.3 TUTKIELMAN RAKENNE	9
2. TUTKIELMAN PERUSOLETUKSET	13
2.1. IHMINEN AINUTLAATUISENA TUTKIMUSOBJEKTINA	14
2.1.1 <i>Situationaalinen säätöpiiri</i>	17
2.2. TODELLISUUDEN RAKENTUMINEN	23
2.3. TIEDON SOSIAALINEN RAKENTUMINEN	25
2.3.1 <i>Sosiaalistuminen</i>	28
2.3.2 <i>Tiedon legitimointi</i>	29
2.4. ETIIKKA	32
2.4.1 <i>Ammattietiikka</i>	36
2.4.2 <i>Hyvä</i>	38
2.4.3 <i>Moraali</i>	41
2.4.4 <i>Arvot</i>	46
2.5. AMMATTIEETTISTÄ TOIMINTAA OHJAAVAT NORMIT	52
3. EKSISTENTIAALIS-FENOMENOLOGINEN TUTKIMUS	56
3.1. LUONNOLLINEN ASENNE JA REDUKTIO	59
3.2. KOKEMUKSEN TUTKIMINEN	61
3.3. AINEISTON HANKINTA JA ANALYYSI	64
3.3.1 <i>Analyysimenetelmä</i>	69
3.4. YKSILÖLLISET MERKITYSVERKOSTOT – METODIN ENSIMMÄINEN PÄÄVAIHE	71
3.5. YLEISET MERKITYSVERKOSTOT – METODIN TOINEN PÄÄVAIHE	74
4. TUTKIMUSTULOKSET	90
4.1. VELVOLLISUUS	90
4.2. HYVEET	95
4.3. UTILITARISMI	100
4.4. SWOT-ANALYYSI	101
4.5. TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	104
4.5.1 <i>Bibliometria</i>	110
4.6. POHDINTA	111
4.7. JATKOTUTKIMUS	112
LÄHTEET	114
LIITTEET	122

EKSISTENTIAALIS-FENOMENOLOGINEN HAASTATTELUTUTKIMUS RAJAVARTIOMIEHEN AMMATTIETIIKASTA

1. JOHDANTO

Euroopan unionin rajaturvallisuusvirasto FRONTEXin teettämässä tuoreessa tutkimuksessa, *Ethics of border security*, luotiin yleiskatsaus eurooppalaisten rajavartiomiesten ammattieettiseen toimintaan. Tutkimuksessa erotettiin toisistaan etiikka, laki ja vapaaehtoiset käyttäytymissäännöt. Tutkimuksen mukaan Euroopan rajaturvallisuusorganisaatiot toimivat pääasiassa sellaisten eettisten normien mukaan, jotka on laadittu muille viranomaisille. Yhteistä eurooppalaisia rajaturvallisuustehtäviä ohjaavaa asiakirjaa ei ole olemassa, vaikka Euroopan unioni onkin asettanut monia rajavartiomiesten toimintaa koskevia vaatimuksia.¹ Tutkimuksessa todettiin, että suomalaiset ammattieettiset normit sisältyvät rajavartiolakiin, jossa säädetään esimerkiksi perusoikeuksien suojasta, tasa-arvoisesta kohtelusta, lahjonnan kiellosta, yksilönsuojasta ja rajavartiomiesten käyttäytymistä koskevista ohjeista. Suomessa ei tutkimuksen mukaan ole kuitenkaan käytössä vapaaehtoisia käyttäytymissääntöjä, kuten ammattieettistä julistusta.²

FRONTEXin teettämä tutkimus osoittaa, että kansainvälisen huomion kohdentuminen rajaturvallisuuden liittyviin kysymyksiin on johtanut kiinnostukseen myös rajavartiomiesten toimintaa ohjaavia periaatteita kohtaan. Suomessa rajavartiomiesten ammattietiikasta on keskusteltu julkisesti lähinnä mediahuomiota saaneiden tapahtumien, kuten georgialaisten naisten käännätyksen, rajavartioliiton lakon, Harva-hankkeen³ käynnistymisen ja China Centerin ratsian jälkeen.⁴ Rajavartiolaitos ei ole kuitenkaan osallistunut yhteiskunnalliseen keskusteluun, ja ammattietiikkaan liittyvistä aiheista on vaiettu myös organisaation sisällä. Tämän tutkielman yhtenä tavoitteena on herättää keskustelua rajavartiomiehen toimintaa ohjaavista ammattieettisistä periaatteista.

¹ Ethics of border security (2010), s. 6–19.

² Ammattietiikkaan sisältyviä toimintaohjeita annetaan sisäisissä määräyksissä. Näistä tärkeimpinä voidaan pitää strategia-asiakirjoja, tasa-arvosuunnitelmaa ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa.

³ Sisäministeriön hanke, jolla pyrittiin parantamaan harvaan asuttujen alueiden turvallisuutta tehostamalla viranomaisyhteistyötä.

⁴ Väite perustuu Helsingin sanomien digitaaliseen arkistoon tehtyihin hakuihin sekä omiin havaintoihin mainituista tapahtumista.

Rajavartiolaitos on eurooppalaisen rajaturvallisuuden ammattilainen, ja Euroopan unionin yhteiseen rajaturvallisuusmalliin on omaksuttu laajasti suomalaisia parhaita käytänteitä. Rajavartiolaitoksen tehtäväkenttä on laajentunut sisäisen turvallisuuden alueelle esimerkiksi poliisi- ja ensivastetehtävien, monipuolisen viranomaisyhteistyön ja rikostorjunnan kautta. Laajentunut yhteiskunnallinen ja kansainvälinen vastuu vaativat rajavartiolaitokselta aikaisempaa kovempaa itsekuria. Timo Airaksisen mukaan moraalista ajattelua onkin kehitettävä, jotta se voisi vastata yhteiskunnan asettamiin uusiin haasteisiin.⁵

Rajavartiomiesten⁶ on oltava valmiita tarkastelemaan oman toimintansa perusteita kriittisesti. Rajavartiomiehen toiminta ja työn vaikuttavuus pohjautuvat lopulta jokaisen henkilökohtaisiin arvoihin ja periaatteisiin. Vaikka rajavartiolaitoksen kaltaisessa linja-esikuntaorganisaatiossa vastuuta kantavia esimiehiä onkin hierarkian jokaisella tasolla, on moraalinen vastuu virkatoimesta aina yksittäisellä rajavartiomiehellä. Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, millä tasolla rajavartiomiesten ammattieettinen toiminta todellisuudessa on. Onnistuessaan tutkielma herättää Airaksisen peräänkuuluttamaa moraalista keskustelua, ja tukee osaltaan rajavartiomiesten ammattieettisen toiminnan ja koulutuksen kehittämistä.

Rajavartiomiehen tärkein tehtävä julkista valtaa käyttävänä virkamiehenä on perusoikeuksien suojeleminen. Asiakkaan on voitava luottaa siihen, että rajavartiomies toimii työssään asiallisesti ja perusoikeuksia edistäen. Yhdestäkin ammattieettisestä virheestä voi aiheutua vakavia seurauksia sekä yksilölle että organisaatiolle. Rajavartiolaitoksessa ei ole kuitenkaan varsinaisia ammattieettistä toimintaa ohjaavia sisäisiä määräyksiä, tai toimintaa ohjaavia moraalisesti velvoittavia sääntöjä.⁷ Viimeisin käytössä ollut ammattieettinen ohje on rajavartijan oppaassa, vuodelta 1986.⁸ Näin ollen organisaatio ei sitouta rajavartiomiehiä erityisesti rajaturvallisuustehtäviin liittyviin ammattieettisiin periaatteisiin.⁹ Elämme yhteiskunnassa, missä esimerkiksi opettajilla, museotyötä tekevilla, journalistilla, hierojilla, arkkitehdeillä, tietojenkäsittelijöillä, apteekkareilla, asianajajilla, sairaanhoitajilla ja löytöeläintoimijoilla on julkaistut ammattieettiset periaatteet. Toivottavasti tulevaisuudessa myös rajavartiomiehet saavat oman ammattieettisen ohjeistuksensa.

⁵ Airaksinen (1987), s.77.

⁶ Laki rajavartiolaitoksen hallinnosta 15§ määrittelee rajavartiomiehen seuraavasti: *rajavartiomies* on rajavartiolaitoksen virkamies, joka on saanut valtioneuvoston asetuksella säädettävän rajavartiomiehen koulutuksen ja jonka asianomaisen hallintoyksikön päällikkö on määrännyt rajavartiomieheksi. Rajavartiomiehellä on rajavartiolaissa ja muussa laissa rajavartiomiehelle säädetyt toimivaltuudet.

⁷ Strategia-asiakirjoissa viitataan ammattietiikkaan liittyviin ilmiöihin, mutta varsinaista ammattieettistä ohjeistusta ei ole.

⁸ Rajavartijan opas (1986), s.89. Opas edellyttää esimerkiksi nuhteetonta käyttäytymistä. Nykyään rajavartijan oppaan eettinen sisältö kuuluu samankaltaisena rajavartiomiesten peruskoulutukseen. Ammattietiikan opetus koskee etenkin lainsäädäntöä ja asiakaspalvelutilanteita. Tieto perustuu keskusteluun Raja- ja merivartiokoulun kurssinjohtajan, kapteeni Pasi Kylmämaan kanssa.

⁹ Yleiset velvoitteet tulevat esimerkiksi virkamieslaista ja hallintolaista, mutta spesifejä rajavartiolaitosta koskevia ohjeita ei ole. Esimerkiksi poliisilla on käytössään hyvän *poliisitoiminnan julistus*, seinätaulu: *ammattitaitojen hyvä poliisi* sekä *poliisin eettinen vala*. Kaikki poliisimiehet vannovat eettisen valan valmistumisen jälkeen. Katso esimerkiksi *Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta*, [http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/F44FC1BF5A55D209C22573E80041BE85/\\$file/3-2008.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/F44FC1BF5A55D209C22573E80041BE85/$file/3-2008.pdf)

Rajavartiolaitoksen strategia 2019 asettaa vaatimuksia sekä rajavartiomiehen että rajavartiolaitoksen ammattieettiselle toiminnalle. Strategiaan liittyvän arvoasiakirjan mukaan Rajavartiolaitos toimii arvojensa pohjalta luotettavasti, ammattitaitoisesti ja yhteistyökykyisesti.¹⁰ Arvoasiakirjan mukaan rajavartiolaitoksen tehtävät ja toiminnan luonne edellyttävät, että rajavartiolaitoksen ratkaisujen ja tekojen on oltava kaikissa tilanteissa mahdollisimman oikeita ja eettisesti kestäviä.¹¹ Arvojen yksityiskohtaisissa selityksissä Rajavartiolaitos sitoutuu toiminnassaan korkeatasoiseen ammattieettiseen toimintaan. Rajavartiolaitos lupaa, että sen tekemät ratkaisut ja toiminta ovat eettisesti oikeita, perusteltuja ja säännösten mukaisia. Asiakirjassa mainitaan, että Rajavartiolaitos kunnioittaa ihmisarvoa, yksityisyyden suojaa, perusoikeuksia sekä luontoa. Rajavartiolaitos noudattaa kohtuullisuutta ja tasapuolisuutta ja huolehtii siitä, että kaikkia kohdellaan samojen periaatteiden mukaisesti. Asiakirjassa todetaan myös, että Rajavartiolaitoksella on korkea moraalit. Arvoja kuvaillaan asiakirjassa yli 60 erilaisella määritelmällä. Voidaan tiivistäen todeta, että Rajavartiolaitos sitoutuu edistämään toiminnallaan kaikkea hyvää, ja vastustamaan kaikkea pahaa. Käytännön toiminnan kannalta on kuitenkin oleellista ainoastaan se, miten strategiatyökalut jalkautuvat käytännön toimintaan.

Tämä tutkielma selvittää julkaistujen arvojen todellisen vaikutuksen rajavartiomiesten päivittäiseen toimintaan. Tutkielman tavoitteena on paljastaa rajavartiomiesten todelliset toimintaa ohjaavat arvot ja periaatteet. Tämä on erittäin tärkeää, sillä näin strategia-asiakirjoihin kirjattavia tavoitteita voidaan kehittää vastaamaan rajanylityspaikoilla ja rajavartioasemilla vallitsevaa todellisuutta, ja tavoitteista tulee saavutettavia.

1.1 Tutkimustehtävä

Tutkielma on sotatieteellinen, sillä se tehdään Maanpuolustuskorkeakoulussa johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksella. Sotatieteet tieteenalana muodostavat erittäin laajan kokonaisuuden, johon sisältyy useita erityistieteitä. Sotatieteellisen tästä tutkielmasta tekeekin lähinnä tutkijan ja tutkimusobjektien työnantajaorganisaation sotilaallinen järjestys. Samoista syistä tutkielmaa voidaan pitää myös rajaturvallisuuden tutkimusalaan kuuluvana työnä. Tutkielman tiedonintressi¹² ja tutkimusmenetelmä kuuluvat erityistieteenalana kuitenkin psykologiaan. Tutkielman tavoitteena on eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian avulla kuvailla ja ymmärtää tutkimusobjektin välitöntä subjektiivista kokemusta ammattietikasta.

¹⁰ Rajavartiolaitoksen strategia 2019.

¹¹ Rajavartiolaitoksen arvot (2005).

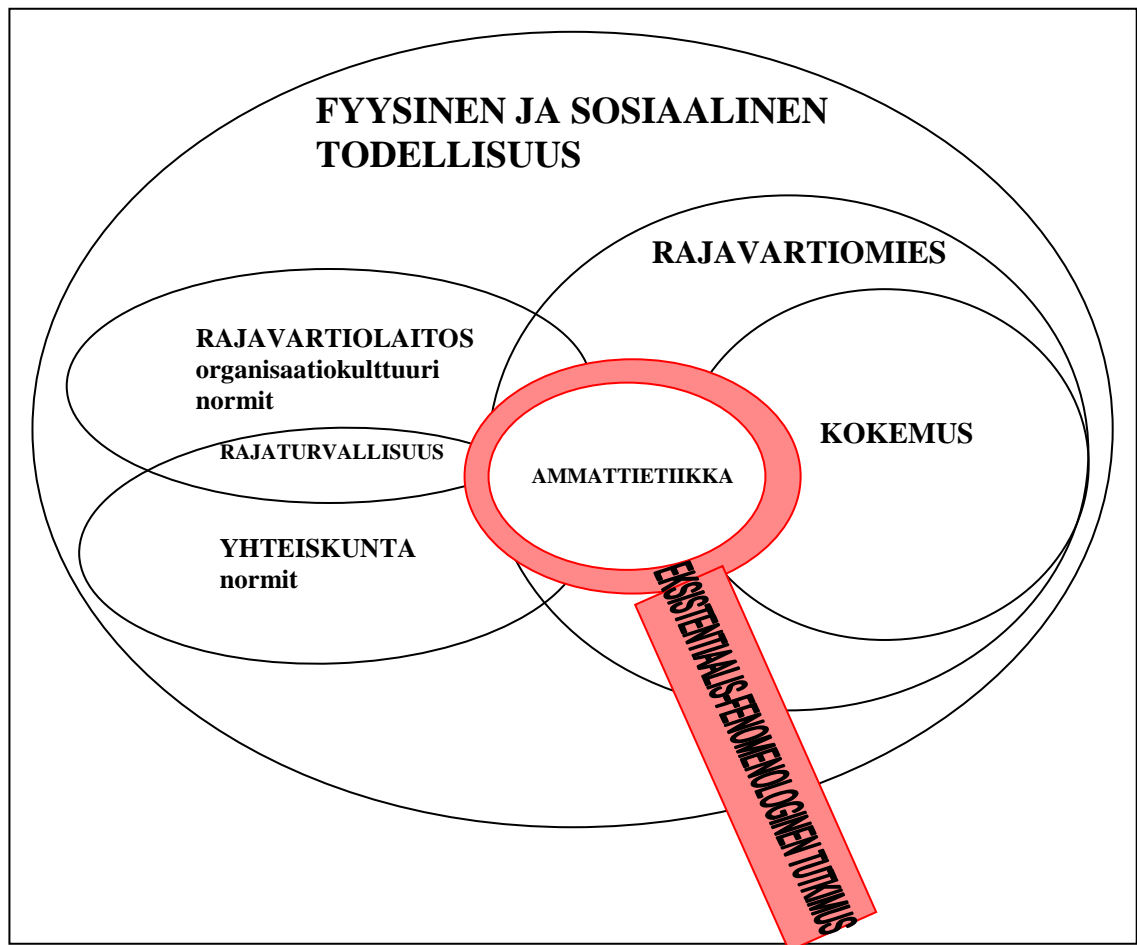
¹² Viitataan tässä tiedonintressillä tulkinnalliseen näkökulmaan, jossa tutkija pyrkii ymmärtämään ja tulkitsemaan tutkimuskohdettaan. Tätä kutsutaan myös tekniseksi tiedonintressiksi. Sen juuret ovat hermeneutiikassa ja fenomenologiassa.

Tämän tutkielman tehtävänä on selvittää, millaisia kokemuksia operatiivisessa tehtävissä työskentelevillä rajavartiomiehillä on ammattietiikasta.

Tutkimustehtävän selvittämiseksi tutkielmassa vastataan seuraaviin kysymyksiin.

- mitä etukäteisoletuksia tutkimusobjektina olevan ihmisen tutkiminen tutkijalta edellyttää?
- miten ymmärtää tutkimuskohteen?
- miten voimme ymmärtää rajavartiomiesten kokemuksia ammattietiikasta?
- mitkä tekijät ja ilmiöt vaikuttavat rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan?

Tutkielman viitekehys on esitetty alla olevassa *kuvassa 1*.

KUVA 1. Tutkielman viitekehys.

1.2 Tutkijan esiymmärrys

”Mikäli meillä on vuorovaikutteinen suhde toisiin ihmisiin, syntyy hermeneuttisen ymmärtämisen tarve.” Martin Kusch

Juha Varton mielestä tutkija voi asettaa kysymyksiä, ymmärtää¹³ ja tulkita tutkimuskohdetta vain oman kokemuksensa valossa. Mitään objektiivista tutkimuskohdetta tarkastelevaa tasoa ei ole olemassa.¹⁴ Wilhelm Dilthey kannustaa tutkijaa nimenomaan tuomaan itseään tutkimukseen sen sijaan, että sulkisi itsensä ulkopuolelle¹⁵. Se, mitä valitsemme tutkittavaksi, ja se, miten ymmärrämme tutkimuksemme lopputulokset, liittyy aina suoranaisesti omaan elämäämme. Tutkimustyön tulee olla selkeästi ymmärretty elämismaailman osa, ja tutkimuksessa esille tulevien piirteiden on järkevällä tavalla asetettava siihen merkitysten todellisuuteen, jossa tutkija elää.¹⁶ Tämän tutkielman kannalta onkin tärkeää huomata, että tutkija kuuluu samaan sosiaaliseen piiriin tutkittavien kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijalla on paljon samankaltaista tietoa ja kokemuksia kuin tutkittavilla.¹⁷ Dilthey sanookin, että tutkittavien ymmärtäminen ja tulkinta olisi mahdotonta, jos elämänilmaisu olisi täysin vieras, ja toisaalta tarpeeton, jos siinä ei olisi mitään vierasta.¹⁸

Tutkielma kietoutuu vääjäämättä monitasoiseen ymmärtämisen ja tulkinnan maailmaan¹⁹. Friedrich Schleiermacher kuvaa ymmärtämisen loputonta kehää hermeneuttiseksi²⁰ kehäksi, jossa ymmärtäminen kehittyy jatkuvasti, muttei saavuta koskaan täydellisyyttä. Varton mukaan hermeneuttinen kehä lähtee aina joistakin tietyistä lähtökohdista ja palaa takaisin oivaltaen ja ymmärtäen nämä kohdat. Omien lähtökohtien ymmärtäminen vapauttaa osittain niiden orjuudesta, mutta nyt lähtökohtien ymmärtäminen on uusi lähtökohta, joka on oivallettava ja ymmärrettävä, jotta siitä vapautuu. Näin kehä pyörii ja avaa uusia näkökulmia.

¹³ Tämän tutkielman kannalta on tärkeä huomioida, että ymmärtäminen on edellytys kokemusten muodostumiselle ja myös niiden tutkimiselle. Kiviniemi (2007), s.33.

¹⁴ Varto (1992), s.16–17, 63.

¹⁵ Kusch (1986), s.61.

¹⁶ Varto (1992), s.16–17, 63.

¹⁷ Myöhemmin samaa tarkoitetaan tilanteiden rakennetekijöillä.

¹⁸ Kusch (1986), s.65.

¹⁹ Tässä tutkielmassa voidaan pohtia esimerkiksi seuraavasti. Miten tutkija ymmärtää tutkimuskohteen, tutkimusobjektin, lähdeaineiston ja haastatteluaineiston? Miten tutkimusobjekti ymmärtää haastattelukysymykset? Miten tutkimusobjekti ymmärtää omat kokemuksensa ja tutkimukset tuottamat tulokset? Miten tutkija ymmärtää tutkimustulokset? Miten lukija ymmärtää tutkimusprosessin, tutkijan lähtökohdat ja tutkimustulokset?

²⁰ Hermeneutiikka tulee kreikan verbistä *hermeneuo*, joka tarkoittaa julistaa, kääntää tai sanoa. Sanan juuret ovat jumalten lähettimen Hermeksen nimessä. Kreikkalaisen mytologian mukaan Hermes keksi kielen ja kirjoittamisen ja toi jumalten viestejä ihmisille. yksinkertaisesti ilmaistuna hermeneutiikka on taitoa ymmärtää puhetta tai tekstiä. Kusch (1986), s.13–25.

Hermeneuttinen kehä vie tutkijaa syvemmälle ymmärryksen maailmaan.²¹ Tämän tutkielman osalta voidaan esimerkiksi ajatella, että hermeneuttisessa kehässä tutkijan ja tutkittavan ymmärrys kietoutuvat yhteen, ja lähentyvät hiljalleen toisiaan, jolloin ymmärtämisestä tulee dialogista keskustelua tutkijan ja haastatteluaineiston välillä. Hans-Georg Gadamer kuvaa vastaavaa tilannetta horisonttien yhteen sulautumisena. Horisonttien sulautumisessa tutkijan horisontti laajenee tutkittavan horisontilla, jolloin esiin piirtyy aiempaa rikkaampi maisema.²²

Schleiermacherin hermeneuttinen kehä perustuu holistiseen periaatteeseen, jossa kokonaisuus on ymmärrettävissä osista, ja osat niiden suhteesta kokonaisuuteen. Vaikka kokonaisuuden ymmärtäminen luokin perustan osien ymmärtämiselle, haluamme konstruoida kokonaisuutta vasta osien avulla ja niiden kautta.²³ Olen edennyt tutkielmassani Schleiermacherin periaatteen mukaisesti niin, että olen pyrkinyt identifioimaan kaikki ne osat, joista tutkimustehtäväni rakentuu. Kokonaisuuden ymmärtämisen jälkeen olen lähestynyt tutkimuskohdetta sen osien, eli tässä tapauksessa esimerkiksi rajavartiomiesten subjektiivisten kokemusten kautta. Tässä tutkielmassa osien tavoittaminen ei olisi ollut mahdollista ennen kokonaisuuden ymmärtämistä, mutta vasta osien sulautuminen tutkijan horisonttiin on tuonut väriä tutkijan kokonaismaisemaan.

”Ihminen tuntee itsensä vain sikäli kuin hän tuntee maailman, josta hän tulee tietoiseksi itsessään, samoin kuin itsestään maailmassa” J. W. von Goethe

Hermeneutiikan keskeisin käsite tämän tutkielman osalta on esiymmärrys²⁴. Esiymmärryksellä viitataan tässä tutkielmassa arkiymmärrykseen, luonnollisen asenteen tapaan ymmärtää todellisuutta, ja fenomenologisen ihmiskäsityksen mukaiseen tapaan todellistua. Fenomenologisesta näkökulmasta esiymmärrys ei ole muista merkityksistä poiketen tajunnallista ihmisen mielessä tapahtuvaa ymmärtämistä²⁵. Lauri Rauhala kuvaa fenomenologista esiymmärrystä ihmisen olemisehtojen toteutumiseksi ihmisen reaalisen olemassaolon muodossa ja laadussa. Olemisehdot voivat olla itse valittuja tai kohtalonomaisesti valikoituneita²⁶. Rauhalan mukaan esiymmärrys voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että keho ymmärtää sairauden erilaisina

²¹ Varto (1992), s.69.

²² Kusch (1986), s.107.

²³ Kusch (1986), s.37–39.

²⁴ Esiymmärrys on myös hermeneuttisen kehän keskiössä.

²⁵ Perttula (1995), s.19.

²⁶ Rauhalan mukaan eksistenssin kohtalonomaiset komponentit ovat luonnon säätelemiä (geenit, ilmasto jne.), kulttuurin säätelemiä (kieli, traditiot, arvot, normit jne.) ja yhteiskuntajärjestelmän säätelemiä. (kansalaisvelvollisuudet, sosiaaliturva jne.). Eksistenssin vapaus määritellä omia ehtojaan tulee erityisen selkeästi esille sivistyksellisissä komponenteissa (koulutus jne.), sosiaalisissa suhteissa (mahdollisuus ystävien valintaan jne.), perheen osalta (mahdollisuus avioliittoon ja lapsiin), lähiympäristön osalta (asuinpaikka, työpaikka jne.), ja sosio-ekonomisen aseman osalta (mahdollisuus valita ammatti, ansiotaso jne.). Rauhala (1976), s.75–76. Vertaa myöhemmin Heideggerin olemassaolon ehtoihin.

merkkeinä, jotka vaikuttavat tajunnan kautta ihmisen toimintaan.²⁷ Eksistentiaalisessa fenomenologiassa esiymmärryksestä käytetään termiä tulkkiutuneisuus, joka tarkoittaa ihmisen situationaaliseen ja keholliseen toteutumiseen sisältyvää esiymmärtäneisyyttä²⁸. Mikään samoin nimettävä asiointi eri tilanteissa ei tarjoa aivan samaa sisältöaihetta eri persoonien maailmankuvien merkityssuhdemuodostukselle. Jokaisen tilanteen yksityisen rakennetekijän merkitysaihe tulkkiutuu esiymmärtäneisyytenä toisten rakennetekijöiden kontekstissa yksilöllisellä tavalla.²⁹ Esimerkiksi rajavartiomiesten A ja B suunniteltu siirto toiseen hallintoyksikköön sisältää aivan erilaisen merkityksenmuodostuksen tilanteessa, jossa rajavartiomiesten sosiaalinen verkosto uudella paikkakunnalla on erilainen.

Tässä tutkimusprosessissa esiymmärrys merkitsee pääasiassa tutkijan oman ymmärtämisen kehittymistä. Voidaan liioittelematta todeta, että kaikki tässä tutkimusraportissa esillä oleva informaatio perustuu tutkijan esiymmärrykseen. Jokainen lähdeosa ja tehty viittaus on päätynyt tutkielmaan tutkijan esiymmärryksen kautta. Näin ollen paras tapa tutkijan esiymmärryksen³⁰ selvittämiseksi onkin tutkimusraportin lukeminen. Tutkijan, tutkimusobjektin ja lukijan esiymmärrys ei ole kuitenkaan vain tutkimusprosessiin sidoksissa oleva ilmiö. Esiymmärrys kehittyy jatkuvasti vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja fyysisen todellisuuden kanssa. Esiymmärrykseen vaikuttavat yksilön todellistumisen³¹ ehtojen lisäksi esimerkiksi tämän kasvatus, koulutus ja sosiaaliset suhteet. Maija Lehtovaaran mukaan kaikki ymmärtäminen onkin yhteyksissä ymmärtämistä³².

1.2.1 Miksi tutkin ammattietiikkaa?

Kiinnostuin organisaatiokulttuurin ilmiöistä ensimmäisen kerran vuonna 2002 työskennellessäni nuorempana rajavartijana Raja-Joosepin rajavartiostasemalla Ivalossa. Teoreettiset käsitteet olivat tuolloin vielä outoja, joten en ymmärtänyt havaintojeni merkitystä. Ihmettelin tuolloin kenttäväen ja johtoportaan välisiä ristiriitoja. Etenkin ylempien johtoportaiden henkilöstö tuntui toimivan täysin erilaisessa todellisuudessa kuin missä itse olin. Tilanne kärjistyi entisestään rajavartioliiton lakon aikana.

²⁷ Rauhala (1998), s.24–26.

²⁸ Perttula & Latomaa (1995), s.108.

²⁹ Rauhala (1998), s.112.

³⁰ Koska esiymmärrys muuttuu jatkuvasti, ei lukija voi mennä ajassa taaksepäin (kuin valittujen perusoletusten ja teorioiden osalta), mutta tutkijan tutkimusprosessin päättyessä saavuttama ymmärrys (joka on reflektion ja kehittymisen esiymmärrys) on luettavissa tutkimusraportista.

³¹ Tällä viitataan eksistentiaalis-fenomenologiseen ihmiskäsitykseen, johon syvennyttään *ihminen ainutkertaisena tutkimusobjektina* -luvussa.

³² Varto (1994), s.12.

Halusin selvittää, mistä eri organisaatiotasojen välisen toiminnan ristiriitaisuudet johtuivat. Päädyin maisterikurssin alussa siihen, että tutkisin Rajavartiolaitoksen organisaatiokulttuuria. Tutustuessani muun muassa Edgar Scheinin tuotantoon, minulle kuitenkin selvisi, että en olisi päässyt käsiksi organisaatiokulttuurin tutkimiseen perinteisesti käytetyillä tutkimusmenetelmillä niihin ihmisen toiminnan taustalla oleviin perusoletuksiin, jotka minua kiinnostivat.³³ Schein toteaaakin, että usein organisaatiokulttuurin tutkijat tutkivat tosiasiasa ihmisten arvoja.³⁴ Tästä sain ajatuksen rajata organisaatiokulttuuria koskeva tutkimukseni arvoihin. Valintaa puolsivat jälleen kerran työelämässä saadut ristiriitaiset havainnot. Rajavartiolaitoksen viralliset arvot oli julkaistu vuonna 2005, ja ne tuntuivat saavan varsin kielteisen vastaanoton kentällä. Henkilöstö ei kokenut arvoja omakseen eikä pitänyt Rajavartiolaitoksen toimintaa julkaistujen arvojen mukaisena.³⁵ Kentällä puhuttiin yleisesti korulauseista, joilla ei ollut käytännön elämän kanssa mitään tekemistä. Päätin omalla arvotutkimuksella selvittää, mitä olisivat ne todelliset rajavartiomiesten toimintaa ohjaavat arvot ja miten ne selittäisivät aiemmin työelämässä tekemiäni havaintoja. Arvotutkimuksen teoriaan perehdyttyäni huomasin kuitenkin nopeasti, etteivät luotettavimmatkaan menetelmät, kuten Shalom Schwartzin arvomittari, tarjonneet minulle haluamiani vastauksia. Mittarit eivät tehneet oikeutta ihmiselle tutkimusobjektina, sillä ne jättivät liian monia tekijöitä huomiotta. Muutin jälleen tutkimussuunnitelmaa. Ymmärsin kuitenkin arvojen merkityksen ihmisen toiminnassa, joten en halunnut kokonaan luopua niiden käsittelystä.

Vuonna 2009 aloitettu Harva-hanke ja sitä ennen toteutettu rajavartiolain uudistus vaikuttivat lopulta ratkaisevasti tutkimusaiheeni valintaan. Olin usein työelämässäni pohtinut omaa ammattieettistä perustaa ja oman ammatin oikeutusta. Harva-hankkeen käynnistyttyä vertailin poliisin ja rajavartiomiehen ammattieettisen toiminnan perusteita. Huomasin nopeasti, että poliisin ammattieettisiin valmiuksiin oli kiinnitetty erittäin paljon huomioita. Rajavartiolaitoksessa sen sijaan ammattietiikka sellaisenaan oli sivuutettu lähes täysin. Ammattietiikkaa toki opetettiin rajavartijan peruskursseilla, mutta laajempaa avointa keskustelua ammattietiikasta ei ollut. Aihetta ei ollut esimerkiksi tutkittu Rajavartiolaitoksessa koskaan. Koin tilanteen oudoksi, sillä samaan aikaan Rajavartiolaitos sai yhä merkittävämmän ja vastuullisemman roolin sisäisen turvallisuuden toimijana. Halusin selvittää rajavartiomiesten ammattietiikan nykytason ja osallistua tutkielmallani Rajavartiolaitoksen ammattieettiseen keskusteluun.

³³ Luonnontieteellinen tutkimus ei tee oikeutta ihmiselle, sillä tutkijalla ei ole käytössään työkaluja, joilla hän pääsee käsiksi tutkittavien elämismailmaan sellaisena kuin se heille esittyy. Tämä koskee etenkin ihmisen historiallista, sosiaalista ja merkityksiä antavaa subjektiivista luonnetta. Giorgi (1985), s.73.

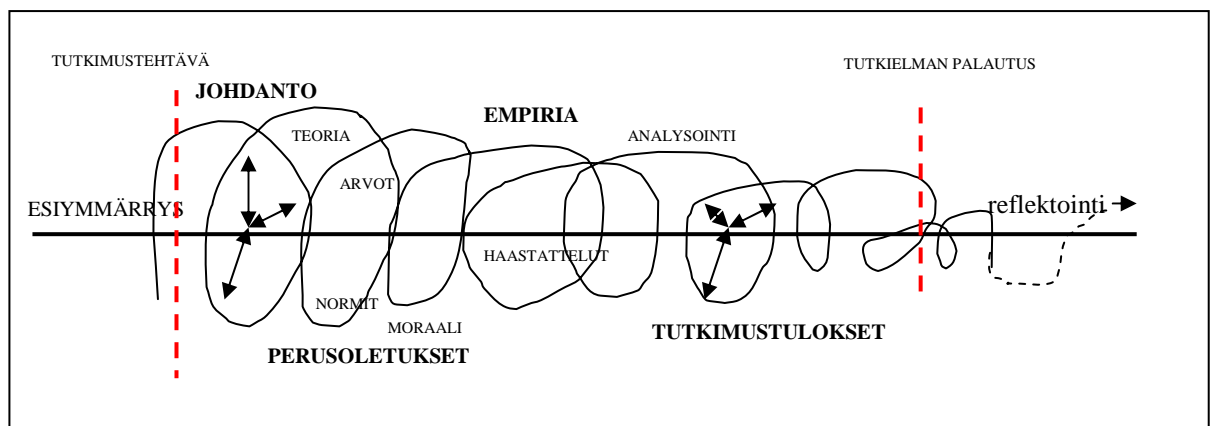
³⁴ Schein (1985).

³⁵ Tutkijan oma kokemus tilanteesta työyksikössä.

Päädyin lopulta tutkimaan rajavartiomiesten kokemuksia ammattietiikasta. Valitsin eksistentiaalis-fenomenologisen tutkimusmenetelmän, sillä se tavoitti tutkimuskohteen, mutta kunnioitti samalla ihmistä ainutkertaisena tutkimusobjektina.

1.3 Tutkielman rakenne

Esittelen seuraavaksi tutkielman rakenteen, ja perustelen lyhyesti tekemäni rakenteelliset ja sisällölliset valinnat. Tutkielma jakautuu neljään tekstilukuun, joista kaikki ovat välttämättömiä tutkimustehtävän toteutumisen kannalta. Tekstiluvut käyvät ilmi alla olevasta tutkimusprosessia kuvaavasta hermeneuttisesta kehästä. Kyseessä on kolmiulotteinen kehä, joka kuvaa tutkijan esiymmärryksen kasvua vuorovaikutuksessa tutkimusaineiston kanssa.

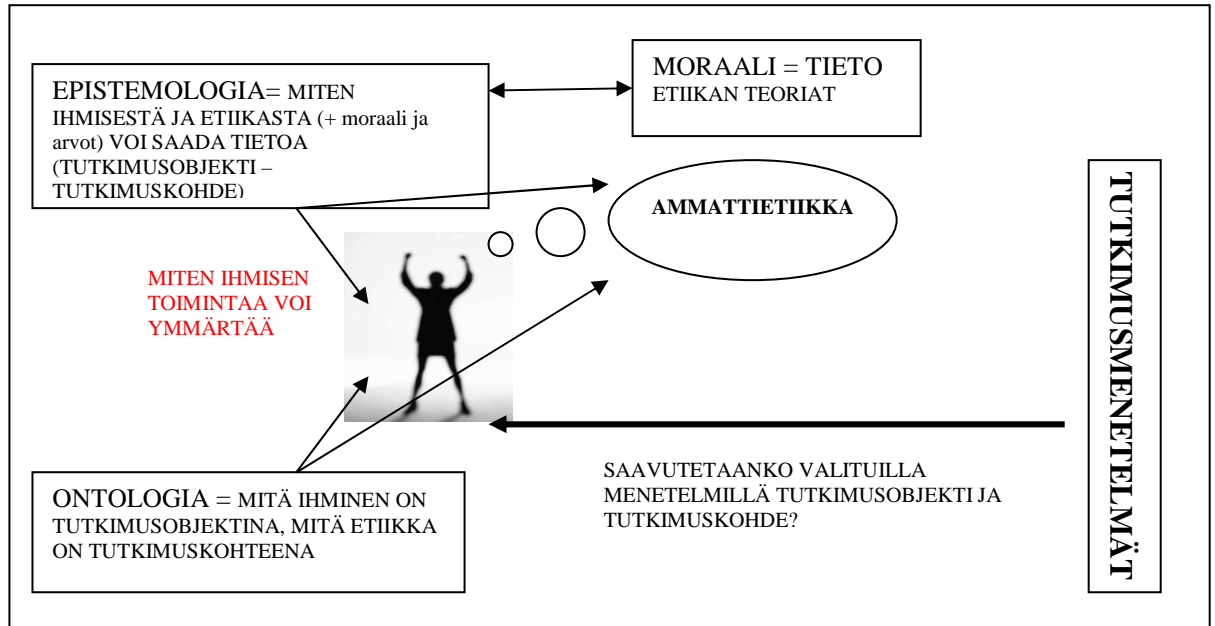

KUVA 2. Tutkimusprosessin hermeneuttinen kehä.

Tutkielman ensimmäisen luvun tarkoituksena on perustella lukijalle tutkimuksen tarpeellisuus ja tutkijan lähtökohdat tutkielman tekemiseen. Tutkimustehtävä esitellään johdanto-luvussa. Lukijan kannalta johdanto-luvun tärkein sisältö on tutkielman rakenteen kuvaus. Rakenteen ymmärtäminen auttaa lukijaa hahmottamaan tutkielman holistisen kokonaisuuden. Rakenteen kuvauksen tarkoituksena on osoittaa, ettei mitään tekstilukua olisi voinut jättää pois vahingoittamatta tutkimustehtävän toteutumista. Rakennekuvauksen jälkeen lukija voi päättää, mikä osa-alue häntä erityisesti kiinnostaa, eikä hänen tarvitse näin ollen lukea tutkielmaa alusta loppuun.

Tutkielman toinen luku koostuu tieteenfilosofisista ja teoreettisista perusoletuksista. Toisen luvun tarkoituksena on kuvata tutkijan käsitys tutkimusobjektista ja tutkimuskohteesta ja näin perustella se menetelmä, jolla tutkimuskohteesta pyritään saavuttamaan tietoa. Eksistentiaalis-fenomenologisessa tieteenperinteessä ihmiskäsityksen esille tuonti on välttämätöntä, sillä se luo perustan tutkielman luotettavuuden tarkastelulle. Lukijan tulee tietää, miten tutkija käsittää tutkimusobjektin, jolloin hän voi arvioida, tavoittaako tutkija tutkimusobjektin valitsemillaan menetelmillä. Tietokäsitystä käsitel-

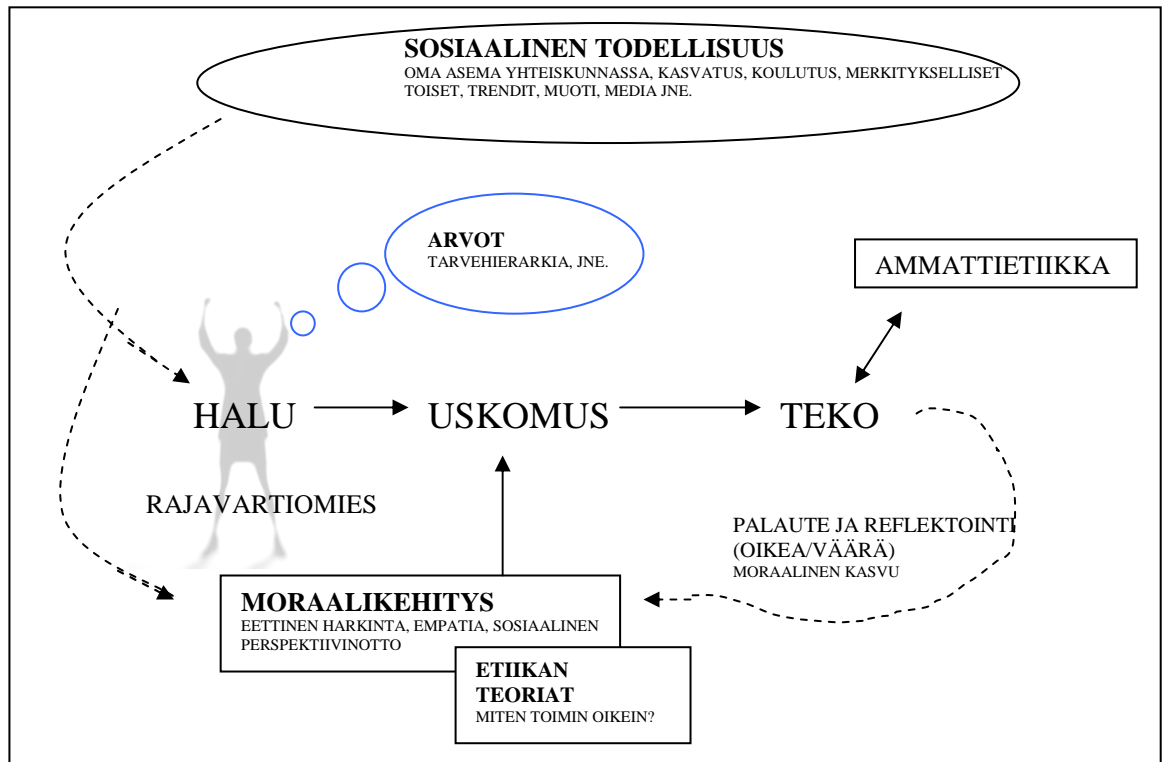
lään toisessa luvussa erityisesti siitä syystä, että tutkimuskohteeseen kuuluvaa moraalialia pidetään myös tietona. Tietokäsityksen esille tuonti palvelee tutkielmassa monta eri tarkoitusta. Se auttaa ymmärtämään esimerkiksi yksilön moraalikehitystä, etiikan ontologiaa, arvoteoriaa ja ihmisen toimintaa. Tutkielman perusoletusten yhteys tutkimustehtävään on osoitettu *kuvassa 2*.

KUVA 3. Perusoletusten asema tutkielmassa.

Tutkielman toisessa luvussa rakennetaan teorian kautta ymmärrystä siitä, mitä etiikka ja siihen liittyvät ilmiöt ovat. Teoriaosuudessa käsitellään etiikkaa, ammattietiikkaa, hyvää, moraalialia ja arvoja. Teoriaosuus mukailee Georg Henrik Von Wrightin laatimaa etiikan jaottelua sillä poikkeuksella, että normatiivisiin käsitteisiin syvennyttään vasta tutkimustuloksia käsittelevässä luvussa. Von Wrightin ensimmäiseen etiikan käsitteiden ryhmään kuuluvat arvokäsitteet, tärkeimpänä hyvän käsite. Toisen ryhmän käsitteitä kutsutaan normatiivisiksi käsitteiksi, kuten esimerkiksi velvollisuuden ja oikeuden käsitteet. Kolmanteen ryhmään kuuluvat inhimillisen teon ja toiminnan kannalta relevantit käsitteet, kuten valinta, motiivi ja tahto.³⁶ Alla olevan *kuvan 4* tarkoituksena on selventää tutkielman toisen luvun teoriaosuuden suhdetta tutkimustehtävään.

³⁶ Von Wright (2001), s.31

KUVA 4. Tutkielman teoriaosan yhteys tutkimustehtävään.

Tutkielman kolmas luku muodostaa tutkielman empiirisen osuuden. Se koostuu eksistentiaalis-fenomenologisen tutkimusmenetelmän kuvauksesta, kokemuksen ontologisesta määrittelystä sekä haastatteluaineiston analysointimenetelmän avulla saavutetuista tutkimustuloksista. Analysointimenetelmän tuottama tutkittavien yhteinen merkitysverkosto on samalla tutkielman tärkein tutkimustulos. Alla olevassa kuvassa 5 on esitetty tutkielman empiirisen osuuden rakenne.

2. TUTKIELMAN PERUSOLETUKSET

Tieteenfilosofinen orientaatio alkaa siitä huomiosta, että empiirisen tutkimusongelman lisäksi myös itse tutkimus on ongelma, joka kaipaa ratkaisua. Tieteenfilosofiassa on erotettavissa kaksi osatehtävää, ontologinen ja tieto-opillinen analyysi. Edellinen selvittää sitä, mitä tutkimuskohde perusluonteeltaan on, ja jälkimmäinen itse tutkimusprosessia sekä sen tulosta. Jotta voitaisiin asettaa adekvaatit, eli ongelman perusluonnetta vastaavat oletamat, ja valita asianmukaiset menetelmät niiden tutkimiseksi, on tiedettävä, mikä on tutkimuskohteen ja tutkimusobjektin perusluonne.³⁸ Tutkimuskohteen mukaiset tutkimuksen ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat on siis löydettävä.³⁹

Ihmisen ontologinen analyysi on tutkielmassa erityisasemassa myös siksi, että tutkimusobjektin lisäksi tutkija itse on otettava tutkimuksessa huomioon. Tässä tutkielmassa tutkimuskohteen ja tutkimusobjektin ontologinen analyysi määrittää koko tutkimusprosessin luonteen. Tutkimuksen ontologinen analyysi koostuu Lauri Rauhalan holistisesta ihmiskäsityksestä sekä Karl Popperin holistisesta kolmen maailman ontologiasta. Näiden teorioiden muodostamaa tutkimuskohteen ja tutkimusobjektin suhdetta voidaan Perttulan mukaan kutsua tutkielman ontologiseksi relevanttiudeksi⁴⁰. Tutkimuskohteena oleva ammattietiikka on sosiaalisesti rakentunut ilmiö, joten ontologista käsitystä on syytä täydentää tietoteoreettisella analyysillä. Tietoteoreettista analyysiiä tukee myös huomio siitä, että etiikan tutkimuskohteena oleva moraalii on tietoa⁴¹. Tutkimuksen tietoteoria käsittelee Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin tiedon sosiaalista rakentumista sekä Karl Popperin tietoteoriaa. Kokemuksen ontologiaa ja sen yhteyttä ihmiseen tarkastellaan eksistentiaalis-fenomenologista tutkimusmenetelmää kuvaavassa luvussa. Tutkimuksen filosofinen viitekehys on *kuvassa 6*.

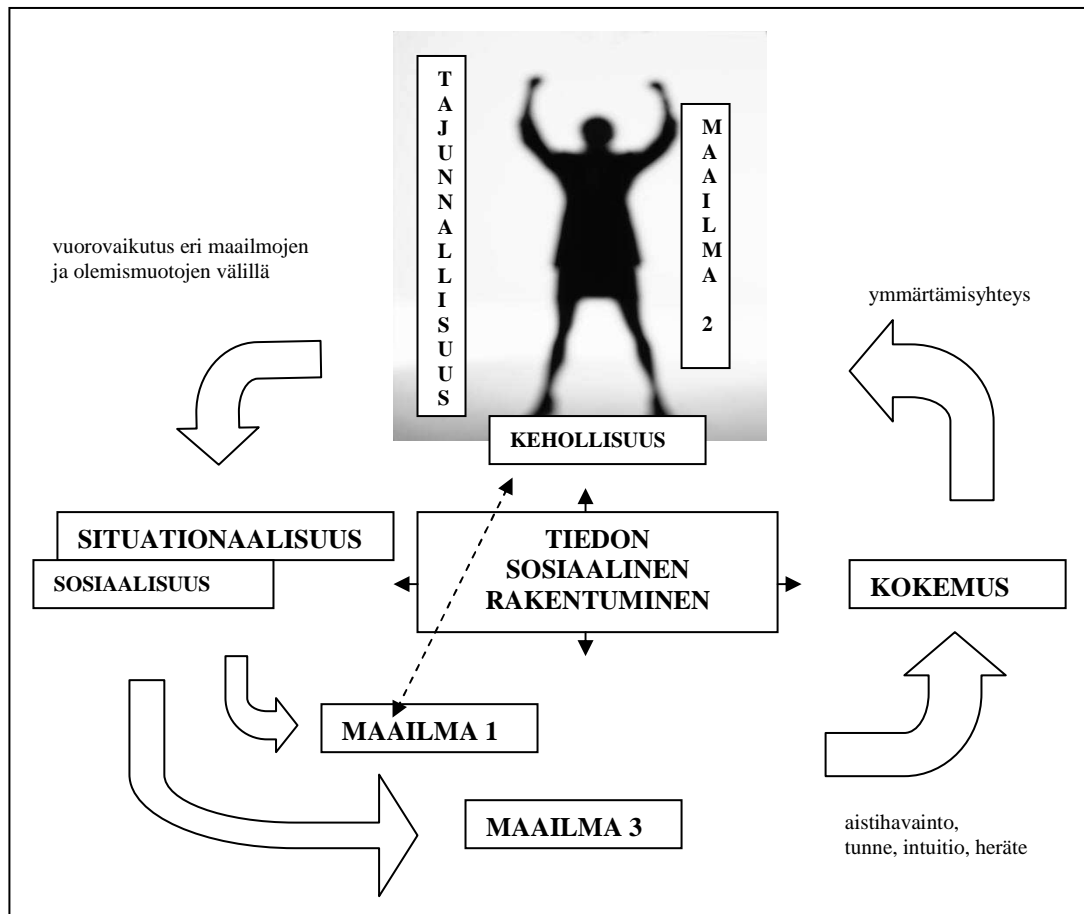
³⁸ Rauhala (1993), s.28.

³⁹ Perttula & Latomaa (2005), s.24, myös Maija Lehtovaara korostaa tutkimusratkaisujen ja tutkimuskohteen perusluonteen yhteensopivuutta teoksessa Varto (1994), s.8.

⁴⁰ Enäkoski (2002), s.38. Tämä on myös tutkielman luotettavuuden tärkein mittari. Asiaa käsitellään tarkemmin *luvussa 4*.

⁴¹ Tieto voi olla yhteisöllinen tai yksilöllinen käsitys oikeasta ja väärästä. Moraalifilosofit ovat kiistelleet yli 2000 vuotta siitä, miten moraalitiedon olemassaolon voi todistaa. Tähän etsitään vastausta tutkielman etiikan teorioita käsittelevässä luvussa.

KUVA 6. Tutkimustyön filosofinen viitekehys.

2.1. Ihminen ainutlaatuisena tutkimusobjektina

”Täälläololla on moninkertainen erityisasema ennen kaikkea muuta olevaa. Ensimmäinen erityisasema on ontinen: eksistenssi määrää tätä olevaa olemisessaan. Toinen erityisasema on ontologinen: täälläolo on eksistenssimääreensä perusteella itse ontologinen. Kolmas erityisasema on täälläolon oleminen kaiken ontologian ontis-ontologisena ehtona.”⁴² Martin Heidegger

Sitä tulosta, jonka ihmisen ongelmaan kohdistuva analyysi empiirisen toiminnan perustaksi tuottaa, kutsutaan filosofiseksi ihmiskäsitykseksi tai ontologiseksi ratkaisuksi.⁴³ Ontologinen ratkaisu rajaa valintansa jälkeen empiiristä tutkimusta ja tutkimustuloksia.⁴⁴ Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa ontologian merkitys on ensisijaisen tärkeä, sillä ihmisen olemus määrittelee todellisuuden.⁴⁵ Ihmiskäsitys voidaan esittää vain ontologisen analyysin avulla, kun taas

⁴² Ontologinen erityisasema viittaa tässä ihmiseen tajunnallisena, kehoollisena ja situationaalisena oliona (holistinen ihmiskäsitys). Ontinen erityisasema viittaa ihmisen situationaalisuuteen ja sen kohtalonomaisiin ja valittuihin olemisehtoihin. Kolmas erityisasema viittaa siihen, että holistisen ihmiskäsityksen mukaisen olion ymmärtämisen ehtona on juuri tämän olion olemassaolo.

⁴³ Rauhala (1983), s.3.

⁴⁴ Rauhala (1983), s.10.

⁴⁵ Tuomi & Sarajärvi (2002), s.65–66.

empiirinen tutkimustulos voidaan tuottaa erilaisilla tutkimusmenetelmillä. Ontologisen analyysin tulos eli ihmiskäsitys ja empiirisen tutkimuksen tulos eli ihmiskuva ovat siis eri asioita.⁴⁶

Ontologisen analyysin perusteella määritetyllä ihmiskäsityksellä tarkoitetaan perusoletuksia, joita ihmistutkijalla on tutkimuskohteestaan.⁴⁷ Vaikka tutkija ei tiedostetulla tavalla valitsisikaan ihmiskäsitystään, kietoutuu hän aina tutkimuksessaan välittömästi johonkin ihmiskäsitykseen.⁴⁸ On selvää, että ihmiskäsitys vaikuttaa merkittävästi tutkimusprosessiin ja sen tuloksiin. Esimerkiksi ihmisen välittömän kokemuksen tutkiminen positivistisen tieteenfilosofian ja atomistisen ihmiskuvan pohjalta muodostaisi loogisen ristiriidan. Tutkimuskohteeseen ei koskaan päästäisi käsiksi. Tämän takia ihmiskäsityksen esille tuominen on tärkeää empiirisessä ja ihmistieteellisessä tutkimuksessa.⁴⁹ Se avaa tutkijalle tien tutkimuskohteeseen ja lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkijan tekemien valintojen koherenssia.

Eksistentiaalisen fenomenologian näkemyksen mukaan ihminen on ainutlaatuinen olemassaolon muoto tuntemassamme todellisuudessa. Martin Heidegger tarkoittaa ihmisen ainutlaatuisuudella juuri sitä, että ihminen voi ratkaisuillaan vaikuttaa siihen, mitä hän on ja miksi hän tulee. Tästä seuraa se, että ihminen on vastuussa omasta olemassaolostaan.⁵⁰ Ihmisen olemassaolo on eksitoiva, sillä ihminen säätelee olemassaolossaan omia olemassaolonsa ehtojaan. Esimerkiksi ammatin valintaa seuraa olemassaolon ehtojen muuttuminen. Sen sijaan elottomat kappaleet eivät eksitöi. Niihin verrattuna ihmisen olemassaolo on ainutkertaista. Ihmisen kaikki olemassaolon ehdot muokkaavat toisiaan. Sen takia ihminen on jatkuvassa muutoksen tilassa. Täysin ihmisestä erillistä ympäristöä ei ole, sillä ihminen on aina situationaalisuudessa myös sitä, mihin hän on suhteessa. Toisin kuin ihminen, esine voidaan ymmärtää paikasta, tilasta tai asemasta riippumatta.⁵¹ Auto on auto riippumatta siitä missä, koska tai millainen se on.

Heidegger nimeää ihmisen olemistavan täälläoloksi. Täälläolo eroaa muusta olevasta ontisesti siten, että sen olemisessa on kyseessä itse tämä oleminen. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että täälläolo jollakin tavalla ymmärtää itsensä olemisessaan. Olemisymmärrys on itse täälläolon olemisen määre. Olemista itseään johon täälläolo voi suhtautua tavalla tai toisella ja johon se aina suhteutuu jotenkin, Heidegger kutsuu eksistenssiksi⁵². Täälläolo ymmärtää itsensä aina eksistenssistään. Täälläolo on

⁴⁶ Rauhala (1983), s.14. Tässä tutkielmassa tutkimustulokset tuottavat ammattieettisen ihmiskuvan rajavartio-miehestä, kun taas ontologinen analyysi tuottaa käsityksen ihmisestä, ja muodostaa näin ollen koko tutkielman perustan.

⁴⁷ Rauhala (1993), s.32.

⁴⁸ Rauhala (1978), s.2.

⁴⁹ Perttula (1995), s.14.

⁵⁰ Rauhala (1978), s.3-14.

⁵¹ Rauhala (1998), s.24-29.

⁵² Eksistenssillä viitataan yleensä dualistiseen *sielu-ruumis*-jakoon.

joko itse valinnut nämä mahdollisuudet, tai se on joutunut niihin.⁵³ Vain kulloinenkin täälläolo itse määrää eksistenssin joko tarttumalla näihin mahdollisuuksiin tai laiminlyömällä ne. Kysymys eksistenssistä voidaan selvittää vain oman eksitoimisen avulla. Tästä johtuvaa ymmärrystä kutsutaan eksistentiseksi ymmärrykseksi. Ontologisen rakenteen selvittäminen sen sijaan pyrkii selittämään, mitä eksistenssi konstituoii. Näiden rakenteiden yhteyttä kutsumme eksistentiaalisuudeksi. Eksistentiaalisuus siis tarkoittaa eksitoivan olevan olemismuotoa.⁵⁴ Tässä tutkimuksessa eksitoivan olevan olemismuoto määritellään eksistentiaalisen fenomenologian holistisen ihmiskäsityksen avulla.

Eksistentiaalisen fenomenologian ihmisen ongelman analyysissä muodostuvaa ihmiskäsitystä kutsutaan eksistenssiksi tai situationaaliseksi säätöpiiriksi.⁵⁵ Tällaisessa ihmiskäsityksessä on monistisia, dualistisia ja pluralistisia piirteitä, mutta se ei ole mitään niistä. Samoin ei voi sanoa, että tällainen ihmiskäsitys olisi realistinen, idealistinen taikka materialistinen. Se on kaikkia niitä. Ihminen on sen mukaan sekä empiristi että rationalisti. Tässä ihmiskäsityksessä maailmansuhde liitetään osaksi ihmistä, eikä sitä jätetä joksikin ulkopuoliseksi analysoimattomaksi tekijäksi.⁵⁶

Monopluralistisissa ihmiskäsityksissä katsotaan, että ihmisen olemassaolossa on perusluonteista erilaisuutta, jota ei voida palauttaa yhdestä olemismuodosta toiseen.⁵⁷ Kukin olemismuoto on otettava täysimääräisenä huomioon kuvaamalla ja selittämällä sitä tuon olemismuodon rakennetta vastaavasti. Monopluralististen ihmiskäsitysten analyysissä osoitetaan, miten ihminen on ykseys erilaisuudessa. Tällaista kokonaisvaltaisuutta ihmisessä kutsutaan myös holistisuudeksi.⁵⁸

Rauhala esittämän holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen todellistuu kehoallisuutena, tajunnallisuutena ja situationaalisuutena⁵⁹. Ihmisen olemisen perusmuotoja ovat aine, orgaaninen, psyykkinen ja henkinen. Ihmisen todellistumisessa hierarkkisia ilmiöitä ovat esimerkiksi atomi, molekyyli, solu, elin, elinjärjestelmä, kehon kokonaisuus, tajunta, elämäntilanne ja kulttuuripiiri.⁶⁰ Kaikki ihmisen olemismuodot ovat eri tavalla ihmistutkimuksen kohteena. Sama ajatus oli nähtävissä jo Dilt-

⁵³ Heidegger viittaa kohtalonomaisiin ja itse valittuihin olemisen ehtoihin. Esimerkiksi vanhemmat ja sukupuoli ovat minun kohtalonomaisia olemisehtoja, kun taas työpaikka ja ystävät ovat itse valittuja. Katso tutkielman kohta *situationaalisuus*.

⁵⁴ Heidegger (2000), s.32–33.

⁵⁵ Rauhala (1978), s.3.

⁵⁶ Rauhala (1978), s.8–10.

⁵⁷ Tämä huomio korostuu tutkimuksen luotettavuuden tarkastelussa, kun puhutaan tutkimustulosten yleistettävyyden vaatimuksesta.

⁵⁸ Rauhala (1983), s.21. *Holos* on kreikkaa, ja tarkoittaa kokonaista. Termillä viitataan siihen, kuinka ihminen on eri olemismuodoissaan enemmän kuin osiensa summa. Kukin näistä olemisen muodoista edellyttää toisensa ollakseen itse olemassa. Mikään olemisen muoto ei ole toista ensisijaisempi, ja kukin olemismuoto voi toimia vain oman perusrakenteensa mahdollistamalla tavalla, vaikka olemismuodot ovatkin kietoutuneena toisiinsa. Holistisuutta käytetään kuvaamaan ihmisen kokonaisuutta erityisesti silloin, kun halutaan korostaa olemispuolien keskinäistä dynaamista suhdetta. Rauhala (1983), s.46, Rauhala (1993), s.35, Perttula (1995), s.17.

⁵⁹ Rauhala (1978, 1983, 1992, 1993, 1998)

⁶⁰ Rauhala (1998), s.18.

heyllä ja Heideggerilla⁶¹. Tämä tarkoittaa yksinkertaistaen esimerkiksi sitä, että lääketiede tutkii ihmistä kehollisena olentona, psykologia tajunnallisena olentona ja sosiologia situationaalisena olentona.

Ihmiskäsitystä voidaan täydentää myös neljännellä olemismuodolla, joka on kuolemattomuus.⁶² Rauhalan mukaan tutkijan on valittava joko sieluton tai sielullinen ihmiskäsitys sen perusteella, mikä vastaa tehtävän kannalta asioiden perusluonnetta.⁶³ Jumala, taivas ja iankaikkisuus ovat holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen situaatiossa siinä mielessä ja sillä tavalla kuin hän uskoo olevansa niihin suhteessa.⁶⁴ Tutkijana yhdyn ihmiskäsityksessäni Epikuroksen ajatukseen: ”Niin kauan kuin olemme olemassa, kuolemaa ei ole, ja kun kuolema on, meitä ei enää ole”.⁶⁵ Valintani ei vaikuta tutkimustuloksiin, vaikka uskonto⁶⁶ tai jokin muu yliaistillinen voima ohjaisikin tutkimusobjektien ammattieettistä toimintaa. Tutkimusobjektien kuvaama kokemus analysoidaan annettuna.

Kuvaan seuraavaksi Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen eri olemismuodot. Ihmiskäsityksen esille tuomisen myötä tutkimusraportin lukijalla on mahdollisuus suhteuttaa saadut empiiriset tulokset tutkijan käsitykseen ihmisestä, joka suuntaa tulosten muotoutumista tietynlaisiksi.⁶⁷ Tässä tutkimuksessa huomio kiinnittyy erityisesti tajunnallisuuden ja situationaalisuuden kautta syntyneisiin kokemuksiin, jotka vaikuttavat tutkimusobjektien toimintaan ja käyttäytymiseen ammattieettisinä toimijoina. Pohdin jokaisen olemismuodon kohdalla erikseen sen tälle tutkimukselle aiheuttamia problematiikkatyppejä ja sitä, miten sen asettamiin haasteisiin voitaisiin vastata. Ihmisen olemismuotoja on hyvä tarkastella lähemmin myös siksi, ettei niitä ole juurikaan käsitelty sotatieteellisissä tutkimuksissa. Toivon, että tämän tutkielman ansiosta muutkin sotatieteellistä tutkimusta tekevät voisivat löytää uudenlaisia näkökulmia ihmisen tutkimiseen.

2.1.1. Situationaalinen säätöpiiri

”Missään ei erehtymisen vaara ole suurempi kuin tiedossa itsestä, mutta myöskään ei ole mitään muuta tietoa, jossa onnistuminen olisi ihmisenä olemiselle merkityksellisempää.”

Hans-Georg Gadamer

⁶¹ Perttula & Latomaa (2005), s.107.

⁶² Rauhala (1993), s.35–36. Kuolemattomuus viittaa olemassaolon jatkumiseen orgaanisen elämän sammumisen jälkeen.

⁶³ Rauhala (1993), s.36.

⁶⁴ Rauhala (1983), s.63.

⁶⁵ Rauhala (1992), s.14.

⁶⁶ Uskonto ihmisen henkisessä on analoginen eksoskeletoniselle kehollisuudessa. Ihminen kehittää kiikarit, sillä silmät eivät näe riittävän kauas. Samoin ihminen kehittää jumalan, sillä hänen henkiset kyvyt eivät riitä ymmärtämään kuoleman jälkeistä elämää.

⁶⁷ Perttula (1995), s.15.

Situationaalisuus on heideggerilaisen eksistenssifilosofian tuoma lisä fenomenologian käsitykseen ihmisestä.⁶⁸ Situaatio on ihmisen kietoutuneisuutta oman elämän rakennetekijöihin, kuten maantieteellisiin oloihin, taloudelliseen tilanteeseen, kulttuuriin, ihmisiin ja arvostuksiin.⁶⁹ Ihminen on kietoutuneena maailmaan situaationaalisuutensa kautta. Rauhala viittaa situationaalisuudella kaikkeen siihen, mihin ihmisen olemismuodot ovat suhteessa. Orgaanista tapahtumista ja tajunnallisuutta voi olla vain situationaalisuudessa.⁷⁰ Situaatio on kaikkien niiden ilmiöiden, objektien ja asiantilojen kokonaisuus, joiden alaisena ja joihin suhteutuen yhden ainoan ihmisen orgaaninen ja tajunnallinen olemassaolo realisoituvat.⁷¹ Situaatio on osa ihmistä, sillä ihmisen psykofyysinen⁷² olemassaolo on jo primaarisesti situationaalisuutta.

Situaation rakennetekijöitä kutsutaan komponenteiksi. Rauhalan mukaan eksistenssin olemassaolo on jatkuvaa dialektiikkaa situaation komponenttien ja yksilön omien valintojen välillä.⁷³ Situaation rakennetekijät voidaan jakaa konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin. Edellisiä ovat esimerkiksi ravinteet, saasteet, työpaikan ulkonaiset puitteet ja luonto. Jälkimmäisiä edustavat esimerkiksi arvot, normit, henkisen ilmapiirin muodot ja kulttuuri.⁷⁴ Komponenttien reaalisuutta ja laatua kutsutaan faktisuudeksi. Kun jokin komponentti kuuluu ihmisen situaatioon, se määrää eriaikaisesti sitä, mitä ihminen tajunnassaan ja kehon prosesseissaan on, ja näin sen faktisuudella on välttämättömästi jokin vaikutussuhde ihmisen olemassaoloon. Situaation komponenttien vaikutusta ihmisen tajuntaan ja orgaaniseen tapahtumiseen kutsutaan eksistentiaalisessa fenomenologiassa esiymmärrykseksi.⁷⁵

Osa ihmisen situationaalisuuden komponenteista määräytyy kohtalonomaisesti, eikä ihminen ole itse voinut vaikuttaa siihen mitä ne ovat. Hän ei ole esimerkiksi voinut valita vanhempiaan, ihonväriään, kansallisuuttaan, yhteiskuntaansa eikä kulttuuripiiriään. Ihminen ei yksilönä myöskään aiheuta luonnonmullistuksia, joihin hän saattaa joutua. Monia situaation komponentteja ihminen taas voi itse valita, ja siten muunnella situationaalisuuttaan. Hän voi esimerkiksi valita aviopuolisonsa, ystävänsä, asuntonsa, työnsä ja ravintonsa.⁷⁶ Ammattietiikan tutkimisen suhteen on tärkeä havaita, että ihminen voi valita sen elämänfilosofian ja ideologian, jota noudattaa elämässään. Samoin hän voi valita lähipiirinsä, joka joko vahvistaa tai muuttaa hänen käsityksiään etiikasta. Sen sijaan ihminen ei voi valita esimerkiksi kasvatustaan tai työyhteisössä vallitsevaa organisaatiokulttuuria.

⁶⁸ Situaatio tarkoittaa elämäntilannetta.

⁶⁹ Perttula (1995), s.18.

⁷⁰ Rauhala (1978), s.3–5.

⁷¹ Varto (1992), s.46–48, Rauhala (1978, 1983)

⁷² Psykofyysinen tarkoittaa sitä, että ruumis ja mieli ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Ruumiin toimintaa ei voi ymmärtää ilman mielen toimintaa ja päinvastoin.

⁷³ Rauhala (1967), s.86.

⁷⁴ Rauhala (1983), s.33–34.

⁷⁵ Rauhala (1983), s.34. Huom! Poikkeaa hermeneuttisesta esiymmärryksestä, kuten aikaisemmin tutkielmassa todettiin.

⁷⁶ Rauhala (1983), s.33, Perttula (1983), s.19.

Ihmisen identiteetin toteaminen ensisijaisesti situationaalisuuden pohjalta käy hyvin ilmi arkikielessä. Kun puhutaan ihmisestä isänä, äitinä, rajavartiomiehenä tai poliisina, tullaan juuri tähdentäneeksi hänen tiettyä suhdetta situaatioonsa.⁷⁷ Kun jonkun ihmisen kaikki mahdollisuudet ja erilaiset situationaalisuuden lajit sekä muodot kootaan yhteen, ei löydy ketään toista, jonka situationaalisuus olisi täysin samanlaista kuin hänen. Situationaalisuus onkin käsitettävä aina ainutkertaiseksi. Situaation komponenttien yksilöllisyys on jo pitkälle olemassa niiden kohtalonomaisessa valikoituneisuudessa. Ohjatessaan elämänsä kulkua persoonallisissa valinnoissaan jokainen ihminen kehittää situationaalisuuttaan elämänsä aikana yhä suurempaan yksilöllisyyteen.⁷⁸

Tässä tutkimuksessa tutkimusobjektina olevan rajavartiomiehen situationaalisuuden ymmärtäminen ja huomioon ottaminen on ensiarvoisen tärkeää, jotta hänen kokemuksiaan voidaan ylipäätään tutkia, kuvata ja ymmärtää. Tutkijana olen erityisen kiinnostunut siitä, miten tajunnallisuus suhteutuu situaation konkreettisiin ja ideaalisiin rakennetekijöihin ja mitä nämä rajavartiomiehillä todellisuudessa ovat. Situationaalisuuden konkreettisia rakennetekijöitä rajavartiomiehellä voisivat olla esimerkiksi työskentelytilat, työvälineet ja työympäristö. Situationaalisuuden ideaalisia rakennetekijöitä taas voisivat olla esimerkiksi organisaatiokulttuuri, työyhteisö, arvot ja ammattietiikka. Mielestäni on erittäin tärkeää huomata, kuinka sosiaalinen todellisuus muodostaa merkittävän osan tutkimuskohteiden situaatiosta. Situationaalisuuden ymmärtämiseksi täytyy ymmärtää myös sosiaalista todellisuutta. Tutkimustyössä käsitellään myöhemmin tiedon sosiaalisen rakentumisen teoriaa, joka lisää ihmisen situaatioon uusia komponentteja ja auttaa rakentamaan kokonaiskuvaa ihmisestä tutkimusobjektina ja ammattietiikasta tutkimuskohteena.

Fenomenologia pitää tajunnallisen toiminnan tärkeimpänä rakenneominaisuutena intentionaalisuutta, eli mielellisyyttä. Mielellisyys tarkoittaa sitä, että ihmisen olemispuoli tulee olemassa olevaksi mielen ilmenemisissä ja niiden keskinäisessä organisoitumisessa.⁷⁹ Sekä mielellisyys että intentionaalisuus tarkoittavat tajunnallisuuteen kuuluvaa tapaa suuntautua johonkin oman toimintansa ulkopuolelle.⁸⁰ Intentionaalisuudessa tajunnan elämyksessä ilmenevä mieli on aina jostakin objektista tai tarkoittaa jotakin objektia. Intentionaalisessa tavassa suhtautua maailmaan on tajunnallinen ja tietoinen alue, jotka molemmat ovat tapoja käsittää ihmisen maailmassa olemisen.⁸¹ Näin intentionaalisuus ja holistisen ihmiskäsityksen tajunnallisuus saavat yhteisen merkityksen.

⁷⁷ Situationaalisuudella on tässä tärkeä yhtymäkohta tiedon sosiaalisen rakentumisen teorian kuvaamiin yhteiskunnallisiin rooleihin.

⁷⁸ Rauhala (1983), s.36.

⁷⁹ Rauhala (1983), s.27.

⁸⁰ Perttula & Latomaa (2005), s.116.

⁸¹ Varto (1995), s.45.

Mielen avulla ymmärrämme, tiedämme, tunnemme ja uskomme ilmiöt ja asiat joksikin. Mieli antaa elämyksille merkityksen. Mieli ja elämys ovat tajunnallisen tapahtumisen perusyksiköjä, ja liittyvät aina toisiinsa. Mieliä eli noemoja on suunnaton joukko. Objektien, ilmiöiden ja asiantilojen nimet ilmaisevat ja nimeävät erilaisia mieliä. Leimasin on esimerkiksi sellaisen esineen mieli, jolla rajavartiomies tavallisesti merkitsee asiakkaan passiin maahantuloleiman. Kun mieli asettuu tajunnassamme suhteeseen jonkin objektin, asian tai ilmiön kanssa siten, että ymmärrämme objektin joksikin, syntyy merkityssuhde.⁸² Merkityssuhteissa ihminen asettuu ymmärtävällä tavalla suhteeseen tilanteensa kanssa. Laadullisesti voidaan erottaa erilaisia merkityksiä, kuten tieto, tunne, tahto, usko ja intuitio. Kun erilaiset ja eritasoiset merkityssuhteet saavat mielellisyydessään suhteen toisiinsa, syntyy merkitysverkostoja. Merkitysverkostot muodostavat maailmankuvamme sekä käsityksen itsestämme.⁸³ Merkitysverkostot toimivat yksilön ymmärtämisyyhteytenä, jonka kautta maailma saa merkityksensä.⁸⁴ Max Weberin sanoin: ”*Ihmiset roikkuvat itse kutomissaan merkitysverkoissa.*”⁸⁵ Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia merkityssuhteita rajavartiomiehet liittävät tilanteeseensa. Tutkielman tärkeimpänä tutkimustuloksena voidaan pitää yksilöiden merkitysverkostoja, jotka kuvaavat heidän kokemuksiaan ammattietiikasta.

Inhimillisestä kokemuksesta puhuttaessa käytetään yleensä tajunnannollisuuden nimen rinnalla sanoja psyykinen tai henkinen. Arkikielessä näillä termeillä tarkoitetaan yksinkertaisesti ihmisen olemassaoloa kokevana olentona.⁸⁶ Rauhala jakaa ihmiskäsityksessään tajunnallisuuden henkiseen ja psyykkiseen olemassaoloon. Suurin osa psyykkisestä on tiedostamatonta, tajunnan sisäisen elämyksellisuuden alkeisjäsenystä.⁸⁷ Ihmisen elämäntilanne tai omat orgaaniset prosessit herättävät aistien välillä psyykkisiä perusvireitä, kuten pelkoa. Psyykinen on siten sidoksissa orgaaniseen elämään, mutta ei kuitenkaan omaa itsetiedostusta. Psyykinen on yhteydessä orgaaniseen olemiseen esimerkiksi silloin, kun ihmisen tuntema pelko saa hänessä aikaan kehollisia tapahtumia, kuten hikoilua tai pakkoliikkeitä. Psyykinen voi myös laukaista ihmisessä pakenemisreaktion. Tämä voi olla tiedostamatonta ja ihmisen oman hallinnan ulottumattomissa olevaa ”vaistonvaraista” toimintaa. Henkisen avulla ihmisellä on kyky myöhemmin reflektoida psyykkistä ja eritellä kokemuksiaan ja toimintansa vaikuttimia.⁸⁸ Ihminen voi näin etäännyä oman psyykkisen peruskokemuksensa mukana olemisen tilasta ja tehdä siitä asian asioiden joukossa. Tällöin psyykinen objektivoi-

⁸² Havainnoissa tarjoutuu havaintokohteeseen mieli, esimerkiksi esineen muoto, koko ja väri. Tunteessa taas tarjoutuu tunteenomainen mieli, kuten hyvä, rakas tai pelottava. Moraalin alueella mieli voi olla esimerkiksi häpeää, paheksuntaa tai arvostamista. Tätä kutsutaan erityiseksi moraalitunteeksi.

⁸³ Rauhala (1983), s.27, Rauhala (1993), s.37–38, Rauhala (1998), s.30–31.

⁸⁴ Varto (1992), s.46–48.

⁸⁵ Geertz (2000), s.17.

⁸⁶ Rauhala (1983), s.28.

⁸⁷ Perttula (1995), s.21–22.

⁸⁸ Perttula (1995), s.21–22.

daan. Käsitteellistettynä psyykkinen ei ole enää yksityistä, vaan muille kommunikoitavissa olevaa merkityssisältöä.⁸⁹

Rauhalan mukaan henkisten toimintojen elämää johtavan tehtävän ymmärtämiseksi on tarpeen havaita, että jokainen pienikin arkielämän toiminto edellyttää valintoja. Henkinen toiminta voi olla tällöin hyvin vaatimatonta. Esimerkiksi valinnat syömisestä ja liikkumisesta ovat päivittäisiä valintoja, joilla voi olla pitkäaikaisiakin vaikutuksia.⁹⁰ On väitetty, että ihmiset tekevät päivittäin satoja päätöksiä ja kymmeniä tuhansia valintoja. On selvää, että ihminen menettäisi nopeasti toimintakykynsä, mikäli nämä valinnat sitoisivat merkittävästi henkisen kognitiivisia kykyjä. Voidaan näin ollen päätellä, että arkipäiväisessä toiminnassa ihmisen psyykkinen olemispuoli ohjaa myös valintoja. Tämän voi huomata esimerkiksi silloin, kun joku kysyy valintasi perustetta, etkä osaakaan antaa hänelle muuta vastausta kuin: ”*minusta tuntui siltä*”. Vaistonvaraisen toiminnan osalta toimintaa ohjaavien periaatteiden merkitys kasvaa. Esimerkiksi rajavartiomiehen työskentelyssä eettiset periaatteet heijastuvat käytännön työhön, vaikkei niitä tietoisesti ajattelisikaan.

Henkinen on ihmisessä arvottava olemispuoli. Sen toimivuuden johdosta ihmisestä tulee eettinen subjekti ja vastuullinen persoona.⁹¹ Eettisyys on ihmisen erityispiirre, joka tulee havaittavaksi ja ymmärretyksi vain tajunnan ja tietoisuuden tasolla.⁹² Rauhalan mukaan eettisten ratkaisujen tekeminen on ihmisen olemistapa, joka seuraa hänen tulemistaan olemassaoloon eksistenssinä.⁹³ Vain ihmisellä on kyky toimia tietoisesti arvokkaalla ja yleistä hyvää suosivalla tavalla. Eettiset velvoitteet ovat meissä henkisinä vaatimuksina, mistä johtuu esimerkiksi syyllisyyden ja häpeän tunteet. Henkinen ilmentää itsensä näin moraalisenä tahtona.⁹⁴ Henkisen eettistä toimintaa voidaan kutsua myös moraalitajunnaksi.⁹⁵ Moraalitajunnassa ihminen tietää, mikä on hyvää ja pahaa, vaikkei pystykään aina tulkitsemaan sitä.⁹⁶ Moraalitajuntaa voidaan kutsua myös omaksitunnoksi. Tavanomaisissa olosuhteissa kaikki ihmiset saavat ennen pitkää moraalitajun. Ei ole mitään syytä uskoa, että moraalista ymmärrystämme voitaisiin luonnehtia terveen järjen ohjeilla, ja johtaa sitä kovin ilmeisistä oppimisperiaatteista. Moraalisuus on osa henkistä olemispuolta.⁹⁷

⁸⁹ Rauhala (1992), s.65.

⁹⁰ Rauhala (1992), s.115.

⁹¹ Rauhala (1992), s.68.

⁹² Levinasin ja Heideggerin ajattelun pohjalta voidaan todeta, että täälläolon oleminen on alun perin eettistä. Ihminen on syntyessään eettisessä suhteessa maailmaan, toisin kuin mikään muu olento.

⁹³ Rauhala (1976), s.52.

⁹⁴ Rauhala (1998), s.46–47.

⁹⁵ Moraalitajunta sisältää normeja, käskyjä ja arvoja.

⁹⁶ Harva (1958), s.15.

⁹⁷ Rawls (1988), s.37–39.

”Aivomme ei ole maljassa, vaan kehossamme. Mielemme ei ole kehossamme, vaan maailmassa. Maailma taas ei ole aivoissamme, kehossamme tai mielessämme. Aivomme, kehomme ja mielemme ovat jumalten, verbien, musiikin, moraalin, arvojen ja politiikan kanssa maailmassa.” Clifford Geertz

Kehollisuudessa on kyse ihmisen orgaanisesta olemisesta. Tämä merkitsee sitä, että ainakin aivot, hermosto, geenit ja verenkierto täytyy olla olemassa, jotta olentoa voi kutsua ihmiseksi.⁹⁸ Orgaaninen kehollisuus on näin ollen kaiken kokemuksen instrumentti. Kehollisuus on suhteessa tajuntaan siten, että se tarjoaa tajunnalle kokemusihteita. Esimerkiksi hyvä fyysinen suorituskkyky voi merkitä ihmiselle parempaa itsetuntoa ja luottamusta kykyynsä suoriutua raskaistakin työtehtävistä. Kehollisuuden hyvinvointi näkyy tällä tavoin myönteisenä perusviireenä ihmisen maailmankuvassa.⁹⁹

Rauhalan mukaan empiiriselle tutkimukselle aiheutuva problematiikka kehollisuuden ja tajunnallisuuden erosta selkiytyy, kun tehdään ero mielellisyyden ja mielekkyyden välillä. Kehon orgaaniset prosessit ovat mielekkäitä, mutta eivät mielellisiä. Rauhala käyttää esimerkkinä hikirauhasten toimintaa. Hikirauhanen ei ajattele, eikä pääätä ryhtyä erittämään hikeä. Deodorantin pettäessä ihminen kuitenkin kokee tajunnassaan hikoilun epämiellyttäväksi. Kyse on mielellisyydestä, kun koettu tai ilmennyt mieli asettuu yhteyteen hien eritystapahtuman kanssa. Ihmisellä on yksi merkityssuhde tästä orgaanisesta tapahtumasta. Orgaaninen voi tulla näin tajunnallisuuden ymmärtämisen kohteeksi.¹⁰⁰ Orgaanisen tapahtumisen mielekkyyden osoittaminen vaatii aina anatomis-fysiologisin metodein suoritettua kuvausta.¹⁰¹

Heideggerin ajatteluun perustuvassa eksistentiaalis-fenomenologisessa psykologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, mistä todellisuuden osasta tajunta saa merkityksellisen sisältönsä. Toisin sanoen tutkitaan, miten keholliset ja situationaaliset ainekset jäsentyvät yksilön tajunnassa. Kokemuksen tutkimisen ohella halutaan selvittää, mistä kokemukset saavat sisältönsä.¹⁰² Tässä tutkimustyössä ihmisen kehollisuus huomioidaan yhtenä rajavartiomiesten tiluaation rakennetekijänä. Kehollisuus voi olla rajavartiomiehen ammattietiikan kannalta merkittävässä asemassa, sillä on kyse ammatista, jossa fyysisyys ja oman terveyden altistaminen ulkoisille uhkatekijöille kuuluvat osaksi lakisääteisten tehtävien suorittamista. Ammattietiikan kannalta myös asiakkaan kehollisuus voi tulla merkittäväksi tekijäksi rajavartiomiesten tiluaatioon. Asiakkaiden profilointi voi perustua esimerkiksi ihonväriin tai rotuun. Samoin kehollisuus voi

⁹⁸ Perttula (1995), s.17.

⁹⁹ Rauhala (1998), s.106.

¹⁰⁰ Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.53.

¹⁰¹ Rauhala (1983), s.30.

¹⁰² Perttula & Lomaa (2005), s.48.

konkretisoitua rajavartiomiehen situationaalisuudessa esimerkiksi voimankäyttötilanteissa, tai silloin, kun hän on tekemisissä tarttuvia tauteja sairastavan asiakkaan kanssa.

2.2. Todellisuuden rakentuminen

Olen omaksunut tässä tutkielmassa Karl Popperin ontologisen käsityksen, sillä se täydentää tarpeellisilta osin kuvaamaani holistista ihmiskäsitystä. Vastaavasti holistinen ihmiskäsitys antaa mielestäni riittävän vastauksen Popperin ontologian selvittämättä jättämään *body-mind* (sielu-ruumis) problematiikkaan.¹⁰³ Tutkimuskohteena oleva ammattietiikka vaatii todellisuuskäsityksen analyysia, sillä ihmiskäsitys ei pysty vastaamaan kaikkiin sosiaalisen todellisuuden kysymyksiin. Samoin Popperin todellisuus- ja tietokäsitys vaatii edelleen täydentämistä sosiaalista tiedon rakentumista koskevalla teorialla.¹⁰⁴ Seuraavassa kuvaan Popperin todellisuuden rakentumisen ontologian, ja liitän sen tämän tutkimuksen tieteenfilosofiseen viitekehykseen.

Karl Popperin (1972) konstruktivistisen ontologisen käsityksen mukaan maailma muodostuu olioista, sekä olioiden ominaisuuksista ja suhteista. Popperin mukaan maailma 1:een kuuluvat fysikaaliset objektit, maailma 2:n muodostavat tajunta ja ajatukset, ja maailma 3:een kuuluvat ihmismielen tuotteet.¹⁰⁵ Maailmat 2 ja 3 ovat syntyneet evoluution, sosiaalisen toiminnan ja kielen keksimisen kautta maailmasta 1. Ilkka Niiniluoto kuvaa tätä emergentiksi materialismiksi. Näin ollen fyysikaalinen maailma on ensisijainen muihin nähden.¹⁰⁶

Ilkka Niiniluodon mukaan maailma 2 on todellinen, sillä se voi olla kausaalisessa vuorovaikutuksessa maailmaan 1 kuuluvan ruumiin kanssa.¹⁰⁷ Popperin maailma 2 vastaa näin ollen kuvaamani holistisen ihmiskäsityksen tajunnallista olemispuolta. Popper jättää tajunnallisuuden syvällisen analyysin tekemättä, sillä hän ei ole varsinaisesti kiinnostunut ihmistutkimuksen ongelmista.¹⁰⁸

Maailma 3 on Popperin mukaan ihmismielen luomus, jolla on suhteellisen riippumaton asema. Maailmassa 3 on myös sellaisia piirteitä, joita ihmismieli ei ole sinne tietoisesti asettanut. Maailma 3

¹⁰³ Popper (1994), s.5.

¹⁰⁴ Popper tuo esille tiedon rakentumista koskevassa teoriassaan sosiaalisen todellisuuden merkityksen, mutta ei pureudu siihen tarkemmin. Hänen pohdintansa liikkuu tietoteoreettisella tasolla, kun taas tiedon sosiaalisen rakentumisen teoria tarjoaa vastauksia tietoteoriasta aina arkiymmärryksen lisääntymiseen asti.

¹⁰⁵ Niiniluoto (1984a), s.123–130.

¹⁰⁶ Ihmiskäsityksessä tätä vastaa käsitys kehollisuuden ensisijaisuudesta. Ihmiskeho aineellis-orgaanisena olentona vaaditaan, jotta tajunnallisuus voi kehittyä.

¹⁰⁷ Popper (1995), s.XIV.

¹⁰⁸ Rauhalan ihmiskäsitys ja Popperin todellisuuskäsitys täydentävät toisiaan.

ei olisi kuitenkaan olemassa ilman maailmoja 1 ja 2.¹⁰⁹ Esimerkiksi matematiikka ja fysiikka ovat ihmisen keksimiä tieteitä, mutta olisi ylimielistä väittää ihmisen keksineen niissä vallitsevat luonnonlait. Maailma 3 on siten sekä autonominen että todellinen.¹¹⁰ Maailma 3:een kuuluvat ihmismielen tuotteet voivat olla joskus fyysisiä esineitä, kuten veistoksia, tauluja tai rakennuksia. Fyysisinä esineinä ne ovat kuitenkin hyvin eriskummallisia, sillä ne kuuluvat sekä maailmaan 1 että 3. Jotkut toiset ihmismielen tuotteet taas eivät ole fyysisiä esineitä, kuten esimerkiksi tiede, objektiivinen tieto tai etiikka. Esimerkiksi lämpötila on maailmassa 1 vallitseva asiantila, jolle ihminen on antanut nimen ja merkityksen, ja näin liittänyt sen osaksi maailmaa 3.¹¹¹

Popperin mukaan maailma 2:n tärkein tehtävä on tuottaa sisältöjä maailmaan 3, ja olla vuorovaikutuksessa sekä maailma 3:n että maailma 1:n kanssa. Popperin kuvaamaa maailma 2:n vuorovaikutusta muiden maailmojen kanssa täydentää holistisen ihmiskäsityksen situationaalisuus. Ihminen on näin ollen vuorovaikutuksessa kehollisuutensa, ympäristönsä ja sosiaalisen todellisuuden kanssa juuri situaationsa kautta. Popper lisää tähän vielä maailman 3 vuorovaikutuksen maailmaan 1. Molemmat maailmat kuuluvat ihmiskäsityksen ulkopuolelle, mutta vaikuttavat kuitenkin merkittävästi ihmisen olemispuoliin situationaalisuuden kautta. Popperin mukaan esimerkiksi atomipommi oli maailma 3:n tuotos, joka vaikutti valtavasti sekä maailmaan 1 että 2.¹¹² Tämän tutkielman kannalta voitaisiin vastaavasti pohtia esimerkiksi maailmaan 3 kuuluvan rajavartiomiehen ammattieettisen julistuksen (maailma 3) vaikutusta kansalaisten turvallisuuteen (maailmat 1 ja 2).

Popperin ontologia liittyy tähän tutkimukseen erityisesti kolmella tavalla. Ensimmäinen yhteys on maailma 3 rooli sosiaalisen ja kulttuurisen todellisuuden ontologiana. Tämä on tärkeää, sillä tiedon sosiaalisen rakentumisen teorian mukaisesti valtaosa rajavartiomiehen ammattieettistä toimintaa on omaksuttu vuorovaikutuksessa sosiaalisen todellisuuden kanssa. Toinen yhteys on se, että Popperin ontologia täydentää tarvittavilta osin Lauri Rauhalan holistista ihmiskäsitystä (ja päinvastoin). Näin tutkielmassa osataan lähestyä tutkittavaa ihmistä ja tutkimuskohdetta niiden perusolemusta vastaavalla tavalla. Kolmas yhteys liittyy tutkimuskohteena olevan ammattietiikan luonteeseen. Etiikan, moraalin ja arvojen tutkimisen kannalta on tärkeää ymmärtää mitä ne ovat, ja miten ne rakentuvat.

---

¹⁰⁹ Niiniluoto (1984a), s.123–130.

¹¹⁰ Popper (1994), s.20.

¹¹¹ Popper (1994), s.5–7.

¹¹² Popper (1994), s.10.

2.3. Tiedon sosiaalinen rakentuminen

” Individuals accommodate to the patterns or elements of the culture or social system, thereby coming to mirror the culture in their personalities, thinking and behavior.” Elliot Turiel

Popperin evolutiivisen tietoteorian mukaan suurin osa inhimillisestä tiedosta koostuu kyvyistä. Subjektiivinen tieto on kyky toimia oikein tietyissä tilanteissa, esimerkiksi ajettaessa polkupyörällä. Ihmisellä on sisäinen taipumus reagoida kyvyillään tiettyihin tilanteisiin. Mikäli kyvyt eivät ole sisäisesti syntyneet, ne hankitaan sisäisten kykyjen toteuttamiseksi. Popperin mukaan ensin tulevat tavoitteet ja halut, ja vasta sitten uudet kyvyt. Esimerkiksi englanninkielen taito on hankittu kyky, kun taas ihmisellä on sisäinen kyky oppia kielellinen kommunikatiojärjestelmä. Kaikki sisäiset kyvyt ovat kehittyneet lajeille luonnonvalinnan seurauksena, yrityksen ja erehdyksen kautta. Ne kyvyt, joita ihminen on tarvinnut säilyäkseen ja kehittyäkseen, ovat jääneet vallitseviksi.¹¹³ Edmund Husserl lisää tähän, että jos ihminen on kehittynyt taistelussa eloonjäämisestä, ja tässä taistelussa on kehittynyt myös ihmisen äly ja sille ominaiset, erityisesti loogiset muodot, niin ihmisen kyvyt ovat syntyneet sattumalta. Ne olisivat voineet muotoutua myös toisenlaisiksi.¹¹⁴ Näin ollen ihminen on jatkuvassa muutoksen tilassa.¹¹⁵ Huomio ihmisen kehittymisestä vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen todellisuuden kanssa on tutkielman kannalta merkittävä siksi, että myös etiikka ja moraali inhimillisenä tietona ja kykyinä on jatkuvassa muutostilassa. Voidaan ajatella, että etiikka on syntynyt juuri siksi, että sille on ollut ihmisen kehityshistoriassa selkeä tarve. Se, millaiseksi tarve muuttuu tästä eteenpäin, määrää myös etiikan tulevan kehityksen suunnan.

Kehityshistoriallinen ongelmanratkaisu ei tarkoita tässä yhteydessä ainoastaan elinvoimaisimpien yksilöiden selviämistä, vaan myös sitä, että vältetään toimintaa joka ei johda haluttuihin lopputuloksiin.¹¹⁶ Tässä tutkielmassa etiikan voidaan katsoa syntyneen vastaavanlaisen kehityksen tuloksena. Yhteisöjen kehittyminen on vaatinut yksilöiltä tietynlaisia arvoja ja käyttäytymismalleja. On esimerkiksi täytynyt voida luotaa ongelmattomaan kanssakäymiseen toisten ihmisten kanssa. Näin on voinut syntyä ensimmäiset eettiset ohjeet, kuten esimerkiksi vaatimus kunnioittaa toisen henkeä ja terveyttä. On selkeästi havaittavissa kuinka eettinen toiminta on vahvistunut yhtenä inhimillisyyttä merkittävästi leimaamana ominaisuutena. Tänä päivänä etiikka liitetään lähes kaikkeen inhimilliseen toimintaan.

¹¹³ Popper (1994), s.13–15.

¹¹⁴ Husserl (1995), s.38.

¹¹⁵ Voidaan leikkisästi ajatella, että 5 miljoonan vuoden kuluttua ihminen muistuttaa nykyihmistä yhtä paljon kuin nykyihminen muistuttaa simpanssia.

¹¹⁶ Popper (1994), 54–70. Elinvoimaisimmat ominaisuudet ainoastaan vahvistuvat.

Popperin mukaan inhimillinen tieto lisääntyy aistien välityksellä. Ulkoiset ärsykkeet tuottavat aistisisältöä, havaintoja tai tunteita. Kun riittävästi ärsykeitä on saatu, ihminen löytää aistiaineksesta yhdenmukaisuuksia. Näistä yhdenmukaisuuksista tulee yleistysten kautta lakeja, ja ihminen oppii näin etsimään luonnostaan säännönmukaisuuksia. Odotukset edeltävät tällä tavoin samankaltaisuutta ja toistoa.¹¹⁷ Rauhalan ihmiskäsityksessä vastaavaa tiedonmuodostusta kutsutaan tajunnassa syntyviksi ymmärtämisyhteyksiksi, joista muodostuu merkityshentymiä ja merkitysverkostoja. Näin aistien välityksellä saatu informaatio asettuu mielekkääseen suhteeseen aikaisemman kokemuksen kanssa. Bergerin ja Luckmannin mukaan arkitiedon pätevyys on kuitenkin itsestään selvää ainoastaan toistaiseksi, kunnes nousee esiin ongelma, joka ei ratkea sen avulla.¹¹⁸ Tätä ongelmaa kuvaa kreikan kielen sana *atopon*, joka tarkoittaa asiaa, joka ei mahdu ymmärrystottumustemme kaavoihin, vaan saa meidät hätkähtämään. Platonin kuuluisa oppi, jonka mukaan filosofia alkaa ihmettelystä, tarkoittaa juuri tätä säpsähtämistä ja kehotusta ajatteluun, kun ennalta jäsennetyillä odotuksilla maailmassa suuntautumiseksi ei enää selviä eteenpäin¹¹⁹. Näin ollen ihminen kykenee subjektiiviseen tiedonmuodostukseen, mutta havaintoaines tulee aina ulkopuolelta. Tärkeä osa subjektiivista tietoa onkin subjektin omaksuma objektiivinen tieto¹²⁰. Tässä kohtaa Popperin tietokäsitys yhtyy tiedon sosiaalisen rakentumisen teorian kanssa. Subjektiivisesta tiedosta tulee objektiivista, kun se käännetään jollekin kielelle, ja tuodaan näin keskusteluun. Immanuel Kantin viittaa tähän toteamalla: ”Ajatukset ilman havaintoja ovat tyhjiä, ja havainnot ilman käsitteitä ovat sokeita.”¹²¹

”Tiedän, että olen ihminen; tällä hetkellä on olemassa elävä ihmisruumis, joka on minun ruumiini; tämä ruumis syntyi eräänä menneisyyden hetkenä ja on ollut jatkuvasti olemassa siitä lähtien.” G.E. Moore

Bergerin ja Luckmannin mukaan koko inhimillinen todellisuus on sosiaalisesti rakentunut.¹²² Bergerin & Luckmannin tiedonsosiologian mukaan yhteisön inhimillinen tietous on siten *a priori* suhteessa yksilönkokemukseen, toisin sanoen se edeltää sitä, ja alistaa sen omalle kollektiiviselle merkitysjärjestelmälleen.¹²³ Tiedonsosiologian tutkimuskohteena on kaikki, mikä käy tiedosta yhteiskunnassa. Tällä ei tarkoiteta ainoastaan teoreettista tietoa tai tieteitä, vaan jokaisen arkiym-

¹¹⁷ Popper (1994), s.13–15.

¹¹⁸ Berger & Luckmann (1995), s.54.

¹¹⁹ Gadamer (1987), s.9.

¹²⁰ Popper (1994), s.13.

¹²¹ Kant (1931), s.20.

¹²² Juuti (2001), s.27.

¹²³ Berger & Luckmann (1995), s.18.

märrystä.¹²⁴ Ihmiset pitävät jokapäiväistä elämäänsä itsestään selvänä todellisuutena. Samalla he tuottavat elämänsä ajattelullaan ja toiminnallaan, ja todellisuus säilyy vain heidän ajattelun ja toimintansa kautta.¹²⁵ Ihmiset tietävät myös, että jokapäiväinen elämä on toisille aivan yhtä todellinen kuin itsellekin. Bergerin ja Luckmannin käsitykset luonnollisesta asenteesta ja elämismailmasta liittävät heidät näin eksistentiaalis-fenomenologiseen tieteenperinteeseen.¹²⁶

Tiedonsosiologiaan liittyy fenomenologiasta tuttu käsitys siitä, että tietoisuus on intentionaalista, eli se suuntautuu aina johonkin kohteeseen.¹²⁷ Kehittyvä ihmisolento on aktiivisessa vuorovaikutuksessa sekä ympäristönsä että tietyn kulttuurisen ja sosiaalisen järjestelmän kanssa, joka välittyy hänelle merkityksellisten toisten kautta. Ihmisen on mahdotonta kehittyä ihmiseksi eristyksissä. Inhimillisyys ja sosiaalisuus ovat näin ollen erottamattomasti yhteenkietoutuneet.¹²⁸

Bergerin ja Luckmannin mukaan ihmiset siirtävät ulkoistamisen kautta subjektiivisia merkityksiään sosiaaliseen todellisuuteen. Ajan myötä nämä objektivoituvat ja saavat ihmisistä riippumattoman objektiivisen todellisuuden muodon. Yhteiskunnasta muotoutuu näin ihmisen toiminnan tuotos.¹²⁹ Ihmisen ja yhteiskunnan suhde on dialektinen, sillä molemmat vaikuttavat jatkuvasti toisiinsa. Ihminen on sosiaalinen tuotos, mutta voi vaikuttaa sosiaaliseen todellisuuteen.¹³⁰ Tätä prosessia Berger ja Luckmann tarkoittavat, kun he sanovat, että ihminen tuottaa itsensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sosiaalisen tiedon muodostumisen paradoksi on se, että ihminen kykenee tuottamaan maailman, jonka hän voi kokea joksikin muuksi kuin inhimillisen toiminnan tuotteeksi.¹³¹

Tiedon yhteiskunnallinen jakautuminen saa alkunsa siitä yksinkertaisesta tosiseikasta, etten tiedä kaikkea sitä, minkä lähimmäiseni tietävät, ja päinvastoin. Tieto siitä, miten yhteiskunnallinen tietovaranto on jakautunut, on tärkeä osa samaista tietovarantoa. Tiedän ainakin pääpiirteittäin mitä tietoa voin salata keneltäkin, keneen minun pitää ottaa yhteyttä saadakseni haluamaani tietoa, ja minkä tyyppisellä henkilöllä on ylipäätään hallussaan haluamaani tie-

¹²⁴ Berger & Luckmann (1995), s.25.

¹²⁵ Berger & Luckmann (1995), s.30.

¹²⁶ Tämän tutkielman kannalta on tärkeää huomata, että myös tutkittavat rakentavat sosiaalista todellisuutta haastattelussa puheellaan ja käyttämillään sana- ja lausevalinnoilla. Näin ollen tutkimustulokset kuvaavat tutkittavien sosiaalista todellisuutta työelämässä ja haastattelutilanteessa.

¹²⁷ Berger & Luckmann (1995), s.31.

¹²⁸ Berger & Luckmann (1995), s.60-63.

¹²⁹ vrt. Popperin evolutiiviseen tiedon rakentumiseen.

¹³⁰ Berger & Luckmann (1995), s.74.

¹³¹ Tällaisia tuotteita ovat esimerkiksi jotkin ideologiset ääriliikkeet. Tämä voi koskea myös joidenkin yhteisöjen eettisiä ohjeita, ja tapoihin ja perinteisiin sidottuja rangaistuskäytänteitä.

toa.¹³² Tieto yhteiskunnallisen tiedon jakautumisesta voi tosin rajoittua omaan työpaikkaani, yhteisöni tai yhteiskuntaani. Rajavartiolaitoksen näkökulmasta olisi esimerkiksi erittäin tärkeää, että jokaisen kansalaisen tietovarantoon kuuluisi tieto siitä, mitkä ovat Rajavartiolaitoksen lakisääteiset tehtävät, ja mistä niihin liittyviin kysymyksiin saa vastauksen¹³³.

Jokapäiväisen elämän sosiaalinen todellisuus koetaan Bergerin ja Luckmannin mukaan tyyppitysten jatkumona. Yhteiskuntarakenne on näiden tyyppitysten ja niiden myötä vakiinnutettujen vuorovaikutussuhteiden kokonaisuus. Arkielämässä kohtaan ihmiset aina lähtökohtaisesti tyyppeinä. Olen esimerkiksi yhteydessä poliisiin, automekaanikkoon tai lehtimyyjään. Mikäli tyyppittelen henkilön X kategorian Y jäseneksi, tulkitsen jo määritelmällisesti joidenkin hänen käyttäytymispiirteidensä ilmentävän tätä tyyppitystä. Käsitän henkilön X ominaisuudet luonteeltaan persoonattomiksi niin, että niitä voi soveltaa kaikkiin kategorian Y jäseniin. Vastavokkein tapahtuva vuorovaikutus säätelee tyyppittelyä.¹³⁴ Sosiaalisen todellisuuden tyyppittelyjen takia rajavartijan oikea ammattieettinen toiminta korostuu. Yksi huonosti käyttäytyvä virkamies leimaa samalla koko rajavartija-tyypin virkamiehet huonokäyttöksiksi, ja edistää tällä tavoin huonoa kuvaa Rajavartiolaitoksesta. Jokainen rajavartiomies on tämän takia rajaturvallisuuden ”*strateginen korpraali*”

2.3.1. Sosiaalistuminen

Prosessia, jossa yksilö saa valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen dialektiikkaan, kutsutaan sosialisatioksi.¹³⁵ Sosialisatio on tapahtumasarja, jonka kuluessa ihminen oppii ne tiedot, säännöt, käsitykset ja asenteet, jotka mahdollistavat yhteiskunnan jäsenenä toimimisen.¹³⁶ Sosialisatio on ihmisen persoonallisuuden kehitystä, joka tapahtuu vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja ekologisen ympäristön kanssa. Persoonallisuus on taas motiivien, ominaisuuksien, asenteiden ja toimintavalmiuksien muodostama rakenne. Aikaisemmin suomalaisten elämässä oli kaksi tärkeää sosiaalistajaa: koti ja kirkko. Kotoa opittiin ammatti ja kirkosta moraali. Tämän päivän Suomessa sosiaalistajina toimivat esimerkiksi koulu, oppilaitokset, armeija ja työpaikat omine organisaatiokulttuureineen. Sosialisatio voi johtaa Rajavartiolaitoksen viitekehyksessä esimerkiksi heikkoon maanpuolustus-
tahtoon, jolloin henkilön persoonaan kuuluviin asenteisiin on päästy vaikuttamaan. Sosiaaliympäris-

¹³² Ammattietiikkaan liittyen on tärkeää, että tietoa oman päätöksenteon tueksi osaa hakea oikeasta paikasta. Tiedon määrä on usein suorassa suhteessa päätöksen oikeudenmukaisuuteen.

¹³³ Myllymäki Timo (2007) tutki rajavartiolaitoksen tunnettuutta ja julkisuuskuva osana laajempaa julkisuuskuvatutkimusta. Tutkimuksessa haastateltiin puhelimitse 512 satunnaisesti valittua suomalaista. Suomen turvallisuudesta puhuttaessa rajavartiolaitoksen mainitsi spontaanisti ensimmäisenä 1% suomalaisista ja kaikki maininnat yhteenlaskettuna joka kuudes suomalainen.

¹³⁴ Berger & Luckmann (1995), s.41–44.

¹³⁵ Berger & Luckmann (1995), s.223.

¹³⁶ Helkama, Myllyniemi & Liebkind (2001), s.82–83.

tönä armeija taas voi olla niin vahva, että asenteet saadaan korjattua varusmiespalveluksen aikana.¹³⁷

Primaarisosialisaatio on yksilön ensimmäinen sosialisaatio, jonka kuluessa hänestä tulee yhteiskunnan jäsen. Sekundaarisosialisaatiota ovat kaikki sitä seuraavat tapahtumasarjat.¹³⁸ Primaarisosialisaatiossa lapsi omaksuu merkittävien kokemusten myötä kritiikittömästi merkityksellisten toisten hänelle tarjoaman tiedon. Merkityksellisiä toisia ovat esimerkiksi vanhemmat ja sukulaiset. Sosiaaliseen tiedonmuodostukseen osallistuvia tahoja kutsutaan myös sosialisaatioagenteiksi. Sosialisaatiossa yksilö ottaa haltuunsa maailman, jossa muut jo elävät. Yksilö ei ainoastaan omaksu toisten rooleja ja asenteita, vaan myös heidän maailmansa. Lapsuuteen sijoittuva primäärisosialisaatio on yksilölle tärkein sosialisaation muoto, ja se luo perustan ja rakenteen myös sekundaarisosialisaatiolle. Merkityksellisten toisten suodattamat tilannemäärittäykset, yksilölliset valinnat ja näkökannat esiintyvät lapselle objektiivisena todellisuutena.¹³⁹ Sekundaarisosialisaatio on institutionaalisten tai instituutioperustaisten osamaailmojen sisäistämistä ja roolispesifin tiedon hankkimista.¹⁴⁰

Tämän tutkimuksen kannalta primäärisosialisaatio on tärkeä sen takia, että lapsi omaksuu sen aikana käsitykset oikeasta ja väärästä. Eettiselle toiminnalle luodaan perusta jo lapsuudessa. Sekundaarisosialisaatiossa ammattieettisiin käsityksiin voi vielä yrittää vaikuttaa esimerkiksi koulutuksen ja organisaatiokulttuuriin sosiaalistumisen kautta. Tällöin työyhteisössä toimivat merkitykselliset toiset voivat omalla toiminnallaan vahvistaa yksilön oikeita ammattieettisiä toimintamalleja. Etenkin esimiehillä on tästä erityinen vastuu toimiessaan esimerkkinä alaisilleen. Lapsuudessa omaksuttuja käsityksiä on kuitenkin vaikea enää aikuisiällä muuttaa. Näin ollen ammattieettisesti korkeatasoisen henkilöstön saamisesta tulee erityisesti rekrytointikysymys.

2.3.2. Tiedon legitimointi

Kaikki inhimillinen toiminta voi totunnaistua. Mikä tahansa usein toistuva toiminta saa vakiintuneen muodon, jolloin se voidaan toistaa vastaisuudessa yhä uudelleen samalla tavalla ja samalla alhaisella (tai yhä alhaisemmalla) suoritusenergialla. Totunnaistaminen rajoittaa valintamahdollisuuksia, mitä voidaan pitää tärkeänä psykologisena etuna. Tuottamalla vakaan

¹³⁷ Helkama, Myllyniemi & Liebkind (2001), s.84–85.

¹³⁸ Berger & Luckmann (1995), s.149.

¹³⁹ Berger & Luckmann (1995), s.150, Salakka (2002), s.3.

¹⁴⁰ Sekundaarisosialisaatiossa rajavartiomies sisäistää rajavartiolaitoksen organisaatiokulttuurin instituutiona ja hankkii työssään tarvitsemat perustiedon rajavartijan peruskurssilta.

ympäristön, jossa ihminen voi toimia suurimman osan ajasta ilman erityisten päätösten tekoa, totunnaistuminen vapauttaa energiaa merkittävimpiin ja elintärkeisiin päätöksiin. Samalla aikaa jää harkitsemiseen ja uuden luomiseen. Ihminen oppii roolien ja totunnaistamisen kautta ennakoimaan toisten toimintaa, jolloin vuorovaikutus muuttuu ennakoitavaksi.¹⁴¹ Kuten jo aiemmin todettiin, ihmisen evolutiivinen tiedon muodostuminen on johtunut pitkälti juuri säännönmukaisuuksien ja järjestyksen etsimisestä ympäristöstään. Popper korostaakin, että tiedon rakenne on määriteltävissä historiallisesta näkökulmasta *aposteriorisena*, valikoituneena tapana saada järjestystä aistitiedon alueella. Tapana, joka on parhaiten vastannut ihmisen selviämistä todellisuuden asettamien haasteiden kanssa.¹⁴²

Instituutioituminen on kyseessä silloin, kun eri toimijatyypit osallistuvat vastavuoroiseen totunnaistuneen toiminnan tyypittelyyn. Jokainen tällainen tyypittely on instituutio.¹⁴³ Instituutioitumista kuvaa hyvin nyky-suomen sanakirjan termi ”tapajärjestelmä¹⁴⁴”. Ajan myötä totunnaistunut toiminta on voinut instituutioitua myös niin, että siitä on muodostettu käyttäytymistä ohjaava normi. Alfred Schutzin mukaan ihmiset omaksuvat sosiaalistumisprosessinsa myötä konstruktioita, jotka vastaavat tyypillisen toimijan tyypillistä toimintaa tyypillisessä tilanteessa.¹⁴⁵ Roolit ja tyypit edustavat aina instituutioita. Yksilö voidaan samaistaa täysin sosiaalisesti määriteltyn tyyppiin, eikä hän ole enää muuta kuin kyseisen tyypin edustaja.¹⁴⁶ Roolien kautta yksilö osallistuu sosiaalisen maailman rakentamiseen. Varusmiesten kouluttaminen edustaa näin ollen kouluttajan roolia. Rajavartioloitoksessa on lukuisia tällaisia rooleja, kuten esimerkiksi *komentaja*, *koiramies*, *vääpeli*, *rikkuri* ja *valmari*. Tyypittely voi saada joko negatiivisen tai positiivisen arvolatauksen.

Instituutioiden ihmisen käyttäytymistä sääteleviä mekanismeja kutsutaan sosiaalisen kontrollin järjestelmäksi. Sosiaalisten kontrollimekanismien kehittäminen tulee tarpeelliseksi instituutioiden historiallistumisen ja objektivoitumisen myötä. Mitä voimakkaampaa instituutioituminen on, sitä ennustettavampaa ja kontrolloidumpaa siitä tulee.¹⁴⁷ Esimerkiksi varusmiesyksikössä alokkaat on saatava käyttäytymään sotilaille sopivalla tavalla, ja tämän jälkeen heidät on kyettävä pitämään ruodussa.

¹⁴¹ Berger & Luckmann (1995), s.65–70.

¹⁴² Varto (1995), s.19.

¹⁴³ Berger & Luckmann (1995), s.67. Tutkielman kannalta on tärkeää huomata, että instituutioihin liittyy aina positiivinen tai negatiivinen arvolataus. Esimerkiksi avioliitto liittyy tarvehierarkian (arvohierarkian) mukaisiin perustarpeisiin, jolloin siihen liittyy voimakas positiivinen arvolataus. Kuhnin mukaan arvoihin vedotaan myös silloin, kun instituutioita halutaan syrjäyttää tai perustaa uusia.

¹⁴⁴ Nykysuomen sivistyssanakirja (1995)

¹⁴⁵ Juuti (2001), s.26.

¹⁴⁶ Berger & Luckmann (1995), s.87–88, 106.

¹⁴⁷ Berger & Luckmann (1995), s.65–75.

Kun sosiaalinen maailma välitetään uudelle sukupolvelle, tulee se pystyä perustelemaan ja oikeuttamaan, eli legitimoimaan. On todennäköisempää, että yksilö poikkeaa toisten itselleen asettamista toimintaohjelmista, kuin sellaisista, joiden vakiinnuttamisessa hän on itse ollut osallisena.¹⁴⁸ Yhteiskunnassa on näin ollen tärkeää, että jokaisella kansalaisella on oikeus osallistua demokraattiseen päätöksentekoon.¹⁴⁹

Reifikaatiolla tarkoitetaan ihmisen tuottamien instituutioiden kokemista esinemäisinä, ei-inhimillisinä ilmiöinä, ikään kuin ne olisivat jotakin muuta kuin ihmisen aikaansaannoksia. Reifikoitunut maailma koetaan yksittäisen ihmisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuoliseksi maailmaksi. Instituutiojärjestelmä, kuten yhteiskunta, voidaan kokea reifikoituneeksi. Samoin voivat reifikoitua myös yksittäiset instituutiot, kuten Rajavartiolaitos, armeija tai avioliitto. Rajavartiolaitoksessa pysyväisasiakirjat tuntuvat joskus saaneen reifikoidun muodon. Niihin vaikuttaminen tuntuu mahdottomalta, vaikka olemme varmuudella ne itse kirjoittaneet. Roolit voivat myös reifioitua samalla tavalla kuin instituutiot.¹⁵⁰ Esimerkiksi rajavartioston komentajan voidaan katsoa edustavan reifikoitunutta asemaa organisaatiossa. Tällöin hänen toimintaansa perustellaan hänen asemansa kautta: *”Hänellä ei ollut valinnanvaraa! Hän joutui toimimaan niin asemansa vuoksi.”* Sotilasorganisaatiossa korkealla hierarkiassa olevien upseerien käyttäytymistä voidaan näin katsoa sormien läpi: *”Hän on eversti, hän voi toimia miten haluaa.”*¹⁵¹

Legitimointi kuvaa sitä prosessia, jossa yhteisö vahvistaa ja perustelee objektiivisena pitämänsä todellisuutta seuraaville sukupolville. Symboliuniversumi edustaa Bergerin ja Luckmannin mukaan legitimoinnin korkeinta astetta, jossa symbolisella kielellä ja laajojen teorioiden avulla integroidaan yhteisön historia ja yksilöiden elämäkokemukset mielekkääksi kokonaisuudeksi. Symboliuniversumiin sisältyvät kaikki institutioituneen käyttäytymisen muodot ja roolit. Symboliuniversumi toimii instituutiojärjestelmän perimmäisenä legitimaationa antamalla sille ensisijaisen aseman inhimillisen kokemuksen hierarkiassa.¹⁵² Berger ja Luckmann laskevat symboliuniversumeiksi esimerkiksi uskonnot ja yhteiskuntajärjestelmän. Jos kuitenkin uskontoa eettisenä tapajärjestelmänä pidetään symboliuniversumina, niin silloin täytyy hyväksyä myös muiden ideologioiden ja elämänfilosofioiden asema symboliuniversumeina. Tämä johtaa siihen, että yksilön eettinen maailmankatsomus on myös symboliuniversumi, tai ainakin merkittävä osa sitä. Näin ollen rajavartiomiehen ammattietiikka on osa hä-

¹⁴⁸ Berger & Luckmann (1995), s.74–75.

¹⁴⁹ Myös työpaikoilla koko henkilöstö tulee sitouttaa organisaation päätöksentekoon.

¹⁵⁰ Berger & Luckmann (1995), s.103–106.

¹⁵¹ Reifikaatio voi johtaa eettisestä näkökulmasta kestävämpään relativismiin, jossa samat vaatimukset eivät velvoita yleisesti kaikkia yksilöitä tai yhteisöitä. Tämä ei ole eettisesti kestävää.

¹⁵² Berger & Luckmann (1995), s.114.

nen symboliuniversumiaan. Osa, jota sovelletaan erityisesti virkatehtävissä. Voidaan kuitenkin olettaa, että samat periaatteet ohjaavat rajavartiomiesten toimintaa johdonmukaisesti kaikilla elämän osa-alueilla. Ammattieettinen toiminta kuvaa näin ollen yksilön legitimoiman symboliuniversumin ohjaavaa voimaa tämän ammatillisessa toiminnassa.

Alasdair MacIntyren mukaan yksilöt ilmaisevat moraalisten uskomustensa kokonaisuuksia intentionaalisella toiminnallaan. Kaikki intentiot edellyttävät uskomusten kokonaisuuksia, jotka saattavat olla monimutkaisia ja epäjohdonmukaisia. Uskomukset voivat olla moraalisia ja liittyä sosiaalisiin rooleihin.¹⁵³ Näin yksinkertainen teko, kuten kirjeen postittaminen, voi sisältää intentioita, jotka voivat olla tärkeitä yksilön laajempien hankkeiden takia. Hanke voidaan ymmärtää ainoastaan uskomusjärjestelmän avulla. MacIntyre viittaa uskomusjärjestelmällä Bergerin ja Luckmannin symboliuniversumiin. Näin yhteys moraalin ja sosiaalisen todellisuuden sekä tiedon sosiaalisen rakentumisen avulla voidaan ymmärtää.¹⁵⁴

2.4. Etiikka

”Oleminen toista varten on mahdollista ainoastaan siten, että annan pois leivän jota syön. Mutta tätä ennen on välttämätöntä nauttia omasta leivästään. Ei siksi, että sen pois antamisesta näin saisi ansiota, vaan jotta sen myötä antaisi sydämensä – jotta antaessaan antaisi itsensä. Vain sellainen subjekti joka syö, voi olla toista varten.” Emmanuel Levinas

Urpo Harvan mukaan etiikka syntyi Antiikin Kreikassa selvittämään kreikkalaisen ihmisen käytännöllisiä moraalisia ongelmia. Kreikkalaisia askarruttivat kysymykset kuten: *Mitä minun pitää tehdä tehdäkseni oikein?* ja *Mikä on moraalin alkuperä?*¹⁵⁵ Sana etiikka pohjautuu kreikan kielen kantasanoihin *ethos* ja *ethikos*. *Ethos* tarkoittaa tapoja ja tottumuksia, ja *ethikos* siveellistä luonteenlaatua.¹⁵⁶ Sanat viittasivat siis jo Antiikin Kreikassa käyttäytymiseen ja hyveisiin. Nykyään etiikalla tarkoitetaan yleisesti yritystä perustella valintoja ja toimintaa niin, että systemaattisesti päädytään parhaisiin mahdollisiin tuloksiin. Arkikielessä etiikalla ja moraalilla viitataan usein samaan asiaan. Tällöin etiikalla tarkoitetaan yksinkertaisesti käyttäytymistä ohjaavia sääntöjä ja periaatteita.¹⁵⁷ Kun etiikan ja moraalin välille halutaan tehdä

¹⁵³ MacIntyre puhuu luonnehahmoista, jotka ovat sellaisia sosiaalisia rooleja, joihin liittyy moraalisia määritelmiä. Esimerkiksi pappi pitää messun sosiaalisen roolinsa takia, ja häneen liitetään tietynlaisia uskomuksia. Roolit voivat olla myös ristiriidassa yksilön omien uskomuksien kanssa. MacIntyre (2004), s.51.

¹⁵⁴ MacIntyre (2004), s.48.

¹⁵⁵ Harva (1958), s.19.

¹⁵⁶ Yrjönsuuri (1997), s.10, Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.13.

¹⁵⁷ Valtiovarainministeriö (2000), s.7–8.

ero, tarkoitetaan moraalilla yksilön käyttäytymiseen ja päätöksentekoon vaikuttavia subjektiivisia käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Etiikka taas viittaa siihen, miten ihminen perustelee omaa toimintaansa ja moraaliaan.¹⁵⁸ Etiikka kertoo mikä on hyvää ja pahaa, moraaliksi sen mikä on oikein ja väärin.¹⁵⁹

Harva jakaa etiikan normatiiviseen ja deskriptiiviseen etiikkaan.¹⁶⁰ Näiden välinen raja voidaan vetää myös siten, että erotetaan toisistaan teoreettinen ja käytännöllinen etiikka. Teoreettisen etiikan tehtävänä on paljastaa moraaliksi ilmiönä, ja käytännöllisellä etiikalla on tarkoituksena löytää toimintaa ohjaavat normit.¹⁶¹

Von Wrightin mukaan etiikkaa kutsutaan usein moraalifilosofiaksi tai moraalin teoriaksi.¹⁶² Moraalifilosofiset kysymykset ovat enimmäkseen kysymyksiä, jotka koskevat hyvää, pahaa ja velvollisuutta. John Stuart Millin mukaan etiikan tehtävänä on nimenomaan kertoa meille, mitkä ovat meidän velvollisuutemme, ja millä keinoilla ne voidaan tunnistaa.¹⁶³ Kaikki hyvä ei kuitenkaan ole moraalin kannalta relevanttia, eikä jokainen velvollisuus ole moraalinen velvollisuus. Etiikalla viitataan ainoastaan sellaisiin moraalikäsityksiin, joista yksilö on tietoinen, ja joihin hän on sitoutunut.¹⁶⁴ Turusen mukaan yksilö joutuu kuitenkin usein toimimaan tilanteissa, missä hän ei ole täysin selvillä toimintaansa ja tavoitteisiinsa liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Ihminen on näin ollen tuomittu sekä toimintaan että tietämättömyyteen.¹⁶⁵

Millin mukaan ihminen on vastuussa vain vapaaehtoisista teoistaan tai tekemättä jättämisistään.¹⁶⁶ Eettistä vaatimusta ei voi näin ollen koskaan kohdistaa henkilöön, jolla ei ole toiminnassaan vapautta.¹⁶⁷ Vapaus voidaan ymmärtää etiikassa rationaalisuutena. Rationaalisuus tarkoittaa sitä, että ihminen kykenee ensin tarkastelemaan mielessään eri toimintavaihtoehtoja, ja sitten valitsemaan niistä jonkin.¹⁶⁸ Ilman valinnan mahdollisuutta ihminen ei ole vapaa, eikä voi toimia eettisesti. Valinnan mahdollisuudesta seuraa vastuu, ja siksi vapaus on eräänlainen moraalinen metafyyminen perusedellytys.¹⁶⁹

¹⁵⁸ Airaksinen (2002), s.13, Von Wright (2001), s.23-24, Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.7-8.

¹⁵⁹ Kauppinen (2002), s.19.

¹⁶⁰ Deskriptiivinen etiikka tarkoittaa eettisten käsitysten kuvailemista ottamatta kantaa niiden oikeellisuuteen.

¹⁶¹ Harva (1958), s.5–9.

¹⁶² Harva (1958), s.13.

¹⁶³ Mill (2000), s.33.

¹⁶⁴ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.13.

¹⁶⁵ Turunen (1993), s.206–207.

¹⁶⁶ Mill (2000), s.94. John Rawlsin mukaan ihmiset ovat vapaita tekemään jotakin silloin, kun mitkään ehdot eivät rajoita heidän vapauttaan joko tehdä tai jättää tekemättä sitä, ja kun toisia ihmisiä estetään puuttumasta siihen, tekevätkö he sitä tai jättävätkö he sen tekemättä. Rawls (1988), s.122.

¹⁶⁷ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.31.

¹⁶⁸ Yrjönsuuri (1997), s.23–24.

¹⁶⁹ Etenkin Kant on painottanut etiikassaan ihmisen vapauden ja rationaalisuuden merkitystä.

Friedrich Hegelin mukaan eettisyys on universaalia, kaikille ihmisille kaikkialla kuuluvaa, kun taas moraalisuus on tietyn kulttuurin ja aikakauden määräämää.¹⁷⁰ Etiikan universalisuus näkyy siinä, että yhteisöjen olemassaolo vaatii niiden olemassaoloa.¹⁷¹ Mikko Yrjönsuuren mielestä sen sijaan on selvää, että eettisten periaatteiden omaksuminen on kunkin ihmisen oma sisäinen ratkaisu, jota on kunnioitettava. Ihminen saa tavoitella elämässään asioita, jotka hän itse kokee mielekkäiksi, sillä etiikka ei matematiikan tavoin perustu kaikkien yhtäläisesti hyväksymille perusolettamuksille.¹⁷² Näin etiikassa törmätään problematiikkaan eettisten ohjeiden subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta. Mielenkiintoiseksi kysymykseksi nousee erityisesti se, kuinka paljon yksilön valinnat tosiasiasa eroavat ympäröivän yhteisön valinnoista¹⁷³, ja onko yksilöllä tosiasiallista vapautta valita käsityksiään. Myös etiikan ja arvojen relativismi nousee ongelmaksi. Saako ihminen valita sellaisia eettisiä kantoja, joita yhteiskunta ei salli? Entäpä ovatko kaikki yhteiskunnan sallimat toimet eettisiä? Harvan mukaan moraalilait voivat olla olemassa joko luonnostaan tai ihmisen toimesta. Mikäli ne ovat luonnostaan (objektiivisuus), on etiikan tehtävänä paljastaa ne. Etiikka voi tällöin vain tutkia olemassa olevia käskyjä, mutta ei muuttaa niitä. Mikäli moraalilait ovat olemassa ihmisten toimesta (subjektiivisuus), ihmisellä on valta saattaa niitä voimaan ja kumota niitä.¹⁷⁴

Tiedon sosiaalisen rakentumisen teorian mukaisesti etiikka on ihmisen kehityshistorian aikana muodostunut uskomus- ja arvojärjestelmä.¹⁷⁵ Ilman eettisiä toimintaohjeita ihminen olisi tuskin koskaan onnistunut luomaan yhteisöjä ja toimimaan yhteistyössä toisten kanssa. Mill kuvaa eettisen toiminnan kehittymistä tavalla, joka sopii etenkin nyky-yhteiskuntaan. Millin mukaan ihminen ajattelee seuraavasti: mikä uhkaa yhteiskunnan turvallisuutta, uhkaa myös minun turvallisuuttani, ja herättää itsesuojeluvaistoni. Kun ihmisen ymmärryskyky yhdistyy tällä tavalla hänen kykyynsä tuntea sympatiaa ihmisolentoja kohtaan, hän kykenee samaistumaan kollektiiviseen ideaan yhteiskunnasta siten, että mikä tahansa sitä vahingoittava teko herättää hänen sympatian vaistonsa ja aiheuttaa vastareaktion.¹⁷⁶ John Rawls on samaa mieltä korostaessaan, että yksilön hyvän edistäminen on samalla yhteiskunnan hyvän edistämistä. Näin etiikan luonnetta ihmiselle lajityypillisenä toimintana voidaan paremmin ymmärtää.

¹⁷⁰ Yrjönsuuri (1997), s.135.

¹⁷¹ Ahlman (1967), s.167.

¹⁷² Yrjönsuuri (1997), s.12–14.

¹⁷³ vrt. sosiaalinen tiedon muodostuminen

¹⁷⁴ Harva (1958), s.14–15.

¹⁷⁵ Moraalin ja tiedon kasvamista voidaan pitää analogisina.

¹⁷⁶ Mill (2000), s.79.

Tämän tutkielman kannalta tärkeä havainto on se, että paras valittavissa oleva käyttäytymisvaihtoehto riippuu siitä, mitä etiikan teoriaa yksilö toteuttaa toiminnassaan.¹⁷⁷ Elämän ristiriidat voidaan välttää, jos eri teorioita käytetään oikeilla paikoillaan. Yksilö voi esimerkiksi todeta että teko on väärin jos kaikki, tai suurin osa, etiikan teorioista antaa siihen kielteisen vastauksen.¹⁷⁸ Tällöin luonnollisesti yksilön sivistys etiikan teorioiden suhteen vaikuttaa hänen moraalisen toimintaansa. Etiikan teoriat ovat Turusen mukaan käytännön elämässä erittäin hyödyllisiä, sillä ne nostavat moraalin tasoa ja aiheuttavat moraalista pohdintaa. Moraaliset ohjeet eivät ole kuitenkaan koskaan niin täydellisiä, että yksilö ei joutuisi pohtimaan niiden tulkintaa.¹⁷⁹ Tällöin pelkkä teorioiden tunteminen ei riitä, vaan yksilöltä vaaditaan kykyä rationaaliseen ja intuitiiviseen ajatteluun, sekä kykyä samaistua toisten elämäntilanteisiin.

Pluralismin mukaan on olemassa monenlaisia käsityksiä hyvästä ja moraalisesti oikeasta, ja konfliktit eri käsitysten välillä kuuluvat elämään. MacIntyren mukaan pluralismilla voidaan-kin viitata nimenomaan hyvässä järjestyksessä käytyyn keskusteluun ristiriitaisista näkemyksistä¹⁸⁰. Airaksinen puhuu monihaaraaisesta functionalismista, millä hän tarkoittaa sitä, ettei mikään moraaliteoria hallitse koko ihmiselämän kenttää. Airaksisen mukaan eri moraalikäsitteitä ja –teorioita tarvitaan omilla paikoillaan ja omissa tehtävissään.¹⁸¹ Eettisessä toiminnassa on näin ollen tärkeää kyetä perustelemaan oma näkemys, ja samaistua myös vastapuolen näkemykseen.¹⁸² Rajavartiomiehen ammattieettisen toiminnan kannalta olisi tärkeää tuntea mahdollisimman laajasti eri etiikan teorioita, jotta niiden jalkauttaminen käytännön työhön onnistuisi. Alla olevassa kuvassa esitetään ammattietiikan kannalta tärkeimpiä etiikan teorioita. Tutkimustulosten korostamia etiikan teorioita käsitellään tarkemmin *luvussa 4*.

Teoria	Filosofija	Oikea teko	Periaate	Tietoperusta
Utilitarismi	Jeremy Bentham, John Stuart Mill, G. E. Moore	Teon moraalisuuden määrittävät sen seuraukset	Toimi tavalla, joka tuottaa mahdollisimman paljon hyötyä mahdollisimman monelle	Eettinen realismi
Velvollisuusetiikka	Immanuel Kant, (John Rawls)	Ihminen voi selvittää moraaliset velvollisuudet järkensä avulla. Velvollisuutta on noudatettava.	Toimi tavalla, jonka voit toivoa tulevan yleiseksi laiksi. Suhtaudu ihmiseen aina päämääränä, äläkä koskaan välineenä.	Rationalismi
Oikeudenmukaisuus	John Rawls	Moraaliperiaatteet voidaan saada selville alkuasetelmassa tietämättömyyden verhon takana	Vapausperiaate, eroperiaate, min-max ja max-min periaatteet	Sopimusteoria, rationalismi

¹⁷⁷ Valtiovarainministeriö (2000), s.7–8.

¹⁷⁸ Airaksinen (1987), s.25.

¹⁷⁹ Turunen (1993), s.206–207.

¹⁸⁰ MacIntyre (2004), s.28.

¹⁸¹ Airaksinen (1987), s.23.

¹⁸² Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.87.

Hyve-etiikka	Aristoteles, Alasdair MacIntyre	Hyveet auttavat ihmistä toimimaan moraalisesti oikein	Hyveet auttavat ihmistä pääsemään kohti ihmisen luonnollista päämäärää ja tavoitetta	Empirismi, aristotelismi
Emotivismi	Alfred Ayer, (David Hume) ¹⁸³	Ihminen toimii moraalisesti oikein seuraamalla tunteitaan	Moraaliset normit ovat subjektiivisia tunneilmaisuja, joilla kerron mitä mieltä olen asiasta, ja pyrin vaikuttamaan kuulijoihin, jotta he omaksuisivat kantani	Empirismi

KUVA 7. Etiikan teorioita.

2.4.1. Ammattietiikka

Airaksisen mukaan ammattietiikka on alisteista yleiselle etiikalle, eikä mitään poikkeuksia moraalisaantoihin voi oikeuttaa ammatin sisäisillä arvoilla ja päämäärillä.¹⁸⁴ Aristoteleen sanoin: *ammattilainen on ensisijaisesti ihminen ja vasta sitten ammattilainen*.¹⁸⁵ Tämän takia ammattietiikkaa ei käsitellä tässä luvussa erityisen tarkasti. Kaikki etiikan ilmiöt liittyvät ammatilaisen toimintaan yhtä kiinteästi kuin elämään yleensä. Tutkielman empiirinen aineisto täytyy erottaa tässä kohtaa selkeästi tutkielman perusoletuksista. Teoreettinen tieto on tärkeää tutkimustulosten ymmärtämisen ja analysoinnin kannalta, mutta vain empiirisen aineiston pohjalta muodostuu käsitys rajavartiomiesten kokemuksista ammattietiikasta.¹⁸⁶

Ammattietiikalla tarkoitetaan esimerkiksi oikeiden päätösten tekemistä omassa työssä, toisten ihmisten oikeuksien kunnioittamista, yhteisesti hyväksytyjen arvojen jalkauttamista omaan työhön, ja sellaista toimintaa, joka kasvattaa yhteiskunnan luottamusta omaa ammattikuntaa kohtaan.¹⁸⁷ Kun etiikassa pohditaan koko elämää, ammattietiikassa pohditaan kysymystä, minkälainen toiminta on ammattia harjoitettaessa hyväksyttävää ja suositeltavaa. Ammattieettiset kysymykset eroavat muista eettisistä kysymyksistä vain siinä, että ne esitetään ammatin viitekehysessä. Räikkä, Kotkanvirta & Sajama jakavat ammatin eettisen herkkyyden sen mukaan, kuinka paljon itsenäisiä valintoja tai valtaa ammattiin kuuluu, kuinka etäällä ammatti on arkipäivän moraalista, ja kuinka tunneperäisesti ammatinharjoittajan työtuloksiin suhtaudutaan.¹⁸⁸

¹⁸³ Hume on sekä utilitaristi että emotivisti. Hän uskoo että moraaliarvotelmista saadaan tietoa tunteen avulla, mutta ihmiselle on ominaista valita sellaisia periaatteita, jotka edistävät yleistä hyötyä.

¹⁸⁴ Airaksinen (2002), s.48.

¹⁸⁵ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.66.

¹⁸⁶ Rajavartiomiesten kokemukset eivät välttämättä vastaa tämän luvun teoreettista käsitystä ammattietiikasta. Kokemuksia ei sidota mihinkään teoriaan, eikä niitä rajoiteta millään tavalla etukäteen, vaan ne kuvataan elettyinä.

¹⁸⁷ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.24.

¹⁸⁸ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.14–17.

Rajavartiomiehen osalta voidaan todeta, että julkisen vallan¹⁸⁹ käyttäjänä häneen kohdistuu erityisiä paineita kaikkien kolmen osa-alueen suhteen.

Airaksinen lähestyy ammattietiikkaa ammatin yhteiskunnallisen oikeutuksen näkökulmasta. Ammattilaisilla on Airaksisen mukaan yhteiskunnallista tietoa ja valtaa, joita muilla ei ole.¹⁹⁰ Tämä asettaa ammattilaisille erityisiä vastuuta ja velvollisuuksia. Tavallisen elämän pahe voi olla ammattilaisen hyve. Rajavartiomieheltä voidaan esimerkiksi odottaa kykyä saattaa henkilö nopeasti toimintakyvyttömäksi käyttämällä teleskooppipatukkaa. Samaa kykyä voi tuskin toivoa lastentarhanopettajalta. Toisen henkilön fyysisen koskemattomuuden loukkaaminen voi näin saada ammattilaisen kohdalla täysin erilaisen sisällön kuin muiden kansalaisten osalta. Kun ammattilaisille on annettu tällaista yhteiskunnallista valtaa, yleinen oikeudenmukaisuus ei silloin takaa ammattilaisen toimien oikeudenmukaisuutta. Ulkopuolisten on vaikea puuttua ammattikunnan sisäisiin asioihin.¹⁹¹ Tämän takia tarvitaan ammattikunnan omaa ammattieettistä keskustelua ja normistoa. Myös Rajavartiolaitoksen tulee kertoa oman toimintansa periaatteet avoimesti, ja saattaa ne julkiseen keskusteluun. Vain tällä tavalla Rajavartiolaitos saavuttaa yhteiskunnallisen oikeutuksen, tuen ja luottamuksen.

Airaksisen mukaan ammatit oikeutetaan viittaamalla niihin arvopäämääriin, joita ammatinharjoittaminen yhteiskunnassa palvelee. Ammattien päämäärät liittyvät näin ollen ihmisten jakamiin todellisiin arvoihin.¹⁹² Rajavartiolaitoksen olemassaoloa voidaan perustella esimerkiksi yhteiskunnallisella turvallisuudella (kansalaiset), työn ja toimeentulon turvaamisella (henkilöstö) tai vaikkapa kansainvälisen Suomi-kuvan edistämisellä (valtio). Koska Rajavartiolaitoksen turvaamat arvot ovat arvohierarkiassa¹⁹³ erittäin korkealla, syntyy erityinen tarve avoimuudelle. Rajavartiolaitoksen arvoauktoriteetti rajaturvallisuuden osalta voi johtaa seuraavaan päättelyketjuun:

- haluan olla terve
- uskon, että lääkäri tietää, mikä on parasta terveydelle (tiedän, että en itse tiedä mikä on parasta terveydelleni)
- noudatan lääkärin määräyksiä¹⁹⁴

¹⁸⁹ Julkisen vallan käyttö tarkoittaa sellaista hallintotoimintaa, joka kohdistuu välittömästi hallinnon ulkopuolisen yksityisen oikeusasemaan

¹⁹⁰ vertaa tiedon sosiaalisen muodostumisen teorian periaatteisiin roolispesifistä tiedosta, reseptitiedosta ja tiedon yhteiskunnallisesta jakautumisesta.

¹⁹¹ Airaksinen (2002), s.22.

¹⁹² Airaksinen (2002), s.27.

¹⁹³ Viitataan tässä Abraham Maslowin teoriaan ihmisen perustarpeista (eli arvoista).

¹⁹⁴ Airaksinen (2002), s.32.

Analogisesti rajaturvallisuuden osalta:

- haluan elää turvallisessa yhteiskunnassa
- uskon, että Rajavartiolaitos tietää miten parhaiten edistää turvallisuuttani (tiedän, että en itse tiedä rajaturvallisuuden ylläpidosta mitään)
- tuen Rajavartiolaitoksen toimintaa.

2.4.2. Hyvä

”Hyvä on hyvää, siinä kaikki!” G. E. Moore

Hyvän käsite on etiikan ymmärtämisen kannalta oleellisen tärkeä, sillä etiikka pyrkii lisäämään hyvän määrää maailmassa. Tässä luvussa käsittelem lyhyesti hyvän eri merkityksiä.

Eri tutkijoiden mukaan hyvää on se, mitä ihminen toiminnallaan tavoittelee¹⁹⁵. Sanakirjan mukaan hyvä on: 1. sellainen, joka tai mikä on eettisesti ja muutoinkin positiivinen, 2. laadukas tai hyvälaatuinen, 3. käytännölliseltä ominaisuudeltaan positiivinen; ei paha, 4. taitava jossain, ja 5. runsas tai avokätinen.¹⁹⁶ George Edward Mooren mukaan voimme tarkoittaa hyvällä joko: 1. se on sisäisesti hyvä, 2. se lisää monien kokonaisuuksien sisäistä hyvyyttä, tai 3. se on hyödyllinen, eli että sillä on hyviä seurauksia.¹⁹⁷

John Rawls määrittelee hyvän seuraavasti:

- A on hyvä X, jos ja vain jos A:lla on ne ominaisuudet kuin X:n keskiarvolla tai vakio-X:llä, joita on rationaalista haluta X:llä olevan ajatellen X:n käyttötarkoitusta tai X:ltä odotettua toimintaa
- A on hyvä X K:lle, jos ja vain jos A:lla on ne ominaisuudet, joita K:n on rationaalista haluta X:llä olevan, kun on annettu K:n olosuhteet, kyvyt ja rationaalinen elämänsuunnitelma, ja siten siis siihen nähden, mitä K aikoo tehdä X:llä¹⁹⁸

G. H. Von Wright on tutkinut hyvän käsitettä laajasti kirjassaan *Hyvän muunnelmia* (2001). Von Wrightin määritelmän mukaan on kuusi erilaista hyvän merkitystä. Ensimmäinen on välineellinen hyvä. Asia on hyvä, mikäli sillä on tarkoituksensa kannalta jokin ihanteellinen ominaisuus. Toinen hyvän merkitys on teknisesti hyvä. Tässä jollakulla henkilöllä on kyky tai valmius, jonka ansiosta hän suoriutuu jostakin tehtävästä erityisen hyvin. Kolmas hyvä on lääke-

¹⁹⁵ Airaksinen (1987), 130–133, Aristoteles (1981) ym.

¹⁹⁶ <http://fi.wiktionary.org/>

¹⁹⁷ Moore (1965), s.283.

¹⁹⁸ Rawls (1988), s.228.

tieteellinen tai terveydellinen hyvä, joka kuvaa ruumiin elimien ja tajunnan kykyjen yhteydessä tapahtuvaa hyvinvointiamme. Neljäs on utilitaarisesti hyvä. Sen mukaisesti jokin on hyvä, kun se edistää sosiaalista hyvinvointia, eli on hyödyllinen. Viides hyvä on hedoninen hyvä, jota vastaava arvostelma perustuu subjektiiviseen nautinnollisuuteen ja miellyttävyyteen. Miellyttävä on yksinkertaisesti jotakin, mistä ihminen pitää. Kuudes hyvä on inhimillisesti hyvä. Sitä vastaavat arvostelmat, joissa joihinkin yleisinhimillisiin ominaisuuksiin vedoten ilmaistaan käsitys jonkun teon tai henkilön moraalisesta tai eettisestä hyvydestä. Eettinen hyvä poikkeaa edellisistä siinä, että se ilmaisee itsessään hyvää. Eettinen hyvä on päämäärä sinänsä.¹⁹⁹

Rawlsin määritelmän mukaan hyvä ihminen on sellainen ihminen, jolla on keskimääräistä enemmän niitä hyviä ominaisuuksia, joita ihmisten on rationaalista haluta toisissaan olevan.²⁰⁰ Rawls uskoo, että hyvä voidaan määritellä. Kun hyvä on määriteltä, täytyy kaikkien määritelmään sopivien olioiden olla myös hyviä. Tämä asettaa hyvän määrittelylle vakavia ongelmia. Määrittely onnistunee, kun määriteltävänä on yksinkertainen fyysinen objekti, kuten esimerkiksi hyvä pesäpallomaila. Tällöin on helppo hyväksyä hyväksi pesäpallomailaksi kaikki ne oliot, jotka täyttävät hyvän pesäpallomailan kriteerit. Entäpä sitten, kun hyvä olio omaa sellaisia ominaisuuksia, joita ei voida mitata, kuten esimerkiksi uskollisuus, kauneus tai hyväntahtoisuus. Tällöin hyvän määrittely johtaa väistämättä ongelmiin.²⁰¹ Onko niin, että hyvä voidaan määritellä vain mitattavien ominaisuuksien osalta? Kuka siinä tapauksessa saa oikeuden määritellä oliolta vaadittavat ominaisuudet?

Aristoteelisessa perinteessä ihmisen käsite on funktionaalinen.²⁰² Funktionaalinen käsitys kumoaa David Humen giljotiinin periaatteen.²⁰³ Premissistä *tuo veitsi leikkaa*, voidaan kuitenkin vetää johtopäätös: *tuo veitsi on hyvä veitsi*. Kun puhumme veitsestä, käsitteeseen veitsi sisältyy jo arvo-odotus siitä, että veitsi täyttää sille asetetut hyvän veitsen vaatimukset. Veitsellä on olemassaolon tarkoitus: leikata hyvin. Premissistä *hän on rajavartiomies*, voidaan vetää johtopäätös: *hän pitää tehdä mitä rajavartiomiehen pitää tehdä*. Rajavartiomiehen oletetaan toimivan niin, että hän täyttää yhteiskunnallisen roolinsa. Rajavartiomiehen olemassaolon tarkoitus on rajaturvallisuuden ylläpito. Vastaavasti premissistä *tuo rajavartiomies saa järjestäen kiinni enemmän laittomia maahantulijoita kuin muut rajavartiomiehet, tai tuon rajavartiomiehen suoritusarviointi on ollut aina kaikkia muita rajavartiomiehiä parempi*, voi

¹⁹⁹ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.29–30.

²⁰⁰ Rawls (1988), s.246–247. Mukaan lukien ne moraaliset ominaisuudet, joita on järkevä haluta kanssaihmisellä olevan.

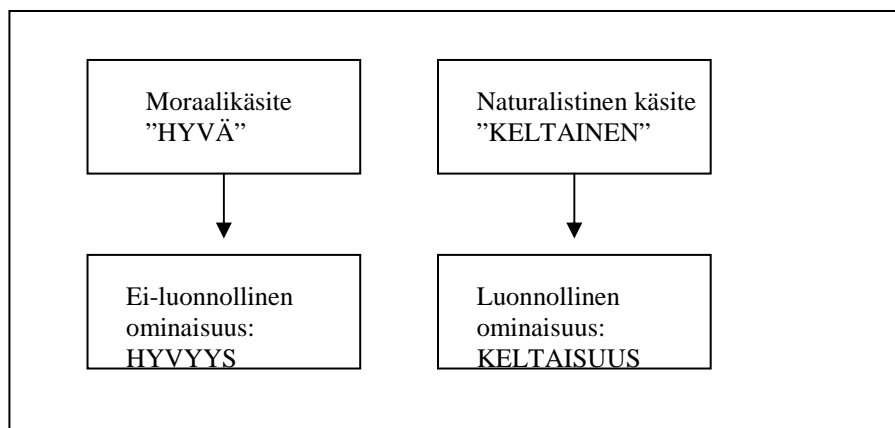
²⁰¹ Mooren naturalistista virhepäätelmää käsitellään myöhemmin tässä tutkielmassa.

²⁰² Näin ollen ihmisen ja hyvän ihmisen suhde on analoginen veitseen ja hyvään veitseen.

²⁰³ Hume väitti kuuluisassa laissaan, että tosiasioista ei voi johtaa moraalisia sääntöjä (*no ought from is*).

vetää arvottavan johtopäätöksen, *tuo rajavartiomies on hyvä rajavartiomies*. Tämä onnistuu, sillä määrittelemme rajavartiomiehen ja hyvän rajavartiomiehen ennalta määrätyistä päämääristä. Käsite rajavartiomies saa näin funktionaalisen sisällön.²⁰⁴

Mooren mukaan moraalista hyvää ei ole mahdollista määritellä, vaan sillä tarkoitetaan yksinkertaista ja määrittelemätöntä ominaisuutta.²⁰⁵ Mooren mukaan tunnemme ainoastaan intuitiivisesti sen, mitä hyvä on.²⁰⁶ Voimme käyttää hyvän käsitettä sujuvasi arkikielessä, ja ymmärrämme mihin sillä viitataan. Moore halusi osoittaa, että kaikki naturalistiset²⁰⁷ etiikan teoriat ovat virheellisiä, sillä ne syyllistyvät virheelliseen päättelyyn, eli *naturalistiseen virhepäätelmään*. Mooren mielestä hyvä ei voinut viitata asioilla olevaan naturalistiseen hyvän ominaisuuteen. Moore pyrki kumoamaan naturalistiset väitteet avoimen kysymyksen avulla: *mikäli hyvä on nautintoa tuottavaa, niin onko kaikki nautintoa tuottava aina hyvää?* Moore päätyi siihen, ettei hyvällä voidaan viitata mihinkään muuhun ominaisuuteen kuin hyvään.²⁰⁸

KUVA 8. Mooren käsitys hyvästä ei-luonnollisena ominaisuutena.

Moore myöntää, etteivät moraaliominaisuudet voi olla täysin riippumattomia naturalistisista ominaisuuksista. Eettisillä ja naturalistisilla ominaisuuksilla voidaan katsoa olevan supervenienssi²⁰⁹. Hyvän voidaan ajatella supervenioivan luonnollisia ominaisuuksia: *yksi asia ei voi olla hyvä ja toinen paha ilman, että niiden havaittavat ominaisuudet eroavat*.²¹⁰

²⁰⁴ MacIntyre (2004), s.81–83.

²⁰⁵ Moore käyttää vertauksena luonnollista ominaisuutta keltainen. Keltaista ei voi pilkkoa pienempiin osiin, ja määritellä näin mistä se koostuu. Keltainen väri on ihmisen

²⁰⁶ Hyvä selviää introspektiolla, eli itsensä tutkiskelulla.

²⁰⁷ Esimerkiksi hyve-etiikka, joka viittaa olioilla oleviin luonnollisiin ominaisuuksiin.

²⁰⁸ Pietarinen & Poutanen (1998), s.30–31.

²⁰⁹ Muodollisesti supervenienssi voi määritellä seuraavasti: Ominaisuusluokka X supervenioi ominaisuusluokkaa Y kun: *jos a ja b eroavat X-ominaisuuksiltaan, ne eroavat myös Y-ominaisuuksiltaan, tai, jos a ja b ovat identtiset Y-ominaisuuksiltaan, ne ovat myös identtiset X-ominaisuuksiltaan*. Pietarinen & Poutanen (1998)

²¹⁰ Pietarinen & Poutanen (1998), s.35.

Hyvän määrittely vaatisi yhteisesti hyväksyttyjä periaatteita sekä käsitteen *hyvä* määritelmästä että arvotettavan olion ominaisuuksista. Käytännön elämän kannalta *hyvän* kannalta lienee tärkeintä, että ihmisten välinen vuorovaikutus toimii. Jokainen ihminen oppii käyttämään yhteisönsä merkkijärjestelmiä kehityksensä aikana niin, että hyvä ymmärretään kontekstisidonnaisesti lukuisilla eri tavoilla. Hyvä on lopulta jokaisen yksilön tajunnassa subjektiivisesti muodostunut merkitysyhteys jonkun olion ja sen ominaisuuksien välillä. Täydellistä yhteisymmärrystä hyvästä, kuten monista muistakaan subjektiivisesti tulkituista asioista, tuskin koskaan syntyy.²¹¹

2.4.3. Moraali

”Moraalisesti ihminen on enkelin ja paholaisen harvinainen sekoitus.” Bertrand Russel

Moraali kertoo siitä, mitä ihminen pitää oikeana ja vääränä. Klaus Helkaman mukaan arvot ja moraali muuttuvat historiallisesti. Moraalin ymmärtämiseksi sitä tulee tarkastella funktionaalisenä järjestelmänä, jonka tarkoituksena on ongelmanratkaisu²¹², hyvän edistäminen ja pahan välttäminen. Moraalissa on Helkaman mukaan kaksi perusoperaatiota. Kun olemme tilanteessa, jossa moraalinen toiminta on selvä, operaatio on tahdonvoima. Kun taas tilanne on sellainen, jossa kaksi arvoa, moraalisääntöä tai odotusta on vastakkain, operaatio on roolinotto.²¹³

Harvan mukaan moraaliset periaatteet ovat syntyneet siten, että kokemuksessa on havaittu millainen käyttäytyminen on yhteiskunnan edun mukaista ja minkälainen sen vastaista.²¹⁴ Ihmiskunnalla on ollut koko sen elinkaari aikaa opetella mitä yksilön toiminnasta seuraa. Tästä kokemuksesta on rakentunut inhimillinen viisaus ja moraalisuus elämässä. Moniin moraalisiin ongelmiin on jo valmis vastaus, eikä niitä tarvitse miettiä tapauskohtaisesti.²¹⁵ Richard Shweder on löytänyt tutkimuksissaan tukea väitteelle, jonka mukaan ihmisillä on universaaleja moraaliperiaatteita.²¹⁶ Hän on löytänyt yhdeksän yleismaailmallista moraalista käytäntöä, joita ovat: lupausten pitäminen, omaisuuden kunnioittaminen, reilu jako, heikkojen suojeleminen, vastavuoroisuus – kiitollisuus, inestikielto, pahoinpitely, nepotismi ja mielivaltaisen syrjintä.²¹⁷ Helkama on tutkimuksessaan löytänyt moraalisen henkilön viisi kriteeriä, joita ovat: 1. pysyvä sitoutuminen moraalisiin ihanteisiin tai periaatteisiin, 2. toiminta omien moraalisten

²¹¹ Vaikka monista asioista päästäänkin sopimukseen.

²¹² *Liitteessä I* esitellään Juujärven, Myyrin ja Persson eettisen ongelmanratkaisun reflektiomalli.

²¹³ Helkama (2009), s.18–31.

²¹⁴ Harva (1958), s.121.

²¹⁵ Ihminen tietää ilman henkilökohtaista kokemusta, että murha tai inesti on väärin.

²¹⁶ Samaa mieltä on esimerkiksi Abraham Maslow.

²¹⁷ Helkama (2009), s.124.

ihanteiden ja periaatteiden mukaan, 3. halu uhrata oma etu moraalisten arvojen vuoksi, 4. muiden innostaminen ja saaminen siten moraaliseen toimintaan, ja 5. realistinen käsitys omasta merkityksestä maailmassa ja nöyryys.²¹⁸

Moraalin ymmärtämiseksi on kehitelty ihmisen moraalista kasvua ja päätöksentekoa kuvaavia moraaliteorioita. Esittelen seuraavaksi neljä menestynyttä moraaliteoriaa.²¹⁹

Elliot Turielin sosiaalisen vuorovaikutuksen teorian mukaan moraalisten velvollisuuksien ymmärtäminen liittyy sosiaalisiin kokemuksiin, joilla on objektiivinen tai sisäinen merkitys oikeudelle, oikealle, haitalle ja toisten hyvinvoinnille. Kokemukset voivat tulla oman tarkkailun kautta, tai ne voivat kuulua vallitsevaan kulttuuriin. Turielin teoriaan perustuva moraalinen sosiaalinen rakentuminen on esitetty alla olevassa kuvassa.²²⁰ Turiel erottaa teoriassaan moraaliset käsitykset totunnaistuneista käsityksistä. Moraali edellyttää objektiivista, toisten ihmisten hyvinvointia koskevaa ajattelua. Totunnaistuneet käsitykset taas ovat oikeita ja väärä muista kuin moraalista syistä. Miesten ei ole esimerkiksi soveliaa pukeutua Suomessa hameeseen, mutta sitä ei voida pitää moraalisesti vääränä toimintana. Totunnaistuneet käsitykset eivät ole näin ollen ”luonnon lakeja” vaan perustuvat historiallisesti muodostuneeseen yhteisymmärrykseen. Tällaiset käsitykset ovat olleet välttämättömiä ihmisen ja yhteisöjen kehitykselle. Turiel myöntää, että moraalisten ja totunnaisten käsitysten raja on kuitenkin häilyvä, ja usein käsitykset menevätkin osittain päällekkäin.²²¹

	MORAALI	TOTUNNAISTUNUT	YKSIÖ
MATERIAALISET OLOSUhteet	OIKEUDENMUKAISUUS, KÄRSIMYS, HYVINVOINTI, RESURSSIEN JAKO	SOSIAALISET YHDENMUKAISUUDET JA SÄÄNNÖNMUKAISUUDET, RUOKA, PUKEUTUMINEN, ROOLIT	PSYKOLOGISET TILAT, HENKILÖKOHTAISET VALINNAT JA PREFERENSSIT
MUODOLLISET OLOSUhteet	RATIONAALINEN, UNIVERSAALI, MUUTTAMATON, OBJEKTIIVINEN, ITSE RAKENNETTU, (VAKAVAA)	SATUNNAINEN, SUHTEELLINEN, MUUTETTAVISSA, KONSENSUSPERUSTEINEN, SOSIAALISESTI MUODOSTUNUT, (EI NIIN VAKAVAA)	

KUVA 9. Turielin teoria moraalisen sosiaalisesta rakentumisesta.

²¹⁸ Helkama (2009), s.293.

²¹⁹ Nämä ovat Elliot Turielin, Lawrence Kohlbergin, John Rawlsin ja James Restin moraaliteoriat.

²²⁰ Huomaa yhteys tiedon sosiologian kanssa.

²²¹ Schweder (1987), s.27.

Turielin sosiaalisen vuorovaikutuksen teorian vastakohtana voidaan pitää Lawrence Kohlbergin kognitiivista moraalisen kasvun teoriaa.²²² Kohlbergin tutkimusten mukaan eettinen ajattelu syvenee lapsen kypsyessä aikuiseksi. Kohlberg jakaa kehityksen vaiheet esisovinnaiselle, sovinnaiselle ja jälkisovinnaiselle tasolle. Esisovinnallisella tasolla moraaliset periaatteet kohdataan toisten ihmisten asettamina. Tällöin moraaliarvostelman noudattaminen tapahtuu rangaistuksen pelosta. Moraalinen ajattelu perustuu ylempään auktoriteettiin, joka sanelee miten toimitaan.

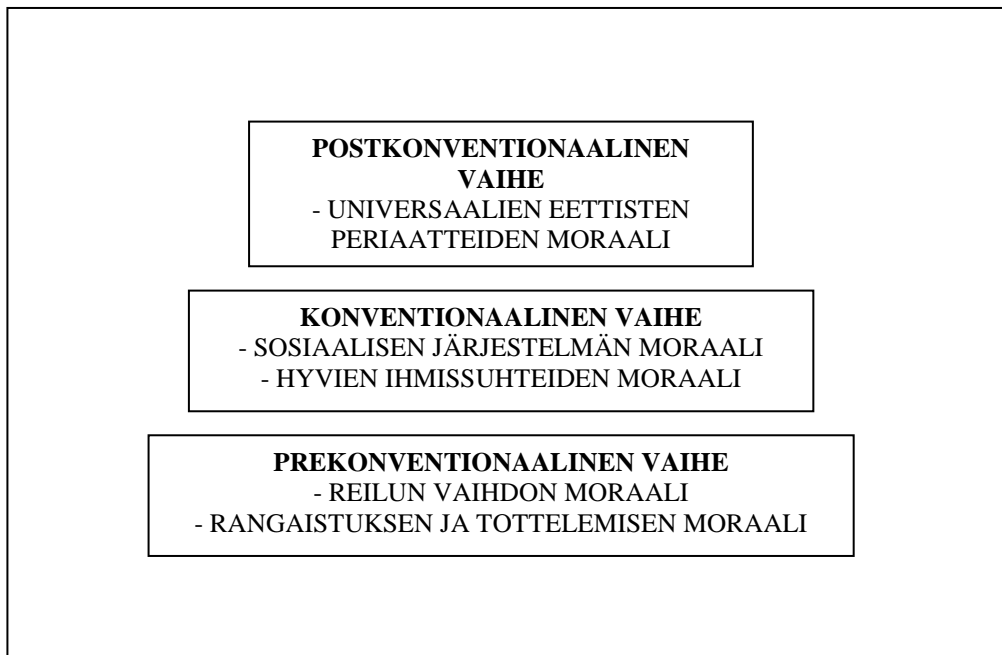
Toisessa vaiheessa yksilö harkitsee itse, kannattaako olla hyvä vai paha. Hän suhteuttaa moraalin sääntöihin, jotka annetaan ulkopuolelta, mutta arvioi niiden noudattamista oman etunsa kannalta. Hän ei toimi auktoriteetin vaatimusten mukaan, vaan pyrkii noudattamaan sääntöjä saadakseen muut toimimaan hänelle itselle edullisella tavalla. Sovinnallisella tasolla moraali-periaatteet omaksutaan. Yksilö hakee moraaliperiaatteiden noudattamisella yhteisön hyväksyntää, kunnioitusta ja arvostusta. Sovinnaisen tason toisessa vaiheessa ihminen pitää moraalialia yhteiskunnallisen järjestyksen takaajana. Tätä järjestystä tulee kunnioittaa sen itsensä takia, ei rangaistuksen pelossa.

Jälkisovinnaiselle tasolle yltänyt yksilö on sisäistänyt yhtenäisen eettisen vakaumuksen, jolle moraaliperiaatteet pohjautuvat. Yksilö kykenee arvioimaan moraaliaan kriittisesti. Jälkisovinnallisen tason alemmassa vaiheessa eettisen ajattelun lähtökohtana pidetään yksilöllisiä oikeuksia, joiden varassa päädytään yhteisöllisesti joihinkin moraalिसääntöihin. Näiden sääntöjen tulee olla demokraattisesti valittuja ja kaikkien hyväksymiä. Jälkisovinnaisen tason ylemmässä vaiheessa nojaututaan itsenäisesti valittuun eettiseen periaatteeseen. Korkeimmassa vaiheessa eettiset periaatteet koetaan nousevan jostain yksilöä korkeammasta lähteestä.²²³ Kantin velvollisuusetiikka kuvaa hyvin Kohlbergin jälkisovinnaisen tason korkeinta periaatetta.

---

²²² Schweder (1987), s.35

²²³ Yrjönsuuri (1997), s.36–38, Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.114.

KUVA 10. Kohlbergin moraalijattelun kehitysvaiheet.

Rawlsin sosiaalisen oppimisen teorian mukaan moraaliopetuksen päämääränä on saada ihmiset toimimaan oikein, ja haluamaan välttää väärää. Oikea käyttäytyminen on yleisesti ottaen yhteiskunnalle ja yhteisölle hyödyllistä käyttäytymistä. Moraalinen oppiminen ei ole puuttuvien vaikuttimien tuottamista, vaan synnynnäisten kykyjemme vapaata kehitystä luontaiseen suuntaansa.²²⁴ Rawlsin teorian korkeimpana päämääränä on oikeudenmukaisuuden edistämisen ajatus yhteiskunnassa. Rawls jakaa moraalisen kasvun Kohlbergin tapaan kolmeen vaiheeseen, jotka muistuttavat ja täydentävät mielestäni hyvin Kohlbergin ajattelua.²²⁵ Rawlsin moraalikehityksen malli on esitetty alla olevassa kuvassa.

1. AUKTORITEETTIMORAALI	<ul style="list-style-type: none"> - oikeudenmukaisuuden taju kehittyy iän mukana - ei kykyä arvostelmiin rationaalisiin perustein - ohjeet ja määräykset otetaan vastaan, sillä niiden otaksutaan olevan oikeutettuja - ohjeitten ja normien kokoelma - arvovaltaista ihmistä rakastetaan ja luotetaan häneen - hänet hyväksytään asemansa arvoiseksi - on velvollisuus noudattaa hänen ohjeitaan - ei ole meidän asiamme pohtia seurauksia - arvovaltaisiin ihmisiin kohdistuvaa nöyryyttä pidetään hyveenä - isoimmat paheet ovat kuuliaisuuden puute, kapinointi ja liian rohkeuden esittäminen
--------------------------------	---

²²⁴ Huomaa yhteys evolutiiviseen tietokäsitykseen.

²²⁵ Rawlsin kuvaama auktoriteettimoraali kuvaa mielestäni osuvasti sotilasorganisaation piirteitä. Sotilasorganisaatiossa normien ja käskyjen noudattaminen voi joskus sivuuttaa oman moraalisen pohdinnan. Jokaisen virkamiehen tulisi kuitenkin olla erityisen tarkka esimiehiltä saatujen käskyjen suhteen. Kenelläkään ei ole varaa luottaa sokeasti auktoriteettiin tai sotilashierarkiassa ylempänä olevan kaikkivoipaisuuteen, vaan omaa moraalista harkintaa tarvitaan jokaisessa työtehtävässä ja jokaisessa päätöksessä. Rawlsin teoriaa voi soveltaa myös organisaation ja organisaatiokulttuurin kehityksen analyysissä.

2. YHTEISÖMORAALI	<ul style="list-style-type: none"> - saa sisältönsä niistä tehtävistä, joita yksilöllä on yhteisössä - opetetut käyttäytymisnormit - hyveet opetetaan/ selitetään - nojaa sellaisten älyn kykyjen kehitykseen, joita tarvitaan kun asioita pitää tarkastella useammasta näkökulmasta - moraali riippuu yhteisöstä - tunnemme velvollisuutta tovereita kohtaan, haluamme heidän hyväksyntäänsä - moraalille ovat luontaisia yhteistoimintahyveet, kuten oikeudenmukaisuus, reiluus, luotettavuus - moraalisia paheita ovat ahneus, epärehellisyys, ennakkoluulo ja puolueellisuus
3. PERIAATEMORAALI	<ul style="list-style-type: none"> - korkeampiin moraaliperiaatteisiin kiinnittyminen - oikeudenmukaisen toiminnan edistämisen ajatus - tunnemme syyllisyyttä velvollisuuksiemme laiminlyönteistä, vaikka niillä ei olisikaan suoraa vaikutusta tovereihin (selittyy oikeudenmukaisuuden periaatteiden laiminlyönnillä) - moraaliperiaatteiden vapaaehtoinen toteuttaminen.

KUVA 11. Rawlsin moraalikehitys.

Moraalitutkija James Restin kehittämä moraalisen toiminnan malli tarjoaa mahdollisuuden ammattieettisen toiminnan tarkasteluun. Restin mallia onkin käytetty ammattietiikan opetuksessa. Restin mukaan ohjatut keskustelut ovat tehokkain tapa edistää ammattieettistä ongelmanratkaisua. Eettistä herkkyyttä kehittävät esimerkiksi arvokeskustelut.²²⁶

Restin mukaan moraalinen toiminta vaatii seuraavia asioita:

1. Ihmisen tulee havaita ja tulkita tilanne moraaliseksi ongelmaksi.
2. Ihmisen on kyettävä ratkaisemaan, mikä eri toimintavaihtoehtoista olisi oikea tapa toimia. Tämä tarkoittaa ongelmanratkaisua ja eri toimintavaihtoehtojen punnitsemista. Koska eettisille ongelmille on tyypillistä se, että niihin ei ole selvää oikeaa vastausta, on ammattilaisen kyettävä perustelemaan, miksi jokin toimintavaihtoehto on toista parempi. Ammattilaisen henkilökohtaiset arvot ja moraalikäsitteet kietoutuvat tässä prosessissa ammattieettisiin arvoihin ja periaatteisiin.
3. Ihmisen on oltava motivoitunut toimimaan moraalisesti, esimerkiksi asettamalla ammattieettiset periaatteet omien periaatteiden edelle.
4. Ihmisen on omattava moraalista selkärankaa, eli rohkeutta toimia periaatteidensa mukaisesti vaikeissakin tilanteissa.
5. Ihmisen täytyy omata moraalinen toimeenpanotaito. Toimeenpanotaito on kykyä ja rohkeutta toimia moraalisten periaatteiden mukaisesti jopa paineen alla.²²⁷

²²⁶ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.20–24. Rajavartiolaikoksessa Restin malli sopisi erityisesti rajavartijan peruskursseille sekä virkaurakursseille, jolloin ohjattuja keskustelutilaisuuksia on mahdollista järjestää. Myös työpaikkakoulutukseen ja työyksikkökokouksiin voisi liittää ohjattua ammattieettistä keskustelua.

²²⁷ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.20.

Tehtyään oikeaksi katsomansa ratkaisun eettisessä ongelmatilanteessa henkilön tulisi Restin mukaan toimia ratkaisunsa mukaisesti. Kehittynytkään moraaliajattelu ei kuitenkaan takaa oikeaa toimintaa, sillä monilta puuttuu motivaatio toimia oikein. Eettisen motivaation kannalta arvot ovat keskeisessä osassa.²²⁸ Juujärven, Myyrin ja Pesson mukaan moraalisen motivaation tehtävä on saada ihminen valitsemaan keskenään kilpailevista arvoista moraalista päämäärää palvelevat arvot.²²⁹ Ihmisellä täytyy olla halu toimia moraalisesti oikein kaikissa tilanteissa. Halu voi johtua sosiaalisesta paineesta, kasvatuksesta, koulutuksesta tai ihmisen hyvästä tahdosta. Toisaalta on yhdentekevää haluaako henkilö toimia oikein, kunhan hänen toimintansa on oikeaa. Mill toteaaakin, että yksikään eettinen mittapuu ei tuomitse tekoa hyväksi tai pahaksi sen perusteella, että sen on tehnyt hyvä tai paha ihminen. Moraalisesti oikea teko ei ole välttämättä merkki hyveellisestä luonteesta, ja moitittavat teot johtuvatkin usein juuri ihailtavista ominaisuuksista.²³⁰ Voi olla, että esimerkiksi Rajavartiolaitoksen sisäiset määräykset ovat rajavartiomiehen omien arvoja vastaisia, jolloin häneltä puuttuu toiminnan vapaus. Tämä ei kuitenkaan poista teon moraalisuutta.²³¹

2.4.4. Arvot

”The state of being without a system of values is psychopathogenic. Human beings need a philosophy of life just as they need sunlight, calcium or love.” Abraham Maslow

Abraham Maslown mukaan ihmiskunta on koko olemassaolonsa ajan etsinyt toimintaa ohjaavia periaatteita. Maslow uskoo, että arvot ovat ihmiselle lajityypillisiä piirteitä, vaikka yhteisissä arvoissa onkin eroja.²³² Arvojen käsittely on tämän tutkielman kannalta oleellisen tärkeää, sillä moraalialia ei voi olla ilman arvoja, eikä moraalista elämää voida ymmärtää tai kuvata ottamatta huomioon arvojen valtakuntaa.²³³ Tässä tutkielmassa arvot auttavat ymmärtämään rajavartiomiesten ammattieettistä toimintaa. Arvorteoria, eli aksiologia, tutkii mitä arvot ovat, miten niitä ryhmitellään ja miten niistä saadaan tietoa.

Arvoja on yritetty määritellä lukuisilla eri tavoilla:

²²⁸ Juujärvi, Myyry & Pessa (2007), s.22–24, Tässä kohtaa moraalinen toiminta liittyy kiinteästi arvoja käsittelevässä alaluvussa kuvattuun prosessiin, jossa arvot ohjaavat ihmisen käyttäytymistä ja toimintaa.

²²⁹ Juujärvi, Myyry & Pessa, s.34.

²³⁰ Mill (2000), s.35–36. Mill viittaa esimerkiksi siihen, että rohkeus voi johtaa uhkarohkeuteen, rohkea ihminen voi olla myös taitava rikollinen jne.

²³¹ Von Wrightin mielestä teko on moraalisesti hyvä, jos ja vain jos se tekee hyvää ainakin yhdelle olennotelle eikä tee pahaa yhdellekään olennotelle. Teko on moraalisesti huono jos ja vain jos se tekee pahaa ainakin yhdelle olennotelle. Von Wright (2001), s.197–200.

²³² Goble (1970), s.87–89.

²³³ Harva (1958), s.102.

- Clyde Kluckhohnin mukaan arvo on yksilölle tai ryhmälle ominainen, eksplisiittinen tai implisiittinen käsitys toivottavasta, joka vaikuttaa käytettävissä olevien toiminnan muotojen, keinojen tai päämäärien valintaan.
- Pertti Suhonen mukaan arvot ovat ihmisten ajattelussa ja yhteiskunnan kulttuurissa vallitsevia käsityksiä yksilöiden, yhteiskunnan ja ihmiskunnan keskeisistä päämääristä. Arvot ovat käsityksiä hyvästä elämästä, hyvästä yhteiskunnasta ja hyvästä maailmasta.²³⁴
- Airaksisen mukaan arvolla voidaan tarkoittaa kaikkea mikä on tavoiteltua, haluttua, tarvittua ja arvostettua. Arvo on asia, joka on toiminnan motiivina, päämääränä ja tarkoituksena.
- Niiniluodon mukaan rationaaliset moraaliset arvot ovat sosiaalisia konstruktioita, jotka syntyvät yhteisöllisen neuvottelun, suostuttelun ja argumentaation kautta ohjaamaan ihmisten yhteistä toimintaa ja heidän välisiä suhteitaan.²³⁵
- Helkaman mukaan arvojen tehtävä on edistää ihmisten yhteistyötä, kannustaa yksilöitä älyllisiin ponnistuksiin uusien ajatusten luomiseksi, ja oikeuttaa omien halujen ja tarpeiden tyydyttäminen.²³⁶

Edellä mainittujen määritelmien ongelma on se, että arvoja on liian paljon, mikäli kaikki mitä ihminen haluaa, on arvokasta. Arvokkuuden piiriä on typistettävä esimerkiksi rationaalisen valinnan vaatimuksen avulla. Näin päästään sopimukseen, että hyvää on vain se, mitä ihminen valitsee tiedon ja tarkan harkintansa perusteella.²³⁷

Arvot voidaan erottaa niiden kuvaaman hyvyyden perusteella itseisarvoiksi, välinearvoiksi ja hyötyarvoiksi. Itseisarvot ovat arvokkaita itsensä vuoksi, kun taas välinearvoja ja hyötyarvoja tavoitellaan jonkin muun asian tai hyödyn saavuttamiseksi.²³⁸ Terveys on esimerkiksi itseisarvo, sillä se on arvokas itsensä vuoksi. Toki voidaan ajatella, että terveyttä halutaan paremman elämänlaadun tai pidemmän elämän vuoksi. Tällöin se muuttuu välinearvoksi. Mikäli terveys on itseisarvo, voi terveet elämäntavat tai ravinto toimia välinearvona tavoiteltaessa terveyttä. Esimerkiksi työ voi taas toimia hyötyarvona, itseisarvona tai välinearvona, riippuen yksilön motiveista. Arvot ovat mielenkiintoisia, sillä ei ole olemassa yhtä arvototuutta.²³⁹ Suuntaudumme todellisuuteen niin, että arvioimme sitä jatkuvasti omien arvostustemme näkökulmasta.

²³⁴ Junnola & Juuti (1997), s.22–24.

²³⁵ Niiniluoto (1994), s.59.

²³⁶ Helkama (2009) s.55–56.

²³⁷ Airaksinen (1987), s.130–133.

²³⁸ Lehtonen (2009), s.7.

²³⁹ Turunen (1993), s.9.

Arvot ovat suurimmaksi osaksi kulttuurin tuotteita, mutta ne saavat silti aina subjektiivisen tulkin-
nan ja merkityksen.²⁴⁰ Bergerin ja Luckmannin tiedon sosiologian teorian mukaan arvot ovat yh-
teiskunnassa historiallisesti syntyneitä käsityksiä oikeista ja tavoiteltavista asioista.²⁴¹ Myös Niini-
luoto katsoo, että rationaaliset moraaliset arvot ovat sosiaalisia konstruktioita, jotka syntyvät yh-
teisöllisen neuvottelun, suostuttelun ja argumentaation kautta ohjaamaan ihmisten yhteistä toimin-
taa ja heidän välisiä suhteitaan.²⁴² Tiedon sosiologian teorian mukaan arvot ovat ehkä syntyneet,
kun on huomattu minkälaisia ongelmia niiden vastakohtat elämässä aiheuttavat. Tätä kautta ihan-
ne on kohonnut hiljalleen sosiaalisesti normiksi.²⁴³ Tästä se on edelleen universalisoitunut moraa-
liseksi vaatimukseksi, ja ylittänyt lopulta yhteisöjen rajat.²⁴⁴ Niiniluodon mukaan arvot omaksu-
taankin usein elämäntavan, tradition, auktoriteettien, vanhempien, joukkotiedotuksen, uskonnon ja
muodin perusteella.²⁴⁵

Popperin tietoteorian mukaisesti universaalien arvojen kaltainen objektivoitunut tieto kuuluu maa-
ilmaan 3. Arvoilla on siis objektiivinen luonne. Maailmassa 3 objektivoituneet arvot avautuvat
kuitenkin kritiikille ja keskustelulle. Arvot ovat ihmisen kautta vuorovaikutuksessa sosiaalisen
todellisuuden kanssa samalla, kun ihminen on situationaalisuudessaan vuorovaikutuksessa ympä-
röivän todellisuuden kanssa. Ihminen omaksuu ja sisäistää kokemustensa kautta näyttäytyneitä
arvoja valikoivasti omien aikaisempien merkitysyhteyksiensä ohjaamana. Arvoilla on näin ollen
myös subjektiivinen luonne, sillä ihminen ymmärtää ne aina yksilöllisellä tavalla. Omaksutut ar-
vot sijaitsevat ihmisen tajunnassa, ja vaikuttavat sitä kautta kaikkeen toimintaan. Airaksisen mu-
kaan arvot ovatkin subjektiivisia, sillä ne määräytyvät aina intentioista, suunnitelmista, päätöksistä
ja teoista käsin²⁴⁶. Arvoilla on siis sekä subjektiivinen että objektiivinen luonne. Osa arvoista on
myös universaaleja, sillä tutkimuksissa on todettu, että ihmiset kaikkialla maailmassa arvostavat
samankaltaisia asioita. Joidenkin vahvojen arvojen, kuten vapauden, täytyy koskea kaikkia ihmi-
siä samalla tavalla, riippumatta vallitsevan kulttuurin tai yhteisön käsityksistä. Esimerkiksi ihmis-
oikeuksille täytyy antaa erityisasema muihin arvoihin nähden.

²⁴⁰ Junnola & Juuti (1997), s.22.

²⁴¹ Arvoteoria on tässä mielessä analoginen tietoteorian kanssa.

²⁴² Niiniluoto (1994), s.59.

²⁴³ Arvo on totunnaistumisprosessin myötä institutionalisoitunut tai jopa reifikoitunut, ja muuttunut näin osaksi objek-
tiivista todellisuutta.

²⁴⁴ Turunen (1993), s.67.

²⁴⁵ Niiniluoto (1994), s.58.

²⁴⁶ Airaksinen (1987), s.130–133.

Juha Räikkä on tiivistänyt arvoteorian eri näkökulmat alla olevan taulukon osoittamalla tavalla.²⁴⁷

Arvosubjektivismi (emotivismi)	Arvot ovat olemassa vain niiden kokijan mielessä. Arvotietoa ei voi olla. Arvot eivät ole yleispäteviä. Arvojen ja tosiasioiden välillä ei ole mitään yhteyttä.
Arvo-objektivismi (utilitarismi)	Arvot ovat olemassa objektiivisesti omassa valtakunnassaan. Arvoista saadaan tietoa intuitiolla. Arvot ovat yleispäteviä. Arvojen ja tosiasioiden välillä ei ole mitään yhteyttä.
Sopimusteoria (oikeudenmukaisuusteoria, velvollisuusetiikka)	Ne arvot, joista järkevät ihmiset pääsevät sopimukseen keskenään ovat olemassa. Näistä arvoista saadaan tietoa järjellä. Vain nämä arvot ovat yleispäteviä. Näiden arvojen ja tosiasioiden välillä näyttää olevan riippuvuussuhde.
Naturalistinen arvoteoria (hyve-etiikka)	Arvot riippuvat tosiasioista. Arvot ovat olemassa samalla tavalla kuin värit. Arvot ovat lajikohtaisesti yleispäteviä. Arvojen ja tosiasioiden välillä on riippuvuussuhde, vaikka ne ovatkin eri asioita.

KUVA 12. Räikän tiivistelmä arvoteorioista.

Humen laki leikkaa arvot irti tosiasioista. Sen mukaan tosiasioista ei voi johtaa pitämislauseita. Siitä miten asiat ovat, ei voi johtaa sitä, miten niiden tulisi olla. Humen giljotiini liittyy läheisesti G. E. Mooren naturalistiseen virhepäätelmään. Sen mukaisesti arvoa ei voi määritellä tekemättä tilaa uusille kysymyksille. Arvon määritelmät ovat mahdottomia. Arvoa ei voi luonnehtia min-kään käsityksen avulla, vaan arvo esiintyy ihmisen koko toiminnan ja sen kohteiden koko alueella. Jokin asia voi olla hyvä, mutta hyvän käsitteen määrittely tällaisen asian avulla on mahdotonta.²⁴⁸ Arvoväitteitä ei voi perustella tosiasiaväitteillä. Humen giljotiini asettaa omat vaatimuksensa eettisen järjestelmän rationaaliselle perustelulle. Sen mukaan toimintaan on liitettävä jokin normatiivinen peruslähtökohta, joka kytkee tosiasiat ja arvot toisiinsa.²⁴⁹

”Ihmiset tekevät sen, mitä kaikkein eniten haluavat tehdä.” John Stuart Mill

Niiniluodon mukaan relevanteista arvoista ja uskomuksista voidaan johtaa normeja, sillä ne kertovat mitä henkilön pitäisi tehdä ja miten hänen pitäisi toimia. Siirtymistä arvostuksista ja uskomuksista toimintaan on tapana kutsua praktiseksi päättelyksi.²⁵⁰ Von Wrightin mukaan arvot määrittävät sen, millainen toiminta on ihmiselle luonteenomaista.²⁵¹ Suoraselkäiselle henkilölle on esimerkiksi luonteenomaista toimia luottamusta herättävällä tavalla. Myös Schwartz on samaa mieltä korostaessaan arvojen motivoivaa ja ohjaavaa yhteyttä toimintaamme²⁵². Arvojen ja toi-

²⁴⁷ Räikkä (1995) s.59.

²⁴⁸ Airaksinen (1987), s.28–35.

²⁴⁹ Yrjönsuuri (1997), s.29.

²⁵⁰ Niiniluoto (1984b), s.328–329.

²⁵¹ Von Wright (2001), s.227.

²⁵² Helkama (2009), s.46.

minnan välillä on läheinen suhde, joka perustuu siihen, että kaikilla tiedoilla ja valinnoilla pyritään johonkin hyvään²⁵³. Mikäli tämä väite hyväksytään, ihmisen intentionaalinen toiminta voidaan selittää seuraavan yksinkertaisen mallin avulla: *uskomus + halu = teko*.²⁵⁴ Tätä päätelmää kutsutaan Aristoteleen praktiseksi syllogismiksi²⁵⁵. Praktinen syllogismi liittyy tämän tutkielman hermeneuttiseen tieteenperinteeseen, jossa pyritään ymmärtämään ihmistä ja tämän toimintaa.²⁵⁶ Praktisen syllogismin voi ilmaista myös seuraavan mallin avulla:

- A haluaa toteuttaa p:n
- A uskoo, että tavoitteen p toteuttamiseksi hyvä tai välttämätön keino on q
- A ryhtyy tekemään q:ta.²⁵⁷

Esa Itkonen on kehittänyt praktisesta syllogismista rationaalisen mallin, joka kuuluu seuraavasti:

*Jos henkilöllä on tietty päämäärä, jonka hän todella haluaa saavuttaa, ja jos hänellä on myös uskomus siitä, että tämän päämäärän voi toteuttaa tietyn teon kautta, niin henkilölle tulee käsitteellisellä välttämättömyydellä ajatus siitä, että hänen on tehtävä teko. Tästä seuraa käytännöllisellä välttämättömyydellä, että henkilö tekee teon.*²⁵⁸

Käytännöllinen syllogismi voi myös noudattaa pidempää kaavaa seuraavan kuvan osoittamalla tavalla. Tällaisessa tilanteessa päämäärään voidaan pyrkiä useamman teon kautta. Ammatitieteen kannalta päämäärä ei saa oikeuttaa tällaisessa tapauksessa keinoja, vaan kaikkien tekojen tulee kestää kriittinen arviointi.

²⁵³ Aristoteles (1981), s.32.

²⁵⁴ Alkuperäisessä muodossaan praktinen syllogismi näytti seuraavalta:

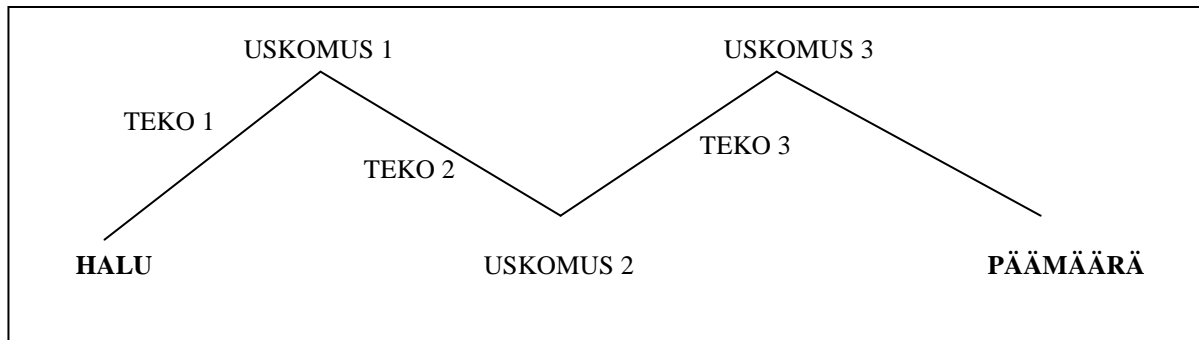
- Inhimillinen hyvä kuuluu kaikille A-tyyppisille toiminnoille
- A-tyyppisyys kuuluu teolle B
- Ryhdyn tekemään tekoa B

²⁵⁵ Syllogismi on loogisen päätelmän muoto, jossa on kolme lausetta: kaksi premissiä ja niistä loogisesti seuraava johtopäätös. Praktinen syllogismi on päätelmä, joka päättyy toimintaan.

²⁵⁶ Von Wrightin mukaan käytännöllinen syllogismi (praktinen syllogismi) on ihmistieteiden erityinen selitysmalli. Kusch (1986), s.178.

²⁵⁷ Lehtonen (2009) s.11.

²⁵⁸ Normaaliehtojen pitää olla voimassa, eli ei saa olla muita yhtä hyviä vaihtoehtoja, emotionaaliset ja psykiset seikat eivät saa häiritä tekoa, pitää olla tosiasiallinen mahdollisuus tehdä teko jne. Normaaliehtojen joukko on rajaton. Teon tekemättä jättäminen olisi Itkosen mielestä irrationaalista.

KUVA 13. Käytännöllisen syllogismin selitysmalli.

Käytännöllisen syllogismin avulla voi helposti analysoida toiminnan perusteita ja moraalisuutta. Teko tulee näin ymmärrettäväksi. Analyysissa voi huomata, mikäli toiminnan päämäärät tai uskomukset eivät ole moraalisesti kestäviä. Mikäli päämäärä on moraalinen, ja uskomukset täyttävät moraalisen toiminnan vaatimukset, voi hyvällä omallatunnolla odottaa myös tekojen kestävän kriittisen tarkastelun. Se, ovatko teon taustalla olevat oletukset moraalisia, selviää esimerkiksi etiikan ja moraalin teorioiden avulla.

Mikko Yrjönsuuren mukaan arvoteoreetikot ajattelevat yleisesti, että eräisiin keskeisiin arvoihin liittyvä vahvuus perustuu jokaisella ihmisellä oleviin luontaisiin tarpeisiin. Tällaisia arvoja voi kutsua vahvoiksi arvoiksi, sillä ne ovat samanlaisia kaikille.²⁵⁹ Vahvat arvot tekevät elämän mahdolliseksi.²⁶⁰ Tässä tutkielmassa käsittelen luontaisiin tarpeisiin perustuvaa arvomaailmaa Abraham Maslowin tarvehierarkian avulla. Frank Goblen mukaan Maslowin tarvehierarkiaa voidaan soveltaa lähes kaikkiin yksilöllisen ja sosiaalisen elämän osa-alueisiin.²⁶¹ Sen selitysvaima on kuitenkin suurin kun puhutaan inhimillisen toiminnan perusteista. Maslow itse ajattelee, että tarvehierarkia ja arvohierarkia ovat analogisia, sillä useat tarpeet ovat samalla arvoja. Voidaan jopa ajatella, että kyse on samasta asiasta. Tätä tukee Schwartzin arvoteoria, jonka mukaan universaalit arvot ovat piileviä motivaatioita ja tarpeita. Tämän ymmärtäminen on tärkeää, sillä arvohierarkiasta voidaan näin Aristoteleen praktisen syllogismin avulla johtaa kaiken inhimillisen toiminnan perusteet. Tilanne muuttuu vasta silloin, kun yksilön toimintaa ohjaavat halujen ja tarpeiden sijaan normit tai muut ulkoiset tekijät.

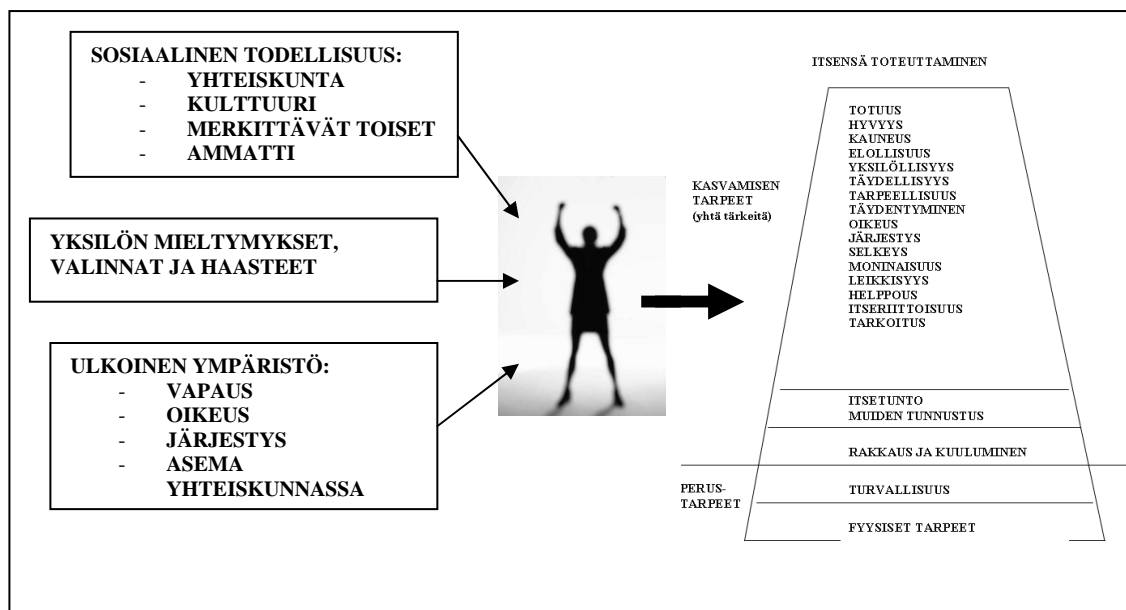
Jos siis haluan sitä mitä arvostan, niin toteutan välttämättömän keinon tavoitteeni saavuttamiseksi. Kun oletetaan, että se mitä haluan ja arvostan, voidaan selittää Maslowin tarvehierarkian kaltaisen motivaatioteorian avulla, onnistutaan löytämään yhteys arvojen ja inhimillisen toiminnan välil-

²⁵⁹ On erittäin tärkeä huomata, että vahvat arvot eivät viittaa välttämättä moraalisiin arvoihin. Kun moraalinen on aina yhteisöllistä, ovat vahvat arvot hyvin yksilökeskeisiä.

²⁶⁰ Yrjönsuuri (1997), s.56.

²⁶¹ Goble (1970), s.30.

le.²⁶² Räikän mukaan arvokeskustelu tarkoittaakin käytännössä sitä, että ihmiset kertovat, mitä asioita heidän mielestään olisi järkevää haluta²⁶³. Rajavartiomiehen ammattietiikan kannalta tällä on oleellisen tärkeä merkitys, sillä arvoja tutkimalla voimme paremmin ymmärtää yksilöiden ja organisaation toimintaa. Arvojen tutkiminen osana rajavartiomiesten kokemuksia kuuluu osana tämän tutkielman tavoitteisiin. Tutkielmassa pyritään selvittämään mitä arvoja rajavartiomiehet työssään noudattavat, miten arvot näkyvät työnteossa, mitkä tilanteiden rakennetekijät ovat vaikuttaneet arvojen valikoitumiseen ja miten arvot vaikuttavat rajavartiomiesten ammattieettiseen toimintaan.

KUVA 14. Maslown tarvehierarkia ja siihen vaikuttavat tekijät.

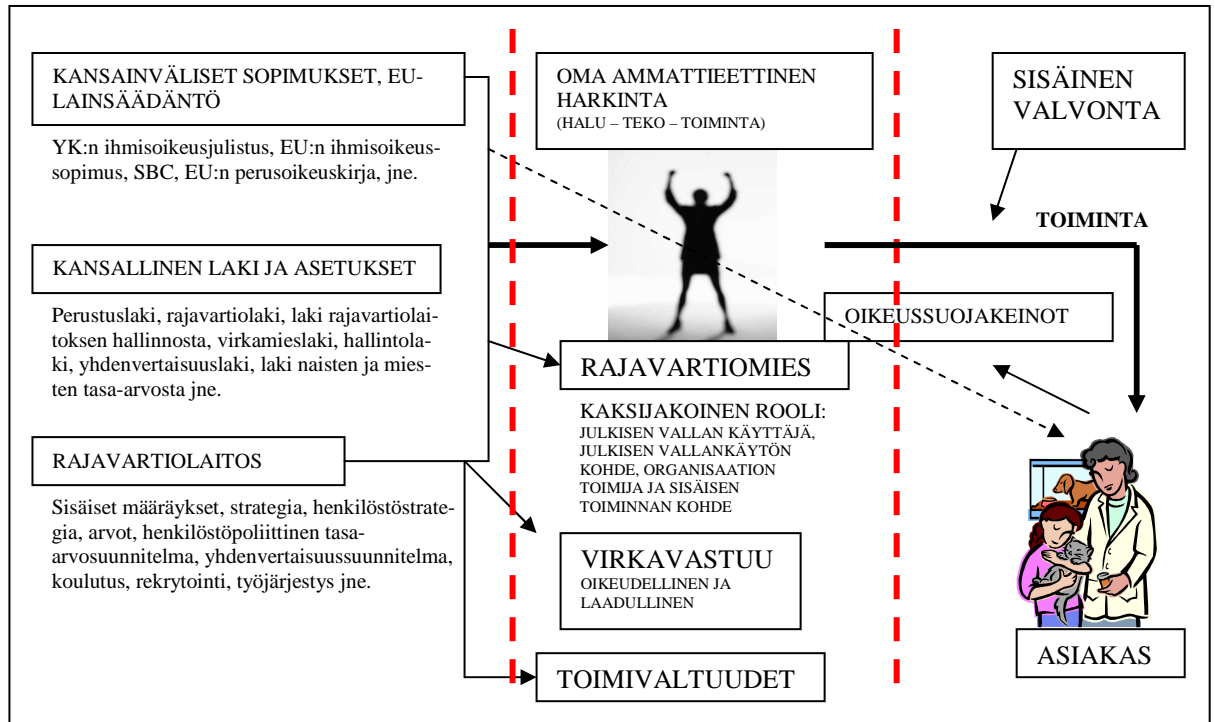
2.5. Ammattieettistä toimintaa ohjaavat normit

Normien osuus ammattietiikasta on virkamiesten osalta merkittävä, sillä yhteiskunta haluaa kontrolloida tarkasti julkisen vallan käyttöä. Normit suojaavat yksilön perusoikeuksia virkamiesten mielivallalta.²⁶⁴ Normit määrittävät ammattieettisen toiminnan vähimmäistason, mutta asiakkaan näkökulmasta oikea ammattieettinen toiminta on paljon enemmän. Se alkaa palvelualttiudesta, ja kattaa muun muassa hallinnolliset ja rikosoikeudelliset päätökset. Alla oleva kuva selkiyttää normien roolia rajavartiomiehen ammattieettisessä toiminnassa.

²⁶² Maslown tarvehierarkia ei sinänsä kerro mitään tarpeiden moraalisuudesta. Tarvehierarkian mukaisten tarpeiden kieltäminen voi kuitenkin johtaa eettisiin ongelmiin, sillä arvot liittyvät yksilöiden perusoikeuksiin.

²⁶³ Räikkä (1995) s.45–47.

²⁶⁴ Täytyy muistaa, että rajavartiomies on itse organisaation sisäisen toiminnan kohde, ja häntä koskevat samat perusoikeudet kuin muitakin kansalaisia. Tosin rajavartiomiehen perusoikeuksia on rajoitettu lailla.

KUVA 15. Normien suhde rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan.

Rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan vaikuttaa merkittävästi voimassa oleva lainsäädäntö sekä erilaiset ohjeet ja määräykset. Vaikka toimintaa ohjaavia normeja onkin suuri määrä, ei virkamies voi vedota siihen, ettei tuntenut vallitsevaa lainsäädäntöä tai hyvän hallinnon periaatteita päätöstä tehdessään. Tässä luvussa esitellään lyhyesti ne normit, jotka vaikuttavat rajavartiomiehen ammattieettiseen toimintaan joko suoraan tai välillisesti. Normien kattavuuden vuoksi rajavartiomiehelle jää usein hyvin vähän tilaa omaan eettiseen harkintaan. Eettisen harkinnan merkitys on kuitenkin sitäkin suurempi. Pelkkä lain noudattaminen ei riitä, vaan virkamies on velvollinen toimimaan myös eettisesti asianmukaisella ja kestäväällä tavalla. Moraalinormeilla on merkitystä etenkin silloin, kun virkamies ei pysty päättämään hyväksyttävän toiminnan tasoa ainoastaan lainsäädännön tai oikeusperiaatteiden perusteella.

”Not everything that is legal is right” Judge Theodor Seidl

Rajavartiomiehen toimintaa ja käyttäytymistä säätelevät esimerkiksi Suomen perustuslaki, kansainväliset lait ja sopimukset²⁶⁵, rajavartiolaki, valtion virkamieslaki, hallintolaki, laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta sekä yhdenvertaisuuslaki. Rikoslaisissa säädetään virkamiesten ja julkisyhteisöjen työntekijöiden rikosoikeudellista vastuusta. Lakien lisäksi yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet ohjaavat toimintaa eettisinä

²⁶⁵ Esimerkiksi Lissabonin sopimus (http://europa.eu/lisbon_treaty/index_fi.htm), Euroopan unionin peruskirja (http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fi.pdf), Euroopan ihmisoikeussopimus (<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>), jne.

normeina. Myös oikeuskäytäntö luo rajoja laillisen ja laittoman toiminnan välillä yksittäisissä tilanteissa.²⁶⁶ Rajavartiomiehen toimintaa ohjaavat tärkeimmät normit on esitelty tiivistettyinä tutkielman liitteinä. *Liitteessä 2* esitetään tärkeimmät Euroopan ihmisoikeusjulistuksen kohdat. *Liitteessä 3* esitetään rajavartiomiesten toimintaa ohjaavat perustuslain kohdat. *Liitteessä 4* esitetään Rajavartiolaitoksen toimintaa ohjaavista laeista ne kohdat, jotka koskevat erityisesti ammattieettistä toimintaa.

Valtionhallinnossa ammattietiikasta käytetään termiä virkamiesetiikka. Eettiset periaatteet saavat moraalisen määrityksensä laissa ja laki on ensisijainen ammattietiikan suhteen.²⁶⁷ Virkamiesetiikka on kuitenkin enemmän kuin pelkästään lain mukaisen tai sen vastaisen toiminnan määrittämisestä.²⁶⁸ Lait, joilta puuttuu eettinen pohja, eivät ole kestäviä.²⁶⁹ Laki asettaakin ainoastaan reunaehdot virkamieseettiselle toiminnalle. Se määrittää tason, mitä virkamiehen on ammatissaan vähintään noudatettava. Mikäli tasoa ei saavuteta, johtaa toiminta paljastukses- saan rangaistukseen ja muihin ei-toivottuihin seurauksiin.²⁷⁰ Mikäli toiminta on korkeampi- tasoista kuin laki vaatii, lähestytään ammattieettistä ihannetta. Toiminnan tasolla ei tosin ole mitään merkitystä, elleivät asianosaiset koe tulleen kohdelluksi oikeudenmukaisesti. Näin korkea ammattietiikka takaa luottamuksen Rajavartiolaitoksen ja yhteiskunnan välillä Vanha latinankielinen sanonta toteaaakin: ”*Pacta sunt servanda*”, eli sopimukset on pidettävä.²⁷¹ Vuorovaikutuksen tulee perustua toisin sanoen luottamukseen.²⁷²

Virkamiesetiikka perustuu yleiseen käsitykseen julkishallinnossa noudatettavista hyvistä tavoista, ja se määrittelee, millainen käyttäytyminen on hyväksyttävää. Virkamiesetiikan keskeiset periaatteet ovat normatiivisia, eli ne velvoittavat käyttäytymään tai toimimaan normin mainitsemalla tavalla.²⁷³ OECD²⁷⁴ on antanut vuoden 1998 maavertailun pohjalta 12 periaatetta käsittävän suosituksen virkamiesetiikan perusteista.²⁷⁵ Suositus on *liitteenä 5*.

²⁶⁶ Valtiovarainministeriö (2000), s.20.

²⁶⁷ Airaksinen (2002), s.30.

²⁶⁸ Äijälä & Paavilainen (2000), s.5.

²⁶⁹ Kauppinen (2002), s.19.

²⁷⁰ Rajavartiomiesten laittomasta toiminnasta säädetään rikoslain 40 ja 45 luvussa.

²⁷¹ Taloustutkimuksen suorittamassa ja Suomen Kuvalehden julkaisemassa *ammattien arvostus 2010* - tutkimuksessa rajavartija oli sijalla 80. Lähin sotilasvirka oli kenraali, sijalla 92. Poliisi oli sijalla 20. Kyselyssä oli mukana 380 ammattia. Vuoden 2010 poliisibarometrissa 82 % kansalaisista piti rajavartiolaitoksen roolia rikostorjunnassa ja lähiyhteisön turvallisuuden parantamisessa erittäin tärkeänä tai melko tärkeänä. Tätä voidaan pitää hyvänä tuloksena ottaen huomioon rajavartiolaitoksen tehtävien alueellinen kohdentuminen. Rajavartiolaitoksen omassa julkisuuskuvatutkimuksessa vuodelta 2007 100 % kansalaisista piti rajavartiolaitosta luotettavana. Tutkimustulosten luotettavuutta heikentää kuitenkin se tosiasia, että rajavartiolaitoksen toimintaa tunnetaan yleisesti maassamme hyvin heikosti.

²⁷² Koskinen (2000), s.9.

²⁷³ Virkamiesetiikkaan kuuluu esimerkiksi hyvän hallinnon periaatteet, objektiviteettiperiaate, esteellisyssäännökset ja lahjomisen kieltö.

²⁷⁴ Organisation for economic co-operation and development on vuonna 1961 perustettu, 34 maata kattava maailmanlaajuinen järjestö, jonka tarkoituksena on kannattaa käytäntöjä, jotka lisäävät taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia ympäri maailmaa. Katso: www.oecd.org

²⁷⁵ Koskinen & Kulla (2009), s.30–31.

Virkamiesetiikan tasoa valtionhallinnossa kartoitettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1999²⁷⁶. Tämän perusteella valtionhallinnon yhteiset arvot vahvistettiin (Periaatepäättös 2001) ja niiden mukaisesti *Arvot arkeen* -työryhmä²⁷⁷ teki ehdotuksensa arvojen jalkauttamiseksi ja arvoprosessin eteenpäin viemiseksi toimintayksiköissä²⁷⁸. Valtioneuvoston periaatepäättöksessä vuonna 2001 valtionhallinnon yhdeksi tavoitteeksi asetettiin toiminnan arvolähtöisyys ja virkamiesetiikan korkea tason säilyttäminen. Samalla myös vahvistettiin valtionhallinnon yhteinen arvoperusta, jonka varaan toimintayksiköt rakentavat omat arvonsa ja joiden kautta arvot myös tulevat konkreettisemmaksi osaksi arjen työtä.²⁷⁹ Valtiovarainministeriön vuonna 2001 julkaisemat arvot olivat: toiminnan tuloksellisuus, avoimuus, laatu ja vahva asiantuntemus, luottamus, palveluperiaate, puolueettomuus ja riippumattomuus, tasa-arvo sekä vastuullisuus.²⁸⁰ Rajavartiolaitoksessa virkamiesetiikan esille nousu konkretisoitui vuonna 2005, jolloin Rajavartiolaitos julkaisi omat arvonsa osana Rajavartiolaitoksen strategiaa.²⁸¹

Yksi virkamiesetiikan ilmentymä on virkamiesten vannomat valat. Niiniluodon mukaan valojen vannominen on yksi merkittävä kansalaisten ja työntekijöiden toimintaa säätelevä yhteiskunnallinen tapa. Ihmisillä on erilaisissa tehtävissä toimiessaan moraalisia velvollisuuksia toisia kohtaan. On yhteiskunnan edun mukaista pitää kiinni tällaisista velvoitteista.²⁸² Liitteessä 6 on esitetty rajavartiomiesten vannomat valat.

---

²⁷⁶ Valtiovarainministeriö (2000).

²⁷⁷ Valtiovarainministeriö (2004).

²⁷⁸ Rajavartiolaitos on tässä tarkoitettu toimintayksikkö.

²⁷⁹ Valtiovarainministeriö (2007), s.15–17.

²⁸⁰ Valtiovarainministeriö (2005).

²⁸¹ Rajavartiolaitoksen arvot ovat ammattitaito, luotettavuus ja yhteistyökyky.

²⁸² Niiniluoto (1994), s.169–170.

3. EKSISTENTIAALIS-FENOMENOLOGINEN TUTKIMUS

”Fenomenologiassa tarkastellaan asioita ilman illuusiota ja retoriikkaa. Tarkastelun kohteena on tällöin asioiden ja olioiden todellinen status.” Emmanuel Levinas

Varton mukaan laadullisen tutkimuksen kohteena on yleensä ihminen ja ihmisen maailma, joita voidaan tarkastella yhdessä elämismaailmana. Elämismaailma on merkityskokonaisuus, jonka tutkimuskohteina ihmistutkimuksessa ovat yksilö, yhteisö, sosiaalinen vuorovaikutus, arvotodellisuus ja ihmisten väliset suhteet. Kaikki laadullinen tutkimus tapahtuu elämismaailmassa, jonka osa myös tutkija on. Tutkimustyö onkin tutkijan erityinen tapa ymmärtää elämismaailmaansa. Kun tutkittava ja tutkija ovat samassa maailmassa, he ovat kietoutuneet pääasiassa samoihin merkityskokonaisuuksiin.²⁸³ Merkitysten maailma on kuitenkin niin moninainen, että on mahdoton ajatella, että se olisi muodostunut kaikille ihmisille samannäköiseksi ja tasalaatuiseksi.²⁸⁴ Ihmisen todellistuminen, historiallisuus, esiymmärrys, tarpeet ja halut värittävät tapaamme ymmärtää todellisuutta. Rajavartiomiesten yksilöllisten kokemusten tutkiminen on tärkeää, sillä vain niiden kautta voidaan päästä aidosti käsiksi tutkittavien elämismaailmaan. Tässä tutkielmassa tutkimusobjektien elämismaailmaa lähestytään eksistentiaalis-fenomenologisen tieteenperinteen menetelmin.

Heideggerin mukaan termi fenomenologia ilmaisee maksiimin, joka voidaan muotoilla myös: *”asioihin itseensä!”*²⁸⁵ Tämä alun perin Husserlin lause *’zu den Sachen selbst’* on muodostunut fenomenologian perusteeksi. Sillä viitataan fenomenologian tavoitteeseen kuvata asioita ilman teoreettisia ja metafysisiä käsitteitä.²⁸⁶ Kreikkalainen sana *fainomenon*, johon suomen kielen termi *ilmiö* viittaa, tulee verbistä *fainesthai*, joka tarkoittaa *näyttäytymistä*. *Fainomenon* tarkoittaa siis *itsensä näyttävää, ilmeistä*. *Logos* käännetään yleensä järjeksi, arvostelmaksi, käsitteeksi, määritelmäksi, perustaksi tai suhteeksi. Perusmerkityksessään *logos* tarkoittaa kuitenkin puhetta. Puheena *logos* tarkoittaa sen tekemistä ilmeiseksi, mistä puheessa on kyse. *Logos* saattaa puheena olevan *nähtäväksi*. Koska *logoksen* funktio on saattaa jokin nähtäväksi suoraan, eli käsittää olevainen, niin *logos* viittaa järkeen. Kun yhdistämme ilmiön ja *logoksen* käsitteet, saamme fenomenologian määritelmän. Fenomenologia tarkoittaa tällöin:

²⁸³ Varto (1992), s.23–27.

²⁸⁴ Varto (1992), s.56.

²⁸⁵ Fenomenologisessa psykologiassa fenomenologian tunnuslause ”asioihin itseensä” voi tarkoittaa sitä, että tutkija sukeltaa jokapäiväisen elämän alueelle, missä ihmiset elävät erilaisten ilmiöiden ympäröimänä todellisisa tilanteissa. Giorgi (1985), s.8.

²⁸⁶ Perttula (1995), s.7–9.

saattaa nähtäväksi itsestään lähtien se, mikä näyttäytyy niin kuin se itsessään näyttäytyy. Näin tulee ilmaistua fenomenologian periaate: *asioihin itseensä!*²⁸⁷

Heideggerin filosofiaa yhdistettynä Husserlin kehittelemään fenomenologiaan kutsutaan eksistentiaaliseksi fenomenologiaksi. Eksistentiaalinen fenomenologia on ennen kaikkea ihmisen filosofiaa. Sen mukaan ihminen on ainutlaatuinen olemassaolon muoto tuntemassamme todellisuudessa. Näin ollen ihmistä ei voi tutkia luonnonilmiöiden edellyttämien tutkimusihanteiden mukaisesti.²⁸⁸ Rauhalan mukaan eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsityksen analyysissä osoitetaan kokemuseräiselle tutkimukselle heuristisella tavalla ihmisen olemassaolon moniulotteisuus. Ihmisen eri olemassaolon muodot kietoutuvat eksistentiaalis-fenomenologisessa filosofiassa holistisesti yhteen *luvussa 2* kuvatulla tavalla.²⁸⁹

Eksistentiaalis-fenomenologinen filosofia on myös hermeneuttisen tieteenfilosofisen suuntauksen päämetodi. Hermeneutiikka tarkoittaa käytännön taitoa. Se on taito-oppi, kuten puhetaito, ja näin ollen pikemminkin käytännön valmius kuin tiede. On kysymys julistamisen, tulkauksen, selittämisen ja tulkinnan taidosta, jotka sisältävät myös *ymmärtämisen* taidon.²⁹⁰ Psykologian osalta hermeneuttinen perinne alkaa Schleiermacherista, joka määritteli hermeneutiikan tekstin ymmärtämisen taiteeksi. Dilthey ulotti tulkinnan idean yleisesti ihmistieteiden metodologiaan. Siitä alkaen hermeneutiikka on merkinnyt erityistä tulkinnan teoriaa metodologiana. Hermeneutiikka voidaan ymmärtää myös Heideggerin tapaan ihmisen *täälläolon* eksistentiaalis-fenomenologisena ymmärtämisenä, jolloin tulkinta ja ymmärtäminen ovat ihmisen *täälläolon* olemisen perustapoja.²⁹¹

Fenomenologisen psykologian taustalla on Husserlin fenomenologinen filosofia. Siinä ilmiö kuvataan kokemukselle ilmenevällä tavalla. Fenomenologiseen psykologiaan kuuluu käsitys tajunnan rakenteesta ja toimintaperiaatteesta, eli käsitys tajunnan intentionaalisuudesta, tajunnan mielellisyydestä, todellisuuden kokemisen subjektiivisuudesta ja esiymmärryksestä.²⁹²

Eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian taustalla on Heideggerin eksistenssianalyysi, eli ihmisen olemassaolon analyysi. Tämän ajattelun mukaan kokemuksen tutkimus on aina tulkintaa. Eksistentiaalis-fenomenologisessa psykologiassa kysytään erityisesti, mistä todelli-

²⁸⁷ Heidegger (1926), s.52–58. Fenomenologisessa psykologiassa fenomenologian tunnuslause ”*asioihin itseensä*” voi tarkoittaa sitä, että tutkija sukeltaa jokapäiväisen elämän alueelle, missä ihmiset elävät erilaisten ilmiöiden ympäröimänä todellisissa tilanteissa. Giorgi (1985), s.8.

²⁸⁸ Rauhala (1978), s.3.

²⁸⁹ Rauhala (1993), s.33–34.

²⁹⁰ Gadamer (1987), s.40–50.

²⁹¹ Perttula & Latomaa (2005), s.89.

²⁹² Perttula & Latomaa (2005), s.47.

suuden osasta merkityksenannot saavat tajunnallisen sisältönsä. Toisin sanoen tutkitaan, miten keholliset ja situationaaliset ainekset saavat merkityksen yksilön tajunnassa. Tutkijaa kiinnostaa kokemuksen lisäksi se, mistä kokemukset saavat sisältönsä.²⁹³

Tässä tutkielmassa on omaksuttu Juha Perttulan tulkinta Rauhalan eksistentiaalis-fenomenologisesta psykologiasta. Perttulan hermeneuttinen tulkinta ei huomioi Rauhalan tiedostamattoman käsitettä ja tajunnan analyysiä omaksuessaan muun, lähinnä ontologisen ajattelun. Perttulan tulkinnan mukaan eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian tavoitteena on välittömän, enemmän tai vähemmän refleктоimattoman kokemuksen tutkimus²⁹⁴. Pyrkimyksenä on merkityksen eksplikoiminen pintatasolla. Empiirisesti tämä tarkoittaa ilmauksen taustalla olevan tietoisin kokemuksen rekonstruktiota. Perttula nimittää metodista asennettaan deskriptiivisyyteen pyrkiväksi.²⁹⁵ Perttulan tulkinta konkretisoituu tässä tutkielmassa tutkimusaineiston analyysimenetelmän valintana. Analyysimenetelmä rajoittaa tutkimuskohteen tarkastelun nimenomaan ilmauksen merkityksen pintatasolle. Jürgen Habermasin mukaan pintarakenteen tasolla tapahtuva analyysi tarkoittaa symbolisen ilmauksen kytkemistä toiseen, tutumman symbolisen ilmauksen pintarakenteeseen. Tutkija pyrkii siis eksplikoimaan kokemuksen merkityssisällön selkeämmällä kokemuksella tai kielellä. Käytännössä tämä on tekstin selventämistä, jäsentämistä ja tiivistämistä.²⁹⁶

Metodologisesti tutkielmani perustuu tutkittavan introspektion, eli tutkittavan omien kokemusten sanalliseen ilmaamiseen. Tutkijana en kehota tutkittavaa tietoisesti pohtimaan tai refleктоimaan kokemuksiaan, vaan pikemminkin kannustan häntä kuvaamaan niitä arkipäiväisen elämänsä tilanteita, joissa tutkimuskohteeseen liittyvät kokemukset ovat muodostuneet.²⁹⁷ Perttulan mukaan tutkimuskohteena oleva ihmisen mieli on olemukseltaan sellainen, että se voidaan tavoittaa vain rekonstruktiiivisella²⁹⁸ menetelmällä. Tämä tarkoittaa pyrkimystä ymmärtää ja tuoda julki subjektiivista merkityksenantoa, jolloin tutkittavana voivat olla esimerkiksi arvot, käsitykset, uskomukset, tunteet ja kokemukset.²⁹⁹

Eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian tutkimusaihe voi olla periaatteessa mikä tahansa kokemus. Tutkijan rooli korostuu kokemusten merkityksen ymmärtämisessä, sillä tutkijan oma mieli on tärkein tutkimusväline. Tutkijan esiymmärrys, itsereflektio, ja reduktio ovat

²⁹³ Perttula & Latomaa (2005), s.48.

²⁹⁴ Tutkija kuvailee kokemusta sen sijaan, että yrittäisi paljastaa sen taustalla vaikuttavat ilmiöt.

²⁹⁵ Perttula & Latomaa (2005), s.49.

²⁹⁶ Perttula & Latomaa (2005), s.34–37.

²⁹⁷ Perttula (1995), s.64.

²⁹⁸ Tässä rekonstruktio viittaa kokemusten kuvausten pohjalta tulkinnan avulla luotuun uuteen ymmärrettävään tekstiin, joka täydentää alkuperäistä tekstiä. Latomaa (2000), s.190.

²⁹⁹ Perttula & Latomaa (2005), s.19–29.

eksistentiaalis-fenomenologisessa tutkimuksessa keskeisiä metodisia käsitteitä. Ymmärtämistapahtuma tutkijan ja tutkittavan välillä korostuu sekä aineiston hankinta- että tulkintavaiheissa.³⁰⁰ Pertti Alasuutari korostaakin, että laadullinen tutkimusprosessi on aina ainutkertainen.³⁰¹ Ymmärtämistä kuvataan hermeneuttisessa tutkimuksessa hermeneuttisen kehän avulla. Dilt-
 heyn hermeneuttinen kehä kuvaa monien asioiden ymmärtämistä, kuten esimerkiksi yksilöllisiä tai subjektiivisia kokemuksia ja niiden objektivointeja.³⁰² Varton mukaan hermeneuttinen kehä lähtee aina joistakin tietyistä lähtökohdista ja palaa takaisin oivaltaen ja ymmärtäen nämä kohdat. Näin kehä pyörii ja avaa uusia näkökulmia. Hermeneuttinen kehä vie tutkijaa lähemmäksi ja syvemmälle ymmärryksen maailmaa.³⁰³ Voidaan myös ajatella, että kehässä tutkijan ja tutkittavan ymmärrys kietoutuvat yhteen ja lähentyvät hiljalleen toisiaan.

3.1. Luonnollinen asenne ja reduktio

Eksistentiaalis-fenomenologisen tutkimuksen ensimmäinen tärkeä metodinen käsite on luonnollinen asenne. Husserl kutsuu jokaisessa tiedostuksessa mukana olevaa maailmaan uskosta luonnolliseksi asenteeksi, jossa me asetamme kohteen olevaksi. Luonnollinen asenne tarkoittaa välitöntä arkipäiväistä refleктоimatonta tapaa suhtautua asioihin. Asenne on varmuutta siitä, että kaikki koettu ja koettavissa oleva yksinkertaisesti ovat. Asennoituessamme luonnollisesti, olemme näkemyksissämme ja ajattelussamme kiinnostuneita niistä asioista, jotka ovat kullakin hetkellä ja itsestään selvinä annettu.³⁰⁴ Luonnollinen ajattelutapa ei piittaa tietokritiikistä.³⁰⁵ Luonnollisen asenteen vastakohtana on teoreettinen asenne, joka käsitetään vasta ankarassa tieteellisessä tarkastelussa, eli fenomenologiassa. Teoreettinen asenne mahdollistaa tutkijan irrottautumisen omasta empiirisestä todellisuudesta ainoana mahdollisena todellisuutena, ja avaa ilmiön tarkasteltavaksi myös muiden mahdollisten todellisuuksien avulla.³⁰⁶

Tutkimuksen toinen tärkeä metodinen käsite on reduktio, joka tarkoittaa irtaantumista luonnollisesta asenteesta. Husserlin kehittämä fenomenologinen reduktio on prosessi, jolla epäolennaisuudet pyritään karsimaan, ja huomio keskitetään fenomenologisen analyysin kannalta keskeisiin asioihin.³⁰⁷ Husserlin mukaan reduktion avulla kyetään tavoittamaan puhdas ilmiö³⁰⁸.

³⁰⁰ Perttula & Latomaa (2005), s.40.

³⁰¹ Alasuutari (1994), s.24–25.

³⁰² Perttula & Latomaa (2005), 97.

³⁰³ Varto (1992), s.69.

³⁰⁴ Husserl (1995), s.20–33.

³⁰⁵ Perttula & Latomaa (2005), s.50.

³⁰⁶ Perttula (1995), s.45.

³⁰⁷ Perttula (1995), s.9.

³⁰⁸ Husserl (1995), s.63.

Tämä muistuttaa fenomenologian tunnuslausetta: *asioihin itseensä*. Reduktio kuuluu yleisesti tieteelliseen tapaan ajatella. Popperin mielestä totuuden etsinnässä kuuluukin luopua dogmatismista ja auktoriteeteista, ja omat ennakkoluulot tulee kriittisesti paljastaa.³⁰⁹ Juuri tästä reduktiossa on kyse. Heideggerilla reduktion ajatus sisältyy tutkimuksen *aprioristen* lähtökohtien selvittämiseen ja paljastamiseen. Ihmisellä on luonnollisessa asenteessaan jo käsitys siitä, mitä on olemassa, ja kuinka se on olemassa. Näin tieteellisen projektin tehtävänä on tuoda tarkastelun alle: *1. se, mitä meillä on hallussamme, 2. se tapa, jolla me jo katselemme kohdettamme sekä 3. se käsitys, joka meillä on kohteesta.*³¹⁰ Filosofinen reduktio pyrkii mieltämään kaikki kokemukseen ja kokemuksen kohteeseen liittyvät ilmiöt siinä merkityksessä kun ne itsensä ilmaisevat. Tässä tutkielmassa reduktio tarkoittaa tutkimusaineiston analysointia niin, että tutkittavien puhdas kokemus paljastuu. Reduktio omaksutaan vasta siinä vaiheessa, kun tutkija aloittaa haastatteluaineiston analyysin.³¹¹ Tutkittavien tehtävä on kuvata kokemuksiaan, ja tutkijan tehtävänä jäsentää tutkittavien kokemuksia.³¹²

Ihminen pyrkii fenomenologisessa reduktiossa irtautumaan luonnollisesta asenteestaan. Luonnollisessa asenteessa käsitykset maailmasta ovat implisiittisiä, eikä niitä havainnoida ilman reduktiota. Luonnollisesta asenteesta irtautuminen merkitsee käytännössä pyrkimystä havainnoida asiat kuin kohtaisi ne ensimmäistä kertaa. Reduktio tapahtuu sulkeistamisen ja mielikuvatasolla tapahtuvan muuntelun avulla. Sulkeistaminen tarkoittaa luonnollisen asenteen reflektointia ja tiedostamista, ja sen jälkeen niiden syrjään siirtämistä, jotta ne eivät häiritse tutkittavan kokemuksen tavoittamista sellaisena kuin se on. Sulkeistamisella pyritään tavoittamaan välitön kokemus.

Mielikuvatasolla tapahtuva muuntelu on tutkijan mielessä tapahtuvaa tulkittavan kokemuksen ajatuksellista muuntelua ja rajojen etsimistä. Vaihtoehtoisten merkitysten avulla pyritään paljastamaan kokemuksen keskeiset merkitykset. Tutkittavan kokemuksen toissijaiset ominaisuudet karsitaan kysymällä refleктоivan mielikuvituksen ja intuition avulla, mitä ilmiössä tarvitsee muuttaa, jotta se lakkaa olemasta sitä mitä se on. Näin löydetään tekijät, jotka tekevät ilmiöstä juuri sen mikä se on.³¹³ Taina Kyrönlampi-Kylmäsen mukaan mielikuvatasolla tapahtuva muuntelu on eksistentiaalis-fenomenologisen menetelmän haastavin ja vaikein vaihe. Se on tutkijan toimintaa, jossa hän kuvaa kunkin merkityssuhteen keskeisen merkityksen tutkittavan ilmiön kannalta. Mielikuvatasolla tapahtuvalla muuntelulla pyritään Kyrönlampi-

³⁰⁹ Popper (1995), s.352.

³¹⁰ Varto (1995), s.58–62.

³¹¹ Koko empiiristä osaa edeltävä tutkielma kuvaakin ainoastaan tutkijan esiymmärrystä sekä luonnollista ja teoreettista asennetta.

³¹² Perttula (1995), s.40–45.

³¹³ Perttula (1995), s.10–11, Perttula & Latomaa (2005), s.50.

Kylmäsen mukaan deskriptiivisyyteen, eli tutkimusaineiston ja siitä muodostettavien kuvausten vastaavuuteen.³¹⁴ Sulkeistaminen ja mielikuvatasolla tapahtuva muuntelu ovat myös tärkeimmät tässä tutkielmassa käytettävän analyysimenetelmän työkalut.

3.2. Kokemuksen tutkiminen

Kokemuksen käsitettä käytettiin ensimmäistä kertaa 1600 – luvun Englannissa. Kokemuksen käsitteen piti sulkea kuilu *sen mitä näyttää olevan ja sen mitä on* välillä.³¹⁵ Filosofisesti kokemukseen liittyvät kantasanat ovat kreikan *empeiria* ja latinan *experientia*. Kreikan kieleen pohjautuva sana *empiirinen* tarkoittaa kokemuseräistä, ja *empirismi* tarkoittaa oppia aistikokemuksesta käsitteiden ja tiedon lähteenä ja perustana.³¹⁶ Kantin mukaan kokemukset ovat tiedon lähde, mutta kokemus sisältää muutakin kuin aistihavainnoista peräisin olevaa ainesta.³¹⁷

Husserlille ihmisen välitön subjektiivinen kokemus on totuuden perusta. Ulkoinen maailma kuitenkin on olemassa myös ihmisen tajunnan ulkopuolella.³¹⁸ Husserlin mukaan ulkoista maailmaa ei voi tutkia empiiristen faktojen kokoelmana, vaan on tutkittava sen rakentumista ihmisen tajunnassa. Eksistentiaalis-fenomenologisessa tutkimuksessa puhutaan tällöin sekä tajunnallisen että situationaalisen olemispuolen kautta syntyneistä merkityksistä. Husserlin ulkoinen maailma näyttäytyy ihmiselle nimenomaan kokemuksina. Fenomenologiaa kiinnostaa se, miten tietoisuus jäsentää ulkomaailmaa. Tutkimuksen kohteena ei ole historian ja yliyksilöllinen tajunta, vaan konkreettinen ihminen konkreettisessa maailmassaan.³¹⁹

Husserlin mukaan kokemuksen olemukseen kuuluu siihen itseensä kohdistuvan reflektion mahdollisuus.³²⁰ Kokemus on reflektiivinentapahtuma, jossa tietoisuus oivaltaa kohteen ja kohdetta koskevan näkemyksen välillä vallitsevan ristiriidan, ja jossa se ottaa aiemman näkemyksensä uudeksi kohteeksi.³²¹ Ihmisen kyky reflektoida ja eritellä kokemuksiaan sijaitsee ihmisen henkisessä olemispuolella.³²² Hegel kutsui havainnon ja kokemuksen suhdetta dia-

³¹⁴ Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.99.

³¹⁵ MacIntyre (2004), s.105.

³¹⁶ Haaparanta & Oesch (2002), s.9-10.

³¹⁷ Haaparanta & Oesch (2002), s.16–17. Kant korostaa tässäkin rationaalisen ajattelun merkitystä tiedon muodostuksessa.

³¹⁸ Voidaan ajatella, että sosiaalinen todellisuus määrää aina kokemuksen ehdot. Esimerkiksi: Juoksen ja puhun yksilöllisellä tavalla, mutta en voi määrittää, mitä juoksemisella tai puhumisella ymmärretään. Ne ovat alun perin sosiaalisesti määrättyjä.

³¹⁹ Perttula (1995), s.7–9.

³²⁰ Haaparanta & Oesch (2002), s.308.

³²¹ Huomaa yhteys hermeneuttiseen kehään.

³²² Perttula (1995), s.22.

lektiseksi liikkeeksi.³²³ Dialektiikka muodostuu siitä, että yksilön sosiaalisesta ja fyysisestä todellisuudesta saamat kokemukset ovat aina vuorovaikutteisia. Kokemukset muuttavat aikaisempia kokemuksia, eivätkä ne ole uuden kokemuksen jälkeen enää samanlaisia kuin ennen: vaikka kuinka pitäisin koirista, niin koiran puremaksu joutumisen jälkeen en enää koskaan luottaisi niihin kuten ennen. Myös John Dewey on tätä mieltä todetessaan, että kokemus ei ole vain psykologinen, vaan yksilön ja ympäristön vuorovaikutustilanne.³²⁴

Husserl esittää, että ideaalisten käsitteet saavat mielensä vasta, kun ne on liitetty inhimillisen kokemuksen merkitysyhteyteen. Näin ollen niin kokemus kuin tietokin ovat ihmisen henkissä olemispuolella samassa merkitysyhteydessä.³²⁵ Rajavartiomiesten kokemus ammattieettisesti oikeasta toiminnasta vastaa siis heidän tietoaan oikeasta ammattieettisestä toiminnasta. Tämä on tärkeä huomio, joka liittyy kokemuksen tutkimisen saumattomasti yhteen sekä tutkielman tietoteorian että ihmiskäsityksen kanssa.

Rauhalaan mukaan kokemus on yleensä mielellisiä edustuksia todellisuudesta ja omasta organisaation tapahtumisesta. Nämä edustukset eivät ole vain symbolisaatiota tai kieltä, vaan myös kaikkea muuta elämyksellisissä laaduissa esiintyvää, kuten intuitiota, pyhyyttä, esteettistä tunnelmointia sekä erilaisia mielikuvia ja tunteita. Kaikki nämä ovat tajunnan merkityksellistä sisältöä. Henkisellä tajunnan tasolla ihminen voi tarkastella ja analysoida oman tajunnan sisällä psyykkistä ja käsitteellistä sen kokemusaineeksi. Tällöin psyykinen objektivoidaan. Käsitteellistettynä henkinen tai psyykinen eivät ole enää privaattia, vaan muille kommunikoitavissa olevaa merkityssisältöä.³²⁶ Bergerin ja Luckmannin mukaan kielen avulla voidaan objektivoida valtava kokemusten ja merkitysten kertymä.³²⁷ Kokemuksen objektivointi kielessä mahdollistaa myös sen institutionalisoitumisen tietona, kuten esimerkiksi moraalilaisina ohjeina.³²⁸ Sosiaalinen tiedon rakentuminen kietoutuukin tiiviisti tutkimuskohteeseen juuri instituutioiden kautta. Perttulan mukaan sosiaaliseen todellisuuteen kuuluvien ilmiöiden luonne ei poikkea tajunnalle merkityssuhteina olevista ilmiöistä, jos tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita konkreettisista ihmisistä, ja tutkimusaineistona käytetään heidän kvalitatiivisessa muodossa kuvaamia kokemuksia. Tällöin sosiaalisen todellisuuden ilmiöillä on konkreettinen subjekti ja tutkittava ilmiö muuntuu tajunnalle oleviksi mielellisiksi merkityssuh-

³²³ Haaparanta & Oesch (2002), 22.

³²⁴ Kauppila (2007), s.76.

³²⁵ Varto (1995), s.38.

³²⁶ Rauhala (1992), s.64–65.

³²⁷ Berger & Luckmann (1995), s.50.

³²⁸ Berger & Luckmann (1995), s.82.

teiksi.³²⁹ Näin ratkeaa ongelma ammattietiikan sosiaalisesta erityisluonteesta kokemusten merkityssisältönä.

Eksistentiaalis-fenomenologisen tutkimuksen näkökulmasta kokemuksen käsitteeseen on aina sisäänrakennettuna tajunnan ja muun todellisuuden välinen suhde. Kokemus on aina kokemus jostakin. Perttulan mukaan eksistentiaalisessa fenomenologiassa kokemus sisältää tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa, sekä objektin, johon tuo toiminta suuntautuu. Kokemuksen rakenne on suhde, joka liittää subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi.³³⁰ Rauhalan ihmiskäsityksen kuvaamat merkitystihentymät ja –verkostot ovat ihmisen tajunnassa toisiinsa kietoutuneita kokemuksia. Asiaperustan, eli faktisuuden, valikoituminen tilanteeseen on kaiken kokemusta koskevan tutkimisen lähtökohta. Tilanteen konkreettiseen faktisuuteen ollaan pääasiassa suhteessa kehon kautta. Esimerkiksi raskas työ tulee ihmisen kokonaisuuteen kehon kautta. Sitä ei tarvitse tajunnallisesti kokea, jotta se olisi vaikuttava. Vain tajunnan kautta ihmisen kokonaisuuteen ovat suhteessa sellaiset ideaaliset faktisuuden lajit kuin arvot ja normit. Niillä ei ole mitään tehoa ihmiseen, ellei niitä ymmärretä kokemuksen kautta. Henkilö voi olla etiikan tohtori, mutta ei silti kykene toimimaan oikein. Tässä piilee etiikan vaikeus. Tarvitaan teoreettista tietoa, kokemusta, halua ja mahdollisuus toimia oikein.³³¹

Perttulan mukaan kokemus rakentuu neljästä kokemuslaadusta, jotka ovat tunne, intuitio, tieto ja usko. Nämä neljä kokemuslaatua kattavat kaikki muut kokemuslaadut, joita ovat esimerkiksi käsitys, ajatus, arviointi, muisto, mielipide, kertomus, selitys, ennakointi, arvaus ja kuvitelma. Perttulan mukaan tunne on ihmisen välitön suhde kokemuksen kohteeseen. Tavallisimpia tunteita ovat viha, suru, pelko ja rakkaus. Uskon ja tiedon välinen ero on hyvin pieni. Yleensä kuitenkin usko on kestävää, kun taas tieto muuttuu jatkuvasti.³³²

Jussi Kotkanvirran mukaan käytämme sanaa *kokemus* arkikielessä kahdessa mielessä. Voimme sanoa jostakusta henkilöstä, että hän on kokenut, tai että hänellä on kokemusta jostakin asiasta. Kokemus on tällöin jotakin, joka karttuu ajan myötä. Kun kokemuksesta puhutaan elämäkokemuksen merkityksessä, on tärkeää ymmärtää miten elämäkokemus karttuu. Kauppilan mukaan kokemuksellisen oppimisen prosesseja ovat: 1. konkreettiset ja henkilökohtaiset kokemukset ja niihin liittyneet sosiaaliset suhteet ja tunteet, 2. abstrakti käsitteellistäminen, johon kuuluu systemaattinen ajattelu ja ongelmanratkaisu, 3. reflektioiva havainnointi ja käsitte-

³²⁹ Perttula (1995), s.25.

³³⁰ Kiviniemi (2008), s.31.

³³¹ Perttula (1995), s.42–48.

³³² Virtanen (2008), s.53.

ly, joka keskittyy kokemusten ja tilanteiden monipuoliseen käsittelyyn, ja 4. aktiivinen kokeilu sekä käytännön toiminta ihmisten kanssa erilaisissa ympäristöissä ja tilanteissa.³³³

Sanaa *kokemus* käytetään myös puhuessamme elämäkokemuksesta ja siihen liittyvästä viisaudesta. Se on näkemystä asioista ja valmiutta hallita käytännön tilanteita. Kokemus voidaan pukea sanoiksi, mutta sitä ei voi suoraan opettaa toiselle. Kaikilla ei ole samanlaista kykyä oppia kokemuksista.³³⁴ Ammattieettinen toiminta on paitsi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kehittynyt, myös subjektiivisten kokemusten ja elämäkokemuksen kartuttama. Näin ollen arkikielen määritelmän mukaisesti kokeneella rajavartiomiehellä voidaan olettaa olevan ammattiinsa liittyen myös vahva ammattieettinen tietopohja. Vaikka tällainen elämäkokemus ei olekaan varsinaisesti tutkimuksen kohteena, antaa se kuitenkin syvyyttä tutkimusaineistoon.³³⁵ Tutkielmassa ei kuitenkaan olla kiinnostuneita siitä, kuinka hyviä tai kokeneita tutkittavat rajavartiomiehet ammattieettisinä toimijoina ovat.

3.3. Aineiston hankinta ja analyysi

”Menetelmät on sovittava ongelmien mukaan” Aristoteles

Rauhalan mukaan tutkimuksen lähestymistapa ja metodologiset valinnat määräytyvät tutkittavan ilmiön ja siihen liittyvän ontologisen lähtökohdan perusteella. Tässä tutkielmassa tutkimusmenetelmälle asetetaan vaatimus, että sen avulla on kyettävä tavoittamaan tutkimuskohde tutkielman perusoletusten mukaisesti. Päädyin Perttulan eksistentiaalis-fenomenologian hermeneuttiseen tulkintaan ja siihen kehitettyyn analyysimenetelmään. Tämän tulkinnan mukaan eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian tavoitteena on välittömän, enemmän tai vähemmän reflektoitamattoman kokemuksen tutkimus. Pyrkimyksenä on merkityksen eksplikoiminen pintatasolla. Empiirisesti tämä tarkoittaa ilmauksen taustalla olevan tietoisesta kokemuksesta rekonstruktioita.³³⁶ Päädyin eksistentiaalis-fenomenologiseen psykologiaan, sillä tutkimuskohde on symbolista todellisuutta, ilmauksen merkityssisältö on pintarakenteessa, ja merkityksen ymmärtämisessä tilanne on tärkeässä osassa.³³⁷

³³³ Kauppila (2007), s.30–31.

³³⁴ Haaparanta & Oesch (2002), s.15.

³³⁵ Tutkimusobjektit on valittu esimerkiksi sillä perusteella, että heillä on monipuolinen ja vankka kokemus rajaturvallisuustehtävistä.

³³⁶ Perttula & Latomaa (2005), s.49.

³³⁷ Perttula & Latomaa (2005), s.42.

Laadullisella aineistolla tarkoitetaan pelkistetyimmillään aineistoa, joka on ilmiänsuultaan tekstiä. Teksti voi olla syntynyt tutkijasta riippuen tai riippumatta.³³⁸ Ominaista laadulliselle aineistolle on sen ilmaisullinen rikkaus, monitasoisuus ja kompleksisuus.³³⁹ Suomessa haastattelu on suosituin aineistonkeruumenetelmä.³⁴⁰ Tässä tutkielmassa aineistoa kerättiin teemoitellun kyselyn ja avoimen haastattelun avulla. Analyysillä luotiin selkeyttä aineistoon, jotta sen pohjalta päästiin luotettaviin ja selkeisiin johtopäätöksiin tutkittavasta ilmiöstä.³⁴¹ Tutkimuksen aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät ovat tutkimustulosten perustelu ja oikeutus, eli kuvaus siitä, miksi tuollaisia tietoja on tutkimuksessa saatu.³⁴² Tässä tutkielmassa aineiston hankinta aloitettiin vasta sen jälkeen, kun tutkielman perusoletukset ja tutkimusmenetelmä olivat selvillä. Perusoletukset vaikuttivat tutkimusmenetelmän valintaan, joten aineiston hankinta ennen sitä olisi johtanut vaikeuksiin viimeistään aineiston analysointivaiheessa.

Marianne Enäkosken mukaan on tärkeää, että tutkittavat valitaan niin, että heillä on tutkimuksen kannalta oleellisen tärkeitä tietoja.³⁴³ Olisin voinut valita tutkielman tutkimusobjekteiksi ketä tahansa rajavartiomiehiä, sillä jokaisella on varmuudella omakohtaisia kokemuksia ammattietiikasta. Päädyin kuitenkin siihen, että valitsin haastateltaviksi ainoastaan operatiivisessa³⁴⁴ työssä olevia rajavartiomiehiä. Halusin selvittää ennen kaikkea niiden rajavartiomiesten kokemuksia, jotka ovat päivittäin tekemisissä asiakkaiden kanssa. Valitsin tutkimusobjekteiksi henkilöitä, joilla on laaja kokemus erilaisista tehtävistä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.³⁴⁵ Haastateltavilla on yhteensä laskettuna 28 vuoden kokemus rajavalvonnasta, 33 vuoden kokemus rajatarkastuksista, 9 vuoden kokemus valmiusjoukkueessa toimimisesta, 6 vuoden kokemus voimankäytön kouluttajana toimimisesta, 6 vuoden kokemus rikostorjuntatehtävistä, 5 vuoden kokemus luottamusmiestoiminnasta sekä 5 vuoden kokemus varusmieskoulutuksesta. Haastateltavien tehtävänimikkeitä olivat esimerkiksi rajatarkastaja, vuoropäällikkö ja vartioupseeri. Haastateltavat olivat rajavartijoita ja opistoupseereita.

Tutkimusobjektien lukumäärää ja aineiston kokoa päätettäessä ei eksistentiaalis-fenomenologisessa tutkimuksessa ole mielekästä soveltaa saturaatiomenetelmää³⁴⁶, sillä ihmisen tilaatio on aina ainutkertainen. Rauhalan mukaan mikään samoin nimettävä tilaatio eri yksilöiden tilaatioissa ei tarjoa aivan samaa sisältöaihetta maailmankuvien merkityssuhdemuodostukselle. Näin ollen

³³⁸ Eskola & Suoranta (1998), s.15.

³³⁹ Alasuutari (1994), s.84.

³⁴⁰ Eskola & Suoranta (1998), s.86.

³⁴¹ Tuomi & Sarajärvi (2002), s.110.

³⁴² Tuomi & Sarajärvi (2002), s.11.

³⁴³ Enäkoski (2002), s.40.

³⁴⁴ Operatiivinen viittaa tässä yhteydessä rajavartiolaitoksen lakisääteisiin tehtäviin, kuten rajatarkastuksiin ja rajavalvontaan.

³⁴⁵ Haastateltavat olivat työskennelleet eri hallintoyksiköissä ja kansainvälisissä tehtävissä.

³⁴⁶ Saturaatio perustuu ajatukseen, että tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esiin sen teoreettisen perusasetelman, joka tutkimuskohteesta on mahdollista saada. Eskola & Suoranta (1998), s.63.

aineistonkeruussa ei tule koskaan tilannetta, jolloin uusi tutkimusobjekti ei toisi itsensä ja kokemus-
tensa myötä tutkimukseen jotakin uutta tietoa. Jokaisen tilanteen yksityisen rakennetekijän
merkitysaihe tulkituu esiyymmärtäneisyytenä toisten rakennetekijöiden kontekstissa yksilöl-
lisellä tavalla.³⁴⁷ Näin ollen haastateltavien lukumäärän sijaan oleellista on se, ketä ja miten
haastatellaan. Tutkimusobjektien pienen määrän takia tiedonkeruulle asetetaan erityisiä vaa-
timuksia, sillä aineiston tulisi kuvata yksilöllisiä kokemuksia mahdollisimman tarkasti.

Tässä tutkielmassa päädyttiin haastattelemaan viittä operatiivisissa tehtävissä työskentelevää raja-
vartiomiestä. Suurin syy haastateltavien määrän rajaamiselle oli käytettävissä oleva aika. Toisaalta
analyysimenetelmä oli niin raskas, ettei tutkijalla ollut mahdollisuutta kasvattaa haastatteluaineiston
kokoa määrättömästi. Mikäli aikaa olisi ollut enemmän, olisi haastateltavien määrää voitu nostaa
hieman. Haastatteluaineiston ja haastateltavien riittävän määrän varmistamiseksi tutkija tutustui
aikaisempiin samalla tutkimusmenetelmällä tehtyihin tutkimuksiin. Luetuissa viidessä väitöskirjassa
haastateltavia oli 7-29 henkilöä, ja viidessä pro gradu -tutkielmassa haastateltavia oli 5-7 henkilöä.
Näin ollen haastateltavien määräksi vahvistui viisi. Haastateltavien määrällä ei ollut tässä tutkiel-
massa merkitystä perinteisessä mielessä, sillä aineistosta ei ollut tarkoitusta tehdä tilastollisia yleis-
tyksiä tai testata ryhmien välisiä eroja. Voidaan yksinkertaistaen todeta, että tutkielmassa haastatel-
tiin sellainen määrä rajavartiomiehiä, että saatiin riittävä kuvaus heidän kokemuksistaan ammat-
tietiikasta.³⁴⁸

Aloitin tiedonkeruun lähettämällä haastateltaville *liitteessä 7* esitetyn haastattelurungon. Pyysin tut-
kimukseen osallistuvia vastaamaan kysymyksiin kirjallisesti, ja palauttamaan vastaukset minulle
sähköpostilla. Vastausaikaa annoin kaksi kuukautta. Alustava kysely palveli tutkielmaa monella eri
tavalla. Tärkein hyöty oli se, että valmistavaan kyselyyn annettujen vastausten perusteella haastatte-
lut kyettiin suunnittelemaan yksilöllisesti. Näin tutkija osasi keskustella tutkittavien kanssa heidän
itse esille tuomistaan kokemuksista. Kokemukset eivät jääneet vain yksittäisen maininnan varaan,
vaan tutkija sai mahdollisuuden keskustella niistä syvällisemmin. Kyselyn jälkeisessä haastattelussa
ei rajattu pois mitään tutkittavien vastauksissa esille tuomia kokemuksia. Tällä tavalla saatiin koot-
tua erittäin laajat ja tarkat kuvaukset haastateltavien kokemuksista.

Alustavan kyselyn hyötynä voidaan pitää myös sitä, että haastateltavilla oli reilusti aikaa vastata
kysymyksiin. Näin päästiin luotettavampiin kokemusten kuvauksiin. Tutkijana pohdin tilannetta
kadettikurssilla pidetyn esiintymiskurssin kokemusten kautta. Kadettikurssilla opiskelijoiden piti
vastata videoidussa Yleisradion haastattelussa toimittajan esittämiin vaikeisiin kysymyksiin. Lähes
jokaisella haastateltavalla tuli jälkeenpäin haastatteluja katsellessa mieleen se, kuinka heillä jäi tär-

³⁴⁷ Rauhala (1998), s.107–112.

³⁴⁸ Hirsjärvi & Hurme (2000), s.58.

keitä asioita mainitsematta. Ne vain eivät juuri sillä hetkellä tulleet mieleen. Ajattelin, että pitkä vastausaika antaisi tutkittaville mahdollisuuden palata kyselyn ääreen, ja täydentää aikaisempia vastauksiaan. Tutkittavat saivat tällä menettelyllä itse valita vastaamisajankohdan ja paikan, sillä sähköisesti lähetetty kyselypohja oli helppo kopioida työ sähköpostista omalle kotikoneelle. Kyselyn lähettämisen ja haastattelujen tekemisen välinen aika oli yli kaksi kuukautta, joten aika auttoi tutkittavia myös orientoitumaan tulevaan haastatteluun pohtimalla alustavassa kyselyssä olleita teemoja, ja refleктоimalla omaa kokemusmaailmaansa. Teemoiteltu kysely loi samalla perustan avoimelle tutkimushaastattelulle. Haastattelussa oli mahdollista syventää haastateltavien vastauksia ja rakentaa haastattelun jatko niiden varaan³⁴⁹. Seuraava esimerkki osoittaa, miten kyselyä käytettiin hyväksi haastatteluissa:

K: Sitten mikä sinun mielestä saa työyksikön henkilöstön toimimaan oikein? Niin olet vastannut, että se on se ryhmähenki. Mistä se sinun mielestä koostuu se ryhmähenki?

H: Kyllä se on se yhteinen osaaminen ja se, että tunnetaan se työ, mitä tehdään. Tällaisista se koostuu. Ja sitten myös se, että osataan pitää vapaa-ajoilla keskenään hauskaa, että se on yksi semmoinen perusta. Ja tästä tietysti kiitos esimerkiksi näistä Tyky-päivistä, tai mitkä sitten tuli tässä myöhemmin...

Haastattelussa edettiin haastateltavien kertomusten perusteella, mutta niitä olisi pitänyt uskaltaa seurata rohkeammin. Vähäinen haastattelukokemus johti liian varovaiseen etenemiseen. Tutkimuskohteen haasteellinen luonne johti siihen, että tutkija pyrki saamaan kokemusten kuvauksia mahdollisimman laajasti eri tilanteiden rakennetekijöistä. Joissakin tilanteissa yhteen rakennetekijään keskittyminen olisi voinut tuoda paremman tuloksen. Seuraava esimerkki kuvaa haastattelujen keskimääräistä etenemistä, missä tutkija esittää seuraavan kysymyksen haastateltavan vastauksen perusteella³⁵⁰:

K: Mitä työmoraali sinulle itselle merkkää tai mitä sinä ymmärrät sillä?

H: No se on lähinnä sitä, että millä tavalla ne tehtävät hoidetaan?

K: Millä tavalla ne pitäisi hoitaa, että se olisi hyvää työmoraalia tai huonoa?

H: No hyvä työmoraali on sitä, että suhtaudutaan vakavasti siihen tehtävään ja työhön. Ja hoidetaan ne sillä tavalla mahdollisimman hyvin, tavallaan miten itse pystyy niitä hoitamaan. Huono työmoraali on sitä, että ei yksinkertaisesti tehdä mitään, eikä kiinnosta mikään.

Haastattelutilanteiden onnistumista edisti se, että tutkija kuuluu samaan sosiaaliseen ryhmään kuin haastateltavat. Haastateltavien kuvaamat kokemukset ja elämänpiiri olivat pääosin tuttuja myös tutkijalle, joten ymmärtämisvaikeuksia ei haastattelutilanteissa tullut. Seuraava haastattelusta poimittu esimerkki osoittaa, miten tutkija täydensi tarvittaessa haastateltavien vastauksia:

H: Voidaan tämä tällä tavalla vastata tähän kysymykseen, että on se – näen sen täysin tärkeänä sitten. Koska sieltä kun esitetään kysymyksiä, niin täältä pitää antaa sitä tukea sitten, että osataan vastata siitä.

K: Niin sieltä vartioasemalta esitetään kysymyksiä?

³⁴⁹ Hirsjärvi & Hurme (2000), 45.

³⁵⁰ H= haastateltava ja K= tutkija

H: Kyllä. Nehän tulee suoraan esimiehille tänne tämmöisessä organisaatiossa sitten. Se korostuu vielä sen takia.

Haasteena oli ennemminkin pitäytyä vaikuttamasta liikaa haastattelun kulkuun ja haastateltavien vastauksiin. Aina tämä ei onnistunut. Tämä käy ilmi eräästä haastattelusta poimitusta esimerkistä:

H: Mutta siellä ollaan pienellä porukalla vieraassa maassa, niin se on se tekemisen vapaus ja vastuu. Kaikki tilanteetkin siellä, missä on ollut ja joutunut. Niin tuntuu, että ne menevät paljon helpommin kuin täällä Suomessa. Täällä on heti semmoinen joku. En tiedä, mistä se tulee? Onko se päässä se vika, vai mikä se on?

K: Mikä sen on sinne päähän laittanut sen ajatuksen sitten?

H: Se on tämmöinen tavallaan tekemisten käyttäminen. Vaikka miten yrittää, että minä en semmoisia asioita mieti, että tekee omat ratkaisut. Mutta kyllä sen kuitenkin huomaa, että kyllä se vaikuttaa.

K: Tarkoitatko sinä sitä, että miten se oma organisaatio suhtautuu niihin sinun päätöksiin sitten jälkikäteen?

H: Niin, niin.

K: Siinä on varmaan se, kuitenkin ne päätökset on. Jos ne tehdään vaikka asiakkaan välisen vuorovaikutuksen tai sillä tavalla. Jos sitä alkaa miettiä, että mitä se esimies tai joku esikunta tästä miettii jälkikäteen, niin se on aika hankala tilanne sitten.

H: Niin se on, jos ne asiat pitää aina miettiä sillä perusteella.

Haastatteluaineistosta löytyi myös selkeitä virheitä, missä tutkija esitti johdattelevia kysymyksiä. Tällaiset kohdat huomioitiin analysointivaiheessa, ja niihin suhtauduttiin erittäin kriittisesti.

K: Joo, mutta onko ne sinun mielestä myös semmoinen valvontatyökalu henkilöstön suhteessa?

H: Tietyllä tavalla on kyllä, että ne turvaa siinä sitä selustaa. Käsketty on näin, ja miksi ei ole sitä näin tehty? Aina silloin tällöin tämmöisiä on. Mutta se vaan on sitten siinä, että pitää aina muistaa sitten se olosuhde, että missä tilanteessa esimerkiksi sen ratkaisun on joutunut tekemään.

Haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 10 tuntia ja 20 minuuttia. Lyhin haastattelu kesti 1 tunti 42 minuuttia, ja pisin 2 tuntia 30 minuuttia. Haastattelut litteroitiin sanatarkasti, ja litteroitua aineistoa kertyi 167 sivua. Lyhin haastattelu oli 27 sivua ja pisin 41 sivua. Haastateltavat eivät olleet osallistuneet vastaavanlaiseen tutkimukseen aikaisemmin, ja haastattelututkimus oli myös tutkijalle ensimmäinen. Tutkimusaineiston hankintatilanne haluttiin luoda sellaiseksi, että tutkittavat voivat elää kokemuksiin todennukaisesti ja kuvata niitä eletyn kaltaisena³⁵¹. Perttulan mukaan Ihanteellinen tutkimustilanne vastaa tutkittavan jokapäiväisen elämän tilannetta, jolloin hänen on helpompi kuvailla kokemuksiin niin, että tutkimustilanne ei vaikuta niihin.³⁵² Haastattelut tehtiin haastateltavien itse valitsemissa paikoissa, osa työpaikalla ja osa kotona. Haastattelukysy-

³⁵¹ Perttula & Latomaa (2005), s.13.

³⁵² Perttula (1998), s.159.

mykset muotoiltiin Amedeo Giorgin esimerkin mukaan siten, että ne johtivat kokemuksen suoraan ja tarkkaan kuvaukseen.³⁵³ Haastattelut tallennettiin sanelukoneelle, ja materiaali on tutkijan hallussa. Haastateltaville tehtiin selväksi, että kysymyksiin vastaaminen oli täysin vapaaehtoista. Haastattelun aluksi haastateltaville kerrattiin tutkimuksen tavoite ja haastateltavien rooli tutkimuksessa. Erityisesti tutkimuksen luottamuksellisuutta ja vastausten anonymiteettiä korostettiin.

Haastateltavat olivat erittäin aktiivisia ja haastattelutilanteissa päästiin välittömästi avoimeen vuorovaikutukseen. Minkäänlaista jäykkyyttä ei esiintynyt haastatteluissa. Havaintojen perusteella voidaan epäillä, että vuosittaiset kehityskeskustelut auttoivat rajavartiomiehiä puhumaan itsestään ja kokemuksistaan, sekä refleктоimaan toimintaansa. Avoin vuorovaikutus johtui osaltaan myös siitä, että tutkija tunsi ennestään osan haastateltavista.

3.3.1. Analyysimenetelmä

*”Kokemuksen tutkimus on hankalaa erityisesti siksi, että se mikä on jo olemassa tote-
na ja todenmukaisena, ei kelpaa tutkittavaksi sellaisenaan, vaan vasta ilmaistuna.”*

Juha Perttula

Päädyin analysointimenetelmän valinnassa Juha Perttulan kehittämään DOEHP³⁵⁴ -menetelmään. Analysointimenetelmää on käytetty lukuisissa väitöskirjoissa ja pro gradu –tutkielmissa.³⁵⁵ Perttulan menetelmä yhdistää Rauhalan ajattelun Giorgin deskriptiiviseen fenomenologiseen tutkimustapaan, mutta se sisältää Giorgin menetelmästä poiketen useita vaiheita tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi. Giorgin menetelmää voidaankin pitää fenomenologisen psykologian perustulkintamenetelmänä.³⁵⁶ Päädyin soveltamaan Perttulan analysointimenetelmää siten, että jätin sen toisen päävaiheen kaksi viimeistä vaihetta suorittamatta (jäljempänä olevassa taulukossa punaisella). Vaiheiden suorittaminen ei olisi tuonut mitään lisäarvoa tutkielmalle, vaan ne olisivat sitä vastoin vaikeuttaneet tutkimustulosten esittämistä ja tulkintaa. Perttulan eksistentiaalis-fenomenologinen analyysimenetelmä esitetään alla olevassa taulukossa.

³⁵³ Giorgi esittää kysymykset tutkimuksessaan esimerkiksi: ”Kuvaile minulle tilannetta missä...” tai ”Kuvaile minulle mahdollisimman tarkasti tilannetta missä...”

³⁵⁴ DOEHP tarkoittaa *descriptively oriented empirical fenomenological psychology*, eli kuvaileva empiirinen fenomenologinen psykologia.

³⁵⁵ Esimerkiksi: Virtanen, J. (2008): Symboliymmärrys ja kehitysyhteistyön merkitys sansibarilaisen nuoren kokemana, väitöskirja, Tampereen yliopisto. Kyrönlampi-Kylmänen, T. (2007): Arki lapsen kokemana, väitöskirja, Lapin yliopisto. Enäkoski, M. (2002): ”Kun elämä satuttaa” –kokemuksia masennuksesta ja masennuslääkkeistä, väitöskirja, Oulun yliopisto. Lukkarinen, H. (1999): Sepelvaltimotautia sairastavan elämänlaatu ja elämäntyyli, väitöskirja, Oulun yliopisto. Koivisto, K. (2003): Koettu hallitsematon minuu psykoottisen potilaan hoitotyön lähtökohdaksi, väitöskirja, Oulun yliopisto.

³⁵⁶ Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.63–65.

1. PÄÄVAIHE:

1. VAIHE	TUTKIJA PYRKII VAPAUTUMAAN LUONNOLLISESTA ASEENTEESTAAN JA TUTUSTUMAAN TUTKIMUSAINEISTOON AVOIMIN MIELIN
2. VAIHE	MUODOSTETAAN TUTKIMUSAINEISTOA SITUAATIOSTA KÄSIN JÄSENTÄVÄT SISÄLTÖALUEET. EROTETAAN TUTKIMUSAINEISTOSTA MERKITYKSEN SISÄLTÄVIÄ YKSIKÖITÄ. NE OVAT KOKONAISUUKSIA, JOTKA ILMAISEVAT TUTKITTAVAN ILMIÖN KANNALTA RELEVANTIN MERKITYKSEN.
3. VAIHE	MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄT YKSIKÖT MUUNNETAAN TUTKIJAN KIELELLE. TARKOITUS ON SAADA ESILLE KUNKIN MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄN YKSIKÖN KESKEISET MERKITYSTIHENTYMÄT TUTKITTAVAN ILMIÖN KANNALTA.
4. VAIHE	JOKAINEN TUTKIJAN KUVAAMA MERKITYSTIHENTYMÄ SIOITETAAN JOHONKIN TUTKIMUSAINEISTOA JÄSENTÄVÄÄN SISÄLTÖALUEESEEN
5. VAIHE	MUODOSTETAAN SISÄLTÖALUEITTAIN ETENEVÄ YKSILÖKOHTAINEN MERKITYSVERKOSTO. SE TAPAHTUU TIIVISTÄMÄLLÄ SISÄLTÖALUEITTAIN TUTKIJAN KUVAAMAT MERKITYSTIHENTYMÄT.
6. VAIHE	MUODOSTETAAN SISÄLTÖALUEISTA RIIPPUMATON YKSILÖKOHTAINEN MERKITYSVERKOSTO. SE TAPAHTUU TIIVISTÄMÄLLÄ SISÄLTÖALUEILLE YHTEISET JA SUHTEESSA KAIKKIIN SISÄLTÖALUEISIIN KESKEISET MERKITYSTIHENTYMÄT.

2. PÄÄVAIHE

1. VAIHE	SISÄLTÖALUEISTA RIIPPUMATON YKSILÖKOHTAINEN MERKITYSVERKOSTO JAETAAN MERKITYKSEN SISÄLTÄVIIN YKSIKÖIHIN. MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄT YKSIKÖT TIIVISTETÄÄN KIELELLE, JOSSA YKSILÖLLINEN KOKEMUS EI OLE ENÄÄ ESILLÄ. MERKITYKSIÄ EI MIELLETÄ ENÄÄ PELKÄSTÄÄN TIETYN IHMISEN KOETTUUN MAAILMAAN KUULUVIKSI, VAAN ESIMERKIKSI MAHDOLLISISTA TUTKITTAVILLE YHTEISISTÄ MERKITYKSISTÄ.
2. VAIHE	MUODOSTETAAN YLEISELLE KIELELLE MUUNNETTujen MERKITYKSEN SISÄLTÄVIEN YKSIKÖIDEN AVOIMEN LUKEMISEN PERUSTEELLA NIITÄ JÄSENTÄVÄT SISÄLTÖALUEET
3. VAIHE	YLEISELLE KIELELLE MUUNNETUT MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄT YKSIKÖT SIOITETAAN NIITÄ JÄSENTÄVIIN SISÄLTÖALUEISIIN
4. VAIHE	JOKAINEN SISÄLTÖALUE JAETAAN SITÄ JÄSENTÄVIIN SPESIFEIHIN SISÄLTÖALUEISIIN. KUKIN YLEISELLE KIELELLE MUUNNETTU MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄ YKSIKKÖ SIOITETAAN JOHONKIN SPESIFIIN SISÄLTÖALUEESEEN.
5. VAIHE	JOKAISEEN SPESIFIIN SISÄLTÖALUEESEEN SIOITETUT MERKITYKSEN SISÄLTÄVÄT YKSIKÖT TIIVISTETÄÄN SPESIFIKSI YLEISEKSI MERKITYSVERKOSTOKSI REFLEKTOIMALLA YKSIKÖIDEN VÄLISIÄ SISÄLLÖLLISIÄ YHTEYKSIÄ
6. VAIHE	JOKAISESTA TUTKIMUSAINEISTOA JÄSENTÄVÄSTÄ SISÄLTÖALUEESTA MUODOSTETAAN SISÄLTÖALUEEN YLEINEN MERKITYSVERKOSTO. TÄMÄ TAPAHTUU ASETTAMALLA KUTAKIN SPESIFIÄ SISÄLTÖALUETTA JÄSENTÄVÄT SPESIFIT YLEISET MERKITYSVERKOSTOT TOISTENSA YHTEYTEEN.
7. VAIHE	ASETETAAN SISÄLTÖALUEIDEN YLEISET MERKITYSVERKOSTOT TOISTENSA YHTEYTEEN JA MUODOSTETAAN TUTKITTAVAN ILMIÖN YLEINEN MERKITYSVERKOSTO. SE SISÄLTÄÄ KAIKKIEN TUTKITTAVIEN KOHDALLA ILMENEVÄT TUTKITTAVAN ILMIÖN KANNALTA KESKEISET MERKITYKSET. JOS SISÄLTÖALUEIDEN YLEISET MERKITYSVERKOSTOT EIVÄT ASETU TOISTENSA YHTEYTEEN SITEN, ETTÄ NE MUODOSTAVAT YHDEN TUTKITTAVAN ILMIÖN YLEISEN MERKITYSVERKOSTON, VOIDAAN MUODOSTAA TARVITTAVA MÄÄRÄ TUTKITTAVAN ILMIÖN YLEISEN MERKITYSVERKOSTON TYPOLOGIOITA.

3.4. Yksilölliset merkitysverkostot – metodin ensimmäinen päävaihe

Tutkimuskohteena oleva ammattietiikka aiheutti luonteensa takia erityisiä eettisiä vaatimuksia aineistonkeruulle ja analysointiprosessille. Tutkimushaastatteluissa puhuttiin arkaluontoisista aiheista, joiden yhdistäminen haastateltaviin olisi voinut aiheuttaa heille merkittävää haittaa. Tämän takia päädyin noudattamaan tutkielmassa ehdotonta luottamuksellisuutta. Valittu analysointimenetelmä tuki luottamuksellisuutta, sillä se on suunniteltu niin, että yksilöllisyys häviää analysointivaiheiden aikana. Vältin analysoinnissa sellaisten ilmausten käyttöä, jotka olisivat voineet yhdistää tutkimustulokset johonkin tiettyyn hallintoyksikköön, työpisteeseen tai henkilöön. Tutkielman luotettavuuden kannalta tutkittavien henkilöllisyydellä tai työyksiköllä ei ole merkitystä.

Perttulan metodin **ensimmäisessä vaiheessa** tutustuin aineistoon huolellisesti lukemalla sen useaan kertaan läpi. Lukemista auttoi se, että haastattelutilanteeseen oli mahdollista eläytyä uudelleen, sillä siitä oli kulunut niin vähän aikaa. Pyrin Perttulan ohjeiden mukaan irrottautumaan jo tässä vaiheessa omista ennakkokäsityksistä. Tämä onnistui tunnistamalla omat käsitykset ja erottamalla ne tietoisesti aineistosta. Perttulan mukaan sulkeistaminen tarkoittaakin tutkijan tutkimuskohteeseen liittämien merkityssuhteiden reflektointia ja syrjään siirtämistä.³⁵⁷ Haastateltavien kokemuksiin oli helppo eläytyä situationaalisuuden samankaltaisuuksien ansiosta, mutta samalla sulkeistaminen vaikeutui. Tarkoituksena ei ollut vielä tässä vaiheessa tulkita aineistoa, vaan muodostaa siitä ainoastaan kokonaiskuva. Poistin tässä vaiheessa aineistosta tutkimuksen kannalta epäolennaisia osia³⁵⁸.

Metodin **toisessa vaiheessa** muodostin aineistoa jäsentävät tilanteen sisältöalueet. Haastateltaville lähetetty kyselyrunko ei määritellyt sisältöalueita, vaan ne muodostuivat hieman erilaisiksi jokaisen haastateltavan kohdalla.³⁵⁹ Sisältöalueet muodostuivat niistä tilanteen rakennetekijöistä, jotka vaikuttivat rajavartiomiesten kokemusten rakentumiseen. Sisältöalueiden tarkoituksena oli selkeyttää laajaa aineistoa. Metodin toisessa vaiheessa aineistosta erotettiin myös merkityksen sisältämät yksiköt. Merkityksen sisältämä yksikkö erotettiin tekstistä omaksi kappaleeksi heti, kun merkitys muuttui. Merkityksen muutoksen havaitsi lukiessa siitä, että haastateltava alkoi kuvata aikaisemmasta erottuvaa kokemusta.³⁶⁰ Merkityksen sisältämä yksikkö kuvasi tutkittavaa ilmiötä ja sisälsi sellaiseen ymmärrettävän merkityksen. Alla on kuvattu katkelma siitä, miten merkityksen sisältämät yksiköt erotettiin tekstistä.

³⁵⁷ Perttula (1995), s.70.

³⁵⁸ Poistin sivuhuomioita ja haastatteluun liittymättömiä keskusteluita. Muutamasta haastattelusta poistettiin esimerkiksi haastateltavalle saapunut puhelu. Osa näistä epäolennaisuuksista poistettiin jo litterointivaiheessa.

³⁵⁹ Tilanteen sisältöalueita olivat esimerkiksi arvot, koulutus, rajavartiomies, asiakkaat, esimiehet, normit, sisäisen toiminta, vuorovaikutus, harkinta, periaatteet ja työyhteisö.

³⁶⁰ Perttula (1995), s.121–122.

H: No tietysti varmaan itsellä se lähtee, kun on sen verran tavallaan työhönkin liittyen tuota miettinyt paljon ihan juridista puolta. Nimenomaan että on tetyt pelisäännöt, lait ja asetukset, mitä meidän täytyy noudattaa ehdottomasti. /

Niistä poikkeaminen on sitten perusteltava tosi hyvin. /

Ja totta kai sekin, että se on semmoista, että sitä ei nyt suoraan vittuilla asiakkaille. Me ollaan asiallisia, ihan semmoiset normaalit sosiaaliset pelisäännöt. Tarvitsee siinäkin sanoa kaikki.

H: No totta kai löytyy nämä omat pykälänsä, toimenpiteistä luopumiset ynnä muut. Niillä pystyy aika pitkälle pelaamaan, mutta on jossain se raja, mitä ei voi ylittää, että minä en voi enää katsoa sormien läpi. Mutta sitten taas monesti se menee ihan omassa harkinnassakin. Sitäkään ei voi sanoa, että onko tässä nyt välttämätöntä oikein luopua toimenpiteistä vai ei? /

Mutta totta kai vaikka toimii kohtuullisesti, senkään ei saa sitä yhdenvertaisuutta poistaa, että pitäisi pyrkiä ne asiat samalla tavalla tuomitsemaan. Mutta jos on joku selvästi, että se aiheuttaa sille asiakkaalle niin kohtuuttomia seurauksia, niin silloin totta kai loppua. Ja se on ehkä ihan siitä lainsäädännöllisestä puolesta. /

Mutta sitten pitää osata tuossa ihan jokapäiväinen käyttäytyminen sen mukaan, että tavallaan kestää päivän valoa se oma käytös ja omat toimenpiteet. Ja se, miten yleensä töitä tekee. Niitä eettisiä sääntöjä voipi rikkoa silläkin, että ei tee mitään. Venäläinen asiakas tulee, vaikka minkä näköinen, niin lyödään vaan leima - ja eteenpäin ilman mitään kiirettä. /

Työ pitää tehdä hyvin asiallisesti ja lakia noudattaen.

Metodin **kolmannessa vaiheessa** merkityksen sisältämät yksiköt käännettiin tutkijan kielelle. Tässä vaiheessa sulkeistamisen vaatimus korostui. Merkityksen sisältämiä yksiköitä piti analysoida mielikuvatasolla tapahtuvan muuntelun avulla. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että tutkija yritti selvittää kaikki mahdolliset haastateltavan merkityksen sisältämälle yksikölle antamat merkitykset. Mielikuvatasolla tapahtuvan muuntelun synnyttämien vaihtoehtojen pohdinta pysäytti tutkimuksen etene-
misen välillä pitkäksi aikaa sen haasteellisuuden takia.

Tämän jälkeen tutkijan täytyi yrittää kuvata haastateltavan kuvauksen ydinmerkitys. Tavoitteena oli se, että mahdollisimman moni ymmärtäisi tutkijan ilmauksen samalla tavalla³⁶¹. Aineisto käännettiin minä -muotoon, sillä sen yksilöllisyyttä haluttiin korostaa. Käännös kirjoitettiin merkityksen sisältämän yksikön alapuolelle, ja erotettiin haastateltavan kuvauksesta erilaisella fontilla ja sisennyksellä. Jouduin palaamaan ajoittain edelliseen vaiheeseen ja jakamaan merkityksen sisältäviä yksiköitä uudelleen, sillä aiemmin rajaamani merkityksen sisältämät yksiköt eivät muodostaneet yhtenäistä kokonaisuutta. Alla olevassa esimerkissä ilmenee, miten merkityksen sisältämät yksiköt käännettiin tutkijan kielelle³⁶².

Joo, varmasti siinä mielessä kyllä, nimenomaan tällaisista voi. Jos joku tulee vähän turhan henkseleitä paukutellen, niin tavallaan se siinä vaikeuttaa meidän työnteoa jo sillä omalla käytöksellään. Siinä tavallaan kyllä näytetään sitten, että perusteet toiseen tarkastukseen on aina käytännössä. Virkamies voi aina päättää, että milloin se on.

Epävirallista sanktiota voidaan käyttää, mikäli asiakas vaikeuttaa omalla toiminnallaan tai käyttäytymisellään rajavartiomiesten tehtävien hoitoa. Tällöin asiakas voidaan ottaa esimerkiksi toisen tasan tarkastukseen.

³⁶¹ Perttula (1995), s.127, Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.99.

³⁶² Tässä vaiheessa poistin aineistosta kaikki ilmaisut, jotka mahdollistivat aineiston yhdistämisen tiettyyn henkilöön, työyksikköön tai hallintoyksikköön.

No ei periaatteessa, se on toimintakulttuuria. Siihen kuuluu välillä vähän se kaikki. Sekin on hyvä homma, että se on molemminpuolista sitten, että siellä on ihan vittuilukilpailu välillä tiettyjen asiakkaiden kanssa

En voi mennä sanomaan työkaverilleni hänen asiattomasta kielenkäytöstä, sillä se kuuluu toimintakulttuuriin. Myös asiakkaat käyttävät karkeaa kieltä rajavartiomiehiä kohtaan.

Kyllä siinä nyt varmaan on, jos kyse on ihmisiin kohdistuneista toimenpiteistä, niin tavallaan laista ja oikeudenmukaisuudesta puhutaan. En minä tiedä, onko ihmisoikeudet ne – kuulostaa aika korkealentoiselta, mutta kyllähän nekin tavallaan vaikuttaa siihen. Niin joo, siis perusoikeudet on tavallaan myös ohjaavia tekijöitä yleensä.

Perusoikeudet ohjaavat toimintaani kun on kyse ihmisiin kohdistuvista toimenpiteistä.

Metodin **neljännessä vaiheessa** jokainen tutkijan kielelle käännetty merkityksen sisältämä yksikkö sijoitettiin johonkin aineistoa jäsentävään sisältöalueeseen. Tarvittaessa sama merkityksen sisältämä yksikkö voitiin sijoittaa useampaan kuin yhteen sisältöalueeseen. Kaikki merkityksen sisältämät yksiköt sijoitettiin johonkin sisältöalueista. Sijoittelu tapahtui rakentamalla Windowsin työpöydällä kansioita sisältöalueiden mukaan. Tämän jälkeen aineisto saatiin käsiteltyä leikkaamalla ja liimaamalla yksittäiset käännetyt tekstikappaleet oikeisiin kansioihin ja tekstitiedostoihin. Sama toistettiin koko aineiston osalta.

Metodin **viidennessä vaiheessa** sisältöalueet tiivistettiin, jotta yksilökohtaisesta merkitysverkostosta saatiin johdonmukainen kokonaisuus. Jäljelle jäi kolme tutkimusaineistoa kuvaavaa sisältöaluetta. Tämän jälkeen sisältöalueiden sisältämät tutkijan kielelle käännetty merkityksen sisältämät yksiköt yhdistettiin yhtenäiseksi tekstiksi. Sisältöalueiden muodostamat tekstikappaleet käsittelivät omaa toimintaa, operatiivista toimintaa ja sisäistä toimintaa.

Metodin **kuudennessa vaiheessa** sisältöalueet yhdistettiin yksilökohtaiseksi merkitysverkostoksi, joka kuvaa haastateltavan rajavartiomiehen kokemuksia ammattietiikasta. Yksilökohtaisista merkitysverkostosta ei rajattu millään tavalla, vaan kaikki haastateltavan kuvaukset olivat mukana lopullisessa merkitysverkostossa. Aineisto haluttiin pitää vielä tässä vaiheessa mahdollisimman alkuperäisenä.

Yksilökohtaiset merkitysverkostot lähetettiin tutkittaville luettavaksi. Tällä menettelyllä haluttiin varmistua siitä, että tutkijan kielelle tehdyissä käännöksissä ja tiivistyksissä kokemukset oli tavoitettu mahdollisimman alkuperäisinä. Kahden tutkittavan osalta merkitysverkostoihin tehtiin pieniä muutoksia, jotka koskivat yksilöllisyyden paljastumiseen liittyviä sanamuotoja.³⁶³ Näitä korjauksia lukuun ottamatta tutkittavat tunnistivat omat kokemuksensa yksilökohtaisista merkitysverkostoista.

³⁶³ Tutkimuksen eettisyys korostui analysointivaiheessa erityisesti tutkittavien anonymiteetin osalta.

Yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat merkittävä osa tämän tutkielman tutkimustuloksia nimenomaan siksi, että ne kuvaavat rajavartiomiehen todellisia kokemuksia. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan esitellä yksilöllisiä merkitysverkostoja, sillä tutkimusraportin pituus olisi kasvanut liikaa. Yksilöllisten merkitysverkostojen keskimääräinen pituus on 7 tekstisivua.³⁶⁴

3.5. Yleiset merkitysverkostot – metodin toinen päävaihe

Metodin toinen päävaihe noudattaa muuten samaa etenemistapaa kuin metodin ensimmäinen päävaihe, mutta aineistona ovat haastattelujen sijaan tutkittavien yksilökohtaiset merkitysverkostot.³⁶⁵ Yksilökohtaisista merkitysverkoista voidaan edetä ”kokemukseen sinänsä”, jolloin irrottaudutaan tutkittavista ja heidän kokemuksistaan. Nyt voidaan puhua kokemuksesta tai sen rakenteesta sen sijaan, että puhuttaisiin jonkun tai joidenkin kokemuksista.³⁶⁶ Metodin toisessa päävaiheessa tutkija joutuu irtautumaan yksilökohtaisuudesta, jolloin kokemuksesta häviää holistisen ihmiskäsityksen mukainen ainutkertainen subjekti. Merkityksiä ei enää mielletä ensisijaisesti tietyn koetun maailman osaksi, vaan esimerkkinä merkityksistä, joiden tutkittaville yhteistä olemassaoloa tarkastellaan. Pyrkimys yleisen tiedon saavuttamiseen ei tarkoita kokemusmaailmojen samankaltaisuutta. Tutkija etsii metodin toisessa osassa ainoastaan yksilöllisesti koettujen maailmojen yhteisiä sisältöjä. Aineistosta etsitään merkityssuhteita, jotka ovat yhteisiä kaikille tutkittaville.³⁶⁷ Yleistyksen tutkittavista eivät kuitenkaan tarkoita yleistyksiä kaikista rajavartiomiehistä.³⁶⁸

Metodin **ensimmäisessä yleisessä vaiheessa** jaoin sisältöalueista riippumattoman yksilökohtaisen merkitysverkoston merkityksen sisältämiin yksiköihin. Tämän jälkeen merkityksen sisältämät yksiköt tiivistettiin kielelle, jossa yksilöllinen kokemus ei ollut enää esillä. Tekstissä päädyttiin käyttämään passiivimuotoa ja yksikön kolmatta persoonaa. *Hän* sanan sijaan käytettiin sanaa *rajavartiomies*. Näin saatiin luotua kuva juuri rajavartiomiehen kokemusmaailmasta. Seuraavassa on esimerkki tästä metodin vaiheesta.

Arvostan työssäni vastuuta ja toiminnan vapautta. Se kertoo siitä, että olemme työyksikkönä toimineet oikein.

Rajavartiomies arvostaa työssään vastuuta ja toiminnan vapautta. Toiminnan vapaus kertoo siitä, että työyksikkö on toiminut oikein.

Perusoikeudet ohjaavat toimintaani kun on kyse ihmisiin kohdistuvista toimenpiteistä. Pohdin oikeaa ja väärää aina kun puutun ihmisen toimintaan. Ammattietiikka tarkoittaa lyhyesti sitä ta-

³⁶⁴ Haastatteluaineisto, analysointivaiheet ja kaikki yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat tutkijan hallussa.

³⁶⁵ Perttula (1995), s.155–156.

³⁶⁶ Perttula & Latomaa (2005), s.56.

³⁶⁷ Perttula (1995), s.154.

³⁶⁸ Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.133.

paa, jolla hoidan työni. Työn laadussa ei saa olla valittamista ja itseään on pystyttävä katsomaan peilistä.

Perusoikeuksien suojeleminen ohjaa rajavartiomiehen tekemiä toisiin ihmisiin kohdistuvia päätöksiä. Rajavartiomies pohtii oikeaa ja väärää aina ihmisten toimintaan puututtaessa. Ammattietiikka tarkoittaa rajavartiomiehelle tapaa tehdä työtä.

Ajattelen itse tapahtumaa asiakkaan kannalta ja mietin, miten itse toimin jos olisin asiakkaan asemassa. Toiminnan pitäisi lähteä liikkeelle oman harkinnan käytöstä ja maalaisjärjestä. Olen kohdannut työssä tilanteita, missä olen käyttänyt maalaisjärkeä sääntöjen sijaan.

Rajavartiomies ajattelee omaa toimintaa asiakkaan näkökulmasta. Toiminnassa lähdetään liikkeelle oman harkinnan käytöstä ja maalaisjärjestä. Työssä kohdataan tilanteita, missä maalaisjärkeä noudatetaan sääntöjen sijaan.

Metodin **toisessa yleisessä vaiheessa** muodostettiin aineistoon tutustumisen perusteella aineistoa jäsentävät sisältöalueet. Muodostamani sisältöalueet olivat *oma toiminta ja periaatteet, operatiivinen toiminta sekä sisäinen toiminta ja vuorovaikutus*.

Metodin **kolmannessa yleisessä vaiheessa** ei-yksilölliseen muotoon muunnetut merkityksen sisältävät yksiköt sijoitettiin määriteltyihin kolmeen aineistoa jäsentävään sisältöalueeseen. Sijoittelussa käytettiin saman kaltaista kansio- ja tekstitiedostomallia kuin metodin ensimmäisessä päävaiheessa. Käytännössä yksilökohtaisista merkitysverkostoista poimitut ja yleiselle kielelle käännetyt merkityksen sisältävät yksiköt leikattiin ja liimattiin tekstitiedostosta toiseen. Tämä tehtiin kaikkien yksilökohtaisten merkitysverkostojen osalta. Tämän vaiheen lopputuloksena samaan sisältöalueeseen oli sijoitettu kaikkien tutkittavien kokemukset.

Metodin **neljännessä yleisessä vaiheessa** jokainen sisältöalue jaettiin vielä tarkempiin speifeihin sisältöalueisiin. Spesifit sisältöalueet muodostettiin niin, että jokainen tutkimuskohdetta kuvaava tiivistetty ja yleiskielelle käännetty merkityksen sisältävä yksikkö voitiin sijoittaa johonkin niistä. Metodin tässä vaiheessa kaikkia merkityksen sisältäviä yksiköitä ei enää sijoitettu speifeihin sisältöalueisiin. Aineistosta oli tarpeen rajata pois sellaisia kokemuksia, jotka eivät kuvanneet tutkimuskohdetta, tai ne eivät vastanneet tutkittavien yhteisiä kokemuksia. Tutkimuskohde aiheutti haasteita spesifien sisältöalueiden määrittelyssä, sillä laajasti ajateltuna ammattietiikka liittyy kaikkeen toimintaan työssä. Aineistosta rajattiin pois selkeästi sinne kuulumattomia merkitystihentymiä, kuten esimerkiksi viranomaisyhteistyö, työ- ja siviilielämä, työilmapiiri sekä palkkausjärjestelmä. Sisältöalueet ja spesifit sisältöalueet muodostuivat seuraaviksi:

1. Rajavartiomies
  - a. arvot ja arvostukset
  - b. hyveet ja paheet
  - c. periaatteet
  - d. työmoraali
  - e. henkilökohtainen päätöksenteko
  - f. harkinnan käyttö
  - g. oikea ja väärä toiminta
  - h. ennakkoluulot
2. Operatiivinen toiminta
  - a. asiakaspalvelu
  - b. epäviralliset sanktiot
  - c. ongelmatilanteet
  - d. normit
3. Organisaation sisäinen toiminta
  - a. Rajavartiolaitoksen arvot
  - b. sotilaallisuus
  - c. johtaminen
  - d. vuorovaikutus
  - e. organisaation päätöksenteko
  - f. koulutus
  - g. henkilöstöryhmien väliset erot
  - h. rajamieshenki

Metodin **viidennessä yleisessä vaiheessa** yhdistin spesifien sisältöalueiden merkityksen sisältävät yksiköt toisiinsa, muodostaen yleiset spesifit merkitysverkostot. Spesifien merkitysverkostojen muodostaminen oli haastavaa, sillä niiden piti tavoittaa kaikkien tutkittavien kokemukset mahdollisimman tarkasti. Analysoinnissa oli palattava aiempiin vaiheisiin, ja reflektion kautta varmistuttava siitä, ettei yleisiin merkitysverkostoihin siirtynyt merkitystihentymiä tai merkityssisältöjä, jotka olivat keskenään ristiriitaisia.³⁶⁹

Spesifit yleiset merkitysverkostot ovat tämän tutkielman tärkein tutkimustulos. Ne kuvaavat tutkittaville yhteisiä kokemuksia ammattietiikasta. Yleisiä merkitysverkostoja lukiessa täytyy muistaa, että ne kuvaavat vain tutkittavien yhteisiä kokemuksia.³⁷⁰ Spesifit yleiset merkitysverkostot esitetään tutkielmassa seuraavaksi.

³⁶⁹ Mikäli merkitystihentymä oli esimerkiksi kolmella viidestä haastateltavasta, muotoilin sen yleiseen merkitysverkostoon esimerkiksi: ”Rajavartiomiehet voivat kokea...”. Selkeissä tapauksissa käytin muotoa: ”Rajavartiomies kokee...”, tai ”Ammattietiikkaa pidetään...”

³⁷⁰ Tutkittavat ovat rajavartijoita ja opistoupseereita, jolloin tutkimustuloksia ei voi laajentaa koskemaan esimerkiksi upseereita tai merivartijoita.

RAJAVARTIOMIES³⁷¹:

Arvot ja arvostukset:

Rajavartiomiehen omat asenteet ja arvot ohjaavat häntä läpi työelämän. Työelämä ei vaikuta rajavartiomiehen arvo- ja moraaliperustaan, vaan ne säilyvät muotoutumisen jälkeen lähes muuttumattomana. Rajavartiomies arvostaa elämässään perhettä, terveyttä, työtä, ystäviä, turvallista elinympäristöä, harrastuksia ja kansallista itseenäisyyttä. Rajavartiomies arvostaa myös suoraselkäisyyttä ja rehellisyyttä. Oma arvomaailma vaikuttaa rajavartiomiehen työssä tekemiin päätöksiin ja työmoraaliin, saaden tämän toimimaan työssään esimerkiksi tunnollisesti, ahkerasti, tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti.

Rajavartiomiehen mielestä ammattietiikka perustuu oman ja toisten ammatin arvostukselle. Rajavartiomiehelle voi rakentua ajan myötä ammatti-identiteetti, joka tuo mukanaan ammattiylpeyden. Vaikka rajavartiomies arvostaa työtään ja tuntee työnsä tärkeäksi, on oman ammatin arvostuksessa myös kehitettävää. Työhön rutinoituminen laskee oman ammatin arvostusta etenkin nuorten rajavartijoiden osalta. Tämä voi heijastua työntekoon negatiivisuutena, pahana olona ja oman organisaation arvosteluna. Oman työn arvostus voi laskea myös silloin, kun samansisältöistä työtä joudutaan tekemään pitkään. Toimiva tehtäväkierto nostaisi oman työn arvostusta. Rajavartiomies ei kuitenkaan usko toimivan tehtäväkierron toteutumiseen.

Rajavartiomies pitää ammattikuntansa työmotivaatiota yleisesti korkeana. Työ merkitsee rajavartiomiehelle toimeentuloa. Työ voi olla myös elämäntehtävä. Työ, uralla eteneminen ja vastuullisen työn tekeminen antavat sisältöä elämään, ja toimivat vastapainona vapaa-ajalle. Rajavartiomiehelle työnteon tarkoituksena voi olla esimerkiksi valtion edun ajaminen, isänmaan palveleminen ja lakien noudattamisen valvonta. Rajavartiomiehelle on tärkeää, että toimeentulon voi ansaita työstä josta pitää.

Rajavartiomies arvostaa omassa työssään esimerkiksi hyvää yhteishenkeä, luotettavia työkavereita, vastuuta, toiminnan vapautta, haasteellisia tehtäviä, vakituista virkasuhdetta, hyvää työsuunnittelua, mielekästä työn sisältöä ja toimeentuloa. Myös työyhteisön henkilöstön ammattitaitoa ja asennetta, sekä mahdollisuutta työskennellä ihmisten kanssa arvostetaan. Työn pakkotahtisuutta ja yksitoikkoisuutta voidaan pitää huonona asiana.

Rajavartiomies arvostaa ammattikuntansa ammattitaitoa. Suomalaista rajavartiomiestä pidetään monipuolisena rajaturvallisuuden ammattilaisena. Kansainväliset tehtävät ovat vahvistaneet käsitystä ammattitaidosta. Rajavartiolaitosta arvostetaan sisäisen turvallisuuden toimijana. Rajavartiolaitoksen yhteiskunnallista asemaa pidetään merkittävänä. Rajavartiolaitoksessa arvostetaan esimerkiksi ammattitaitoista henkilöstöä, pysyvyyttä ja mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnan turvallisuuteen.

Hyveet ja paheet:

Hyvä rajavartiomies on ammattitaitoinen, ahkera, motivoitunut, innostunut, luotettava, asiallinen, siisti, kielitaitoinen, palveluhenkinen, auttavainen, kannustava, tasapuolinen, täsmällinen ja yhteistyökykyinen. Ammattitaito on hyvän rajavartiomiehen perusominaisuus. Hyvä rajavartiomies tarvitsee myös vuorovaikutustaitoja. Hyvä rajavartiomies huomioi muita ja arvostaa muiden työtä. Hyvällä rajavartiomiehellä on oikea asenne työhön. Hyvä rajavartiomies noudattaa yhteisesti sovittuja sääntöjä.

Rajavartiomies arvostaa ammattitaitoista, vankan elämäkokemuksen omaavaa ja yhteishenkeä ylläpitävää työkaveria, joka osaa käyttää maalaisjärkeä. Hyvä työkaveri haluaa tehdä työnsä hyvin. Hyvä työkaveri omaa hyvät vuorovaikutustaidot, ja hän on huumorintajuinen, tasavertainen, tasapuolinen, suoraselkäinen, innostunut ja jämäkkä. Hyvän työkaverin päätökset ovat johdonmukaisia ja perusteltuja, ja niihin on helppo yhtyä. Hyvä työkaveri ottaa muiden mielipiteet huomioon. Hyvään työkaveriin täytyy kyetä luottamaan. Luottamus työkaveria kohtaan syntyy, kun hänet tunnetaan hyvin, ja tiedetään miten hän toimii. Hyvältä työkaverilta oppii paljon. Hyvän työkaverin kanssa viihtyy myös vapaa-ajalla.

Huono työkaveri ei ole motivoitunut, hän puhuu pahaa toisten selän takana, ja on tekopyhä. Huono työkaveri valittaa, on itsekäs, laiska ja flegmaattinen. Huono työkaveri on negatiivinen persoona, joka näkee vain asioiden huonot puolet, ja levittää negatiivista ajattelutapaa ympärilleen.

Periaatteet:

Rajavartiomiehen toimintaa ohjaavat esimerkiksi oikeudenmukaisuuden, puolueettomuuden, tasapuolisuuden, avoimuuden, laillisuuden, suhteellisuuden, kohtuullisuuden ja rehellisyyden periaatteet. Rajavartiomiehen mielestä oikeudenmukaisuus tarkoittaa esimerkiksi lakien ja ohjeiden mukaista toimintaa, sekä rehellisyyttä itsel-

³⁷¹ Spesifeissä yleisissä merkitysverkostoissa sana *rajavartiomies* viittaa tutkittavien yhteisiin kokemuksiin. Se ei näin ollen tarkoita kaikkia laissa määriteltyjä rajavartiomiehiä, kuten esimerkiksi upseereita.

leen. Lain soveltaminen liittyy oikeudenmukaisuuden ja laillisuuden periaatteet toisiinsa. Oikeudenmukaisuus voi auttaa rajavartiomiestä esimerkiksi valitsemaan oikean useista mahdollisista vaihtoehdoista. Puolueettomuus ja tasapuolisuus edellyttävät sitä, että rajavartiomiehet ottavat kaikki ihmiset huomioon samanarvoisina. Yhdenvertaisuus nousee esille jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa ja johtamistoiminnassa. Esimerkiksi kehityskeskusteluissa yhdenvertaisuutta pidetään tärkeänä. Laillisuus tarkoittaa rajavartiomiehelle sitä, että kaiken toiminnan tulee perustua lakiin ja oikeuskäytäntöön, ja toiminnan tulee kestää kriittinen tarkastelu lainsäädännön noudattamisen osalta.

Rajavartiomiehen periaatteet vaikuttavat toimintaan, vaikka niitä ei tietoisesti ajattelisikaan. Rajavartiomies pyrkii toimimaan esimerkiksi niin, että työskentelytapa, käyttäytyminen ja toimenpiteet kestävät tarkastelun myös huonona päivänä. Oma työ pyritään tekemään mahdollisimman hyvin, asiallisesti ja lakia noudattaen. Kun omaa toimintaa arvioidaan asiakkaan näkökulmasta, esille nousevat pukeutuminen, käyttäytyminen, asiakkaiden kohtelu ja asiakaspalvelun taso. Oman esimerkin näyttämistä muille pidetään tärkeänä.

Rajavartiomiehet voivat joutua toimimaan vastoin omia periaatteitaan tilanteissa, missä he osallistuvat työkeuhin suorittamaan tapahtuman käsittelyyn. Tapahtuman perusteista voidaan olla eri mieltä, mutta toisten tekemiin päätöksiin voi olla mahdotonta vaikuttaa. Rajavartiomies voi joutua toimimaan vastoin omia periaatteita myös silloin, kun esimiehen näkemys kumoaa oman näkemyksen.

Ammattietiikka tarkoittaa rajavartiomiehelle esimerkiksi sitä, että omassa tehtävässä ja ammatissa noudatetaan oikeita periaatteita. Ammattietiikalla voidaan tarkoittaa kaikkia työssä tehtäviä toimenpiteitä, joilla on muita ihmisiä koskettavia seurauksia. Ammattietiikka voi olla myös sitä, että työ tehdään toimivallan hengessä mahdollisimman hyvin. Ammattietiikan tavoitteena pidetään esimerkiksi perusoikeuksien toteutumista, sekä kansallisen turvallisuuden ja itsenäisyyden turvaamista. Ammattieettisiä periaatteita pohditaan esimerkiksi rangaistuksia määrättäessä. Toiminnan eettisyyttä voidaan arvioida asettumalla asiakkaan asemaan, ja miettimällä, miten itseä toivottaisiin kohdeltavan vastaavassa tilanteessa.

Rajavartiomiesten ammattieettistä perustaa pidetään yhdenmukaisena. Ammattietiikan perustan muodostavat lait, asetukset, ohjeet, sovitut käytänteet, kokemuspohja sekä omat periaatteet. Ammattieettiset valmiudet saadaan esimerkiksi kasvatuksesta, koulutuksesta ja kokemuksesta. Ammattietiikkaa ei voi käskää sotilaskäskyllä. Ammattieettiseen toimintaan vaikuttaa esimerkiksi rajavartiomiehen luonne, toimintatavat sekä henkilökohtaiset halut. Ammattietiikka selkiytyy työelämän tuoman kokemuksen ja koulutuksen kautta. Ensimmäinen työyhteisö voi vaikuttaa merkittävästi ammattietiikan ja ammattitaidon kehittymiseen. Vanhemmilla työntekijöillä voi olla tärkeä rooli, kun he toimivat esimerkkinä nuoremmille.

Rajavartiomiesten ammattitaito kehittyy asiakkaiden kustannuksella, mutta toiminnan täytyy olla oikeaa joka kerta. Puutteellinen ammattitaito voi aiheuttaa ongelmia asiakkaiden perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Ammattieettisen koulutuksen toivottaisiin alkavan peruskoulutuksesta, sillä koulutuksen uskotaan vaikuttavan ammattieettiseen toimintaan. Ammattieettisiä valmiuksia saadaan esimerkiksi voimankäyttökoulutuksen ja oikeusopin yhteydessä. Ammattieettistä koulutusta toivottaisiin kuitenkin enemmän. Ammattieettistä koulutusta toivottaisiin erityisesti asiakaspalveluun ja erilaisten kulttuurien kohtaamiseen. Rajavartiomies kaipaisi koulutukseen analyttistä asiakas- ja kansalaisnäkökulmaa. Koulutuksessa voitaisiin esimerkiksi pohtia, mikä merkitys ammattietiikalla on rajavartiomiehen yhteiskunnallisen arvostuksen kannalta, tai mitä rajavartiomies viestii omalla toiminnallaan asiakkaalle. Ammattieettistä koulutusta tarvittaisiin myös tapauskohtaisen harkinnan käyttöön erilaisissa käytännön tilanteissa.

Työmoraali:

Työmoraali tarkoittaa esimerkiksi sitä, että annetut tehtävät hoidetaan niin hyvin kuin mahdollista. Hyvään työmoraaliin kuuluu se, että työhön suhtaudutaan vakavasti. Keneltäkään ei saa kuitenkaan vaatia enempää kuin mihin omat kyvyt riittävät. Hyvä työmoraali perustuu toimintaa ohjaaviin yleisiin periaatteisiin, kuten esimerkiksi tasapuolisuuteen. Omaa esimerkkiä pidetään yhtenä tapana edistää työmoraalia. Työmoraaliin liittyvät valmiudet voidaan oppia vanhemmilta rajavartiomiehiltä. Uudet mielenkiintoiset tehtävät ja tehtävankierto voivat edistää työmoraalia, sillä ne vaikuttavat työmotivaatioon. Työmoraalin kannalta pidetään tärkeänä, että henkilöstö on aktiivista ja innostunutta. Hyvä työmoraali saa suorittamaan myös sellaisia työtehtäviä jotka eivät ole virkamiehelle mieluisia.

Oman työn aliarviointia, tehtävien hoitamatta jättämistä ja tehtävien huonoa hoitamista pidetään huonona työmoraalina. Huonona työmoraalina pidetään myös sitä, että työtehtävien hoitaminen ei kiinnosta, tai toimitaan yleisten periaatteiden vastaisesti. Huonoa työmoraalia on esimerkiksi se, että rajavartiomies ei puutu paljastuneisiin rikkeisiin, tai että rajavalvonnassa tehtyjä havaintoja ei syötetä tietokantaan. Työmoraali voi laskea jos työyksikössä on henkilöitä, jotka eivät tee omia töitään, vaan jättävät ne muiden hoidettavaksi.

Rajavartiomies voi pohtia työmoraaliin liittyviä kysymyksiä silloin, kun työmotivaatio on hukassa. Työmotivaatioon liittyviä ongelmia esiintyy ajoittain. Työmoraali voi laskea kun työhön puudutaan, tai kun työnteko muuttuu

yksitoikkoiseksi. Työmoraalin lasku voi aiheuttaa alisuorittamista. Työmoraalin laskiessa työajalla aletaan hoitaa esimerkiksi henkilökohtaisia asioita, tai valvottavia ilmiöitä katsotaan sormien läpi. Työmoraalin laskiessa asiakkaat voivat tuntua taakalta, jotka häiritsevät rajavartiomiehen työpaikallaan viettämää vapaa-aikaa. Tällöin rajavartiomies ei välttämättä edes yritä hoitaa tehtäviään kunnollisesti.

Työmotivaation puute voi johtua siitä, että kaikille ei ole mielekästä tekemistä. Tällaisissa tilanteissa johtajat voivat antaa rajavartiomiehille rutiineista poikkeavia projekteja hoidettavaksi. Mikäli rajavartiomiehellä ei ole minkäänlaista puhtia työnteossa, voidaan hänet korvata hetkellisesti, ja antaa hänelle aikaa levätä ja koota ajatuksiaan. Työmotivaatiota haetaan ajoittain omasta arvomaailmasta. Rajavartiomies voi esimerkiksi ajatella, että jokainen tarkastettu ajoneuvo lisää liikenneturvallisuutta sisämaassa.

Henkilökohtainen päätöksenteko:

Rajavartiomies pohtii oman päätöksenteon perusteita esimerkiksi silloin, kun hän puuttuu ihmisten perusoikeuksiin. Perusoikeuksien suojeleminen ohjaa päätöksentekoa. Päätöksenteko perustuu esimerkiksi lakiin, lain sallimaan harkintaan, ohjeisiin, vakiintuneisiin käytäntöihin ja maalaisjärkeen. Päätöksenteossa pyritään huomioidaan tapauksen erityispiirteet ja kokonaisuus, sekä käyttämään maalaisjärkeä. Päätöksenteossa otetaan huomioon sekä asiakkaan puolesta että häntä vastaan puhuvat seikat. Asian todellinen kulku pyritään aina selvittämään. Epäselvissä tai monitulkintaisissa tilanteissa asia ratkaistaan asiakkaan eduksi. Rankaisemista pidetään viimeisenä keinona ratkaista asia.

Rajavartiomies tarkastaa päätöstensä perusteet aina lakitekstistä. Tarvittaessa päätösten tueksi haetaan tuomioistuinten päätöksiä. Ennakkopäätökset ja työyhteisössä yhteisesti sovitut asiat auttavat tekemään ratkaisuja. Vakiintuneet käytännöt luovat yhdenmukaisuutta ja ennakoitavuutta harkinnan käyttöön ja päätöksentekoon. Rajavartiomiehille on luontaista hakea toisilta tukea päätöksilleen. Harkinnanvaraisista päätöksistä keskustellaan työyhteisön sisällä. Mielipiteiden pyytäminen toisilta pidetään hyvänä toimintamallina, sillä silloin päätöksiä ei tarvitse tehdä yksin. Mikäli apu ei löydy työyhteisöstä, haetaan sitä ulkopuolelta.

Rajavartiomies pohtii päätöksenteossään esimerkiksi rikottua oikeushyvää ja rikotun oikeushyvän suhdetta suoritettaviin toimenpiteisiin, sekä toimenpiteillä saavutettavien tavoitteiden todennäköisyyttä ja käytössä olevia resursseja suhteessa tavoitteisiin. Toimenpiteiden tulee olla suhteessa tavoiteltavaan hyötyyn nähden. Rajavartiomiehen päätöksentekoon vaikuttaa myös tarveharkinta. Rajavartiomies katsoo, että toiminnan, päätösten ja ratkaisujen tulee olla oikeudenmukaisia. Päätöksillä ei saa esimerkiksi sortaa tai vähätellä ketään. Päätösten tulee kestää kriittinen tarkastelu. Päätösten tulee olla myös läpinäkyviä ja ennustettavia. Rajavartiomies pyrkii perustelemaan päätöksensä ensisijaisesti itselleen. Rehellisyyttä itselle pidetään tärkeänä, sillä näin rajavartiomies voi seistä päätöstensä takana.

Rajavartiomies pitää päätöstään oikeana silloin, kun sitä ei ole tehty mielivaltaisesti tai sattumanvaraisesti. Oikean päätöksen tulee perustus lakiin ja kaikkeen saatavilla olevaan tietoon. Päätös tuntuu rajavartiomieheltä oikealta esimerkiksi silloin, kun toimenpiteet saadaan suoritettua ongelmitta, lopputulos on hyvä ja asiakas hyväksyy päätöksen. Oikeasta päätöksestä jää kaikille osapuolille hyvä mieli, sillä kaikilla on yhteisymmärrys toimenpiteiden perusteista ja syystä. Usein rajavartiomies pohtii tapahtumaa myös asiakkaan näkökulmasta. Asiakkaalle tulee antaa vaikutusmahdollisuus häntä koskevaan päätökseen liittyen ja häntä tulee kuulla ennen ratkaisun tekemistä. Rajavartiomies voi käydä asiakkaan kanssa tapahtumaa läpi, jotta asiakkaan on helpompi hyväksyä päätös. Ratkaisun oikeellisuuteen vaikuttaa esimerkiksi tapa, jolla rajavartiomies asian hoitaa ja esittää asiakkaalle.

Lähes kaiken varalle on rajavartiolaitoksessa ohje tai sääntö, mutta tapahtuman erityispiirteet voivat tehdä päätöksenteosta äärimmäisen monimutkaisen. Päätöksentekoon ei ole myöskään aina riittävästi aikaa. Päätöksenteon kannalta vaikeimpia ovat tilanteet, joissa on useampia mahdollisia toimintavaihtoehtoja, tai kyseessä on ennakkotapaus, johon ei löydy keneltäkään aiempaa kokemusta.

Harkinnan käyttö:

Lainsäädäntö asettaa puitteet rajavartiomiehen harkinnan käytölle ja toimenpiteistä luopumiselle. Sääntöjen noudattaminen ei kuitenkaan riitä, sillä toimintaa ei voida ohjeistaa riittävän tarkasti lainsäädännöllä tai sisäisillä määräyksillä. Tilanne pitää harkita tapauskohtaisesti. Toiminnassa tulee lähteä liikkeelle oman harkinnan käytöstä ja maalaisjärjestä. Monet hallinnolliset päätökset, kuten viisumin myöntäminen ja käännätyminen perustuvatkin sääntöjen ohella viranomaisen omaan harkintaan. Maalaisjärki auttaa rajavartiomiehiä soveltamaan lakia ja asetuksia oikeudenmukaisesti. Maalaisjärki pitää huolen esimerkiksi siitä, että toiminnasta ei tule liian mekaanista. Kun maalaisjärki unohdetaan, voi sattua ali- ja ylilyöntejä. Maalaisjärki tarkoittaa esimerkiksi tapahtuman inhimillisten tekijöiden huomioonottamista. Maalaisjärjen oikea käyttö voi tehostaa toimintaa.

Maalaisjärki ei saa olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Työssä kohdataan kuitenkin tilanteita, missä maalaisjärkeä noudatetaan sääntöjen sijaan. Tällaisissa tilanteissa ei ole kysymys suurista eduista, mutta lain tiukka noudatta-

minen voisi johtaisi asiakkaan kannalta kohtuuttomiin seurauksiin. Tilannekohtainen harkinta ja vähimmän haittan periaate voivat johtaa toimenpiteistä luopumiseen. Vähimmän haittan periaate tarkoittaa esimerkiksi sitä, että rajavartiomiehen toiminta on järkevässä suhteessa tapahtuneeseen tekoon. Toimenpiteistä voidaan luopua myös, jos tapahtuma johtuu monesta yhteensattumasta, tai siinä ei ole tahallisuutta. Asiakkaalle aiheutuvat kohtuuttomat seuraukset voivat olla myös syy luopua toimenpiteistä. Vakavia rikkomuksia ei katsota sormien läpi, mutta rikesakolla käsiteltävissä tapahtumissa toimenpiteistä luopuminen voi johtaa parhaaseen lopputulokseen. Mikäli asiakkaan rikkomus johtuu vahingosta tai tietämättömyydestä, hänelle kerrotaan missä hän toimi väärin. Lievissä tapauksissa asiakkaalle annetaan suullinen huomautus. Asiakasta muistutetaan, että seuraavalla kerralla vastaavasta rikkeestä seuraa sakkorangaistus. Asiakkaat muistavat parhaiten rankaisematta jättämisen ja asiallisen informoinnin.

Tilannekohtaisessa harkinnassa pohditaan esimerkiksi rangaistuksen ankaruutta, suhteellisuutta, tarpeellisuutta ja kohtuullisuutta. Kohtuullisuudella voidaan tarkoittaa sitä, ovatko rajavartiomiehen toimenpiteet ja tavoiteltava hyöty oikeassa suhteessa asiakkaalle seuraavaan haittaan. Rangaistusta harkittaessa voidaan ottaa huomioon myös muille samassa ajoneuvossa matkustavalle mahdollisesti aiheutuvat haitat. Tilannekohtainen harkinta katkaa esimerkiksi olosuhteet ja inhimillisen näkökulman. Inhimillinen näkökulma tarkoittaa esimerkiksi tahallisuuden astetta ja teon katumista. Olosuhteet tarkoittavat esimerkiksi liikennetilannetta. Aikaisemmat rikkeet ja asiakkaan käyttäytyminen voivat vaikuttaa rajavartiomiehen harkintaan.

Harkintaa voidaan käyttää esimerkiksi tilanteessa, missä normien mukaan asiakkaalle ei voida myöntää viisumia, ja hänet pitää käännättää. Käännättämisestä koituu kuitenkin liikaa haittaa asiakkaalle ja tämän mukana oleville perheenjäsenille. Näin voidaan päätyä myöntämään asiakkaalle viisumi, jolloin perheen matka saa jatkoa. Harkintaa voidaan käyttää myös tilanteessa, missä seurueen matkan annetaan jatkaa maksamattomasta ajoneuvoverosta huolimatta, sillä seurueen matkan estämien aiheuttaisi kohtuutonta haittaa mukana olleille isovanhemmille.

Rajavartiomiehen mielestä harkintaa ei voi linjata ylempää, sillä tilanteet ovat erilaisia. Samanlaiset tapaukset tulisi kuitenkin ratkaista samalla tavalla. Rajavartiolaitoksen yhtenäinen linja kokonaisharkinnassa on mahdotonta, sillä yhtenäistä linjaa ei löydy välttämättä edes työyksikön sisällä. Kokonaisharkinnasta ei keskustella työyksiköiden kesken. Harkinnan käytöstä ei tule tästä syystä koskaan täysin tasapuolista. Harkinnan käyttö eroaa myös virkakuntien välillä. Esimerkiksi Tulli sakottaa ajoneuvoveron maksamatta jättämisestä rajavartiolaitosta herkemmin.

Työyksiköihin pyritään luomaan yhteinen linja harkinnan käyttöön. Yhteisissä linjauksissa voidaan esimerkiksi sopia mitkä asiat hoidetaan huomautuksilla, ja mistä sakotetaan. Yhteisistä linjauksista huolimatta harkinnan käyttö vaihtelee rajavartiomiesten välillä. Erityisosaamista omaava rajavartiomies voi puuttua oman erityisalansa toimintaan muita tiukemmin. Toiset rajavartiomiehet rankaisevat asiakasta aina kun mahdollista, mutta on myös henkilöitä, jotka eivät tee mitään vaikka pitäisi. Myös henkilökohtaiset suhteet voivat saada rajavartiomiehen toimimaan vastoin yhteistä linjaa. Kokeneemilla rajavartiomiehillä on usein erilainen näkemys asioihin kuin nuoremmilla. Nuoret rajavartiomiehet voivat rangaista asiakasta selvittämättä riittävästi tapahtuman kulkua ja puhuttamatta asiakasta. Nuoret voivat myös toimia ensimmäisen havainnon perusteella. Harkinta voi kuitenkin ohjautua ajan kuluessa kohti yhteisesti sovittua linjaa.

Työssä voi syntyä ristiriitatilanteita silloin, kun työkaveri käyttää yleistä linjaa tiukempaa harkintaa. Yhteisestä linjasta poikkeamisista voidaan keskustellaan työyksikössä, mutta tilanteet ovat hankalia. Rajavartiomies vastaa itse toiminnastaan, joten toisten päätöksiin ei voi puuttua, elleivät ne ole vääriä tai virheellisiä. Päätöksiin voi yrittää vaikuttaa ainoastaan keskustelemalla. Rajavartiomiesten päätökset riippuvat hyvin pitkälti vuoropöytätyöstä, mutta tarvittaisiin taho, joka määritteli yhteisen linjan koko työyksikköön. Tällä hetkellä harkinnan käytön osalta täytyy luottaa rajavartiomiesten ammattitaitoon.

Oikea ja väärä toiminta:

Rajavartiomiehen saa toimimaan oikein esimerkiksi asenne, koulutus, kokemus ja vanhempien työkavereiden esimerkki. Oikea toiminta opitaan esimerkiksi yrityksen ja erehdyksen kautta. Ohjenuorana oikealle toiminnalle ovat rajavartiolaitoksen toimintaa ohjaavat normit.

Rajavartiomies pohtii oikean ja väärän rajaa työssään jatkuvasti. Oikeaa ja väärää pohditaan erityisesti silloin, kun puututaan ihmisten toimintaan ja perusoikeuksiin. Oikean ja väärän pohtiminen liittyy kaikkeen päätöksentekoon. Oikeaa ja väärää pohditaan sisäisessä toiminnassa esimerkiksi pukeutumiseen ja käyttäytymiseen liittyen. Oikeaa ja väärää pohditaan myös harkintatilanteissa, missä lainsäädännön noudattaminen johtaisi asiakkaan kannalta kohtuuttomiin seurauksiin.

Oikea toiminta saa aikaan hyvän mielen. Oikean toiminnan tunnistaa saadusta positiivisesta palautteesta. Oma toiminta tuntuu oikealta silloin, kun asiakkaiden kanssa ei synny ristiriitoja, ja he ovat tyytyväisiä. Oikean toiminnan kykenee tuntemaan sisimmässään, kun on itselleen rehellinen. Oikea toiminta vaatii esimerkiksi sitä, että

väärä toiminta myönnetään itselle ja muille rehellisesti. Oman virheen tunnustaminen voi olla kuitenkin erittäin vaikeaa. Oikea toiminta ei ole aina rajavartiomiehen itsensä kannalta miellyttävän vaihtoehto.

Toisen ihmisen epäoikeudenmukainen kohtelu voi herättää rajavartiomiehessä sisäisen pahennuksen tunteen. Sisäinen moraalitunne voi kertoa väärästä toiminnasta. Väärän toiminnan voi tunnistaa myös oikeustajun avulla. Väärän toiminnan tunnistaminen vaatii rehellisyyttä itseä kohtaan. Väärä toiminta voidaan tunnistaa tilanteissa, missä jälkikäteen selviää toinen mahdollinen ratkaisumalli. Väärän toiminnan tunnistaminen riippuu siitä, mihin rajavartiomies vetää rajan kielletyn ja sallitun välille.

Väärää toimintaa pohditaan esimerkiksi tilanteissa, missä rajavartiomies sakottaa asiakasta vain sen takia, että hänellä on huono päivä. Väärää toimintaa pohditaan myös tilanteissa, missä rajavartiomies kirjoittaa sakon vain siitä syystä, että asiakas ei miellyttänyt häntä. Rankaiseminen ei saa kuitenkaan olla toiminnan päätavoitteena. Kielletyn ja sallitun rajaa pohditaan myös epävirallisten sanktioiden osalta. Esimerkiksi toisten hartioilta ponnistamista, toisen töiden vähättelyä, hermojen menettämistä asiakkaan kanssa ja asiakkaalle ärhentelyä pidetään vääränä toimintana. Väärä toiminta voi johtua myös puutteellisesta ammattitaidosta.

Ennakkoluulot:

Rajavartiomiehillä voi olla ennakkoluuloja tiettyjä etnisiä ryhmiä kohtaan. Erityisesti venäläisiä asiakkaita kohtaan voi esiintyä ennakkoluuloja. Venäläisiin voidaan suhtautua varautuneesti ihan vain periaatteen vuoksi. Ennakkoluulot voivat vaikuttaa toimintaan ja asiakaspalveluun negatiivisesti. Ennakkoluulot ovat selkeästi havaittavissa. Ennakkoluulot voivat vaikuttaa toimintaan erityisesti silloin, kun rajavartiomiehellä on vahvoja ennakkokäsityksiä, tai työtä tehdään väsyneenä. Ennakkoluuloja voi esiintyä myös sellaisia asiakkaita kohtaan, joiden kanssa on toistuvasti ongelmia. Tällaisia asiakkaita voidaan kohdella asiattomasti ilman syytä.

Ennakkoluuloihin on vaikea vaikuttaa työyhteisössä, sillä ne ovat syntyneet jo ennen työelämää. Ennakkoluuloista ei keskustella työyksiköissä. Rajavartiomies voi yrittää vaikuttaa ennakkoluuloihin omalla esimerkillä. Tarvittaessa asiasta annetaan työkaverille palautetta. Parhaisiin tuloksiin päästään yleisellä koulutuksella ja yhteisesti annettulla yleisellä palautteella. Ennakkoluuloihin liittyvän palautteen antamisessa ei tule mennä henkilökohtaisuuksiin. Ennakkoluuloihin voi olla mahdollista vaikuttaa oikeanlaisella asiakaspalvelukoulutuksella. Rajavartiomiehiä pitäisi saada heräteltyä syvällisempään pohdintaan ennakkoluulojen taustalla olevista tekijöistä. Esimerkiksi venäläiseen kulttuuriin tutustuminen poistaisi osaltaan rajavartiomiesten ennakkoluuloja.

Rajavartiomiehet voivat suhtautua uusiin tehtäviin ennakkoluuloisesti. Rajavartiolaitoksen saamien uusien tehtävien osalta rajavartiomiehet voivat pohtia toimintansa vaikutusta kansalaisten oikeusturvaan. Rajavartiomiehet voivat pohtivat esimerkiksi sitä, miten uusista tehtävistä selvittää. Uusia tehtäviä kohtaan esiintyy myös pelkoa, sillä usein niissä on kysymys ihmisten perusoikeuksista. Uusia tehtäviä voidaan pitää myös vaikeina oppia. Ennakkoluulot vähenevät kokemusten karttumisen ja onnistumisten myötä. Ylemmät esimiehet voivat lisätä ennakkoluuloja uusia tehtäviä kohtaan korostamalla rajavartiomiesten yhteiskunnallisen aseman muuttumista ja tehtävissä onnistumisen tärkeyttä.

OPERATIIVINEN TOIMINTA:

Asiakaspalvelu:

Rajavartiomies antaa Suomeen saapuvalle henkilölle kuvan suomalaisista virkamiehistä. Rajavartiomiesten täytyy käyttäytyä niin, että yhteiskunnan luottamus rajavartiolaitokseen säilyy. Rajavartiomies haluaa antaa toiminnallaan ammattimaisen kuvan rajavartiomiehistä. Ulkoisen olemuksen merkitystä pidetään tärkeänä viestissä omasta toiminnasta organisaation ulkopuolelle. Halu hyvän ulkoisen kuvan ylläpitoon syntyy esimerkiksi oman ammattitaidon ja henkilökohtaisten arvojen kautta.

Rajavartiomiehen pukeutumisessa, käyttäytymisessä, asiakkaiden kohtelussa ja asiakaspalvelussa on kehitettävää. Rajavartiomiehen asiaton käyttäytyminen asiakasta kohtaan voi johtua siitä, että asiakas tekee jotakin väärin, ja toiminnallaan hidastaa rajatarkastusten sujumista. Rajavartiomiehen hermot voivat olla pitkän työvuoron jälkeen kireällä. Väsyneenä ei aina jakseta käyttäytyä asiallisesti. Asiaton käyttäytyminen voi johtua myös siitä, että rajavartiomiehellä on huono päivä. Rajavartiomies ei saa kuitenkaan menettää hermojaan ja tarttua heti ensimmäiseen asiakkaan esittämään loukkaukseen. Provosoivaa käytöstä ei pidetä hyväksyttävänä. Käyttäytymisen on oltava asiallista. Asiaton käyttäytyminen voi korjaantua henkilöstön ikääntymisen ja kokemuksen karttumisen myötä. Rajavartiomies voi käyttäytyä työkeästi asiakasta kohtaan ainoastaan siinä vaiheessa, kun hyvällä käyttäytymisellä ei ole enää merkitystä. Rajavartiomiehen ei kannata kuitenkaan pilata uskottavuuttaan asiattomalla käyttäytymisellä. Rajavartiomiehet voivat suhtautua asiakkaisiin myös liian tuttavallisesti. Tätä voi esiintyä erityisesti suomalaisten vakioasiakkaiden kanssa.

Rajavartiomiehen katsotaan olevan ensisijaisesti valvova viranomainen ja toissijaisesti asiakaspalvelija. Asiakaspalvelun ohella rajavartiomiesten tehtävänä pidetään säännösten noudattamisen valvontaa. Asiakaspalvelua

pidetään hyvätasoisena, mutta se voisi olla parempaakin. Esimerkiksi kiire, stressi ja suuri tapahtumamäärä vaikuttavat kielteisesti asiakaspalveluun. Toiminnan katsotaan olevan asiakaspalvelua, mutta ei aina asiakaslähtöistä. Asiakaspalvelun toisena puolena pidetään viranomaistoimintaa, missä asiakkaan perusoikeuksiin tai toimintaan joudutaan puuttumaan. Rajavartiomiesten toimintaa pidetään viranomaislähtöisenä silloin, kun se aiheuttaa asiakkaalle epämiellyttäviä seurauksia. Asiakaslähtöisyyttä ajatellaankin laajemmin niin, että Suomen valtio ja sen kansalaiset koetaan myös asiakkaiksi. Rajavartiomies voi ajatella, että suomalainen asiakas ostaa verorahoillaan rajaturvallisuustoimenpiteitä. Myös rikoksesta epäiltyä henkilöä voidaan pitää asiakkaana siinä mielessä, että rajavartiomiehen tehtävä on selvittää hänen syyttömyyden puolesta puhuvat seikat.

Asiakaspalvelulla viitataan kohteliaan käytöksen lisäksi asiakkaiden informointiin rajavartiomiesten toimenpiteisiin ja tehtäviin liittyen. Asiakkaat voivat jännittää rajatarkastustilannetta, joten rajavartiomiehen ystävällinen käyttäytyminen helpottaa asiakkaiden oloa. Toimenpiteiden perusteet on tärkeää selvittää asiakkaalle, sillä toimenpiteet voivat tuntua asiakkaasta epämiellyttäviltä ja stressaavilta. Erityisesti venäläisille tulisi kertoa avoimesti toimenpiteiden perusteet. Tämä auttaa asiakkaita ymmärtämään paremmin rajavartiomiesten toimintaa.

Rajavartiomiehen tulee suhtautua asiakkaaseen kuin kehen tahansa ihmiseen, ja asiakkaan kohtelun tulee olla ihmismäistä. Virkamiehellä tulee olla kuitenkin terve kriittisyys asiakasta kohtaan. Asiakkaita pyritään kohtelemaan tasapuolisesti, eikä ketään tuomita henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella. Asiakkaita kohtaan pyritään toimimaan kohteliaasti, mutta määrätietoisesti. Ulkomaalaisille voidaan antaa tietynlaista positiivista erityiskohtelua. Tietämättömyys lain sisällöstä ei ole kuitenkaan anteeksiannon peruste.

Rajavartiomies voi muuttua ajan myötä kyyniseksi asiakkaita kohtaan, sillä hän voi joutua kuuntelemaan asiakkaiden jatkuvaa valehtelua. Asiakas voi valehdella monista eri syistä. Hän voi esimerkiksi peitellä valehtelulla häpeälliseksi katsomaansa tapahtumaa. Joskus asiakas voi peitellä valheella tekoa, joka ei ole edes rangaistava.

Virkamiehen ja asiakkaan vuorovaikutukseen voi kuulua usein erimielisyys käsiteltävästä asiasta. Erimielisyydet asiakkaan kanssa syntyvät esimerkiksi siksi, että asiakkaat eivät hyväksy rajavartiomiesten heihin kohdistamia valvontatoimia. Erityisesti henkilöt, joilla on toistuvasti ongelmia, voivat kokea että heitä vainotaan. Asiakkaat voivat olla myös tyytymättömiä rajavartiomiesten tekemiin päätöksiin. Asiakkaiden kanssa syntyneet ristiriidat voivat johtua myös mielipide-eroista. Ristiriitatilanteessa rajavartiomiehen on johdonmukaisesti pidädyttävä omassa kannassaan. Asiakkaiden kanssa syntyneet ristiriitatilanteet tulee hoitaa ammattitaitoisesti, ja asioista pitää päästä eteenpäin. Asiakkaiden kanssa syntyneet ristiriidat ratkeavat usein määrätietoisella toiminnalla. Asiakkaille tulee tehdä selväksi, että heidän on noudatettava sääntöjä. Ristiriitojen ratkaisussa on tärkeää se tapa, jolla rajavartiomies esittää asiansa.

Yhteisen kielen puuttuminen vaikeuttaa asiakaspalvelua. Ilman yhteistä kieltä yksinkertaisenkin asian ilmoittaminen voi olla erittäin vaikeaa. Kielitaidon kehittymisen myötä asiakaspalvelun taso paranee huomattavasti, ja työn tekeminen helpottuu. Venäläinen asiakas voi kieltäytyä hänen kannaltaan ikävässä tilanteessa yhteistyöstä, mikäli rajavartiomiehen kielitaito ei riitä. Puutteellinen kielitaito voi johtaa tilanteeseen, missä rajavartiomies turhautuu, ja ilmoittaa asiansa epäasiallisesti. Rajavartiomiehen käytöksen takia tapahtuma voi jäädä asiakkaalle epäselväksi. Hän ei esimerkiksi tiedä, missä asiassa hän toimii väärin. Pahimmat vaikeudet tulevat voimankäyttötilanteissa, missä asiakasta joudutaan rauhoittamaan puhuttamalla. Ilman yhteistä kieltä tämä voi olla mahdotonta. Venäjän kielen käyttö rauhoittaa venäläisiä asiakkaita. Tulkkausapu tuo joskus ratkaisun tilanteeseen.

Hankalien asiakkaiden kanssa provosointia tapahtuu puolin ja toisin. Hankala asiakas ei pidä viranomaisia minään ja tekee mitä itse tahtoo. Hankalaa asiakasta eivät koske mitkään säännöt. Asiakkaat voivat toimia kuin he olisivat muita parempia ihmisiä. Kaikki heille esitetyt kysymykset tuntuvat loukkaavan heitä. He vastaavat kysymyksiin epäasiallisesti tai eivät ollenkaan. Tällaiset asiakkaat voivat aiheuttaa ristiriitoja asiakkaiden ja rajavartiomiesten välille.

Asiakkaita täytyy ymmärtää. Asiakkaan ongelmat tai käyttäytyminen voivat johtua esimerkiksi arkisista asioista, kuten janosta tai vessahädästä. Kulttuurien tunteminen auttaa rajavartiomiehiä ymmärtämään asiakkaita paremmin. Kulttuurien tunteminen antaa rajavartiomiehelle mahdollisuuden asettaa asiakkaan tilanteeseen ja auttaa ymmärtämään asiakkaan käyttäytymistä. Rajavartiomiehen tulisi ymmärtää, että asiakkaan käytös ei ole aina vastaan hangoittelua, vaan se voi liittyä kulttuuriin toimintamalleihin. Myös asiakkaan vilpillinen toiminta olisi helpompi havaita, mikäli tämän kulttuuria tunnettaisiin.

Rajatarkastuksissa voidaan kohdata tilanteita, missä asiakas yrittää lahjoa rajavartiomiestä. Yleensä asiakas toimii hienovaraisesti. Asiakas voi esimerkiksi ehdottaa, että asia ratkaistaisiin muuten kuin virallisen menettelytavan mukaan. Tilanteessa tulee olla tiukkana, ja ilmoittaa miten asiassa tullaan toimimaan. Lahjontayritykset ovat harvinaisia.

Asiakkailta saadaan suullista palautetta. Asiakkaat antavat positiivista palautetta esimerkiksi siitä, että rajavartiomiehet valvovat asiakkaiden ajokuntoisuutta. Positiivista palautetta tulee esimerkiksi silloin, kun lehdissä on

ollut juttuja Rajavartiolaitoksen toiminnasta. Asiakkailta tuleva negatiivinen palaute koskee pääasiassa rajavartiomiesten toimivaltuuksia ja ihmisten asioihin puuttumista.

Epäviralliset sanktiot:

Rajanylityspaikan sääntöjä rikkovalle asiakkaalle voidaan antaa sakon sijaan epävirallinen sanktio. Epävirallista sanktiota voidaan käyttää myös silloin, kun asiakas vaikeuttaa omalla toiminnallaan tai käyttäytymisellään rajavartiomiesten tehtävien hoitoa. Epävirallisia sanktioita käytetään pääasiassa tilanteissa, missä rajavartiomies voisi lain mukaan kirjoittaa sakon. Epävirallisia sanktioita käytetään kuitenkin myös silloin, kun teko ei ole virallisesti rangaistava. Epävirallinen sanktio tarkoittaa esimerkiksi sitä, että henkilö ohjataan toisen linjan tarkastukseen työkeään käyttäytymisen takia. Epävirallinen sanktio voi olla myös sellainen, missä ylinopeutta ajanut henkilö laiteetaan sakon sijaan odottamaan vuoroaan muita pidempään. Epävirallisten sanktioiden tarkoituksena on muun muassa osoittaa asiakkaalle, että hänen on toimittava tiettyjen sääntöjen mukaan, ja sääntöjen rikkomisesta aiheutuu seurauksia. Rangaistavan teon kohdalla epävirallista sanktiota voidaan käyttää näpättyksenä virallisen rangaistuksen sijaan. Epävirallisten sanktioiden uskotaan vaikuttavat positiivisesti asiakkaan tulevaan toimintaan, mutta tästä ei ole varmaa näyttöä.

Ongelmatilanteet:

Rajavartiomies kohtaa työssä täysin uusia ja outoja tilanteita, joiden varalle ei ole ohjeita tai toimintamalleja. Ongelmatilanteessa apua pyydetään sieltä mistä sitä saadaan. Virkatien käyttö voi hidastaa toimintaa. Operatiiviseen toimintaan liittyvät ongelmat on tehokkainta hoitaa suoraan sellaisen henkilön kanssa, joka osaa auttaa. Yleensä ongelmatilanteissa ratkaisu löytyy työyksiköissä keskustelun ja yhteisen pohdinnan kautta. Työyksiköissä ei arastella pyytää toiselta neuvoa. Erityisen tärkeinä avun antajina työyksiköissä pidetään erityisosaajia, siviiliopintoja suorittaneita ja vuoropäälliköitä. Käytännön ongelmatilanteissa esikunnista löytyy vain muutama henkilö, joilta saa apua. Rajatarkastusupseeria ja tutkinnanjohtajaa pidetään tärkeitä henkilöinä ongelmatilanteissa. Tarvittaessa apua pyydetään myös suoraan lähetystöstä tai poliisilta.

Ruuhkat tai henkilöstön minivahvuus voivat johtaa siihen, että toimenpiteisiin ei ole riittävästi aikaa, ja niitä täytyy priorisoida. Kaikkea ei voi valvoa eikä kaikkiin epäkohtiin ehditä puuttua. Aikapulassa päätapahtumat hoidetaan kunnolla, ja muut tapahtumat hoidetaan resurssien mukaan. Asiakkaille suoritetaan kuitenkin aina lain säätämä vähimmäistarkastus. Tarkastuksissa käytetään joustoa esimerkiksi suomalaisen vakioasiakkaiden suhteen. Aikapula voi johtaa siihen, että ajoneuvoja ei ehditä tarkastaa ollenkaan. Välillä ruuhka-aikana rajavartiomiehet eivät edes tiedä, ketkä asiakkaista ovat käyneet rajatarkastuksessa. Aikapula ja puutteelliset tiedot voivat johtaa virheelliseen toimintaan.

Normit:

Kaikki rajavartiomiehen toiminta perustuu lakiin, ja normit ohjaavat rajavartiomiehen toimintaa työssä. Rajavartiomiehen haasteena on soveltaa lakia oikealla, järkevällä ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Lain soveltamisessa ja harkinnan käytössä on kehitettävää. Rajavartiolaitoksen toimintaa ohjaavaa lainsäädäntöä pidetään laajana, mutta selkeänä. Laajuuden takia lainsäädäntöä pidetään vaikeana hallita. Rajavartiomies joutuu tarkastamaan toimintansa perusteita usein, ja lakitekstin kanssa ollaan tekemisissä päivittäin. Varmistumista lain sisällöstä pidetään tärkeänä, sillä virkamies on vastuussa tekemistään päätöksistä. Lain soveltamisessa oikeuskäytännön tuntemista pidetään tärkeänä. Lakiuudistusten jälkeen lain soveltaminen voi olla aluksi vaikeaa, sillä riittävä koulutus laiminlyödään usein. Työyksiköissä on kuitenkin henkilöitä, jotka tuntevat erilliset lait erittäin hyvin, joten heiltä voi aina kysyä neuvoa.

Rajavartiomies suhtautuu sisäisiin määräyksiin kriittisesti. Sisäisiä määräyksiä on liikaa, eikä niitä tunneta riittävän hyvin. On olemassa sisäisiä määräyksiä, joita ei noudateta, sillä määräyksiä ei pidetä järkevinä, tai niiden sisältö on puutteellinen. Sisäisten määräysten noudattamista pidetään ongelmallisena erityisesti tilanteissa, joissa puututaan ihmisten perusoikeuksiin. Sisäiset määräykset vanhentuvat nopeasti, eikä niitä ehditä päivittää riittävän nopeasti. Pahimmillaan sisäisellä määräyksellä voidaan rajoittaa toimintaa lainsäädäntöä tiukemmin. Sisäisten määräysten noudattamisen sijaan rajavartiomiehille tulisi opettaa alusta pitäen itsenäistä harkintaa ja maalaisjärjen käyttöä. Lainmukaisuus, oikeudenmukaisuus ja maalaisjärki voivat ohjata rajavartiomiehen toimintaa enemmän kuin sisäiset määräykset. Sisäisiä määräyksiä pidetään hyvinä silloin, kun ne sisältävät hyviä toimintatapoja, tai niistä on todellista hyötyä toiminnalle. Lähtökohtaisesti rajavartiomies noudattaa sisäisiä määräyksiä.

Rajavartiomies uskoo, että sisäisillä määräyksillä saadaan johdettua toimintaa ja päätöksentekoa haluttuun suuntaan. Sisäisillä määräyksillä uskotaan olevan myös valvontafunktio. Henkilöstön toiminnan epäkohtiin on helppo puuttua, mikäli asiasta on käsketty sisäisellä määräyksellä. Rajavartiomies voi kokea, että ylempi johto turvaa sisäisillä määräyksillä oman selustansa. Ylempi johto voi vedota virheen sattuessa sisäiseen määräykseen. Esimiehet voivat myös antaa kriittistä palautetta, mikäli toiminnassa ei noudateta sisäisiä määräyksiä. Päätöksenteossa pitäisi kuitenkin huomioida olosuhteet tilannekohtaisesti.

Selkeissä tapauksissa rajavartiomies noudattaa tarkalleen voimassa olevia normeja. Rajavartiomiehen mielestä sisäisiä määräyksiä ei tarvitse noudattaa esimerkiksi poikkeusoloissa, kuten kovien pakkasten tai ruuhkien aikana. Poikkeusoloissa toiminnan täytyy olla joustavaa, mutta joustaminen ei saa johtaa laiminlyönteihin. Rajavartiomies ei noudata sellaista määräystä, joka on kohtuuton saavutettavaan tulokseen nähden, terveen järjen vastainen, tai sen noudattaminen johtaa vaaratilanteeseen. Myös esimerkiksi vanhentuneita, lainvastaisia tai ajan hengen vastaisia sääntöjä ei noudateta.

Työyksiköissä keskustellaan ja sovitaan yhteisistä pelisäännöistä. Työyksikössä pidettävissä työyksikkökokouksissa puututaan esimerkiksi yleisimpiin tapahtumiin, pukeutumiseen, yleiseen siisteyteen, käyttäytymiseen, työaikojen noudattamiseen, asiakkaiden puhuttamiseen ja työajalla liikkumiseen. Työyksiköiden pelisääntöihin ollaan tyytyväisiä. Ryhmäkuri voi saada henkilöstön noudattamaan yhteisesti sovittuja pelisääntöjä. Työyksikössä noudatetaan niitä sääntöjä, jotka tulevat työyksikön sisältä. Tämä voi nostaa työyksikön yhteishenkeä. Sääntöjen rikkominen voi aiheuttaa välittömän palautteen työaverien taholta. Työyksiköiden vakiintuneet käytännöt voidaan kyseenalaistaa aika-ajoin, ja linjaukset saattavat elää.

ORGANISAATION SISÄINEN TOIMINTA:

Rajavartiolaitoksen arvot:

Rajavartiolaitoksen arvoista on keskusteltu työyksiköissä niiden perustamisvaiheessa, vuonna 2004. Arvokeskusteluun käytettiin kentällä paljon aikaa. Työyksiköissä arvot määriteltiin ryhmätöinä, jonka jälkeen niistä keskusteltiin yhteisesti. Kaikki eivät kuitenkaan osallistuneet arvokeskusteluun. Arvokeskustelu paljasti sen, että rajavartiomiehet ajattelivat arvoasioista pitkälti samalla tavalla. Työyksiköiden mukaan ottamista arvokeskusteluun pidettiin hyvänä asiana. Lähestymistapa arvokeskusteluun olisi pitänyt olla toisenlainen. Työyksiköitä ei olisi pitänyt sitouttaa arvokeskusteluun sotilaskäskyllä. Arvoprosessi tuntui jälkikäteen turhalta. Työnantaja olisi voinut sen sijaan käskää arvot. Rajavartiolaitoksen virallisia arvoja pidetään hyvinä, mutta ne voisivat olla minkä tahansa organisaation arvoja. Rajavartiomiehet pitivät itseään arvojen mukaisina virkamiehiä ilman julkaistuja arvojakin. Arvoista ei nykyään puhuta, eivätkä ne ole työyksiköissä esillä.

Rajavartiolaitoksen arvoihin on suhtauduttu työyksiköissä negatiivisesti niiden julkaisemisesta lähtien. Negatiivinen suhtautuminen johtuu esimerkiksi luottamuspulasta hallintoyksikön johtoa ja työnantajaa kohtaan. Rajavartiomiehen mielestä Rajavartiolaitos ei toimi omien arvojensa mukaisesti. Rajavartiolaitoksen arvot ovat ristiriidassa todellisen elämän ja toiminnan kanssa. Tämän takia arvoista vitsaillaan työyksiköissä. Arvoristiriita näyttäytyy rajavartiomiehelle erityisesti henkilöstöpolitiikassa. Rajavartiomiehen mielestä arvot voisivat toteutua, mikäli työnantaja sitoutuisi niihin itse. Työnantajan oma arvojen mukainen toiminta olisi korjannut nykyisen tilanteen jo vuosia sitten.

Rajavartiomies yritettiin saada toimimaan arvojen mukaisesti. Rajavartiomies ei kuitenkaan sisäistä arvoja, jotka käsketään ylhäältä. Rajavartiomies ei ole sitoutunut arvoihin millään tavalla. Rajavartiolaitoksen arvot eivät ole vaikuttaneet mitenkään käytännön työntekoon, eivätkä ne ole jalkautuneet työyksiköihin. Rajavartiomies ei koe Rajavartiolaitoksen arvoja omikseen.

Rajavartiomies uskoo Rajavartiolaitoksen pitävän tärkeänä sitä, että arvot näyttäisivät organisaation ulkopuolelle hyviltä. Rajavartiolaitoksen uskotaan pyrkivän lisäämään arvoilla yhteiskunnan luottamusta Rajavartiolaitokseen. Rajavartiomies kokee, että Rajavartiolaitos haluaa arvoillaan viestiä organisaation ulkopuolelle olevansa avoin, tasapuolinen ja luotettava toimija. Rajavartiolaitoksen koetaan onnistuneen säilyttämään hyvän julkisuuskuva.

Sotilaallisuus:

Rajavartiomies ei koe olevansa sotilas. Rajavartiolaitoksen sotilaallinen järjestys haluttaisiin poistaa. Rajaturvallisuustehtävissä työskentelevät henkilöt voisivat olla rajavartiomiehen mielestä pelkkiä virkamiehiä, sillä sotilaallisella järjestyksellä on hyvin vähän vaikutuksia operatiiviseen työntekoon. Rajavartio- ja rajatarkastusasemat eivät ole sotilaallisesti järjestyneet. Työyksiköt eivät toimisi, mikäli siellä työskentelisi sotilaita. Työyksiköissä ei käsketä ketään sotilaallisesti, sillä siitä syntyisi suuria ongelmia. Sotilaallista järjestystä pidetään jäänteinä menneiltä ajoilta. Sotilaallista järjestystä haluttaisiin arvioida kriittisesti, mutta sitä pidetään tabuna. Rajavartiolaitoksen haluttaisiin olevan moderni turvallisuusviranomainen eikä sotilasorganisaatio. Sotilaallisen järjestelmän ei uskota tukevan modernia viranomais toimintaa. Sotilaallisen järjestyksen uskotaan aiheuttavan ongelmia kentällä tiukan valvonnan ja ohjeistuksen takia. Sotilaallista järjestelmää pidetään johtaja- ja valvontakeskeisenä.

Sotilaallista hierarkkista järjestelmää ei pidetä välttämättömänä. Sotilaallisen järjestelmän purkamisen uskottaisiin vähentävän organisaation hierarkiaa. Toimivallan hierarkkinen jakaminen sotilasarvon tai tehtävän mukaan voi aiheuttaa tilanteita, joissa rajavartiomiehen on ylitettävä toimivaltansa. Sotilaallista järjestelmää pidetään esimerkiksi jäykkänä, kankeana ja hitaana, sillä sen mukana tulee käskyvaltasuhteet ja linjaorganisaation taakka. Ilman sotilaallista järjestelmää toiminnan uskotaan olevan helpompaa. Ylemmille johtoportaille tehtävien selvi-

tysten ja muun byrokratian määrän uskotaan pienenevän. Työskentelykulttuurin uskotaan muuttuvan paremmaksi. Erityisesti hallintoyksikön komentajakeskeisyydestä uskotaan päästävän eroon.

Sotilasorganisaation turhan jäykkyyden uskotaan vähenevän, mikäli huomio kiinnitetään oleellisiin seikkoihin, ja turhuudet karsitaan pois. Kaksiportaisessa organisaatiossa jäykkyys korostuu esikunnan toiminnassa. Suunnittelua pidetään sotilasorganisaation vahvuutena ja heikkoutena. Sotilaallinen järjestys rituaaleineen voi haitata tiedon kulkua. Esimiesten pelkääminen voi vaikeuttaa päivittäistä toimintaa. Epäkohtia ei välttämättä uskalleta tuoda esiin, sillä esimiehen suhtautumista pelätään käskyvaltasuhteiden takia. Esimerkiksi henkiseen työsuojeluun liittyviä asioita voi olla vaikea selvittää ja paljastaa. Tieto tällaisista tapahtumista ei välttämättä kulje virkatietä pitkin.

Sotilaallisen järjestelmän poistamisen näkyvimpänä muutoksena pidetään yleisen palvelusohjesäännön määräysten kumoutumista. Näitä määräyksiä ei noudateta muutenkaan työyksiköissä. Yleisen palvelusohjesäännön määräyksiä haluttaisiin tarkastaa joka tapauksessa rajaturvallisuustehtävien osalta. Esimerkiksi rikostiedustelussa pitäisi sallia hiusten ja parran kasvattaminen.

Sotilaallisen järjestelmän purkamisesta on puhuttu työyksiköissä, mutta purkaa hidastaa eläkekysymys. Eläkekysymystä ei nähdä kuitenkaan työyksiköissä niin tärkeänä kuin aikaisemmin. Sotilaseläke ei kestä kriittistä tarkastelua. Vaikka rajavartiomiehen tehtäviin onkin sisällytetty sodan ajan toimintaa, rajavartiomiehet osallistuvat sotilaalliseen toimintaan hyvin vähän virkaurallaan.

Sotilaallisuuden hyvänä puolena pidetään sitä, että annettuja käskyjä noudatetaan ja asiat etenevät. Sotilaallisen järjestelmän uskotaan tuovan rajavartiomiesten toimintaan selkeyttä ja johdonmukaisuutta.

Johtaminen:

Sotilaallinen johtaminen nähdään sellaisena, jossa alainen tekee mitä esimies käsklee. Alaista ei kuunnella. Sotilaallisen järjestelmän katsotaan olevan kriisiaikaa varten, eikä Rajavartiolaitosta voida johtaa tänä päivänä sen periaatteiden mukaisesti. Osa johtajista on ymmärtänyt, että rajavartio- ja rajatarkastusasemia ei voi johtaa sotilaallisesti. Perinteinen tiukka sotilasjohtaminen ei sovi rajatarkastus- ja rajavartioasemille, missä alaiset ovat samanaikaisesti sekä virkamiehiä että täysivaltaisia aikuisia. Rajaturvallisuustehtävissä työskenteleviä virkamiehiä ei voi johtaa sotilaallisesti. Virkamiehiä ei voi kohdella kuten varusmiehiä. Työyksiköissä rajavartiomiehiä ei pidetäkään alaisina, vaan työkavereina.

Sotilaallisen hierarkian koetaan vaikeuttavan luottamuksen syntymistä johtajan ja henkilöstön välille. Ylemmissä johtoportaisissa johtajien auktoriteetti voi perustua muodolliseen pätevyyteen ja muodolliseen valtaan. Ylemmät johtoportaat voivat käyttää johtamisessaan sotilaallista käskyvaltaa kohteliaan ja toisia kunnioittavan vuorovaikutuksen sijaan. Rajavartiolaitoksen sotilaallinen johtaminen ei aina täytä hyvän henkilöstöjohtamisen vaatimuksia. Hallintoyksikön johtamista pidetään vanhakantaisena. Huomio haluttaisiin kiinnittää olennaisiin seikkoihin. Rajavartiomies kokee, että esikunnan henkilöstö on irtautunut liikaa operatiivisesta toiminnasta. Esikunnan henkilöstöä ei koeta välttämättä riittävän ammattitaitoisiksi. Tehtäviin pitäisi rajavartiomiesten mielestä valita henkilöitä, joilla on muodollisen pätevyyden lisäksi kokemusta. Voi olla, että käskyn antanut esimies ei välttämättä tiedä itse asiasta juuri mitään, eikä halua kuunnella todellisia asiantuntijoita, sillä he ovat alemmasta henkilöstöryhmästä. Rajavartiomiehen mielestä on tärkeää, että johtajat saavat perehtyä riittävästi operatiivisiin tehtäviin. Ylemmissä johtoportaisissa työskentelevillä henkilöillä haluttaisiin kokemusta käytännön työstä. Johtajien haluttaisiin perehtyvän erityisesti rajatarkastustehtäviin. Mikäli esimies ei tunne toimintaa, hänen antamansa käskyt eivät ole välttämättä järkeviä. Yksi ongelman syistä voi olla siinä, että johtajat vaihtuvat liian usein. Ne ylempien johtoportaiden työntekijät, jotka hoitavat tehtävänsä hyvin, nauttivat suurta arvostusta kentällä.

Työnantajan pitäisi valita johtamistehtäviin sellaisia henkilöitä, jotka omaavat tarvittavat johtajan ominaisuudet. Kaikilla ei ole kykyä johtaa ihmisiä. Johtajia pitäisi kyetä tarvittaessa vaihtamaan. Epäpätevä johtaja voi aiheuttaa työyksikössä ongelmia ja ylimääräistä työtä. Tiedon ja avun saanti johtajalta voi vaikeutua, ja johtaja voi turvautua kaikessa alaisiin. Työyksiköihin ei tarvita johtajia, joilta ei saa vastauksia käytännön kysymyksiin. Tämän takia epäpätevälle johtajalle voidaan kertoa toimenpiteistä vasta jälkikäteen.

Hyvä johto helpottaa työntekoa. Työyksikön johdon tulee ottaa huomioon henkilöstön näkökulmat, ajaa henkilöstön asioita, seistä henkilöstön takana, ja pitää heidän puoliaan. Hyvä johto joustaa ja ymmärtää henkilöstöä, sillä he ovat itse osa työporukkaa. Työyksikön johdon tulee tuoda asiat esille avoimesti, ja niistä tulee keskustella. Johdon tulee edistää avoimuutta ja molemminpuolista vuorovaikutusta. Työyksikön johto voi saavuttaa henkilöstön luottamuksen olemalla osa työporukkaa. Johtajien tulee osallistua työyksikön toimintaan myös vapaa-ajalla. Johdon auktoriteetti perustuu ehdottomaan luottamukseen, joka pitää ansaita. Luottamuksen mukana tulee myös auktoriteettiasema. Johtaja ansaitsee henkilöstön luottamuksen esimerkiksi ammattitaidolla, kuuntelemalla alaisia ja arvostamalla henkilöstöä. Johtajan täytyy laskeutua henkilöstön tasolle, ja uskaltaa pyytää neuvoa alaisiltaan. Auktoriteettia ei saa sotilasarvolla. Mikäli johtaja ei ole henkisesti osa työyhteisöä, hän ei saavuta todellista johtajan asemaa. Joukkoa johdetaan edestä. Johtajan tulee osallistua käytännön toimintaan eikä vetäytyä

toimistoon. Johtajan täytyy laittaa itsensä likoon ja näyttää omaa esimerkkiä. Johtajan tulee edistää avointa kanssakäymistä sekä rehellistä ja tasapuolista kohtelua. Hyvä johtaja edistää avointa ja ihmisläheistä vuorovaikutusta. Hyvä johtaja ottaa koko henkilöstön mukaan keskusteluun ja päätöksentekoon. Hyvä johtaja on oikeudenmukainen, tasapuolinen, ammattitaitoinen, luotettava ja joustava. Hyvä johtaja on läsnä ja antaa palautetta. Hyvä johtaja hallitsee asiansa ja on työyhteisön jäsen. Hyvä johtaja pitää johdon käsissään. Hyvä johtaja osaa käyttää maalaisjärkeä. Johtajan, joka hyväksytään työyksikössä, on helpompi esitellä asioita henkilöstölle. Sama asia voidaan ottaa henkilöstössä vastaan täysin eri tavalla riippuen siitä kuka sen esittää.

Perinteinen sotilasjohtaja odottaa, että alaiset tekevät mitä heille käsketään. Tämä voi aiheuttaa ongelmia työyksiköissä. Perinteinen sotilasjohtaja ei halua vuorovaikutusta. Perinteinen sotilasjohtaja ei ota huomioon alaisen kehitysehdotuksia, vaan pitäytyy itsepäisesti omassa ratkaisussaan. Sotilaallinen järjestelmä kannustaa tällaiseen toimintaan. Huono johtaja ei josta. Huono johtaja kokee olevansa muita ylempänä. Huono johtaja käskee ja määrää. Huono johtaja johtaa sähköpostin ja asiakirjojen välityksellä. Huonolla johtajalla ei ole omia mielipiteitä, vaan hän vetoaa ylemmän johtoportaan linjauksiin. Huono johtaja kantaa huolta vain siitä, miltä toiminta näyttää ulospäin. Huono johtaja on kiinnostunut ainoastaan omasta urakehityksestään. Huono johtaja ei ota vastuuta virheistään. Huono johtaja ei puolusta työyksikön etua. Huono johtaja ei tule toimeen ihmisten kanssa. Huono johtaja on etäinen. Huono johtaja ei ole tasapuolinen. Huono johtaja antaa henkilökohtaisten kaunojen vaikuttaa päätöksentekoon. Hyväkin asia tuntuu vastenmieliseltä huonon johtajan esittämänä.

Rajavartiomiehellä on kehitettävää alaistaidoissaan ja omissa vuorovaikutustaidoissaan. Henkilöstölle tulisi kouluttaa alaistaitoja, sillä myös alaisten tulee kohdella esimiehiä asiallisesti. Alaistaitojen myötä negatiivisia asioita voitaisiin oppia käsittelemään rakentavasti ja asiallisesti. Rajavartiomies on esimiehiä kohtaan asiallinen, mutta kriittinen. Tämä johtuu johtajakeskeisestä organisaatiokulttuurista. Esimiehille annetaan palautetta heidän toiminnasta. Esimiehen auktoriteetti voidaan kyseenalaistaa helposti, mikäli hän ei käyttäydy asiallisesti tai hän on epäpätevä. Työyksikön johtajiin suhtaudutaan paremmin kuin ylempien johtoportaiden henkilöstöön.

Luotettava alainen jakaa kaiken tiedon esimiestensä kanssa. Hyvä alainen edistää avointa vuorovaikutusta. Hyvä alainen tuo asiat rehellisestä julki, eikä piilotele epämiellyttäviäkään asioita. Hyvä alainen tekee hänelle annetut tehtävät. Perustyö riittää, eikä se vaadi pökkurointia.

Vuorovaikutus:

Rajavartiolaitoksesta puuttuu positiivisen palautteen kulttuuri. Rajavartiomies arvostaa työyksikön sisältä tulevaa palautetta eniten. Ylempien johtoportaiden kehuja ei välttämättä edes kaivata. Käytännön työ voi olla esikunnassa työskentelevälle niin etäinen asia, ettei sitä osata arvostaa tai arvioida. Rajavartiomiehen on vaikea antaa esikuntaan palautetta, sillä palautteen antaja voi leimautua hankalaksi persoonaksi ja joutua ikävään tilanteeseen. Rajavartiomies kokee, että esikunnassa ei oteta palautetta vastaan hierarkkisen järjestyksen ja sotilaallisen arvojärjestyksen takia. Ylemmät esimiehet tuntuvat ajattelevan, että palaute syö heidän arvovaltaansa. Aitoa vuorovaikutusta hallintoyksikön johdon ja henkilöstön välillä ei ole.

Rajavartiomies antaa työkaverille palautetta erityisesti pienissä käytännön asioissa. Vakavammissa asioissa palautteen antaminen voi olla hankalaa. Asiattomasta toiminnasta annetaan palautetta niille, joiden tiedetään ottavan palautetta vastaan. Kaikille palautetta ei kuitenkaan voi antaa. Työkaverin toimintaan pyritään puuttumaan tilanteissa, missä toimenpiteitä kohdistetaan rajaturvallisuuden kannalta täysin epäolennaisiin seikkoihin. Tällainen toiminta vie huomion päätehtäviltä. Palautteen antamisessa on käytettävä tilannetajua, jotta asia menee perille. Työkavereilta saatu palaute voi tuntua työpaikkakiusamiselta, mikäli virheet tuodaan väärällä tavalla kaikkien tietoon. Rajavartiomies antaa työkavereille positiivista palautetta esimerkiksi silloin, kun jokin tapahtuma on hoidettu erityisen hyvin. Jokaisen halutaan osaltaan edistävän positiivisen palautteen kulttuuria. Rajavartiomies on erityisen tyytyväinen työhönsä esimerkiksi silloin, kun positiivista palautetta tulee asiakkailta, työkavereilta, esimiehiltä tai yhteistyöviranomaisilta.

Rajavartiomies voi kohdata työssä tilanteita, missä oman mielipiteen esittäminen saattaa hänet esimiehen silmissä huonoon valoon, ja tästä voi olla haittaa myöhemmin virkauralla. Mielipiteen ilmaisussa on käytettävä tilannekohtaista harkintaa. Sananvapauden rajoittaminen turhauttaa, eikä rajavartiomies pidä vaikenemisesta.

Rajavartiomies voi suhtautua työnantajan toimintaan ennakkoluuloisesti, sillä toiminnalla on usein henkilöstön näkökulmasta negatiivisia vaikutuksia. Työnantajaan kohdistuvat ennakkoluulot vähenisivät, mikäli työnantaja esittäisi asioita eri tavalla. Päätösten perusteet tulisi tuoda selkeästi ja avoimesti esille. Ennakkoluuloja lisää esimerkiksi se, että hallintoyksikön johto nuhtelee työntekijöitä inhimillisistä virheistä johtuvista tapahtumista. Työnantajaan kohdistuva epäluottamus henkilöityy usein hallintoyksikön komentajaan. Työnantaja on käyttänyt rajavartiomiehiin epävirallisia sanktioita samalla tavalla kuin rajavartiomiehet käyttävät niitä asiakkaisiin.

Rajavartiomies voi kokea, että työnantaja ei hyväksy henkilöstön kriittistä ajattelua. Henkilöstön kriittiset näkökulmat tai kehitysehdotukset voidaan kumota vetoamalla sotilaalliseen hierarkiaan. Hallintoyksikön johto on

esimerkiksi ilmoittanut arvostavansa työyksikköä, joka ei vastusta mitään annettua käskyä, vaan tekee kaiken kirjaimellisesti.

Uuden palkkausjärjestelmän neuvotteluissa Rajavartiolaitoksen ja hallintoyksikön johto menetti luottamuksen rajavartiomiehen silmissä. Luottamuspuola ylempiin esimiehiin säilyi vuosia, eikä luottamus työnantajaa kohtaan ole vielä kukaan täysin palautunut.

Rajavartiomies voi kokea, että ylemmät johtoportaat eivät puutu ei-toivottujen seurausten syihin, sillä heille on tärkeintä että toiminta näyttää ulospäin hyvältä. Voi olla, että tämän takia virheitä ei myönnetä. Rajavalvontatehtävissä vallitsee ajattelumalli, jonka mukaan mitään ei saa päästää valvonnan läpi. Rajatarkastustehtävissä ajattelumalli ei kuitenkaan toimi. Rajalliset resurssit aiheuttavat sen, että valvonnan painopiste on muodostettava johonkin. Kaikkea ei voida valvoa. Rajavartiolaitoksen johdossa ei tunnuta hyväksyvän tätä tosiasiaa. Mikäli paljastuu, että valvonnassamme on ollut puutteita, syylliset etsitään ja heitä nuhdellaan jopa joukon edessä. Rajavartiolaitoksessa pitäisi oppia suhtautumaan virheisiin niin, että niiden avulla organisaatio pystyy kehittymään. Piittaamattomuudesta syntyneitä virheitä ei pidä sallia, mutta inhimilliset virheet täytyy hyväksyä ja ottaa niistä opiksi. Virheiden välttäminen voi johtaa siihen, että emme opi toimimaan oikein, emmekä voi hoitaa tehtäviämme täysipainoisesti. Tehtävien hoito voi jäädä vajaaksi virheiden pelkäämisen vuoksi.

Rajavartiolaitoksessa pelätään virheitä. Tämä voi vaikeuttaa toimintaa muiden viranomaisien kanssa. Asioiden hoito voidaan linjata ylempien johdon toimesta niin, että virheiden mahdollisuus minimoidaan. Rajavartiolaitoksessa tarvittaisiin uskallusta ja maalaisjärkeä, jotta esimerkiksi viranomaisyhteistyöstä saataisiin parempi hyöty. Toiminnan mahdollisuuksia ja rajoja pitäisi koetella enemmän esimerkiksi lain soveltamisen ja oikeuskäytännön kautta.

Organisaation päätöksenteko:

Rajavartiolaitoksen päätöksenteko ei ole rajavartiomiehen mielestä aina asianmukaista. Ylemmät johtoportaat voivat sivuuttaa keskustelun hankalien asiakysymysten kohdalla ja käskää ne suoraan. Ylempi johtoporras voi käskää esimerkiksi jonkun toimintatavan, vaikka sitä vastustettaisiin työyksiköissä. Ylemmät johtoportaat eivät ole myöskään aina valmiita neuvottelemaan päätöksistään. Hallintoyksikössä tehtäville päätöksille kaivattaisiin useimmin perusteluja. Erityisesti komentajan päätösten perusteet voivat jäädä epäselviksi. Päätöksiä voidaan tehdä ottamatta riittävästi huomioon henkilöstön näkökulmaa. Päätöksenteossa läpinäkyvyys voi olla ongelma. Päätöksiin ei aina saada perusteita tai ne ovat ristiriitaisia. Yhteistoimintamenettely on tuonut läpinäkyvyyttä päätöksentekoon. Henkilöstö saa tuoda menettelyyn ansiosta mielipiteensä julki. Vaikeatkin päätökset voidaan viedä Rajavartiolaitoksessa läpi ongelmitta, mikäli henkilöstö asiasta keskustellaan henkilöstön kanssa. Työyksikössä päätettyihin asioihin suhtaudutaan paremmin kuin ylempää käskettyihin. Kun päätös koetaan omaksi, sen takana seistään. Yhteiset päätökset johtavat tehokkaampaan toimintaan.

Ylemmiltä johtoportailta tulevat käskyt voivat aiheuttaa purnaamista työyksikössä. Usein ristiriita johtuu siitä, että esikunnan käsky ei vastaa työyksikössä vallitsevaa todellisuutta. Ylempää tulevia käskyjä ei välttämättä koeta tärkeiksi tai oikeiksi. Käsky voi myös koskea jotakin varsinaisen työn kannalta täysin epäolennaista asiaa.

Koulutus:

Rajavartiomies pitää Rajavartiolaitoksen antamaa koulutusta hyvänä. Rajavartiolaitoksessa pitäisi kuitenkin hyväksyä se tosiasia, että kaikki eivät voi hallita kaikkia asioita. Ihmisestä ei saa tehtyä ammattilaista sotilaskäskyllä. Henkilöiden pitäisi keskittyä oman erikoisosaamisensa mukaisiin tehtäviin. Koulutuksen koetaan antavan perusvalmiuksia, ja virkaurakursseilta saadaan muodollinen pätevyys. Kokemuksella on ratkaiseva merkitys ammattitaitoon. Todellinen ammattitaito saavutetaan vasta työssä oppimisen kautta. Työyhteisö voi tukea työssä oppimista merkittävästi. Vanhemmilta työntekijöiltä voidaan oppia usein enemmän kuin kursseilta. Työssä oppimista voi haitata erityisosaajien mustasukkainen suhtautuminen hoitamiinsa tapahtumiin. Rajavartiomies kohtaa työssä tilanteita, joihin koulutus ei ole antanut valmiuksia.

Sotilaallisen järjestelmän ei koeta arvostavan akateemista koulutusta. Siviilitutkinnon haluttaisiin riittävän Rajavartiolaitoksessa kaiken tasoihin tehtäviin. Siviilikoulutettujen palkkaamisen Rajavartiolaitoksen johtotehtäviin uskotaan luovan paremman perustan organisaation toiminnalle. Vanhemman upseeriston koulutuksen ei koeta vastaavan modernin turvallisuusviranomaisen vaatimuksia. Esimerkiksi perusoikeuksiin kohdistuvia toimenpiteitä ei pitäisi tehdä ilman vaadittavaa koulutusta. Rajavartiolaitosta ei pitäisi johtaa ainoastaan sotatieteellisillä opinnoilla. Erityisesti henkilöstöpuolella haluttaisiin siviilikoulutettuja henkilöitä. Esimerkiksi hallintoyksikön henkilöstötoimiston päällikön tehtävässä voisi toimia siviilihenkilö. Työnantajan tulisi ottaa paremmin huomioon henkilöstön siviiliopinnot. Siviilitutkintoja suorittaneiden urakehitystä pitäisi tukea. Siviiliopintoja suorittaneille rajavartioloille pitäisi antaa mahdollisuus edetä vaativampiin tehtäviin perustamalla esimerkiksi erikoisupseerin virkoja. Innokkaimmille ja pätevimmille rajavartioloille pitäisi antaa myös mahdollisuus edetä muita nopeammin virkauralla. Virkaikä ei saisi estää pätevien henkilöiden uralla etenemistä missään henkilöstöryhmässä.

Henkilöstöryhmien väliset erot:

Sotilasorganisaation koetaan korostavan luokkaeroja. Henkilöstöryhmien väliset erot voivat johtua osittain sotilaallisesta järjestelmästä. Sotilaallisen järjestelmän takia henkilöstöryhmiin voidaan suhtautua eri tavalla. Rajavartiolaitoksessa pitäisi hävittää luokkaerot henkilöstöryhmien väliltä. Ilman sotilaallista järjestystä henkilöstöryhmien välinen kanssakäyminen voisi olla luontevampaa.

Henkilöstöryhmiä kohdellaan eriarvoisesti. Eri henkilöstöryhmiin kuuluvia henkilöitä rangaistaan Rajavartiolaitoksessa eri tavalla samasta rikkeestä. Upseerit välttyvät rangaistukselta, opistoupseerit saavat keskivertorangastuksen, ja rajavartijoita rangaistaan raskaimmin. Henkilöstöryhmien eriarvoinen kohtelu lisää henkilöstöryhmien välisiä ristiriitoja ja vaikeuttaa luontevaa kanssakäymistä. Rajavartiomies kokee eriarvoisen kohtelun erittäin epäoikeudenmukaisena.

Työtaistelu aiheutti vakavia ristiriitoja rajavartijoiden ja upseereiden, sekä rajavartijoiden ja opistoupseereiden välille. Työtaistelun jälkeen esimerkiksi kaikki johtajien tekemät päätökset kyseenalaistettiin. Työtaistelun jäljet saatiin selvitettyä työyksiköissä kohtuullisen nopeasti. Jotkut henkilösuhteet eivät ole kuitenkaan koskaan palautuneet ennalleen.

Henkilöstöryhmien välille voi syntyä ristiriitoja, kun ylemmillä organisaatiotasoilla työskentelevät henkilöt puuttuvat alempana olevien toimintaan ilman vaadittavaa ammattitaitoa. Asioihin voidaan puuttua alaisen näkökulmasta liikaa, ja asiat joihin puututaan, tuntuvat epäolennaisilta. Henkilöstöryhmien välisiä ristiriitoja voivat aiheuttaa myös tiedon puute ja asioiden esittämistapa. Henkilöstöryhmien väliset erot voivat johtua esimerkiksi siitä, että alaiset ovat kateellisia esimiehille paremmista palkoista ja helpommista työtehtävistä. Henkilöstöryhmien välisiä eroja voivat lisätä etenkin tilanteet, missä esimies ei omaa alaisten mielestä riittävää ammattitaitoa, mutta saa silti työstään parempaa palkkaa. Henkilöstöryhmien erot voivat korostua hallintoyksikön komentajan päätöksissä, mikäli henkilöstöä ei kuunneltu lainkaan. Myös työsuunnittelu voi aiheuttaa henkilöstöryhmien välillä ristiriitoja.

Henkilöstöryhmien väliset erot eivät tule häviämään vielä pitkään aikaan, mutta suunta on kuitenkin oikea. Henkilöstöryhmien välisiä ristiriitoja voisi lieventää se, että Rajavartiolaitoksen johto pitäisi antamansa lupaukset ja noudattaisi avoimuuden pariaatetta toiminnassaan. Kaikki henkilöstöryhmät pitäisi ottaa tosiasiasa mukaan päätöksentekoon. Ristiriidat voitaisiin ratkaista avoimella ja vilpittömällä vuorovaikutuksella, jossa vahvempi osapuoli ei vetoaisi auktoriteettiasemaansa. Oman aseman korostaminen täytyy unohtaa, ja ylempien johtoportaiden täytyy laskeutua alempien tasolle. Molemmipuolista hyväksyntää tarvitaan. Rajavartiolaitoksessa kaikki työskentelevät kuitenkin yhteisen päämäärän eteen.

Henkilöstöryhmien erot tulevat ajoittain esille työyksiköissä, vaikka niistä pyritäänkin tietoisesti eroon. Työyksiköissä ymmärretään, että töitä tehdään yhdessä yhteisen päämäärän eteen henkilöstöryhmästä riippumatta. Kaikissa henkilöstöryhmissä on osaavia ja kokeneita henkilöitä. Kentällä keskijohdon ja rajavartijoiden välillä ei ole minkäänlaisia ristiriitoja, ja vuorovaikutus on välitöntä. Myös nuorten upseerien kanssa vuorovaikutus on rajatarkastus- ja rajavartioasemilla normaalia. Nuoret upseerit ovat toimineet esimerkiksi kouluttaneet itseään monipuolisesti ja osoittaneet halunsa oppia käytännön työ. Tämä on tasoinnut henkilöstöryhmien välisiä eroja. Vanhemmista upseereista poiketen nuoret tulevat kysymään neuvoa, ja ottavat oppia kokeneemmilta henkilöiltä henkilöstöryhmästä riippumatta.

Rajavartio- ja rajatarkastusasemien henkilöstöllä ei ole välttämättä avointa vuorovaikutusta vanhakantaisten upseereiden kanssa. Tämä ei ole yksilökysymys. Upseerit voivat suhtautuvat muihin henkilöstöryhmiin varauksellisesti ja ylimielisesti. Jotkut upseerit tuntuvat olevan koulutuksensa takia muita parempia ihmisiä. Upseereilla on kehitettävää käyttäytymisessä ja asenteessa. Keskusteluyhteys upseereiden ja työyksiköiden välillä olisi erittäin tärkeä, sillä käytännön ammattitaito ja asiantuntemus on työyksiköissä.

Yleisesti ottaen upseerien voidaan katsoa käyttäytyvän ja esiintyvän asiallisemmin kuin muiden henkilöstöryhmien. Koulutus näkyy käyttäytymisessä. Upseerit tuntuvat myös olevan lojaalimpia toisiaan kohtaan kuin muut henkilöstöryhmät.

Sukupuolten väliset erot eivät ole Rajavartiolaitoksessa tasa-arvokysymyksiä. Kaikki tekevät samoja tehtäviä. Tasa-arvokysymykset koskevat ensisijaisesti henkilöstöryhmien välisiä eroja. Aiemmin Rajavartiolaitoksessa tuntunut olevan tasa-arvoa henkilöstöryhmien välillä, sillä upseerit hoitivat asioita miten halusivat. Tasa-arvo riippui sotilashierarkiasta. Upseereita saatettiin jopa kieltää seurustelemasta vapaa-ajalla rajavartijoiden kanssa. Esimerkiksi rajavartijoiden nousu käytännön johtamistehtäviin on tehnyt työelämästä tasa-arvoisemman, ja parantanut yhteishenkeä. Ylempi johto on alkanut arvostaa rajavartijoita enemmän. Ylemmän johdon rooli tasa-arvon toteutumisessa kentällä on erittäin tärkeä.

Rajamieshenki:

Rajamieshenkeä on olemassa. Rajamieshenki on lujaa yhteistoimintaa ja kykyä toimia yhdessä. Rajamieshenki muodostuu ammattiyhdistyksen, perinteistä ja yhteishengestä. Rajamieshenkeä kuvaa sanonta ”kaveria ei jätetä”. Rajamieshenki tarkoittaa työkaverin tukemista ja auttamista yhteisten päämäärien saavuttamiseksi. Rajamieshenki muodostuu samanhenkisten ihmisten välillä. Rajamieshenki muodostuu yhteisen työn ja jaetun arvomaailman avulla. Rajamieshenkeen päästään sisälle vanhempien työkavereiden avulla. Rajamieshenki on erilaista rajatarkastustehtävissä ja rajavalvontatehtävissä. Uusi palkkausjärjestelmä on heikentänyt rajamieshenkeä tiukkojen tehtävärajojen myötä.

Kun vanhan sanonnan mukaan kaksi partiomiestä on yön majassa samoissa savuissa, ja aamulla raotetaan ovea, niin majasta tupsahtaa rajamieshenki.

Rajamieshenki on sitä, että kun partio menee partiomajalle, niin siellä on paikat viimeisen päälle hyvässä kunnossa ja kiehiset vuoltu valmiiksi takkaan.

4. TUTKIMUSTULOKSET

Ammattietiikan syvällisen ymmärtämisen saavuttamiseksi on erittäin tärkeää tutustua tutkimustulosten esiin nostamiin etiikan teorioihin. Etiikan teoriat ovat Turusen mukaan käytännön elämässä erittäin hyödyllisiä, sillä ne nostavat moraalien tasoa ja aiheuttavat moraalista pohdintaa.³⁷² Käsittelen seuraavaksi omina alalukuinaan kolmea etiikan teoriaa: *velvollisuusetiikkaa*, *hyve-etiikkaa* ja *utilitarismia*. Tekstiluvun lopussa tiivistän vielä tutkimustulokset SWOT-analyysien avulla helpommin tulkittavaan muotoon.

4.1. Velvollisuus

”Tähtitaivas yläpuolellani ja siveyslaki sisäissäni” Immanuel Kant

Deontologisessa etiikassa, eli velvollisuusetiikassa, kysytään yksinkertaisesti, mitä saan tehdä?³⁷³ Kuuluisin velvollisuusetiikan filosofi oli Immanuel Kant. Kantin velvollisuusetiikan mukaan on olemassa moraalilaki, joka ilmoittaa ihmisen velvollisuuden.³⁷⁴ Velvollisuusetiikan mukaan ihmisen on tehtävä oikein seurauksista välittämättä.³⁷⁵ Eettinen arviointi ei perustu teon seuraukseen, vaan tekoon itseensä. Kantin mukaan siveellisesti hyvälle ei riitä, että se on siveyslain mukainen, vaan sen on myös tapahduttava tämän lain takia.³⁷⁶ Vasta siveyslaki tekee Kantin mukaan ihmisestä moraalisen.

Mitä Kantin mainitsema velvollisuus sitten on? Velvollisuudelle on annettu etiikan tutkimuksessa lukuisia eri määritelmiä. Kantin mukaan puhumme velvollisuuden täyttämisestä silloin, kun toimimme sen itsensä takia, emmekä toimi halusta tai tavoittele onnea.³⁷⁷ Velvollisuus merkitsee ehdotonta käskyä, joka saa meidät toimimaan vastoin halujamme.³⁷⁸ Kantin mukaan velvollisuuteni on se, mitä yksilö sitoutuu tekemään.³⁷⁹ Oman onnellisuuden turvaaminen on myös velvollisuus, sillä muuten kyky toimia velvollisuudesta voi alentua.

³⁷² Turunen (1993), s.206–207.

³⁷³ Yrjönsuuri (1997), s.73–75.

³⁷⁴ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.69–70. Ihmisessä sisällä olevaa moraalilakia voi kutsua myös omaksitunnoksi. Omaantuntoon viitataan tutkimustuloksissa muiden velvollisuuksien ohella.

³⁷⁵ Harva (1958), s.36–38, 106.

³⁷⁶ Kant (1931), s.72.

³⁷⁷ Kantin mukaan käsityksemme onnellisuudesta on niin häilyvä, ettei se voi olla moraalisuuden luotettava mittari. Moraalisen aitojen lakien on oltava ehdottoman kategorisia. MacIntyre (2004), s.66.

³⁷⁸ Kant (1931), s.26–41.

³⁷⁹ MacIntyre (2004), s.166.

Kantin mukaan teon tai toiminnan moraalisen hyvyyden kannalta ratkaisevaa on se, onko se velvollisuuden (moraaliperiaate) mukainen vai ei. Moraalinen velvollisuus ei ole riippuvainen toiminnan seurauksista tai toiminnasta, vaan toimijan motiiveista.³⁸⁰ Tavoitteet ja seuraukset ovat taas tahdon asettamia toiminnan päämääriä, joten toiminta voi olla hyvää vain hyvän tahdon kautta. Teko on tehty puhtaasti hyvään tahtoon nojautuen, kun sillä ei pyritä saavuttamaan mitään toista tavoitetta.³⁸¹ Vain hyvä tahto on hyvää sinänsä.

Kant vastustaa ajattelussaan hedonismia, eudaimonismia ja utilitarismia, sillä hänen mielestään nautinnon, onnen tai hyödyn tavoittelu ei ole moraalista.³⁸² Onnellisuus ja nautinto riippuvat yksilön haluista ja tarpeista, ja ne ovat kaikilla erilaisia. Kantin mukaan velvollisuudesta tapahtuvan teon on kokonaan suljettava pois halun vaikutus.³⁸³ Moraali ei voi näin perustua onnellisuuteen, sillä moraali ei ole tunteen, vaan järjen asia. Teon siveellinen arvo ei Kantin mukaan voi myöskään perustua utilitarismin mukaisesti teon tuloksiin, sillä kaikki tulokset voisivat olla myös muiden syiden aikaansaamia, eikä niiden toteutumiseen tarvittaisi järkevän olennon tahtoa.³⁸⁴ Vaikka ihminen luonnonoliona tavoitteleeekin omaa onnellisuuttaan ja maksimaalista hyötyä, ihminen on samalla *Neinsagenkönnner*, eli olento, joka voi sanoa ei. Ihmisen tekee moraaliseksi vasta kyky sanoa ”ei” haluille ja tarpeille, ja toimia kategorisen imperatiivin mukaisesti, velvollisuuden itsensä takia. Kant toteaaakin valaisevasti, että etiikka ja onnellisuus liittyvät toisiinsa siten, että eettisyydessä on kyse onnellisuuden arvoisena olemisesta, siis onnellisuuden eräänlaisesta ansaitsemisesta. Paha ihminen voi olla onnellinen, mutta hän ei ansaitse sitä.³⁸⁵

Millin mukaan velvollisuuteen liittyy aina jonkin toisen henkilön oikeus saada osakseen teon tai tekemättä jättämisen seuraukset.³⁸⁶ Velvollisuuteen kuuluu myös se, että ihminen voidaan oikeutetusti pakottaa täyttämään se. Epätäydellinen velvollisuus tarkoittaa sitä, että teko sinänsä on velvoittava, mutta olemme vapaat valitsemaan, milloin sen suoritamme. Olemme esimerkiksi moraalisesti velvollisia antamaan rahaa hyväntekeväisyyteen, mutta kukaan ei voi kertoa meille, koska ja miten meidän tulisi lahjoitus tehdä. Epätäydellisiin velvollisuuksiin ei liity toisen henkilön velvollisuutta vastaavaa oikeutta.³⁸⁷

³⁸⁰ Motiivi viittaa tässä ainoaan puhtaasti hyvään, eli hyvään tahtoon.

³⁸¹ Kannisto (2007).

³⁸² Harva (1958), s.56–63, Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.69–70.

³⁸³ Kant (1931), s.82–93.

³⁸⁴ Kant (1931), s.82–93.

³⁸⁵ Kannisto (2007).

³⁸⁶ Mill (2000), s.77–78.

³⁸⁷ Mill (2000), s.75–76.

Mooren mukaan velvollisuus tarkoittaa sitä, että henkilö toimisi väärin, mikäli hän tekisi min-
kä tahansa toisen teon kuin velvollisuutensa. Näin ollen aina kun teemme velvollisuutemme,
toimimme oikein. Teemme siis sitä, mitä meidän pitääkin tehdä.³⁸⁸

Rawlsin mukaan velvollisuutemme yksilöinä ja erityisesti ammatilaisina on pitää yllä oikeu-
denmukaisuutta, olla loukkaamatta ja vahingoittamatta toisia, kunnioittaa toisia ja auttaa toisia
vastavuoroisesti. Meillä on velvollisuus tehdä hyvää silloin, kun se onnistuu suhteellisen hel-
posti. Meillä ei ole kuitenkaan velvollisuutta uhrata itseämme toisten hyväksi. Rajatapauksia
ovat ammatit, joissa riskinotto on osa ammatillista toimintaa.³⁸⁹

Harvan mukaan velvollisuudessa ilmenee ihmisen vapaus: sinun velvollisuutesi on, eli sinun
pitää, siksi sinä voit. Myös Kant korostaa ihmisen vapautta velvollisuuden toteuttamisessa.
Vain vapaita olentoja voidaan velvoittaa eettisesti.³⁹⁰ Kantin moraalilaki on kuitenkin ristiriit-
ainen vapauden suhteen. Moraalilaki velvoittaa meitä toimimaan tietyllä tavalla. Mikäli toi-
mimme vastoin moraalilakia, toimimme väärin. Moraalilakia on pakko noudattaa. Olemme
siis vapaita, koska saamme noudattaa moraalilain pakkoa. Vapaudesta voikin tulla Kantin
moraalilakien takia vankila.

Kantin mukaan universaalin moraalilain muotoilee käytännöllinen järki. Epäeettisesti toimiva
henkilö toimii siten irrationaalisesti. Kantin moraalilaki velvoittaa absoluuttisesti. Sen takia
Kant kutsuu moraalilain eettistä käskyä kategoriseksi imperatiiviksi ja erottaa sen ehdollisesti
velvoittavista hypoteettisista imperatiiveista. Hypoteettiset imperatiivit ovat muotoa "*jos tah-
dot X:ää, tee Y*". Jos esimerkiksi haluat arvostusta, käyttäydy hyvin. Kategorinen imperatiivin
muoto on yksinkertaisesti "*tee X*". Käyttäydy hyvin.³⁹¹ Koska Kantin etiikka perustuu vapau-
delle, sen ylimmän periaatteen, eli moraalilain, on oltava riippumaton ulkoisista ja satunnai-
sista tekijöistä. Näin ollen moraalilain on oltava myös universaali: sen on velvoitettava kaik-
kia samalla tavalla aina ja kaikkialla.³⁹² Kantin kategoriseen imperatiiviin kuuluu kolme mo-
raalilakia:

1. *toimi vain sen maksiimin mukaan, jonka voit samalla toivoo tulevan yleiseksi laiksi,*
2. *toimi ikään kuin olisit maksiimiesi mukaisesti aina samalla lakiasäätävä jäsen uni-
versaalissa päämäärien valtakunnassa,*

³⁸⁸ Moore (1965), s.136–137.

³⁸⁹ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.182–183.

³⁹⁰ Kannisto (2007)

³⁹¹ Sama.

³⁹² Sama.

3. toimi niin, että käytät ihmisyyttä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoituksena eikä koskaan pelkästään välineenä.³⁹³

Kantin ensimmäinen moraalilaki tarkoittaa sitä, että ihmisen subjektiivisten toimintaperiaatteiden tulee olla sellaisia, joita voisi toivoa yleiseksi laiksi. Toimintaperiaatteiden täytyy siis tulla sisältäni. Voin esimerkiksi toimia kohteliaasti, jolloin toivon, että kohteliaisuudesta tulisi yleinen laki. Kaikkien olisi toimittava kohteliaasti. Mikäli todella saisin säätää kaikkia velvoittavia yleisiä lakeja, muilta ihmisiltä vietäisiin vastaava vapaus, ja sitä kautta mahdollisuus toimia moraalilain hengessä.

Kantin toisen moraalilain mukaan ihmisen tulisi toimia kuin hän olisi universaali lakiasäätävä elin. Päämäärien valtakunta merkitsee Kantille ideaaliyhteisöä, joka koostuu eettisistä subjekteista. Tällaisessa valtakunnassa jokainen olisi Kantin mukaan sekä hallitsija että alamainen. Jokainen olisi siis sekä lakia säätävä että lakia noudattava valtakunnan jäsen. Kantin ajattelu muistuttaa Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian ajatusta alkuasetelmasta, jossa lakeja säätävät yhteiskunnan jäsenet eivät vielä tiedä, minkä aseman he tulevat yhteiskunnassa saamaan. Rawlsin mukaan hyvää tahtovan ihmisen pitäisi toimia sellaisten periaatteiden mukaisesti, jotka hän valitsisi, jos tietäisi olevansa pirstoutumassa yhteiskunnan kaikkiksi eri jäseniksi.³⁹⁴ Tällainen ajattelu viittaa kolmannen moraalilain tapaan siihen, että toista ihmistä tulee kohdella niin kuin toivoisit itseäsi kohdeltavan. Kantin moraalilait herättävät myös ajatuksen siitä, että ihmisillä vapaina rationaalisina olentoina on valtava vastuu toimistaan. Vaikka kykenimmekin tunnistamaan oikeat toimintavaihtoehdot, herää kysymys siitä, elämmekö me niin kuin saarnaamme.³⁹⁵

Kantin kolmas moraalilaki velvoittaa ottamaan huomioon myös muut ihmiset. Kyseessä on vastavuoroisen käyttäytymisen periaate. Toimintaani liittyy odotus siitä, että kun otan toiminnassani muut huomioon, niin hekin ottavat toiminnassaan minut huomioon. Kolmannen moraalilain mukaisesti en enää mieti ainoastaan sitä, toivoisinko itse maksiimini yleiseksi laiksi, vaan myös sitä, toivoisinko lähimmäisenä itseäni kohdeltavan maksiimini mukaisesti. Kantin ajatus toisten huomioon ottamisesta muistuttaa läheisesti raamatun kultaista käskyä. Raamatun mukaan Jeesus opettaa vuorisaarnassa: *"Kaikki, mitä te tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille."*³⁹⁶ Velvollisuusetiikassa meidän tulee siis miettiä, minkä teon haluaisimme lähimmäisen asemassa itsemme tekevän.

³⁹³ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.39.

³⁹⁴ Rawls (1988), s.114.

³⁹⁵ Kannisto (2007).

³⁹⁶ Raamattu, Matt. 7:12. Millin mukaan kultainen käsky tiivistää myös utilitarismin hengen täydellisesti. Mill (2000), s.31.

Emmanuel Levinas on tuonut mielenkiintoisen näkökulman Kantin kolmannen moraalilain ja kultaisen säännön problematiikkaan. Levinasille filosofisessa ajattelussa Sama määrittää aina Toisen, mutta Toinen ei koskaan määritä Samaa. Sama on käsittävä subjekti, ja tuon subjektin käsittämä kohde tai maailma. Toinen puolestaan viittaa siihen toiseuteen, joka on subjektista erillinen, mutta jonka subjekti pyrkii ottamaan omakseen. Levinasille avautuminen kohti toiseutta mahdollistaa toisen ihmisen kohtaamisen.³⁹⁷ Tämä on Levinasin mukaan eettistä toimintaa.

Levinasin etiikassa ei ole kyse mallista, jonka avulla voitaisiin sanoa mikä on oikeaa ja väärää. Sen sijaan hänen etiikkansa määrittää ihmisyyttä jo alun perin, minkä takia se muodostaa lähtökohdan toiminnan eettisten periaatteiden etsinnälle.³⁹⁸ Kantin kolmannen moraalilain kannalta Levinasin ajattelu tarkoittaa lyhyesti ilmaistuna sitä, että me emme voi kohdella toisia, kuten haluaisimme itseämme kohdeltavan, sillä me (Sama) emme kykene määrittämään Toista. Von Wrightin sanoin: *tee toisille, mitä he haluaisivat sinun tekevän heille, äläkä tee toisille, mitä he eivät halua sinun tekevän heille.*³⁹⁹ Olisi ylimielistä ja eettisesti arveluttavaa väittää toiselle ihmiselle, että tiedän miten haluat tulla kohdelluksi. Se, että juuri minä haluaisin tietyn tyylistä kohtelua, ei voi tarkoittaa sitä, että myös sinä sitä haluaisit. MacIntyre ymmärtää Kantin kolmannen moraalilain tarkoittavan käytännössä sitä, että esittelen toiselle kantani rationaalisin perustein yrittämättä vaikuttaa tähän ei-rationaalisin keinoin. Annan näin toiselle saman kunnioituksen kuin itselleni. Hän saa puolestaan arvioida esittämäni puolueetoman kannan oman harkintansa perusteella.⁴⁰⁰

Velvollisuusetiikan ehdottomuus aiheuttaa haasteita arkielämässä. Mikäli toiminnan seurauksia ei tarvitse ottaa huomioon, ei niitä näin ollen tarvitse myöskään arvioida tai ottaa niistä opiksi. Esimerkiksi Rajavartiolaitoksessa käytössä oleva päätöksentekoprosessi (suunnittelu, päätös, toiminnan arviointi) menettää merkityksensä. Päätös on ollut oikea, sillä sen tekeminen on ollut velvollisuus. Kantin mukaan etiikka täytyy nimenomaan puhdistaa kaikesta empiirisestä, *a posteriori* tiedosta. Etiikan tulee olla *apriorista*, rationaalisen päättelyn avulla johdettua toimintaa. Kantin etiikasta jää näin ollen puuttumaan inhimilliseen toimintaan kiinteästi kuuluva reflektointi ja toiminnan kehittäminen.

---

³⁹⁷ Levinas (1996), s.13.

³⁹⁸ Levinas (1996), s.26.

³⁹⁹ Von Wright (2001), s.316.

⁴⁰⁰ MacIntyre (2004), s.68.

Kantin mukaan velvollisuus perustuu käskyyn, jonka moraalinen ihminen antaa itse itselleen siksi, että hän on moraalinen.⁴⁰¹ Sotilasorganisaatiossa kyseeseen voi tulla kuitenkin tilanne, jossa joku toinen antaa yksilöä velvoittavan käskyn. Moraalilain mukaan tämä käsky ei voi olla velvoittava, sillä se ei perustu yksilön omaan rationaaliseen ajatteluun. Eihän moraalialla voi ulkoistaa niin, että velvollisuus olisi toimia esimiehen moraalilain mukaan. Käskyä on kuitenkin noudatettava. Vai onko? Esimerkiksi Libyassa sotilaat kieltäytyivät avaamasta tulta Muammar Gaddafia vastustaneita kansalaisia kohti. Voidaan väittää, että he toimivat moraalilain mukaan, vaikka rikkoivat velvollisuutensa totella esimiehiään. Näin ollen on ilmeisen selvää, että on tilanteita, joissa moraalinen velvollisuus ohittaa lain säätämän velvollisuuden. Ongelmaksi muodostuu se, kuka päättää teon moraalisuudesta.

Lutherilaisen uskonpuhdistuksen mukanaan tuoma protestanttinen etiikka nosti velvollisuuden täyttämisen maallisessa ammatissa siveellisen elämän korkeimmaksi sisällöksi. Maallinen työ oli Martti Lutherille lähimmäisenrakkauden ulkoinen ilmaus ja työnteko pakotti jokaisen työskentelemään toisten hyväksi. Kutsumustyötä oli se, mikä ihmisen oli otettava vastaan jumalallisena huolenpitona. Paavalin sanoin: *”kuka ei tahdo työtä, ei hänen syömäänsäkään pidä”*.⁴⁰² Rajavartijan ammattia luonnehditaan usein kutsumustyöksi. Kantin ja Lutherin ajatuksia mukaillen jokaisen ihmisen velvollisuutena on kehittää kykyjään maallisessa kutsumusammattissaan. Jos henkilön kutsumuksena on ollut rajavartiomiehen ammatti, hän toimii velvollisuutensa mukaan nostamalla työnsä elämän tärkeimmäksi sisällöksi. Tällöin hänen tulee kehittää kykyjään rajavartiomiehenä, sillä vain näin hän voi palvella parahiten toisten hyvää. Oma nautinto tulee sivuuttaa velvollisuuden tieltä, sillä lähimmäisenrakkaus on omaa etua tärkeämpää.

4.2. Hyveet

”Hyveen mukainen toiminta on järjen ja intohimon välisen köydenvedon lopputulos.”

G.H. Von Wright

Airaksisen mielestä hyveillä tarkoitetaan sellaisia ihmisen psykologisia ominaisuuksia, jotka tekevät hänestä rooliinsa sopivan ja arvostetun, sekä mahdollistavat hyvän elämän viettämisen. On olemassa jokin psykologisten ja fyysisten ominaisuuksien kokonaisuus, joka on ihanteellinen tällaisten päämäärien saavuttamiseksi.⁴⁰³ MacIntyre määrittelee hyveen seuraavasti: *”Hyve on hankittu inhimillinen ominaisuus, jonka omistaminen ja käyttö tekevät mahdollisek-*

⁴⁰¹ Airaksinen (1987), s.169.

⁴⁰² Weber (1980), s.57–59.

⁴⁰³ Airaksinen (2002), s.46.

*si saavuttaa sellaista hyvää, joka on sisäisessä suhteessa⁴⁰⁴ käytäntöön, ja jonka puute tehokkaasti estää saavuttamasta mitään vastaavaa arvoa”.*⁴⁰⁵ Aristoteles on määritelmässään tarkempi ja hän jakaa hyveet intellektuaalisiin hyveisiin ja luonteen hyveisiin. MacIntyren tavoin Aristoteles on sitä mieltä, että intellektuaaliset hyveet hankitaan opetuksen avulla ja niiden kehittymiseen tarvitaan aikaa ja kokemusta. Aristoteleen mielestä luonteen hyveet taas syntyvät tavoista⁴⁰⁶. Näin ollen mikään luonteet hyve ei Aristoteleen mukaan ole meissä luonnostaan, mutta ei myöskään vastoin luontoa. Voidaankin ajatella, että tavat syntyvät meille tiedon sosiaalisen rakentumisen teorian periaatteiden mukaisesti vuorovaikutuksessa ympäristömme kanssa. Hyveellinen elämä on näin ollen ihmisen luontainen, jopa lajityypillinen tapa olla. Tämä määritelmä ei kuitenkaan vielä riitä. Aristoteleen mukaan luonteenpiirteet, eli hyveet, muodostuvat vastaavien toimintojen mukaisiksi. Ihmisestä, joka pakenee aina vaaran edessä, tulee pelkuri. Vastaavasti ihmisestä, joka hakeutuu jatkuvasti vaaratilanteisiin, tulee uhkarohkea. Hyvä luonteenpiirre eroaa Aristoteleen mukaan liiallisesta ja puutteellisesta luonteenpiirteestä, jotka molemmat ovat huonoja.⁴⁰⁷ Rohkea ja hyveellinen on siis keskiväli raukkamaisen ja uhkarohkean välillä. Von Wrightin ajattelussa hyve on juuri se tekijä, joka ilmoittaa ihmiselle liiallisesta tai puutteellisesta toiminnasta ja ohjaa oikean toiminnan edellyttämälle keskitielle.⁴⁰⁸

MacIntyre nimeää kolme historiallista hyveteoriaa:

- Homeerinen näkemys, jonka mukaan yksilön hyveiksi luetaan juuri ne asiat, jotka auttavat häntä toteuttamaan yhteiskunnallisen asemansa vaatimat tehtävät,
- kristinuskon teleologinen ajatus, joka täydellistyyttää ihmisen ja toteuttaa hänen sisäisen tarkoituksensa,
- utilitaristinen teoria, jonka mukaan hyve on juuri se tekijä, joka auttaa menestymään elämässä ja tuo suurimman hyödyn yksilölle ja yhteisölle.⁴⁰⁹

Aristoteleen ajattelun mukaan tekojemme tulisi olla tietynlaisia, sillä niiden laadusta riippuu se, minkälaiseksi luonteenpiirteemme muodostuu.⁴¹⁰ Jää kuitenkin epäselväksi, määrääkö luonteenpiirteemme tekojemme luonteen, vai tekemme luonteenpiirteemme luonteen. Teemme rohkeita tekoja, koska olemme syntyneet rohkeiksi, vai olemmeko rohkeita rohkeiden

⁴⁰⁴ MacIntyren sisäinen suhde tarkoittaa esimerkiksi sitä, että pelaaja ei pelaa golfia voittorahan, vaan itse pelaamisen ja itse voittamisen vuoksi. Ulkoinen suhde on vastaavasti sitä, että pelaaja pelaa golfia voittorahojen tai maineen ja kunnian vuoksi. MacIntyre (2004), s.247.

⁴⁰⁵ Airaksinen (1987), s.241–246.

⁴⁰⁶ Tapa on kreikaksi *ethike* tai *ethos*. Aristoteleen hyve-etiikassa luonteen hyveet syntyvät tavoista. Tavat merkitsevät siis hyveitä, eli etiikkaa.

⁴⁰⁷ Aristoteles (1981), s.21.

⁴⁰⁸ Von Wright (2001), s.235.

⁴⁰⁹ Airaksinen (1987), s.241–246.

⁴¹⁰ Aristoteles (1981), s.48–49.

tekojemme ansiosta? Jos emme ole syntyneet rohkeiksi, niin mikä on se tekijä, joka saa meidät tekemään ensimmäisen rohkean teon? Eikö raukkamainenkin ihminen voi pakon edessä suorittaa rohkeita tekoja, tai yksinkertaisesti päättää aloittaa rohkeiden tekojen tekemisen ja muuttua hyveelliseksi? Aristoteles vastaa tähän seuraavasti. Ihmiselle on ominaisinta järjen mukainen elämä. Koska hyveellinen elämä on sitä, että elää ihmisille ominaisinta elämää, elämä järjen mukaan takaa ihmiselle hyveellisen elämän.⁴¹¹ Aristoteleen mukaan hyvä ihminen tietää miten toimia yksittäisessä tilanteessa siitä syystä, että käytännöllinen järki, joka on rationaalisen sielunosan laskevan osan hyve, harkitse oikein sen, mitä kussakin tilanteessa tulee tehdä. Luonteen hyveiden ja käytännöllisen järjen yhteistoiminta on ihmisen olemuksen täydellistä toteuttamista käytännöllisessä elämässä.⁴¹² Näin ollen raukkamainen ihminen voi olla raukkamainen luonteen paheiden takia, mutta luonteen paheet voidaan muuttaa hyveiksi vuorovaikutuksessa käytännöllisen järjen kanssa, ajan, kasvatuksen ja kokemuksen avulla.

Ihmiseltä vaaditaan hyveen mukaiseen toimintaan kuitenkin oikea yleishalu, eli hyvä tahto. Käytännöllisen järjen toiminta noudattaa Aristoteleen mukaan seuraavaa kulkua. Yksittäisessä tilanteessa hyvällä ihmisellä on päämäärään suuntautunut oikea yleishalu. Yleishalu saa käytännöllisen järjen aloittamaan harkinnan, jonka lopputuloksena on toiminta.⁴¹³ Päämääränä toimii inhimillinen hyvä. Käytännöllinen järki kysyy, minkä hyveen mukainen toiminta asianomaisessa tilanteessa konstituoi hyvää elämää ja mikä konkreettinen teko on tuon hyveen mukaista. Harkinta päättyy siihen, mitä on välittömästi tehtävä.⁴¹⁴ Meidän on kuitenkin tällöin tiedettävä, mikä on inhimillinen hyvä ja mikä hyve konstituoi parhaiten hyveen mukaista elämää.

Aristoteleen käsitys eettisesti hyvästä on *eudaimoninen*⁴¹⁵, sillä hän katsoo onnellisuuden olevan toimintamme perimmäinen eettinen päämäärä.⁴¹⁶ Aristoteles katsoo kuitenkin monien sinänsä hyvien asioiden voivan konstituoida hyveellistä elämää. Esimerkiksi onnellisuus voi olla inklusiivinen päämäärä siinä mielessä, että se koostuu monista asioista, jotka ovat sinänsä valitsemisen arvoisia (hyviä), mutta toimivat silti välineinä tavoiteltaessa onnellisuutta.⁴¹⁷

⁴¹¹ Aristoteles (1981), s.129.

⁴¹² Aristoteles (1981), s.22.

⁴¹³ Arvoja käsittelevässä alaluvussa voidaan huomata, miten oikea yleishalu riippuu ihmisen sisäistämistä arvoista. Näin ollen arvot ohjaavat ihmisen hyveellistä toimintaa. Kysymys siitä, ovatko yleishalun taustalla olevat arvot ”oikeita”, johtaa meidät kysymykseen arvojen universaalista luonteesta. Mikäli tunnustamme, että on olemassa kaikkialla kaikkia koskevia vahvoja arvoja, täytyy yleishalun olla näiden arvojen mukainen. Toisaalta tilanteessa, missä on kysymys yksittäisistä henkilökohtaisista valinnoista, ihmisen oma arvohierarkia riittää oikean yleishalun määreksi. Arvohierarkialla tulee kuitenkin olla ”yleinen hyväksyntä”, eli arvojen tulee noudattaa yhteiskunnassa hyväksyttyjä arvoja.

⁴¹⁴ Aristoteles (1981), s.23.

⁴¹⁵ *Eudaimonia* on kreikkaa, ja tarkoittaa onnea.

⁴¹⁶ Räikkä, kotkanvirta & Sajama (1995), s.33.

⁴¹⁷ Aristoteles (1981), s.25.

Aristoteleen mielestä hyvä on jotakin, mitä kaikki tavoittelevat, mutta päämäärät voivat olla kuitenkin erilaisia. Kun päämäärät ovat toiminnoista erillisiä, tuloksilla on luonnostaan suurempi arvo kuin toiminnoilla.⁴¹⁸ Aristoteleen etiikka on näin ollen utilitarismin tavoin teleologista etiikkaa.⁴¹⁹ Mikäli päämäärät ja toiminnot ovat yhteneviä ja niillä tavoitellaan hyvää, täytyy itse teon olla hyvä. Tämä muistuttaa sääntöutilitarismia. Minun on tehtävä tietty teko, sillä jos kaikki muutkin toimisivat samalla tavalla kanssani, ihmiset olisivat onnellisempia. Tekoni tulee olla sopusoinnussa myös kaikkien muiden onnellisuutta lisäävien sääntöjen kanssa. Tuloksia arvioiva näkökulma viittaa taas tekoutilitarismiin, missä teon hyvyys perustuu sen tuottamaan hyötyyn. Minun on tehtävä kyseinen teko, sillä se lisää onnellisuuden määrää maailmassa. Moraalisesti oikean teon seuraukset ovat hyviä. Haasteeksi nousevat supererogatoriset⁴²⁰ teot, eli teot, jotka ovat hyveellisiä, mutta joiden tekeminen ei ole velvollisuus.⁴²¹

Onnellisuus tarkoittaa Aristoteleelle kokonaisen hyvän elämän toteutumista. Eettisesti toimivan yksilön on siten osattava toimia hyvin kaikissa elämän tilanteissa. Aristoteles esittää, että päämäärähakuisen toiminnan kannalta relevantit asiat jakaantuvat kolmeen luokkaan:

1. Niihin, joita tavoitellaan vain jonkin toisen päämäärän vuoksi. Esimerkiksi ammattitaito voi olla tavoiteltavaa siksi, että sen avulla saa arvostusta ja rahaa.
2. Niihin, joita tavoitellaan niiden itsensä mutta myös jonkin toisen päämäärän vuoksi. Esimerkiksi arvostus voi olla tavoiteltavaa sekä sen itsensä vuoksi, että siksi, että sillä saa vaikutusvaltaa työyhteisössä.
3. Niihin, joita tavoitellaan vain sen itsensä vuoksi ja jotka eivät ole välineitä muiden päämäärien saavuttamiseksi. Aristoteleen mukaan elämän kokonaisuuden onnellisuus on ainoa tällainen asia. Onnellisuus on sellainen päämäärä, joka on itsensäselittävä, sitä ei tarvitse perustella mitenkään.

Miira Tuomisen mukaan onnellisuuteen pyrkiminen ei tarkoita sitä, että jokaisessa tilanteessa ihmisen olisi harkittava, mikä teko parhaiten lisäisi elämän kokonaisuuden onnellisuutta. Esimerkiksi jos mietin, menenkö lounastauolla syömään vartioasemalle emäntien tekemää ruokaa, vai menenkö huoltoasemalle hampurilaiselle, minun ei tarvitse miettiä, kumpi valintoistani edistäisi koko elämäni onnellisuutta.⁴²²

⁴¹⁸ Aristoteles (1981), s.30.

⁴¹⁹ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.37.

⁴²⁰ Supererogatoriset teot aiheuttavat ongelmia myös Kantin velvollisuusetiikalle, sillä on kyse teoista, jotka ovat moraalisesti kiitettäviä, mutta niiden tekeminen ei ole velvollisuus.

⁴²¹ Airaksinen (1987), s.237.

⁴²² Tuominen (2011).

Airaksisen mukaan hyve-etiikka on suurelta osaltaan deskriptiivistä. Tämä tarkoittaa sitä, että hyve-etiikka ei tarjoa suoria ratkaisuja eettisiin pulmiin, vaan tyytyy kuvailemaan moraalisia ilmiöitä ja niiden sisäistä perusteltavuutta. Yleinen etiikka koskee kaikkia ihmisiä aivan samalla tavalla, mutta hyveet koskevat eri ihmisiä eri tavoin⁴²³. Hyveet ovat idealisoituja luonteenpiirteiden kuvauksia ja näin vain psykologisten luonteenpiirteiden nimiä. Tämä johtaa Airaksisen mukaan naturalistiseen virhepäätelmään, ellei luonteenpiirteiden arvoa ja hyvyyttä perustella. Rohkeus voi olla hyve, mutta rohkea henkilö voi olla myös rikollinen.⁴²⁴ Mikäli Rajavartiolaitoksen arvoja pidetään hyveinä, voidaan sanoa, että ammattitaitoinen, luotettava ja yhteistyökykyinen rajavartiomies on hyveellinen⁴²⁵. Airaksinen toteaaakin, että ammattietikat perustuvat hyve-etiikalle⁴²⁶. Hyveellisyys määritellään tässä tapauksessa sen perusteella, kuinka hyvin hyveet auttavat rajavartiomiestä suoriutumaan hänelle määrätystä työtehtävästä.

Toteutuneet hyveet parantavat koko organisaation toiminnan tasoa. Mikäli emme pysty perustelemaan ammattitaidon hyveellisyyttä itsessään, joudumme turvautumaan esimerkiksi utilitaristiseen etiikkaan ja toteamaan, että ammattitaito lisää yhteiskunnan turvallisuutta, Rajavartiolaitoksen tuottavuutta sekä rajavartiomiehen hyvinvointia. Airaksisen mukaan nykyihmisen ongelmana hyve-etiikan kannalta on se, että ihminen ei tiedä omia päämääriään, vaan ajelehtii ulkoisten voimien heittelemänä tilanteesta toiseen.⁴²⁷ Rajavartiomiehen kannalta tätä ongelmaa ei ole, sillä tehtävät ja toiminnan tavoitteet on asetettu normeihin ja sisäisiin määräyksiin. Tällä hetkellä ainoastaan rajavartiomiehen ammattieettisen ohjeistuksen puute estää rajavartiomiehiä tavoittelemasta hyveellistä ihannetta.

Airaksisen mukaan ammatilaisen hyveet täytyy määritellä suhteessa siihen arvopäämäärään, joka oikeuttaa ja selittää ammatin yhteiskunnallisen aseman. Ammatilaisten hyveiden tulee edistää ammatin tavoitearvoja.⁴²⁸ Homeerisen näkökulman mukaan rajavartiomiehen ammattietiikan tutkiminen on tärkeää, sillä meidän tulee selvittää ne hyveet, jotka auttavat rajavartiomiestä toteuttamaan hänen yhteiskunnallisen asemansa vaatimat tehtävät. Samalla meidän tulee selvittää ne arvopäämäärät, joiden pohjalta operatiivisissa tehtävissä työskentelevät rajavartiomiehet todellisuudessa toimivat. Hyveiden ja arvopäämäärien tunnistamisen jälkeen niitä voi alkaa opettamaan ja niiden tekemiseen voidaan alkaa systemaattisesti harjaantumaan. Aristoteleen ajatusten mukaan nimenomaan hyveellisten tekojen tekeminen muokkaa luon-

⁴²³ Hyveet ovat riippuvaisia yhteiskunnan ja sosiaalisen todellisuuden muovaamista rooleista. Vertaa. tiedon sosiaaliseen rakentumiseen.

⁴²⁴ Airaksinen (1987), s.241–246.

⁴²⁵ MacIntyren mukaan professionaaliset taidot tulee erottaa hyveistä. Professionaalisia taitoja harjoitetaan ammatissa, jossa ne voivat olla erittäin tehokkaita. Hyveitä harjoitetaan kuitenkin hyvinkin erilaisissa tilanteissa, oli se tehokasta tai ei. MacIntyre (2004), s.241.

⁴²⁶ Airaksinen (1987), s.239.

⁴²⁷ Airaksinen (1987), s.248.

⁴²⁸ Airaksinen (2002), s.47.

teenpiirteitämme oikeaan suuntaan. Utilitaristisen näkemyksen mukaan hyveiden tutkimisen tarve on vielä helpommin perusteltavissa. Mikäli tunnistamme hyveet ja opimme toimimaan niiden mukaan, tuottavuutemme, tehokkuutemme ja yleinen toiminnan tasomme parantuu. Meistä tulee luotattavampia, ammattitaitoisempia ja yhteistyökykyisempiä toimijoita, ja yhteiskunnan turvallisuus lisääntyy. Turvallisuuden lisääntymisen ansiosta ihmisistä tulee onnellisempia ja tämä onkin Aristoteleen ajatuksia lainaten elämän tärkein hyve.

Airaksisen ja MacIntyren mukaan hyveiden soveltuvuusalue on rajattu jotakin erityistä sosiaalista roolia tai asemaa silmällä pitäen. Hyveellinen ihminen on sidoksissa sosiaalisiin rooleihin. Ilman sosiaalisia rooleja esimerkiksi hyvän isän, opettajan tai rajavartiomiehen määritelmää olisi mahdotonta ymmärtää. Kun ei ole olemassa mitään yleistä ihmisen roolia, hyveet vaihtelevat suuresti yksilöiden välillä. Yleinen etiikka koskee kaikkia ihmisiä samalla tavalla, mutta hyveet koskevat ihmisiä eri tavoin. Hyve-etiikka voi olla jopa vahvempaa kuin yleinen etiikka. Esimerkiksi sotilaan rooli voi vaatia toisen ihmisen tappamista, mutta vastaavaa tekoa ei voisi hyväksyä kelle tahansa ihmiselle.⁴²⁹ Aina sosiaalinen rooli ei kuitenkaan vaadi hyveitä, kuten Fredrik Suuren ohje osoittaa: *hyökkäävän sotilaan ei tarvitse olla rohkea, hänen on vain pelättävä omia upseereitaan enemmän kuin vihollista.*⁴³⁰ Toivon, että rajavartiomiesten toiminnalle löytyy vankemmat perusteet kuin omien esimiesten ja rangaistusten pelko.

4.3. Utilitarismi

Utilitarismilla tarkoitetaan etiikan teorioita, joissa tekojen seuraukset määrittävät niiden eettisen hyvyyden. Utilitarismin tarkoituksena oli tehdä etiikasta tiede, jossa inhimillistä hyvää lisääviä asioita empiirisesti tutkimalla saataisiin luotua moraalisen toiminnan objektiivinen perusta.⁴³¹ Airaksisen mukaan utilitaristinen teko on moraalisesti oikea, mikäli sen tuottama kokonaishyöty on vähintään yhtä suuri kuin minkä tahansa sen aidon vaihtoehdon tuottama kokonaishyöty.⁴³² Utilitarismin tulee edistää koko yhteiskunnan kokonaishyödyn toteutumista.⁴³³ Utilitarismin perussääntö voidaankin muotoilla seuraavasti: oikea toimintavaihtoehto on se, joka tuottaa eniten hyötyä kaikille asianosaisille. Jokaisen vaihtoehdon kaikki ennustettavat, välittömät ja pitkän aikavälin haitat ja hyödyt täytyy ottaa huomioon, samoin kaikki epäsuorat ja välilliset haitat ja hyödyt.⁴³⁴ Utilitaarista hyvää koskevat arvostelmat ovat näin ollen

⁴²⁹ Airaksinen (1987), s.235–237, MacIntyre (2004), s.151.

⁴³⁰ MacIntyre (2004), s.179.

⁴³¹ Pietarinen & Poutanen (1998), s.28.

⁴³² Airaksinen (2002), s.78.

⁴³³ Räikkä, Kotkanvirta & Sajama (1995), s.34.

⁴³⁴ Juujärvi, Myyry & Pesso (2007), s.156–162.

teleologisia ja kausaalisia arvostelmia.⁴³⁵ Utilitarismia kutsutaan myös konsekventalistiseksi, mikä tarkoittaa sitä, että tekoa ei arvostella aikomuksen tai tekijän ominaisuuksien, vaan teon seurausten perusteella. Tässä luvussa käsittelen eri utilitarismin lajeja. Utilitarismi on yksi parhaiten menestyneistä etiikan teorioista ja sen ymmärtäminen on myös tämän tutkielman kannalta tärkeää. Usein teemme päätöksiä utilitarismin periaatteiden mukaisesti, vaikka emme sitä välttämättä tiedostaisikaan. Alla olevassa kuvassa esitetään tämän tutkielman kannalta merkittävimpiä utilitarismin teorioita.

Filosofi	Teoria	Utiliteetti	Toimintaohje
David Hume (1711-1776)	sentimentaalinen utilitarismi	yleinen hyöty	toimi tavalla, joka edustaa omaa ja sympatisoimiesi ihmisten etuja
Jeremy Bentham (1748-1832)	klassinen utilitarismi, hedonistinen utilitarismi	onnellisuus, mielihyvä	toimi tavalla, joka tuottaa mahdollisimman paljon nautintoa mahdollisimman monelle
Henry Sidgwick (1838-1900)	Hedonismi, rationaalinen egoismi	onnellisuus	toimi tavalla, joka tuottaa mahdollisimman paljon onnea mahdollisimman monelle
John Stuart Mill (1806-1873)	laatu-utilitarismi	mielihyvä	toimi tavalla, joka tuottaa mahdollisimman arvokkaita nautintoja mahdollisimman monelle
G. E. Moore (1873-1958)	ideaalinen utilitarismi, intuitiionismi	kaikki seuraukset, ei yksin onnellisuus, mielihyvä tai nautinto	toimi tavalla, joka aiheuttaa enemmän mielihyvää kuin mikään muu mahdollinen teko
Karl Popper (1902-1994)	negatiivinen utilitarismi	mikä tahansa moraalisesti perustavanlaatuinen asia	toimi tavalla, joka minimoi inhimillisen kärsimyksen määrän

KUVA 16. Utilitarismin teorioita.

4.4. SWOT-analyysi

Eksistentiaalis-fenomenologisen haastattelututkimuksen tärkeimpinä tutkimustuloksina voidaan pitää yksilökohtaisia merkitysverkostoja ja niistä johdettua yleistä merkitysverkostoa.⁴³⁶ Halusin kuitenkin jatkojalostaa saamiani tutkimustuloksia niin, että ne olisivat helpommin lukijan käsillä. Laadin yleisestä merkitysverkostosta sisältöalueittain SWOT-analyysit⁴³⁷, joiden avulla sain esitetyä tutkimustulokset niin, että niiden käytettävyys ja luettavuus parani. SWOT-analyysi on käytettyimpiä strategisen suunnittelutyön välineitä. Sen suosio johtuu yksinkertaisuudesta ja suuresta selitysarvosta.⁴³⁸ Juuri näiden ominaisuuksien ansiosta analyysi sopi myös tähän tutkielmaan. SWOT-

⁴³⁵ Von Wright (2001), s.93.

⁴³⁶ vrt. esimerkiksi Perttula (1995), Kyrönlampi-Kylmänen (2007), Kiviniemi (2008) jne.

⁴³⁷ SWOT tulee sanoista Strengths, weaknesses, opportunities ja threats, eli vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat.

⁴³⁸ Karlöf (2004), s.51.

analyysissä käytiin järjestelmällisesti läpi spesifit sisältöalueet ja muodostettiin jokaisesta sisältöalueesta oma jäsennetty vahvuuksien, heikkouksien, mahdollisuuksien ja uhkien taulukko. Analyysien pohjalta voi tehdä päätelmiä siitä, miten vahvuuksia voidaan käyttää hyväksi, miten heikkoudet muutetaan vahvuuksiksi, miten tulevaisuuden mahdollisuudet hyödynnetään ja miten uhat vältetään.⁴³⁹

Analyysi perustui tutkijan subjektiiviselle tulkinnalle, joten lukija voi nähdä tutkijan kuvaaman vahvuuden heikkoutena, tai päinvastoin. Tämä on analyysin hyvä ja huono puoli. Tutkimustulosten rinnalle voisi laatia tulevaisuutta koskevia tavoitteellisia SWOT-analyysseja, joita tämän hetkiseen tilanteeseen vertaamalla saataisiin herätteitä toiminnan kehittämiseksi.

SWOT-analyysien perusteella voidaan selkeästi havaita yhteisesti koetut rajavartiomiehen ammattietiikkaan vaikuttavat situationaalisuuden konkreettiset ja ideaaliset tekijät.⁴⁴⁰ Konkreettisina tekijöinä esille nousevat esimerkiksi työkaverit, koulutus ja kielitaito. Ideaalisina tekijöinä esiin nousevat esimerkiksi arvot, yhteishenki ja moraaliset periaatteet.

Alla on SWOT-analyysi *rajavartiomies* –sisältöalueesta.

Vahvuudet: <ul style="list-style-type: none"> - halukkuus vaativampiin tehtäviin - yhteishenki - luotettavat työkaverit - työsuunnittelu - monipuolinen ammattitaito - yhteiskunnallinen vaikuttavuus - oikeat toimintaa ohjaavat periaatteet - yhteinen ammattieettinen perusta - päätöksenteko perustuu kestäville periaatteille - vakiintuneet käytännöt - asiakkaan kuuleminen päätöksenteossa - päätöksenteko asiakkaan eduksi - oikeaa ja väärää pohditaan usein - omatunto kertoo oikeasta ja väärästä toiminnasta 	Heikkoudet: <ul style="list-style-type: none"> - rajavartiomiehen arvoihin on vaikea vaikuttaa - työnteon pakkotahtisuus - ammattietiikan perusta luodaan ennen työelämää - ammattieettisen koulutuksen määrä ja laatu - ajoittainen työmotivaation puute - kaikille ei ole mielekästä tekemistä - harkinnan käyttöä ei voi linjata ylempien johtoportaiden taholta - uusien rajavartiomiesten harkinnan käyttö - virkakuntien väliset erot harkinnan käytössä - ennakoluulojen vaikutus asiakaspalveluun - ”ongelma-asiakkaiden” kohtelu - ennakoluulot uusia tehtäviä kohtaan
Mahdollisuudet: <ul style="list-style-type: none"> - arvot vaikuttavat suoraan työhön - tehtäväkierron parantaminen - mielekäs työn sisältö - koulutuksen antamat ammattieettiset valmiudet - työyhteisön vaikutus ammattietiikan kehittymiselle - vanhempien työkavereiden esimerkki - maalaisjärjen vaikutus päätöksentekoon ja harkintaan - työyhteisön tuki päätöksentekotilanteessa - asiakkaan informointi toimenpiteistä 	Uhat: <ul style="list-style-type: none"> - rekrytoitavien arvoperusta - nuorten rajavartiomiesten oman ammatin arvostus - työhön rutinoituminen - toiminta omia periaatteita vastaan työkaverin hoitamassa tapauksessa tai esimiehen käskystä - puutteellisen ammattitaidon vaikutus ihmisten perusoikeuksiin - työmoraalin lasku - aikapula päätöksenteossa

⁴³⁹ Lindroos & Lohivesi (2006), s.217.

⁴⁴⁰ Situationaalisuuden rakennetekijät käyvät selvemmin ilmi yksilökohtaisista ja yleisestä merkitysverkostosta. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen sisältöalueet kuvaavat hyvin tilanteen faktisuutta.

<ul style="list-style-type: none"> - työyksikön yhteinen linja harkinnan käytössä - toisten vääriin toimintaan puuttumisen kynnyksen laskeminen - ennakkoluuloihin vaikuttava koulutus - kulttuurien tuntemus parantaa asiakaspalvelua 	<ul style="list-style-type: none"> - harkinnan käytön epätasapuolisuus rajavartiomiesten ja työyksiköiden välillä - ennakkoluulot tiettyjä etnisiä ryhmiä kohtaan
--	---

Alla on SWOT-analyysi *operatiivinen toiminta* –sisältöalueesta.

Vahvuudet: <ul style="list-style-type: none"> - hyvän ulkoisen kuvan antaminen omasta virkakunnasta - asiakaspalvelun taso - suhtautuminen asiakkaaseen - terve kriittisyys asiakasta kohtaan - määrätietoinen toiminta ristiriitatilanteissa asiakkaiden kanssa - asiakaspalaute - ongelmanratkaisu työyhteisössä - avainhenkilöiden tuki ongelmatilanteissa - toiminnan vahva lakiperusteisuus - toimintaperusteiden tarkastaminen lakitekstistä - työyksikössä sovitut yhteiset pelisäännöt 	Heikkoudet: <ul style="list-style-type: none"> - ymmärrys asiakkaan tekemiä virheitä kohtaan - asiaton käyttäytyminen - liian tuttavallinen suhtautuminen asiakkaisiin - toimenpiteet tuntuvat usein asiakkaasta epämiellyttäviltä - asiakkaiden suhtautuminen rajavartiomiesten heihin kohdistamiin toimenpiteisiin - puutteellisen kielitaidon vaikutus toimintaan - provosoiva käyttäytyminen ”hankalia” asiakkaita kohtaan - virkatien käyttö ongelmatilanteissa - RVLE:n oikeudellisen osaston tuki operatiiviseen toimintaan - lain tulkinta - toimintaa ohjaavien lakien määrä ja laajuus - sisäisten määräysten suuri määrä ja heikko laatu - sisäisten määräysten valvontafunktio
Mahdollisuudet: <ul style="list-style-type: none"> - rajavartiomiesten ystävällinen käyttäytyminen - asiakkaan informointi - toimenpiteiden perusteiden ilmoittaminen asiakkaalle - asiakkaan toiminnan ymmärtäminen kulttuuria tuntemalla - tapa, jolla rajavartiomies esittää asiansa - tulkkauksen saatavuus tarvittaessa - tehokas koulutus lakiuudistusten jälkeen - sisäiset määräykset, jotka sisältävät toimivia käytänteitä - työyhteisön omien sääntöjen noudattaminen - työyhteisön käytänteiden terve kritiikki 	Uhat: <ul style="list-style-type: none"> - kiireen ja stressin vaikutus asiakaspalveluun - ajan tuoma kyynisyys asiakkaita kohtaan - erimielisyydet asiakkaiden kanssa - puutteellinen kielitaito voimankäyttötilanteissa - rajavartiomiesten lahjontayritykset - epävirallisten sanktioiden käyttö - työssä kohdatut täysin uudet tilanteet - tehtävien kiireen aiheuttama priorisointi - ruuhkien ja aikapulan aiheuttamat ongelmat valvonnalle - toiminta lakiuudistusten jälkeen

Alla on SWOT-analyysi *sisäinen toiminta* –sisältöalueesta.

Vahvuudet: <ul style="list-style-type: none"> - rajavartiomiesten yhteinen arvopohja - toiminta näyttää ulospäin hyvältä - annettujen käskyjen noudattaminen - sotilaallisen järjestelmän tuoma selkeys ja johdonmukaisuus - työyhteisön suhtautuminen työkavereihin - johtajien tiukka valintamenettely - palautteen antaminen työkavereille - toimitaan ”varman päälle”, eikä turhia riskejä oteta - päätöksenteko laitostasolla - työyhteisö tukee työssä oppimista - Rajavartiolaitoksen antama koulutus 	Heikkoudet: <ul style="list-style-type: none"> - suhtautuminen Rajavartiolaitoksen virallisiin arvoihin - arvojen jalkautuminen käytännön työhön - ristiriita virallisten arvojen ja todellisuuden kanssa - sotilaallisen järjestyksen vaikutukset operatiiviseen toimintaan - sotilaallisen järjestyksen vaikutus organisaatiokulttuuriin - sotilaallisen järjestyksen vaikutus tiedonkulkuun - esikunnan henkilöstön irtautuminen operatiivisesta toiminnasta
--	---

<ul style="list-style-type: none"> - vuorovaikutus työyksikössä - tasa-arvon toteutuminen sukupuolten välillä - rajamieshenki 	<ul style="list-style-type: none"> - johtajien nopea tehtäväkierto - positiivisen palautteen antamisen kulttuuri puuttuu - palautteen antaminen ylemmille johtoportaille - suhtautuminen työnantajaan - päätöksenteon läpinäkyvyys - suhtautuminen ylemmiltä johtoportailta tuleviin käskyihin - tasa-arvon toteutuminen henkilöstöryhmien välillä
Mahdollisuudet: <ul style="list-style-type: none"> - viralliset arvot - työnantajan sitoutuminen virallisiin arvoihin - johtajien valinta kokemuksen ja ammattitaidon perusteella - johtajien mahdollisuus perehtyä operatiiviseen toimintaan - johtajien vaihtaminen tarvittaessa - johtajien osallistuminen käytännön toimintaan - johtajien ansaitsema luottamus työyhteisössä - johtajan henkilö vaikuttaa asioiden vastaanottamiseen työyhteisössä - alaistaitojen kehittäminen - päätösten perusteiden avoin esittäminen - siviiliopintojen tehokkaampi hyödyntäminen - lahjakkuuksien palkitseminen urakehityksessä - nuorten upseereiden asenne 	Uhat: <ul style="list-style-type: none"> - Rajavartiolaitos ei toimi arvojensa mukaisesti - rajavartiomiesten suhtautuminen sotilaalliseen järjestykseen - sotilaallisen järjestyksen aiheuttama luottamuspula - epäpätevät johtajat työyksikössä - perinteinen sotilasjohtaminen - sotilaallisen järjestyksen vaikutus avoimeen vuorovaikutukseen - lupausten pettäminen - luottamuspula työnantajaan - mielipiteen ilmaisun vapautta ei aina ole - kriittisestä ajattelusta ei pidetä ylemmissä johtoportaisissa - suhtautuminen virheisiin - henkilöstöryhmien väliset erot ja ristiriidat - henkilöstöryhmien eriarvoinen kohtelu

4.5. Tutkimuksen luotettavuus

”On olemassa vain perspektiivistä tietämistä” Friedrich Nietzsche

Laadullisen tutkimuksen arviointi voidaan tiivistää kysymykseksi tutkimuksen luotettavuudesta.

Eskola & Suoranta toteavatkin, että pelkistetyimmillään luotettavuus tarkoittaa sitä, että lukija kokee tutkimuksen kuvaamien kokemusmaailmojen yhteyden omaan kokemusmaailmaansa, ja tutkimustulokset tuntuvat tukevan aiempaa käsitystä tutkimuskohteesta.⁴⁴¹

Juha Varton mukaan luotettavuuden ulottuvuudet fenomenologisessa tutkimuksessa ovat:

*totuus, menetelmän asema, tutkimuskohde, yleistettävyyys ja raportointi.*⁴⁴² Perttulan kriteerit tutkimuksen luotettavuudelle ovat: *tutkimusprosessin johdonmukaisuus, reflektointi, aineistolähtöisyys, metodien yhdistäminen, kontekstisidonnaisuus, tavoiteltavan tiedon laatu, tutki-*

⁴⁴¹ Eskola & Suoranta (1998), s.209–211. Tutkimustulokset tukevat muita empiirisiä havaintoja rajavartiomiehen ammattietiikasta ja rajavartiolaitoksen sotilaallisesta organisaatiokulttuurista. Katso esimerkiksi rajavartiolaitoksen työtyytyväisyyskysely 2009.

⁴⁴² Varto (1994), s.155–178.

*jayhteisö, tutkijan subjektiivisuus ja tutkijan vastuullisuus.*⁴⁴³ Tarkastelen seuraavaksi tutkielmani luotettavuutta edellä mainittujen kriteerien perusteella.

Tutkimusprosessin johdonmukaisuus

Tutkimusprosessin johdonmukaisuudella⁴⁴⁴ viitataan siihen, että tieteenfilosofisten, teoreettisten ja tutkimusmenetelmällisten valintojen tulee olla sopusoinnussa.⁴⁴⁵ Tässä tutkielmassa ontologinen ja tieto-opillinen analyysi kietoutuivat toisiinsa muodostaen ehyen kokonaisuuden. Tutkielman *toisessa luvussa* osoitettiin tieteenfilosofisten ja teoreettisten perusoletusten keskinäinen sopusointuisuus, ja tutkielman kolmannessa luvussa tutkimusmenetelmien valinta oikeutettiin tutkielman perusoletusten avulla. Ontologinen relevanttius näkyy tässä tutkielmassa siten, että tutkija sitoutui tutkimuskohdetta ja tutkimusobjektia koskeviin perusoletuksiin ja kunnioitti niitä johdonmukaisesti kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa.

Perttulan mukaan sosiaaliseen todellisuuteen kuuluvien ilmiöiden luonne ei poikkea tajunnalle merkityssuhteina olevista ilmiöistä, kun tutkimusaineistona käytetään heidän kvalitatiivisessa muodossa kuvaamiaan kokemuksia. Näin ollen rajavartiomiesten ammattieettisten kokemusten valinta tutkimuskohteeksi on koherentti tutkielman ihmiskäsityksen ja tutkimusmenetelmän kanssa.⁴⁴⁶

Giorgin mukaan tutkimuksen täytyy olla sellainen, että sen voi toteuttaa usea eri tutkija. Tässä tutkielmassa käytetyn analysointimenetelmän perustana olevaa Giorgin fenomenologista analysointimenetelmää testattiin Duquesnen yliopistossa. Menetelmän luotettavuutta tuki se, että opiskelijat päätyivät aineiston analyysissä säännöllisesti samoihin tuloksiin.⁴⁴⁷

Reflektointi

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija joutuu pohtimaan tekemiensä ratkaisujen luotettavuutta koko tutkimusprosessin ajan.⁴⁴⁸ Tutkimuksen luotettavuuden kannalta onkin tärkeää, että lukijalle selvitetään tehtyjen ratkaisujen perusteet. Tässä tutkielmassa ratkaisujen perusteita käydään läpi jo *ensimmäisessä luvussa*, missä tutkielman rakennetta pyritään selkeyttämään tekstin ja kuvien avulla. Tutkielman kannalta tärkeimpien ratkaisujen perusteet esitetään haastatteluaineiston analyysimenetelmän yhteydessä. Analyysimenetelmän yksityiskohtaisen kuvauksen tarkoituksena on osoittaa luki-

⁴⁴³ Kiviniemi (2008), s.87.

⁴⁴⁴ Laadullisessa tutkimuksessa tätä kutsutaan myös sisäiseksi validiteetiksi.

⁴⁴⁵ Eskola & Suoranta (1998), s.214, Kyrönlampi-Kylmänen (2007), s.176 ym.

⁴⁴⁶ Perttula (1995), s.25.

⁴⁴⁷ Giorgi (1985), s.73. Eskola & Suoranta ja Hirsjärvi & Hurme viittaavat tähän puhuessaan laadullisen tutkimuksen reliabiliteetista.

⁴⁴⁸ Eskola & Suoranta (1998), s.209–211.

jälle, miten saavutettuihin tutkimustuloksiin päästiin.

Varton mukaan **Totuus**⁴⁴⁹ on tapa, jolla todellisuus ilmaisee itsensä. Tämän tutkielman osalta on silloin kyse tutkimusraportin kuvauksesta. Varton mukaan tutkimusprosessi tulee **raportoida** tarkasti ja tutkijan tulee perustella tekemänsä valinnat. Raportista täytyy käydä ilmi, miten totuus on ilmaissut itsensä tutkijalle. Tutkimuksen **menetelmällistä luotettavuutta** ja johtopäätösten tekoa arvioidaankin sen perusteella, miten hyvin tutkimusprosessi ja oma ajatuslogiikka on kuvattu.⁴⁵⁰ Tässä tutkielmassa tutkimusprosessin kuvaukseen ja johtopäätösten avoimeen esittämiseen on kiinnitetty erityistä huomiota.⁴⁵¹ Esimerkiksi tutkielman perusoletuksissa käsiteltyjen teorioiden merkitys tutkimuskohteen ymmärtämiseksi tuodaan selkeästi esiin.⁴⁵²

Aineistolähtöisyys

Tutkielman aineistonkeruumenetelmät tukivat aineistolähtöisyyttä, sillä haastateltavilla oli haastattelutilanteessa mahdollisuus kuvata kokemuksiaan vapaasti. Tutkija ei voinut esimerkiksi päättää etukäteen, mitä analysointimenetelmän tuottamat sisältöalueet tulisivat olemaan. Tutkielma perustuu-kin juuri tutkimusobjektien tuottamaan haastatteluaineistoon. Tutkijan tuottama kuvaus tutkimuskohteesta riippuu täysin haastatteluaineistosta. Aineistolähtöisyydessä korostuu hermeneuttisen ymmärtämisen tarve. Tässä tutkielmassa pyrittiin tuottamaan lukijan nähtäväksi ja arvioitavaksi se prosessi, jossa tutkijan esiymmärrys jäsenyi ja muuttui vuorovaikutuksessa tutkimustehtävän kanssa. Tutkija osoitti lukijalle yksityiskohtaisesti, miten hän saavutti ymmärryksen tutkimuskohteesta.⁴⁵³ Aineiston analysointi noudatti Juha Perttulan DOEHP –menetelmää.

Hirsjärven & Hurmeen mukaan tutkielmassa käytetyn haastatteluaineiston laatu lisää tutkimuksen luotettavuutta, sillä tallenteet ja litterointi olivat laadukkaita.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Tummennetut sanat viittaavat Juha Varton laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteereihin.

⁴⁵⁰ Varto (1994), s.155–178.

⁴⁵¹ Tutkimusprosessi, tutkijan etukäteisoletukset ja tutkimusmenetelmän käyttö on kuvattu yksityiskohtaisesti omissa tekstiluvuissaan.

⁴⁵² Teorioiden esittäminen ei syö tutkielman luotettavuutta, vaikka eksistentiaalis-fenomenologisessa menetelmässä teoria ei saakaan leimata aineistonkeruuta ja –analyysia. Teorioihin tutustuminen on sen sijaan osa tutkijan reflektiota ja esiymmärryksen kuvausta, jolla haetaan jäntevyyttä varsinaisen tutkimusaineiston esittämiseen.

⁴⁵³ Varto (1994), s.167.

⁴⁵⁴ Litterointi teetettiin Litpinto Oy:ssä, joka tekee litterointeja esimerkiksi valtion virastoille, yliopistoille ja Helsingin sanomille.

Metodien yhdistäminen

Metodien yhdistäminen tarkoitti tämän tutkielman osalta sitä, että tiedonkeruussa käytettiin sekä teemoiteltua kyselylomaketta että avointa haastattelua. Valittu toimintatapa osoittautui varsin hyväksi, vaikka se lisäsin tutkijan työmäärää. Tutkielman perusteella ei voida sanoa, olisivatko tutkimustulokset olleet samanlaiset myös pelkän haastattelun perusteella. Se kuitenkin selvisi, että pelkällä kyselyllä valittua tutkimusmenetelmää ei olisi voitu toteuttaa.

Kontekstisidonnaisuus

Koiviston mukaan tutkielman luotettavuudella tarkoitetaan tutkimustulosten ja tutkittavan todellisuuden mahdollisimman hyvää vastaavuutta.⁴⁵⁵ Tutkielmassa on arvioitava sitä, tavoit- taako tutkimus **tutkimuskohteen** siinä maailmassa jossa se on ja niin kuin se on. Tässä tutkielmassa tutkimuskohteenä oleva ammattietiikka kuuluu varmuudella jokaisen tutkimusob- jektin elämismaailmaan.⁴⁵⁶ Täysin ongelmaton tutkimusasetelma ei kuitenkaan ole, sillä arvi- oitavaksi jää, tavoitettiin-ko valitulla tiedonkeruumenetelmällä tutkimuskohde riittävän hyvin. Tiedostettujen kokemusten lisäksi ammattietiikkaan liittyy yksilön tajunnallisuuden psyykki- set ja tiedostamattomat toiminnot, kuten perusoletukset, intuitio ja moraaliaisti. Niihin vali- tuilla tutkimusmenetelmillä ei päästy käsiksi.⁴⁵⁷

Kontekstisidonnaisuuteen kuluu arvio siitä, saavutettiin-ko tiedonkeruumenetelmällä kaikki tutkimuskohteeseen liittyvä tieto, eli tavoitettiin-ko tutkielmassa rajavartiomiesten kokemukset ammattietiikasta mahdollisimman kattavasti. Tähän vaikuttaa käytetty haastattelurunko ja avoimen haastattelun onnistuminen. On kuitenkin mahdollista, että haastateltavat jättivät joi- takin kokemuksia kertomatta, sillä niiden kuvailu olisi ollut epämiellyttävää, tai niistä olisi koitunut haittaa tutkittavalla tai tämän työkavereille. Tämä johtuu ammattieettisten kokemus- ten arkaluonteisuudesta ja yksilökohtaisuudesta. Haasteeseen pyrittiin vastaamaan avoimella haastatteluilmapiirillä, aineiston käsittelyn anonymiteetillä sekä luottamuksellisuudella.

⁴⁵⁵ Koivisto (2003), s.71.

⁴⁵⁶ Tämä on todistettu tutkielman *toisessa luvussa*.

⁴⁵⁷ Tutkielman perusoletuksissa käsiteltiin ihmisen toiminnan ymmärtämisen kannalta tärkeitä teorioita juuri sen takia, että ammattietiikan ja tutkimustulosten ymmärtäminen vaatii niiden tuntemista. Tällaiset teoriat eivät olisi nousseet esiin aineistosta.

Tavoiteltavan tiedon laatu

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tulosten **yleistettävyyteen**, vaan ilmiön mahdollisimman perinpohjaiseen ymmärtämiseen. Tutkijan on tehtävä ilmiö ymmärrettäväksi sellaisella selkeydellä, että lukijalla on mahdollisuus arvioida tutkimuksen merkitystä oman tilanteensa kannalta.⁴⁵⁸ Tässä tutkielmassa voidaan tehdä varovaisia empiirisiä yleistyksiä kolmella tavalla.

1. Yksilökohtainen yleistäminen: Väitämme aineiston pohjalta tutkittavasta jotakin. *Kriittinen kysymys on, voidaanko tutkimuksessa kerätyn aineiston perusteella tehdyt väitteet yleistää koskemaan tutkittavaa henkilöä.*
2. Yleistäminen tutkimusjoukkoon: Väitämme aineiston pohjalta jotakin kaikista tutkittavista. *Kriittinen kysymys on, voidaanko aineiston pohjalta tehdyt väitteet yleistää koskemaan kaikkia tutkittavia.*
3. Yleistäminen tutkimusjoukon ulkopuolelle: Tämä ei ole tutkielman tavoite. Tämä on mahdollista vain, mikäli tutkimusjoukko edustaa sitä joukkoa, johon haluamme yleistää. Muutoin empiirisestä aineistosta voidaan yleistää tutkimusjoukon ulkopuolelle vain tekemällä tutkittavaa kokemusta koskevia teoreettisia oletuksia.⁴⁵⁹

Tutkielman yleistettävyyden ongelma nousi esille tutkimusmetodin toisessa päävaiheessa. Tutkimusobjektin yksilökohtaista merkitysverkostoa ei voitu aina sijoittaa yleiseen merkitysverkostoon, sillä nämä kaksi eivät välttämättä palautuneet toisiinsa. Holistinen ihmiskäsitys ei myöskään tukenut yksilöllisten kokemusten laajentamista koskemaan tutkittavan lisäksi muita henkilöitä. Koska ihmisten kokemukset eivät voi olla identtisiä, muodostui yleisestä merkitysverkostosta ainoastaan ehdotelma rajavartiomiehen kokemuksista.⁴⁶⁰ Täytyy muistaa, että kaikessa yksilöllisyydessään rajavartiomiehillä voi olla myös samankaltaisia kokemuksia. Tämän takia tutkimustulosten varovainen ja kriittinen yleistäminen samaan sosiaaliseen piiriin on mahdollista. Tutkittavien sosiaalinen piiri käsittää tässä tutkielmassa esimerkiksi rajatarkastus- ja rajavartioasemat, ja siellä työskentelevät rajavartijat ja opistoupseerit.⁴⁶¹

Sosiaalinen piiri rajaa kuitenkin yleistyksen ulkopuolelle kaikki ne rajavartiomiehet, joiden tilaatio poikkeaa merkittävästi tutkittavien tilaatioista. Näin ollen tutkimustuloksia ei voi edes varovasti yleistää koskemaan esimerkiksi upseereita, erikoisupseereita, merivartijoita tai

⁴⁵⁸ Varto (1994), s.155–178.

⁴⁵⁹ Perttula & Latomaa (2005), s.77–78.

⁴⁶⁰ Perttula (1995), s.88–89.

⁴⁶¹ Henkilömääränä mitattuna saadaan siis katettua valtaosa rajavartiolaitoksen henkilöstöstä.

naisia. Myös tehtävä rajaa edelleen yleistettävyyttä, jolloin yleistyksen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi pintapelastajat, perämiehet, kouluttajat, koiramiehet, vartiopäälliköt, toimialajohdajat ja lentäjät.⁴⁶²

Tutkijayhteisö

Tutkijayhteisö tarkoitti tämän tutkielman osalta Maanpuolustuskorkeakoululla järjestettyjä tutkimustyöseminaareja, sekä niissä käytyä keskustelua tutkielman ohjaajien ja muiden tutkijoiden kanssa.

Tutkijan subjektiivisuus

Eskolan & Suorannan mielestä tutkijan on muistettava, että objektiivisuus syntyy nimenomaan oman subjektiivisuutensa tunnistamisesta.⁴⁶³ Hyvä tutkija ei irrota tutkimustyötä muusta elämästään, vaan antaa elämän rikastuttaa työtään ja päinvastoin.⁴⁶⁴ Perttulan mukaan realistinen lähtökohta kokemuksen tutkimukselle onkin pitää subjektiivisia kokemuksia osana persoonille ilmenevää objektiivista maailmaa ja ajatella, että sitä on mahdoton tutkia objektiivisesti, koska se ilmenee objektiivisena vain persoonalle itselleen.⁴⁶⁵ Objektiivisuus viittaa tässä tutkielmassa ainoastaan siihen, että haastatteluilla kerätty tieto säilyi tutkimusmetodin vaiheesta toiseen mahdollisimman muuttumattomana.⁴⁶⁶

Tutkielman yksilökohtaiset merkitysverkostot lähetettiin haastateltaville tarkastettaviksi, jotta voitiin varmistua siitä, että ne todella kuvaavat tutkittavien elämää koettuna.⁴⁶⁷ Tutkielman sisäisen luotettavuuden kannalta tärkeimpänä kriteerinä voidaan pitää sitä, että tutkittavat tunnistavat itsensä yksilökohtaisista merkitysverkostoista.

Tutkijan vastuullisuus

Tutkijan vastuullisuus tarkoittaa tämän tutkielman kohdalla tutkimuseettisiä kysymyksiä. Olin jo tutkimuksen aloittamisvaiheessa tietoinen niistä riskeistä, mitä valitsemani aihe sisälsi. Ammattieet-

---

⁴⁶² Voidaan ajatella, että etiikka universaalina ilmiönä koskee samalla tavalla kaikkia ihmisiä, jolloin yksittäisen ihmisen kokemuksia voi varovasti yleistää laajempaan joukkoon. Organisaation sisäiset asiat ovat taas tiiviimin sidoksissa kokijan asemaan organisaatiossa, jolloin tutkimustulosten yleistettävyyttä ei ole niin laaja. Yleistettävyyttä riippuu näin ollen paitsi tutkimusobjektista, myös tutkimuskohteesta.

⁴⁶³ Eskola & Suoranta (1998), s.17, 211.

⁴⁶⁴ Eskola (1981), s.54.

⁴⁶⁵ Perttula (2007), s.22.

⁴⁶⁶ Perttula (1995), s.183.

⁴⁶⁷ Tämä menettely kertoi siitä, että tutkija oli onnistunut irrottautumaan subjektiivisuudestaan ja kuvaamaan rajavartiomiesten kokemuksia alkuperäisinä.

tisten kysymysten arkaluontoisuus toi väistämättä haastatteluissa esiin sekä haastateltavien omaan että muiden toimintaan liittyviä epäkohtia ja suoranaisia rikkeitä. Uskoin kuitenkin, että tutkielma oli mahdollista suorittaa niin, ettei siitä aiheutuisi haittaa tutkijalle, tutkittaville tai organisaatiolle. Olihan tutkielman tavoite juuri päinvastainen. Uskon, että saavutin tutkimuseettiset tältä osin.

Tutkimusetiikka tarkoitti tämän tutkielman osalta koko tutkimusprosessin avoimuutta ja läpinäkyvyyttä. Vastasin tähän haasteeseen perustelemalla tutkielmassa kaikki tekemäni päätökset ja keskitymällä analyysimenetelmän yksityiskohtaiseen kuvaamiseen. Uskon, että onnistuin tässä hyvin.

4.5.1. Bibliometria

Käytin tutkielmassa bibliometrasta analyysia lisätäkseen luotettavuutta lähdeaineiston hankintaan. Hain bibliometrialla luotettavuutta tutkimuskohteen, tutkimusmetodien ja tieteenfilosofian osalta. Bibliometria auttoi etsimään eri tieteenalojen ja teorioiden merkittävimpiä lähteitä. Vaikka bibliometriassa onkin selkeitä puutteita, se toimii kuitenkin luotettavuutta lisäävänä tekijänä yhdessä oman harkinnan ja järjestelmällisen kirjallisuuskatsauksen kanssa.⁴⁶⁸ Kuvaan seuraavaksi menetelmän, jolla käytin bibliometrasta analyysia.

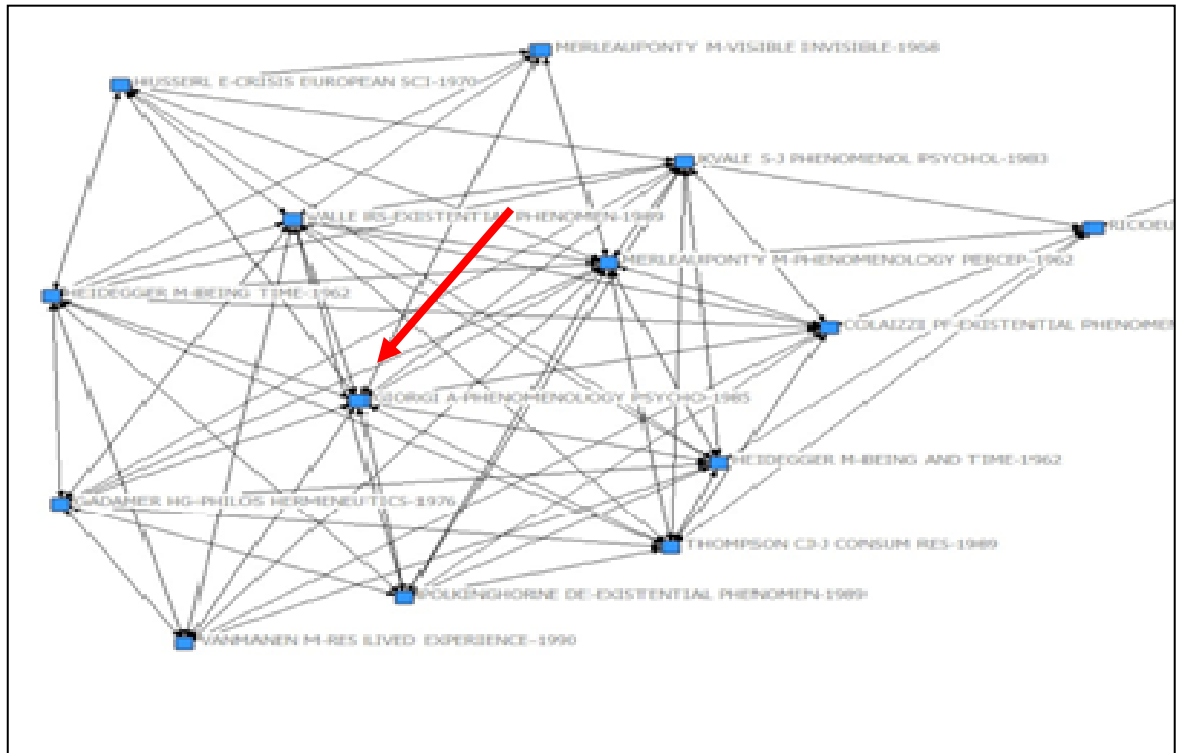
Suoritin tietohaun ISI Web of Knowledge –tietokantaan⁴⁶⁹ sanoilla *existential* and *phenomenology*. Isi web of knowledgesta löytyi 360 artikkelia ja valitsin otokseeni ne kaikki. Artikkeleissa keskinäisiä viittauksia oli yhteensä 9257 kappaletta. Valitsin verkostokuvaan⁴⁷⁰ ne teokset, joihin viitattiin keskenään vähintään 8 kertaa. Verkostokuvan perusteella valitsin luettavaksi Amedeo Giorgin teoksen *Phenomenology and psychological research*. Giorgin teos vaikutti merkittävästi valitsemäni analysointimenetelmän valintaan. Bibliometria lisäsi näin tutkielmani luotettavuutta.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bibliometriian puutteina voidaan pitää esimerkiksi: bibliometriassa ei selviä, miksi kyseiseen teokseen on viitattu niin paljon; bibliometria tunnistaa vain englanninkielistä lähdeaineistoa; viittausmäärä ei pelkästään riitä kertomaan teoksen luotettavuudesta/laadusta ne.

⁴⁶⁹ ISI Web Of Knowledge sisältää yli 10 000 arvostetun tiedelehden artikkelit ja yli 110 000 julkaistua tutkimusraporttia eri tieteenaloilta.

⁴⁷⁰ Viittaustiedot analysoitiin SITKIS –ohjelmalla, jonka jälkeen analysoidusta materiaalista muodostettiin kaaviokuvat Ucinet 6 / NetDraw –ohjelmilla.

⁴⁷¹ Muita käyttämiäni hakusanoja tai hakusanojen yhdistelmiä olivat esimerkiksi: *hermeneutic**, *hum** and *experience* and *research*, *organiz** and *cultur**, *work** and *ethic**, *qualitat** and *research*, *value** and *research*, *psycholo** and *phenomenolog**, *psycholo** and *hermeneutic**.

KUVA 17. Eksistentiaalisen fenomenologian verkostokuva.

4.6. Pohdinta

Tämän tutkielman tarkoituksena oli kuvata rajavartiomiesten kokemuksia ammattietiikasta. Kokeusten kuvaus suoritettiin eksistentiaalis-fenomenologisella haastattelututkimuksella. Esitin lisäksi SWOT-analyysien avulla tutkimustulosten perusteella havaittuja vahvuuksia ja heikkouksia ammattieettisessä toiminnassa. Toivoin, että tutkimustulosten päällekkäinen analysointi auttaisi herättämään keskustelua ammattietiikan nykytilasta ja niistä toimenpiteistä, joilla ammattieettistä toimintaa voitaisiin Rajavartiolaitoksessa kehittää. Tutkija on käytännön toimenpiteiden osalta kuitenkin kuin vatupassi: se osoittaa virheen, mutta ei tee mitään virheen korjaamiseksi. Organisaatiolla on täysi vapaus ottaa tutkimustulokset huomioon, tai sivuuttaa ne.

Sotilasorganisaatiossa toiminnan epäkohtia käsittelevän tutkielman riskinä voi olla se, että tutkimustuloksiin suhtaudutaan *argumentum ad hominem* -virhepäätelmän mukaisesti.⁴⁷² Virhepäätelmää voidaan epämiellyttävien tutkimustulosten takia soveltaa sekä tutkijaan että tutkittaviin. Virhepäätelmä voidaan kuvata seuraavalla tavalla: *Henkilö X esittää argumentin A; henkilö X:n ominaisuuksista ei pidetä; argumentti A todetaan epätodeksi*. Tämän tutkielman osalta virhepäätelmä voi tar-

⁴⁷² Katso esimerkiksi Jarno Limnellin haastattelu, Kalpa 1/2011. Verkossa: http://www.kadettitoverikunta.fi/kalpa/Kalpa_1-2011_web.pdf

koittaa esimerkiksi: *rajavartioiden kokemuksia organisaation toiminnan epäkohdista ei tarvitse huomioida, sillä he eivät ymmärrä asioiden laajaa kokonaisuutta tai tietenkin rajavartijat valittavat sotilaallisesta järjestyksestä, he vain haluavat päästä työssään helpommalla!* Tutkijan näkökulmasta *ad hominen* -virhepäätelmään lankeaminen olisi vakavaa rajaturvallisuusalan ammattilaisten aliarviointia. Tutkielman selkeänä vahvuutena voidaankin pitää sitä, että rajavartiomiehet saivat tutkimustulosten kautta äänensä kuuluviin tavalla, joka ei muuten organisaatiossa onnistuisi.

Tutkimusprosessi oli kaiken kaikkiaan tutkijalle maisteriopintojen selkeästi merkittävin ja antoisin opintokokonaisuus. Hermeneuttinen kehä pyöritti tutkijaa niin voimakkaasti, että toiminta menetti hetkittäin suunnan. Jälkikäteen ajateltuna monet asiat olisi voinut tehdä toisin.⁴⁷³ Juuri tämä havainto kertoo toisaalta siitä, että tutkijan ymmärrys kehittyi prosessin aikana. Pro gradu -tutkielma jätti tutkijaan kipinän, joka voi johtaa jatkotutkimuksiin myöhemmin virkauralla.

4.7. Jatkotutkimus

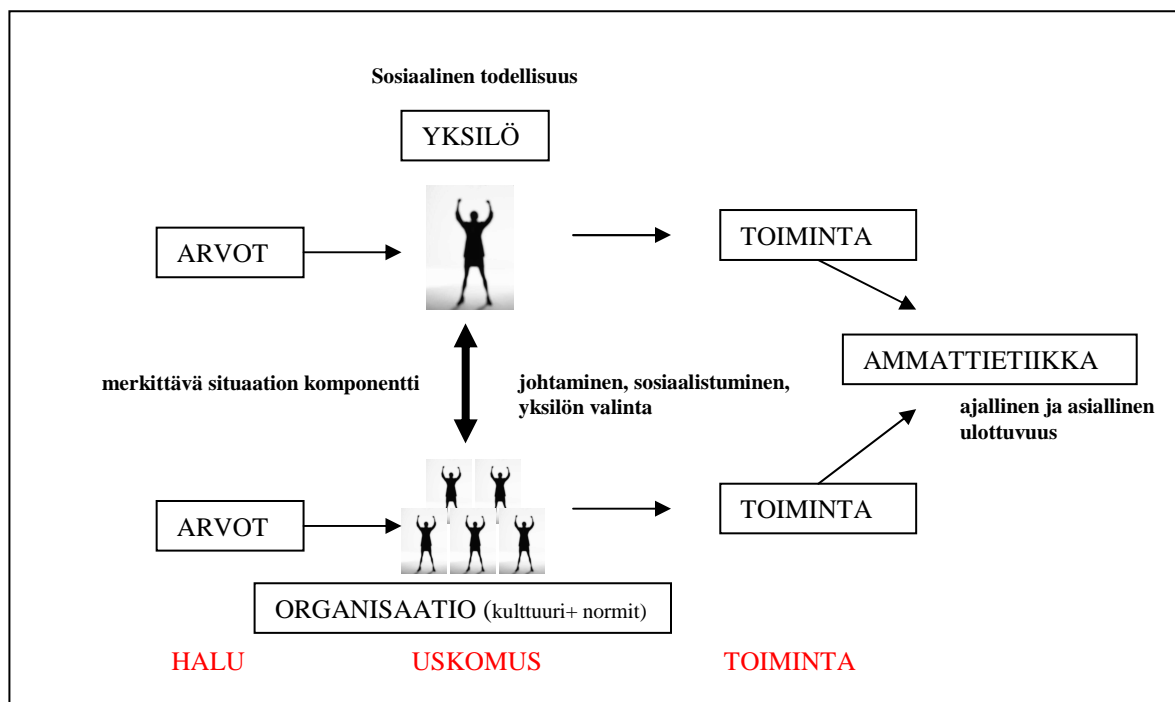
Eskolan & Suorannan mukaan laadullisen analyysin onnistumisesta kertoo se, että tutkimusprosessi nostaa esiin uusia tutkimustarpeita.⁴⁷⁴ Tämän tutkielman tutkimustulosten pohjalta voisi nostaa esiin lukuisia uusia tutkimuskohteita. Esimerkiksi SWOT -analyysien tuottamien taulukoiden useat eri kohdat kaipaisivat jonkintasoista lisäselvitystä. Päällimmäisenä tutkimustarpeena esiin nousee kuitenkin Rajavartiolaitoksen organisaatiokulttuurin tutkiminen. Tuntuu siltä, että Rajavartiolaitoksessa on yhden vahvan pääkulttuurin sijaan lukuisia alakulttuureita, joilla on omat arvonsa ja perusoletuksensa. Alakulttuurit tuntuvat vaihtelevan paitsi työyksiköiden, myös henkilöstöryhmien välillä.⁴⁷⁵ Organisaatiokulttuuriin näyttää tuovan ongelmia erityisesti se, että Rajavartiolaitoksessa operatiivista työtä tekevä henkilöstö ja upseerit ovat sosiaalistuneet hyvin erilaisiin kulttuureihin. Rajavartijat ovat sosiaalistuneet työyksiköissä vallitsevaan ihmisläheisempään toimintaan, kun taas upseerit ovat sosiaalistuneet Maanpuolustuskorkeakoulun tiukkaan sotilaskulttuuriin. Tämän tutkielman tutkimustuloksissa oli selviä viitteitä näiden kulttuurien yhteentörmäyksestä. Ilman yleisesti oikeutettuja toimintamalleja Rajavartiolaitos kohtaa varmasti haasteita myös tulevaisuudessa. Organisaatiokulttuuri pitäisi yhtenäistää sellaiseksi, että kaikki viihtyisivät työssään työyksiköstä tai henkilöstöryhmästä riippumatta. Tämä vaatii varmasti kompromisseja jokaisella organisaation tasolla. Ennen kaikkea se vaatii kuitenkin tuekseen luotettavaa tutkimusta.

⁴⁷³ Esimerkiksi: Aineistonkeruu olisi pitänyt tehdä aikaisemmin, ja antaa aineiston analysoinnille enemmän aikaa. Teoriaa ei olisi pitänyt painottaa niin paljon. Ei ollut erityisen mieleistä tiivistää pahimmillaan lähes 250 sivuista työtä määrämittaan.

⁴⁷⁴ Eskola & Suoranta (1998), s.223.

⁴⁷⁵ On vaikea kuvitella että ahvenanmaalaisella merivartijalla, RVLE:n osastopäälliköllä, ja lappilaisella rajavartijalla on yhteiset arvot ja perusoletukset.

Organisaatiokulttuurin tutkimiseen pitäisi liittää laaja arvotutkimus, sillä kukaan ei tunne Rajavartiolaitoksessa tällä hetkellä vallitsevaa arvotodellisuutta. Selvää on vain se, että julkaistut arvot eivät vaikuta todellisiin arvoihin tai käytännön toimintaan millään tavalla. Alla oleva kuva kertoo siitä, kuinka tärkeät arvot ovat organisaation toiminnan kannalta.

KUVA 18. Arvojen ja organisaatiokulttuurin yhteys toimintaan

*”...Joskus on sanottu sitä, että kun siellä kaksi partiomiestä on yön majassa. Ja sitten kun aamulla raotetaan sitä ovea, niin sieltä tupsahtaa rajamieshenki. Niissä samoissa savuis-
sa on siellä yö oltu...”*

Organisaatiokulttuurin tutkimiseen voisi liittää myös rajamieshenkeä käsittelevän osan, sillä Rajavartiolaitoksen organisaatiokulttuuri voi lopulta tarkoittaa samaa kuin rajamieshenki. Rajamieshenki käsitteenä tulisi näin määritellyksi. Tämän jälkeen sitä voitaisiin tutkia laajemmin.

LÄHTEET

Ahlman, E. (1967): Arvojen ja välineiden maailma – eettis-ideaalinen maailmantarkastelukoe, WSOY, Porvoo.

Airaksinen, T. (1987): Moraalifilosofia, WSOY, Juva.

Airaksinen, T. (2002): Ammattien ja ansaitsemisen etiikka, Yliopistopaino, Helsinki.

Alasuutari, P. (1994): Laadullinen tutkimus, kolmas uudistettu painos, Gummerus, Jyväskylä.

Aristoteles (1981): Nikomakhoksen etiikka, suom. Knuuttila, S., Gaudeamus, Juva.

Berger, P. & Luckmann T. (1995): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, suom. Raiskila, V., Gaudeamus, Helsinki.

Ellonen, E., Kekomäki, K., Raivola, P., Taiha, H. & Väitalo, T. (2000): Etiikka ja poliisin työ, poliisiammattikorkeakoulu, Espoo.

Enäkoski, M. (2002): ”Kun elämä satuttaa” –kokemuksia masennuksesta ja masennuslääkeistä, väitöskirja, Kuopion yliopisto, Kuopio.

Eskola, A.(1981): Sosiologian tutkimusmenetelmät, WSOY, Juva.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998, 2005): Johdatus laadulliseen tutkimukseen, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Gadamer, H-G. (2004): Hermeneutiikka – ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa, suom. Nikander I., Vastapaino, Tampere.

Geertz, C. (2000): Available light – anthropological reflections on philosophical topics, Princeton University Press, Chichester.

Giorgi, A. (1985): Phenomenology and psychological research, Duquesne University Press, USA.

- Goble, F. (1970): The third force – the psychology of Abraham Maslow, Grossman Publishers, New York.
- Haaparanta, L. & Oesch, E. (2002): Kokemus, Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Harva, U. (1958): Etiikka, WSOY, Porvoo.
- Heidegger, M. (2000): Oleminen ja aika, suom. Kupiainen, R., Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Helkama, K. (2009): Moraalipsykologia – hyvän ja pahan tällä puolen, WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Helkama K., Myllyniemi R. & Liebkind K. (2001): Johdatus sosiaalipsykologiaan, 3.-4. painos, Oy Edita Ab, Helsinki.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000): Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö, Yliopistopaino, Helsinki.
- Husserl, E. (1995): Fenomenologian idea – viisi luentoa, suom. Himanka, J., Hämäläinen, J., Sivenius, H., Loki-Kirjat, Helsinki.
- Junnola R. & Juuti P. (1997): Arvot ja johtaminen, Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Juujärvi, S., Myyry, L. & Pesso, K. (2007): Eettinen herkkyyys ammatillisessa toiminnassa, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Juuti, P. (2001): Johtamispuhe, PS-kustannus, Juva.
- Kannisto, T. (2007): Kant –etiikka, *Logos*-ensyklopedia, Eurooppalaisen filosofian seura ry., verkossa: <http://filosofia.fi/node/2426>, viitattu 25.1.2011
- Kant, I. (1931): Siveysopilliset pääteokset, suom. J. E. Salomaa, WSOY, Porvoo.
- Karlöf, B. (2004): Strategian rakentaminen – sisältö ja välineet, Edita Prima Oy, Helsinki.

Kauppila, R. (2007): Ihmisen tapa oppia – johdatus sosiokonstruktiviseen oppimiskäsitykseen, WS Bookwell Oy, Juva.

Kauppinen, T. (2002): Arvojohtaminen, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.

Kiviniemi, L. (2008): Psykiatrisessa hoidossa olleen nuoren aikuisen kokemuksia elämästään ja elämää eteenpäin vievistä asioista, väitöskirja, hoitotieteen laitos, Kuopion yliopisto, Kuopio.

Koivisto, K. (2003): Koettu hallitsematon minuus psykoottisen potilaan hoitotyön lähtökohdaksi, Oulun yliopisto, hoitotieteen ja terveystieteiden laitos, Oulu.

Koskinen, L. (2000): Kannattaako etiikka?, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.

Koskinen, S & Kulla, H. (2009): Virkamiesoikeuden perusteet, Talentum Media Oy, Hämeenlinna.

Kusch, M. (1986): Ymmärtämisen haaste, Gummerus OY, Jyväskylä.

Kyrönlampi-Kylmänen, T. (2007): Arki lapsen kokemana – eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus, väitöskirja, Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Latomaa, T. (2000): Psykologinen ymmärtäminen; psykodynaamisen metapsykologisen ja näyttämöllisen ymmärtämisen perusteet, väitöskirja, Oulun yliopisto, Oulu.

Lehtonen, T. (2009): Arvot ja arvojohtaminen: filosofisia huomautuksia, julkaisussa: Hallinnon Tutkimus, volume 28, number 4, 2009.

Lindroos, J-E. & Lohivesi, K. (2006): Onnistu strategiassa, WS Bookwell Oy, Juva.

Levinas, E. (1996): Etiikka ja äärettömyys – toisen jälki, suom. Pasanen, O., Gaudeamus, Tampere.

MacIntyre, A. (2004): Hyveiden jäljillä, Gaudeamus Kirja Oy, Helsinki.

Mill, J.S. (2000): Utilitarismi, suom. Saastamoinen, K., Sajama, S. & Järvenpää M., Gaudeamus, Helsinki.

Moore, G. E. (1965): Etiikan peruskysymyksistä, suom. S. Albret Kivinen, Otava, Keuruu.

Niiniluoto, I. (1984a): Johdatus tieteenfilosofiaan – käsitteen ja teorianmuodostus, Otava, Keuruu.

Niiniluoto, I. (1984b): Tiede, filosofia ja maailmankatsomus – filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta, Otava, Keuruu.

Niiniluoto, I. (1994): Järki, arvot ja välineet – kulttuurifilosofisia esseitä, toinen painos, Otava, Keuruu.

Nykysuomen sivistyssanakirja: vierasperäiset sanat (1995), WSOY, Porvoo.

Perttula, J. (1995): Kokemus psykologisena tutkimuskohteena – johdatus fenomenologiseen psykologiaan, Suomen fenomenologinen instituutti, Tampere.

Perttula, J. (1998): The experienced life-fabrics of young men, Department of psychology, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Perttula, J. & Latomaa T. (2005): Kokemuksen tutkimus, merkitys – tulkinta – ymmärtäminen, Guttenberg AS, Tartto.

Perttula, J. (2007): Ajatuksia kokemuksen tutkimisen logiikasta, Talentia-lehti/ sosiaalisen tutkimuksen seura, toim. Laitinen, M. & Kemppainen, T., Painotalo Auranen Oy, Forssa.

Pietarinen, J. & Poutanen, S. (1998): Etiikan teorioita, Gaudeamus, Tampere.

Popper, K. (1994): Knowledge and the body-mind problem – in defence of interaction, Routledge, London.

Popper, K. (1995): Arvauksia ja kumoamisia – tieteellisen tiedon kasvu, suom. Eerola, E., Tammer-Paino Oy, Tampere.

- Rauhala, L. (1976): Filosofinen orientoituminen psykosomatiikan ongelmaan, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Rauhala, L. (1978): Ihmistutkimuksesta eksistentiaalisen fenomenologian valossa, Helsingin yliopisto, Psykologian laitos, Helsinki.
- Rauhala, L. (1983): Ihmiskäsitys ihmistyössä, Gummerus Oy, Jyväskylä.
- Rauhala, L. (1992): Henkinen ihmisessä, Yliopistopaino, Helsinki.
- Rauhala, L. (1993): Humanistinen psykologia, Yliopistopaino, Helsinki.
- Rauhala, L. (1998): Ihmisen ainutlaatuisuus, yliopistopaino, Helsinki.
- Rawls, J. (1988): Oikeudenmukaisuusteoria, suom. Pursiainen Terho, WSOY, Juva.
- Räikkä, J. (2006): Esseitä etiikasta, Oy Unipress Ab, Suomi.
- Räikkä, J., Kotkavirta, J. & Sajama, S. (1995): Hyvä ammattilainen – johdatus ammattietiikkaan, Painatuskeskus Oy, Helsinki.
- Salakka, M. (2002): Oppilaan kätketty ja näkyvä toiseus haasteena opettajan reflektiiviselle oppimiselle, Oulun yliopiston kirjasto, Oulu. Verkossa: <http://herkules oulu.fi/isbn9514268075/html/t1781.html>, viitattu 11.1.2011.
- Schein, E. (1985): Organisaatiokulttuuri ja johtaminen, suom. Liljamo R. & Miettinen A., kolmas painos, Weilin+Göös, Jyväskylä.
- Shweder, R. (1987): Culture and moral development, teoksessa The Emergence on Morality in Young Children, toim. Kagan, J. & Lamb, S., The university of Chicago, USA.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä.
- Tuominen, M. (2011): Aristoteles, *logos*-ensyklopedia, Eurooppalaisen filosofian seura ry., verkossa: <http://filosofia.fi/node/5562> , viitattu 26.1.2011.

Turunen, K. (1993): Arvojen todellisuus – johdatus arvokasvatukseen, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Varto, J. (1992): Laadullisen tutkimuksen metodologia, Tammer-Paino, Tampere.

Varto, J. (1994): Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista 1&2, Tampereen Yliopisto, Tampere.

Varto, J. (1995): Fenomenologinen tieteen kritiikki, Tampereen yliopisto, Tampere.

Virtanen, J. (2008): Symboliymmärrys ja kehitysyhteistyön merkitys sansibarilaisen nuoren kokemana, akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto, Tampere.

Von Wright, G. H. (2001): Hyvän muunnelmat, suom. Oittinen, V., Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.

Yrjönsuuri, M. (1997): Hyvän olemus – johdatus etiikkaan, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Weber, M. (1980): Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki, suom. Kyntäjä, T., WSOY, Juva.

Äijälä, K. & Paavilainen, M. (2000): Virkamiesetiikka, selvitys virkamiesetiikan perustasta, nykytilasta ja kehittämisalueista, työryhmämuistio, Valtiovarainministeriö, Helsinki.

VIRANOMAISLÄHTEET

Ahonen, K. (2007): Rajavartiolaitos sidosryhmien mielikuvissa, rajavartiolaitoksen julkisuus-kuvatutkimus osa 2, Rajavartiolaitoksen esikunta, Viestintäyksikkö.

Ethics of border security (2010): Centre for the study of global ethics, University of Birmingham.

Poliisibarometri 2010 – kansalaisten näkemyksiä ja kokemuksia poliisitoiminnasta ja sisäisen turvallisuuden tilasta, Sisäministeriö (sisäinen turvallisuus), Helsinki, verkossa:

[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/656E12824CB96B20C225778A002B8B7E/\\$file/292010.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/656E12824CB96B20C225778A002B8B7E/$file/292010.pdf), viitattu 16.2.2011.

Rajavartiolaitos (2005): Rajavartiolaitoksen arvot 2005, lähete, 1353/01/2004.

Rajavartiolaitoksen strateginen henkilöstösuunnitelma vuosille 2010-2019.

Rajavartiolaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelma 2009-2011, päätös 1293/01/2009.

Rajavartiolaitoksen strategia 2019, 18.3.2009.

Rajavartiolaitoksen työtyytyväisyyskysely 2009.

Valtiovarainministeriö (2000): Virkamiesetiikka, selvitys virkamiesetiikan perustasta, nykytilasta ja kehittämisaalueista, Edita Prima, Helsinki.

Valtiovarainministeriö (2004): Arvot arkeen, pilottivirastojen kokemukset ja työryhmän johtopäätökset, Edita Prima, Helsinki.

Valtiovarainministeriö (2005): Arvot arjessa – virkamiehen etiikka, Edita Prima, Helsinki.

Valtiovarainministeriö (2007): Arvot virkamiehen arjessa, selvitys virkamiesetiikan nykytilasta, Edita Prima, Helsinki.

SÄÄDÖKSET

Asetus virkavalasta ja virkavakuutuksesta sekä tuomarinvalasta ja tuomarinvakuutuksesta 23.12.1987/1183

Hallintolaki 6.6.2003/434

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609

Laki Rajavartiolaitoksesta 15.7.2005/578

Laki Rajavartiolaitoksen hallinnosta 15.7.2005/577

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21

Valtion virkamiesasetus 14.11.1994/971

Valtion virkamieslaki 19.8.1994/750

Valtioneuvoston asetus Rajavartiolaitoksesta 25.8.2005/651

LIITTEET

LAURI PERÄLÄN PRO GRADU -TUTKIELMAN EETTISEN ONGELMANRATKAISUN MALLI

LIITE 1

1. eettisen ristiriidan kuvaus

- a. määrittele eettinen ristiriita lyhyesti
  - i. sellaisena kun itse näet sen
  - ii. sellaisena kuin asiakas näkee sen
  - iii. sellaisena kuin ulkopuolinen tarkkailija näkee sen
- b. millaiset arvot ja normit vaikuttavat ristiriitaan asennoitumiseen?
  - i. omat henkilökohtaiset arvot, ammatialan arvot ja normit sekä yhteisön arvot ja normit
  - ii. asiakkaan arvot ja normit
  - iii. se, miten ulkopuolinen tarkkailija näkee arvot ja normit
- c. millaisia piiloarvoja, asenteita ja stereotypioita on taustalla?
  - i. omat spontaanit ajatukset, tunteet ja reaktiot
  - ii. asiakkaan spontaanit ajatukset, tunteet ja reaktiot
  - iii. miten ulkopuolinen tarkkailija näkee arvojen, asenteiden ja stereotypioiden vaikuttavan tilanteessa?
- d. määrittele eettinen ristiriita uudelleen

2. ristiriidan ratkaiseminen

- a. mitä ovat tilanteeseen sopivat vaihtoehdot? millaisia seurauksia on eri vaihtoehdoilla? Aseta vaihtoehdot tärkeysjärjestykseen.
  - i. oma vaihtoehto
  - ii. asiakkaan vaihtoehto
  - iii. ulkopuolisen tarkkailijan vaihtoehto
  - iv. eettisten teorioiden tarjoamat vaihtoehdot
    1. huolenpidon etiikan näkökulma: millaisia erityispiirteitä asiakkaalla on? Mitkä ovat asiakkaan tarpeet ja miten niihin parhaiten vastataan? Miten tuetaan parhaiten asiakkaan ihmissuhteiden säilymistä? miten tuetaan asiakkaan ja työntekijän ihmissuhteiden säilymistä?
    2. utilitarismin näkökulma: Mitä haittoja ja hyötyjä tilanteesta on asiakkaalle? Miten asiakkaan hyötyä voitaisiin lisätä? Millaisia seurauksia eri toimintavaihtoehdoista on asiakkaalle ja toisille ihmisille? Millaisia seurauksia eri vaihtoehdoista on yhteiskunnalle?
    3. Kantin etiikan näkökulma: Millainen on työntekijän motiivi toimintaan? mitä oikeuksia ja velvollisuuksia kullakin osapuolella on tilanteessa? Millainen toimintavaihtoehto pitäisi valita, että sitä voitaisiin suositella yleiseksi laiksi? kohdellaanko kaikkia osapuolia päämääränä sinänsä eikä vain välineenä?
    4. valtaistamisen etiikan näkökulma: Miten asiakkaan kulttuurinen ja sosiaalinen tausta vaikuttavat ongelmaan? Miten edistetään parhaiten heikoimmassa asemassa olevan asiakkaan hyvinvointia ja oikeuksia? Millaisia asenteita ja stereotypioita työntekijällä on? mikä on niiden yhteys vallitsevaan yhteiskunnalliseen ideologiaan?

3. ratkaisun toimeenpanovaihe

- a. toteuta ratkaisuvaihtoehto käytännössä
- b. arvioi seurauksia välittömästi ja jonkin ajan kuluttua
  - i. omalta kannaltasi
  - ii. asiakkaan kannalta
  - iii. yhdessä asiakkaan kanssa
  - iv. eettisten teorioiden kannalta seuraavien kysymysten avulla:
    1. Mitä seurauksia ratkaisusta oli asiakkaan hyvinvoinnille?
    2. Kuinka tyytyväinen asiakas oli?
    3. Mitä haittaa ja hyötyä ratkaisusta oli asiakkaalle, toisille ihmisille ja yhteiskunnalle?
    4. Miten hyvin asiakkaan itsemääräämisoikeus toteutui?
    5. Kuunneltiinko kaikkia osapuolia?
    6. Kohdeltiinko kaikkia osapuolia tasa-arvoisesti?
    7. miten ratkaisu edisti asiakkaan oikeuksien toteutumista?
    8. Toimiko työntekijä omien arvojensa mukaisesti?
    9. millaiseksi asiakkaan ja työntekijän yhteistyösuhde muodostui?
    10. Miten asiakas tiedosti ongelmiansa alkuperän?

EUROOPAN IHMISOIKEUSJULISTUKSEN ARTIKLAT, JOTKA KOSKEVAT RAJAVARTIOMIEHEN AMMATTIEETTISTÄ TOIMINTAA

1. OSA

2 artikla

Jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Keneltäkään ei saa riistää hänen elämänsä tahallisesti, paitsi tuomioistuimen päätöksen täytäntöön panemiseksi silloin, kun hänet on tuomittu rikoksesta, josta laissa määrätään tällainen rangaistus.

Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta

5 artikla

Jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan, paitsi seuraavissa tapauksissa ja lain määräämässä järjestyksessä:

- henkilö pidätetään tai vangitaan lain nojalla, koska hän ei ole noudattanut tuomioistuimen laillista määräystä, tai jonkin lakimääräisen velvoitteen täyttämisen turvaamiseksi (esimerkiksi pidätysmääräyksen toimeenpano raja-asemalla)
- henkilö pidätetään tai hänen vapautensa riistetään lain nojalla hänen saattamiskseen toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi, milloin on syytä epäillä hänen syyllistyneen rikokseen tai jos katsotaan välttämättömäksi estää häntä tekemästä rikosta tai pakenemasta teon jälkeen (esimerkiksi pidättämiseen oikeutetun virkamiehen käyttämät pakkokeinot)
- henkilöltä riistetään vapaus lain nojalla tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönsä tai irtolaisuutensa vuoksi (käännyttäminen rajatarkastustilanteissa, vapaan liikkuvuuden estäminen)
- henkilö pidätetään tai häneltä riistetään vapaus lain nojalla, jotta estettäisiin hänen laitton maahantulonsa, tai jos on ryhdytty toimiin hänen karkottamiseksi tai luovuttamiseksi. (esimerkiksi laittoman rajanylittäjän kiinniottaminen)

Vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle on viipymättä ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä vapaudenriiston perusteet ja häneen mahdollisesti kohdistetut syytteet. (toimenpiteen ilmoittamisvelvollisuus)

6 artikla

Jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. (muistettava erityisesti esitutkinnan suorittamisen aikana)

Jokaisella rikoksesta syytetyllä on seuraavat vähimmäisoikeudet:

- oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä (korostuu Rajavartiolaitoksen tutkimissa rikosasioissa, sillä lähes aina epäilty/syytetyt ovat ulkomaalaisia)

8 artikla

Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. (toteuduttava myös rajatarkastuksissa)

Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. (esimerkiksi Rajavartiolaitoksen rikostutkinnan yhteydessä suorittamat kotietsinnät)

9 artikla

Jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. (esimerkiksi työyksiköissä on korostettava erilaisuuden hyväksymistä edistäviä arvoja)

10 artikla

Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. (työyksiköissä tulisi olla sellainen työilmapiiri, että jokaisella on mahdollisuus tuoda ajatuksensa esille ilman pelkoa niiden aiheuttamista seurauksista)

Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi. (esimerkiksi Rajavartiolaitoksessa on tietyissä asioissa salassapitovelvollisuus. Lisäksi rajavartiomiesten poliittinen toiminta on rajoitettua.)

11 artikla

Jokaisella on oikeus rauhanomaiseen kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen, mikä käsittää myös oikeuden perustaa ammattiyhdistyksiä ja liittyä niihin etujensa turvaamiseksi. (henkilöstöjärjestöihin kuulumisen tai kuulumattomuus ei saa vaikuttaa rajavartiomiesten tehtäviin, palkkaukseen tai urakiertoon)

13 artikla

Jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissä tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt. (asiakkailta on mahdollisuus käyttää oikeussuojakeinoja rajavartiomiehen tekemiin päätöksiin)

14 artikla

Tässä yleissopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. (rajatarkastuksissa kaikkia henkilöitä on kohdeltava arvokkaasti ja yhdenvertaisesti. Myös oma henkilöstö tulee muistaa)

2.OSA

3 artikla

Ketään ei saa karkottaa yksilöön tai ryhmään kohdistuvalla toimenpiteellä sen valtion alueelta, jonka kansalainen hän on.

Keneltäkään ei saa evätä oikeutta tulla sen valtion alueelle, jonka kansalainen hän on. (muistettava rajatarkastuksissa)

RAJAVARTIOMIEHEN TOIMINTAA OHJAAVAT PERUSTUSLAIN KOHDAT

Perustuslain ensimmäisen luvun 2§:ssä todetaan, että julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on tarkoin noudatettava lakia. Rajavartiomiesten osalta tämä tarkoittaa sitä, että toiminta perustuu ensisijaisesti rajavartiolain säätämiin toimivaltuuksiin. Rajavartiomiehet suorittavat vain heille laissa määrättyjä tehtäviä. Laillisuusperiaate turvaa kansalaisten perusoikeudet valtion vallankäyttöä vastaan. Myös virkamiesten toimintaa ohjaavat periaatteet käsketään laissa. Tehtävien suoritusperiaatteita käsitellään jäljempänä hallintolakia ja virkamieslakia käsittelevissä alaluvuissa.

Perustuslain toisessa luvussa käsitellään ihmisten perusoikeuksia. Perustuslain 6§:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Myös rajavartiomiesten on edistettävä toiminnallaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteita. Etenkin rajatarkastustehtävissä, missä valtaosa asiakkaista on muiden maiden kansalaisia, korostuu yhdenvertaisuuden vaatimus. Yksinkertaisimmillaan se voi ilmetä hyvänä ja kohteliaana käyttäytymisenä sekä palvelualttiutena. Rajavartiomiehet ovat paitsi julkisen vallan käyttäjiä, myös itse julkisen vallankäytön kohteena. Perustuslain toinen luku koskee siten myös virkatehtäviä suorittavia rajavartiomiehiä. Tällöin perustuslain velvoitteet koskevat Rajavartiolaitosta työnantajana. Virkamieslain 11 §:n mukaan viranomaisen onkin kohdeltava palveluksessaan olevia virkamiehiä tasapuolisesti niin, ettei ketään perusteettomasti aseteta toisiin nähden eri asemaan

Perustuslain 7§:n mukaan yksilön henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Tämä kohta viittaa rajavartiomiesten osalta erityisesti rajatarkastustehtäviin sekä rikostorjuntaan. Edelleen toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Tällöin yksilön koskemattomuuden turhilta loukkauksilta välttyään, tai ne pystytään perustelemaan toimivaltuuksien nojalla.

Liikkumisvapaus, perustuslain 9§, koskee myös mielenkiintoisella, mutta marginaalisella tavalla rajavartiomiesten toimenkuvaa. Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Suomen kansalaista ei saa estää saapumasta maahan. Rajavyöhyke muodostaa erityislaatuisen alueen sikäli, että siellä vapaa liikkuminen on luvanvaraista. Rajavyöhykelupien myöntäminen koskee pääasiassa rajavyöhykkeellä tai rajakunnissa asuvia kansalaisia. Voidaan pohtia, asettaako rajavyöhykelupamenettely kansalaiset eriarvoiseen asemaan ja onko lupien myöntöperusteet perustuslain hengen mukaisia? Rajatarkastustehtävissä voidaan myös kohdata tilanteita, joissa Suomen kansalainen pyrkii maahan ilman vaadittavia matkustusasiakirjoja. Tällöin perustuslaki turvaa hänelle oikeuden saapua maahan.

Perustuslain 22§:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Rajavartiomies ei saa missään nimessä olla perusoikeuksien vihollinen, vaan niiden järkkymätön suojelija. Julkisen vallan käyttäjänä rajavartiomiestä sitoo perustuslain 118§:n säätämä vastuu virkatoimien lainmukaisuudesta. Lainmukaisuus on perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamisen viimekätinen tae. Rajavartiolaitoksessa virkavastuu näkyy esimerkiksi esittelijän vastuuna esikuntatyöskentelyssä. Jokaisella kansalaisella on myös oikeus vaatia rajavartiomiestä lainvastaisesta toiminnasta tai laiminlyönnistä vahingonkorvaukseen tai rangaistukseen. Kansalaisilla käytössään olevat oikeussuojakeinot mahdollistavat virkamiehen tai viranomaisen saattamisen vastuuseen vääristä teoistaan.

RAJAVARTIOMIEHEN AMMATTIEETTISTÄ TOIMINTAA OHJAAVAT KANSALLISET LAINKOHDAT

RAJAVARTIOLAKI JA LAKI RAJAVARTIOLAITOKSEN HALLINNOSTA

Rajavartiolain 5§:n mukaan Rajavartiolaitoksen tehtävät on hoidettava mahdollisimman tehokkaalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Olosuhteiden vaatiessa tehtävät on asetettava tärkeysjärjestykseen. Virkamiehen toimintaa ohjaa käytännössä jatkuva joutuisuusperiaate, mikä tarkoittaa sitä, että työtehtävät suoritetaan ilman tarpeetonta viivyttelyä. Tehokkuus muodostuu Rajavartiolaitoksessa esimerkiksi oikein mitoitetuista voimavaroista, ammattitaitoisesta henkilöstöstä, toimivasta lainsäädännöstä sekä parhaiden käytänteiden soveltamisesta päivittäistoiminnassa. Rajavartiolaitoksen on kyettävä suoriutumaan lakisääteisistä tehtävistään, mutta esimerkiksi virka-avun kohdalla joudutaan tehtäviä joskus asettamaan tärkeysjärjestykseen. Virka-aputehtävien ei tule vaarantaa Rajavartiolaitoksen varsinaisten tehtävien suorittamista.

Rajavartiolain 6§:n mukaan tehtävien suorittamisessa on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä tasa-arvoista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Sama periaate esiintyy myös yhdenvertaisuuslaissa. Yhdenvertaisuuslain 4§:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Rajavartiolaitoksessa lakien asettamiin vaatimuksiin on tältä osin vastattu myöhemmin esiteltävällä yhdenvertaisuussuunnitelmalla ja tasa-arvosuunnitelmalla, sekä muilla henkilöstöhallinnon määräyksillä.

Rajavartiolain 7§:n mukaan kenenkään oikeuksiin ei saa puuttua enempää eikä kenellekään saa aiheuttaa suurempaa haittaa tai vahinkoa kuin tehtävän suorittamiseksi on välttämätöntä. Rajavartiolaitoksen tehtävien suorittamista koskevien toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin. Rajavartiolain suhteellisuusperiaatetta kuvaa hyvin vanha sanonta: ”*Omenavarasta ei saa ampu!*”

Rajavartiolain 8§:n mukaan rajavartiomiehen on ilmoitettava henkilön vapauteen kohdistuvan toimenpiteen peruste toimenpiteen kohteena olevalle henkilölle tai tämän edustajalle, jollei se ole mahdotonta henkilön tilan taikka olosuhteiden johdosta. Myös muun kuin vapauteen kohdistuvan toimenpiteen kohteena olevalla tai tämän edustajalla on oikeus saada tieto tämän oikeuksia koskevan toimenpiteen perusteesta niin pian kuin se on mahdollista toimenpiteen suorittamista vaarantamatta. Toimenpiteen ilmoittamisperusteen voidaan katsoa kuuluvan myös viranomaisen asiakaspalveluperiaatteeseen. Viranomaisen tulee pitää huoli siitä, että asiakas on selvillä häntä koskevista oikeuksista ja velvollisuuksista. Tähän liittyy myös viranomaisen tiedottamisvelvollisuus. Kävin Rajavartiolaitoksen esikunnassa tutustumassa vuosien 2007-2010 aikana rajavartiomiehiä kohtaan tehtyihin kanteluihin. Aineistossa korostui toistuvasti, kuinka tärkeää asiakkaan informointi on etenkin silloin, kun asiakas on syyllistynyt johonkin rikkeeseen. Useissa kanteluissa asiakas ei yksinkertaisesti uskonut, että rajavartiomiehellä oli oikeus suorittaa sellaisia toimenpiteitä, joihin asiakas oli joutunut alistumaan. Etenkin henkilötuntemerkkien ottaminen tuntui olevan erityisen arka toimenpide. Asiakkaat pitivät sormenjälkien ottamista erityisesti rikolliseksi leimaavana toimenpiteenä. Tällaisissa tilanteissa rajavartiomies voisi edistää luottamusta ja positiivista julkisuuskuvaa kertomalla asiakkaalle selkeästi suoritettavien toi-

menpiteiden perusteet sekä omat toimivaltuutensa. On varmasti parempi edistää avointa asiakaspalvelua ja kanssakäymistä, kuin vetäytyä viran suoman roolikilven taakse.

Rajavartiolain 9§:n mukaan rajavartiomiehellä on oikeus luopua toimenpiteestä, jos sen loppuun saattaminen voisi johtaa kohtuuttomiin seurauksiin tavoiteltavaan tulokseen nähden. Toimenpiteistä luopumisella on esitutkinnan osalta oma ulottuvuutensa, mutta se koskee myös päivittäisiä rajaturvallisuustehtäviä. Toimenpiteestä luopumisissa rajavartiomiehen oma ammattieettinen harkinta tulee näkyvimmin esille. Toimenpiteestä luopuminen voi olla paradoksaalisesti eräs merkittävin eriarvoista kohtelua lisäävä tekijä. Kuvitellaan esimerkiksi, että kaksi merivartioston partiota on valvomassa vesiliikennettä. Toinen partio vaatii veneilijöiltä täydellistä vesiliikenneasetuksen määräämää veneen perusvarustusta, kun taas toinen partio käyttää harkintaa ja tyytyy siihen, jos pääosa perusvarustuksesta löytyy veneestä. Toinen partio kirjoittaa päivän aikana kymmeniä rikesakkoja, kun taas toinen partio selviää asiakkaiden opastuksella. Onko toiminta tällöin ammattieettisesti kestävä? Tällaisten tilanteiden takia Rajavartiolaitoksessa tulisi kouluttaa henkilöstölle toiminnan (myös ammattieettisen) perusteita niin, että perusoikeudet toteutuisivat mahdollisimman hyvin. Asiakkaiden on kyettävä luottamaan viranomaisten johdonmukaiseen ja tasapuoliseen toimintaan.

Laki Rajavartiolaitoksen hallinnosta 20§:n mukaan rajavartiomiehen on virassa ja yksityiselämässään käyttäydyttävä siten, ettei hän menetele tavalla, joka on omiaan vaarantamaan luottamusta Rajavartiolaitokselle kuuluvien tehtävien asianmukaiseen hoitoon. Rajavartiomiehen käyttäytymisen asianmukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon hänen asemansa ja tehtävänsä Rajavartiolaitoksessa. Virkamiehen on toisin sanoen käyttäydyttävä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Säännös edellyttää kaikilta virkamiehiltä hyvää ja asianmukaista käyttäytymistä. Asema tarkoittaa tässä yhteydessä etenkin johtavien virkamiesten ja koko hallinnonalan erityisiä vaatimuksia. Tehtävä voivat myös vaatia virkamieheltä erityistä käyttäytymistä. Käyttäytymisen merkitys korostuu etenkin asiakaspalvelutehtävissä, mutta velvoite koskee myös henkilöstön sisäistä kanssakäymistä.

Mikäli virkamies käyttäytyy asiattomasti, virkamieslain näkökulmasta pohditaan ensisijaisesti sitä, onko käyttäytymisestä ollut haittaa viranomaiselle. Valtioneuvoston asetus Rajavartiolaitoksesta 31§ määrää, että rajavartiomiehen on virassaan ja yksityiselämässään käyttäydyttävä siten, ettei Rajavartiolaitoksen arvo siitä kärsi.

Rajavartiolaitoksen hallintolain 21§:n mukaan rajavartiomiehen on muulloin kuin vuosilomalla tai virkavapaalla ollessaan viipymättä ilmoitauduttava palvelukseen Rajavartiolaitoksen toimialaan kuuluvien vakavien erityistilanteiden sitä välttämättä edellyttäessä.

Rajavartiomiehellä on Rajavartiolaitoksen hallintolain 22§:n mukaan velvollisuus ylläpitää työtehtäviensä edellyttämää kuntoa ja ammattitaitoa. Kenttäkelpoisuutta mitataan vuosittain järjestettävillä kunto- ja ampumatesteillä, ja ammattitaidon ylläpito varmistetaan vuosittaisissa tavoite- ja kehityskeskusteluissa.

VIRKAMIESLAKI:

Virkamieslain mukaan virkamiehen on suoritettava tehtävänsä asianmukaisesti ja viivytyksettä. Virkamies ei saa vaatia, hyväksyä tai ottaa vastaan taloudellista tai muuta etua, jos se voi heikentää luottamusta virkamieheen taikka viranomaiseen. Virkamiehen on noudatettava työnjohto- ja valvontamääräyksiä, ja käyttäydyttävä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Virkamiehellä ei ole oikeutta kieltäytyä virkatehtävästä vakaumuksensa perusteella. Kieltäytyminen on mahdollista vain silloin, kun esimiehen antama käsky on ilmeisen oikeudenvastainen. Virkamiehen erityistä oikeudellista vastuuta kutsutaan virkavastuuksi. Vastuu perustellaan sillä, että virkamiehet käyttävät tehtäviä hoitaessaan julkista valtaa. Yksityisellä ihmisellä on oikeus vaatia virheen tehneen virkamiehen tuomitsemista rangaistukseen.

Oikeussuojakeinoista mainittakoon esimerkiksi kantelun tekeminen eduskunnan oikeusasiamiehelle, oikeuskanslerille tai vähemmistövaltuutetulle.

Virkamieslain mukaan viranomainen on velvollinen huolehtimaan siitä, että virkamiehelle annetaan virkasuhteesta johtuvat edut ja oikeudet sellaisina kuin ne hänelle kuuluvat. Huolehtimisvelvollisuuteen kuuluu muun muassa riittävä tiedottaminen eduista, oikeuksista ja velvollisuuksista. Virkamieslain mukaan työnantajan velvollisuutena on myös tasapuolinen kohtelu ja syrjäntäkielto.

HALLINTOLAKI:

Hallintolain 6§:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia. Yhdenvertaisuus eli tasapuolisuus tarkoittaa ihmisten samankaltaista kohtelua samanlaisissa tilanteissa. Vertailukohtana viranomaistoiminnassa voidaan käyttää muita vastaavia tapauksia. Suhteellisuusperiaate tarkoittaa sitä, että viranomaisten suhteutettava toimenpiteensä niin, että yksityisen oikeuksia rajoitetaan mahdollisimman vähän. Rajavartiomiehen osalta suhteellisuusperiaate voisi toteutua esimerkiksi silloin, kun asiakkaan annetaan palata takaisin Venäjälle täydentämään maahantulon edellytyksiä sen sijaan, että hänet käännytettäisiin. Suhteellisuusperiaatetta voitaisiin verrata Aristoteleen hyveen määritelmään. Se ei ole liikaa, eikä liian vähän, vaan juuri sopivasti siltä väliltä.

Hallintolain 7§:n mukaan asiointi ja asian käsittely viranomaisessa on pyrittävä järjestämään siten, että hallinnossa asioiva saa asianmukaisesti hallinnon palveluita ja viranomainen voi suorittaa tehtävänsä tuloksellisesti. Tuloksellisuudella tarkoitetaan yleisesti sitä, että tehtävä hoidetaan viivytyksettä. Rajavartiolaitoksessa asianmukainen palvelu on jokaisen asiakkaan saatavilla rajanylitysjärjestelyistä johtuen. Suuret matkustajamäärät voivat kuitenkin aiheuttaa tarpeetonta viivytystä etenkin suurimmilla rajanylityspaikoilla. Oikein mitoitettut voimavarat ja riittävä infrastruktuuri takaavat tässäkin tapauksessa hyvän hallinnon toteutumisen asiakkaan näkökulmasta.

Hallintolain 9§:ssä määrätään, että viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Selkeys ja ymmärrettävyys viittaavat siihen, että virkamies esittää asiansa kieliopillisesti oikein ja niin, että asiakas ymmärtää mitä hänelle kerrotaan. Kielen tulee olla myös asiasisällöltään oikeaa. Virkamiehen tulee kohdella asiakasta puolueettomasti siten, että hän ei kohdista asiakkaaseen syrjiviä, loukkaavia tai väheksyviä sanontoja. Rajavartiolaitoksen virkamiehistä tehdyistä kanteluista vuosilta 2007-2010 kävi ilmi, että puutteellinen kielitaito johti usein väärinymmärryksiin asiakkaan ja virkamiehen välillä. Esimerkiksi rajavartijan puutteellinen venäjän kielen taito saattaa kuulostaa venäläisestä asiakkaasta epäkohteliaalta, sillä rajavartija ei osaa käyttää kohteliaisuus- ja puhuttelusanoja. Joissakin tapauksissa voisi olla yksinkertaisempaa palvella asiakkaita yhteisellä kielellä, jota virkamies osaa parhaiten. Näin toiminnasta välittyisi oikeanlainen kuva hyvästä asiakaspalvelusta. Kielenkäyttöön on otettu kantaa myös Rajavartiolaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelmassa, jonka mukaan kielenkäytön tulee olla työpaikoilla loukkaamatonta ja huomioonottavaa. Näin ollen hyvän kielenkäytön vaatimus koskee myös viranomaisen sisäistä toimintaa.

YHDENVERTAISUUSLAKI:

Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, sekä vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista.

OECD:N ETIIKKATYÖN POHJALTA JULKAISTU SUOSITUS

- Julkishallinnon eettisten normien on oltava selkeitä.
  - o Virkamiesten on tunnettava perusperiaatteet ja normit, joita heidän odotetaan työssään noudattavan, sekä hyväksyttävän toiminnan rajat. Tämä voidaan aikaansaada tiiviillä julkishallintoa ohjaavilla eettisillä normeilla kuten tapaohjeilla. Normeista tulee tiedottaa riittävän laajasti. Näin saavutetaan niitä koskeva yhteisymmärrys sekä hallinnossa että ympäröivässä yhteiskunnassa.
- Eettisten normien on heijastuttava myös lainsäädäntöön
  - o lainsäädäntö asettaa virkamiesten toiminnalle miniminormit ja periaatteet. Lakiin ja asetuksiin voitaisiin myös kirjata julkisen sektorin perusarvot, ja niiden tulisi toimia perustana ohjaukselle, tutkinnalle, kurinpidolle ja syyttämislle.
- Virkamiehille tulisi olla tarjolla eettistä ohjausta
  - o Ammatillisen yhteisöllisyyden tulisi auttaa virkamiehiä kehittämään tarvittavaa harkintakykyä sekä taitoa soveltaa eettisiä periaatteita käytännössä. Koulutuksella parannetaan tietoisuutta eettisistä normeista, kehitetään kykyä tarkastella asioita eettiseltä kannalta sekä taitoa tehdä moraalisesti perusteltuja päätöksiä. Puolueeton apu voi auttaa luomaan ympäristön, jossa virkamiehet ovat valmiimpia käsittelemään ja ratkaisemaan eettisiä jännitteitä ja ongelmia.
- Virkamiehille tulisi olla tarjolla ohjausta ja sisäistä konsultointiapua, jotka auttaisivat heitä soveltamaan eettisiä perusnormeja työssään.
- Virkamiesten tulisi tuntea oikeutensa ja velvollisuutensa paljastaessaan väärinkäytöksiä
- Virkamiesten on tunnettava oikeutensa ja velvollisuutensa puuttuessaan julkishallinnossa ilmeneviin todellisiin tai epäiltyihin väärinkäytöksiin. Virkamiehillä tulisi olla selkeät säännöt ja menettelyohjeet sekä virallinen vastuuhierarkia. Virkamiesten tulisi myös tietää, millaisia suojautumiskeinoja heillä on käytettävänä väärinkäytöksiin puuttuessaan.
- Virkamiesten eettistä toimintaa tulisi tukea poliittisella sitoutumisella eettiseen toimintaan
  - o Poliittisten johtajien on noudatettava työssään tiukkoja sopivaisuusnormeja. He osoittavat sitoutumisensa omalla esimerkillään ja sellaisin toimin, jotka ovat mahdollisia pelkästään poliittisella tasolla. Kyse on sellaisista lainsäädännöllisistä ja institutionaalisista järjestelyistä, jotka tukevat eettistä toimintaa ja joissa väärinkäytöksistä seuraa rangaistus. Poliittiset päätöksentekijät voivat myös osoittaa tarvittavaa tukea ja voimavaroja hallinnon eettisiin normeihin liittyvään toimintaan.
- Päätöksenteon tulisi olla avointa ja julkisen valvonnan alaista
  - o Kansalaisilla on oikeus tietää, miten julkiset laitokset käyttävät niille uskottua valtaa ja voimavaroja. Julkista valvontaa tulisi helpottaa avoimuuden ja demokratian keinoin, lainsäätäjien harjoittamalla valvonnalla ja helpottamalla julkisten tietojen saatavuutta. Avoimuutta tulisi lisätä esimerkiksi tiedonjulkistamisjärjestelmillä ja tunnustamalla aktiivisten ja riippumattomien tiedotusvälineiden merkitys.
- Julkisen ja yksityisen sektorin yhteistoiminnalla tulisi olla selkeät toimintaohjeet
  - o Eettisiä normeja koskevien selkeiden sääntöjen tulisi ohjata virkamiesten ja yksityisen sektorin välistä toimintaa esimerkiksi julkisten hankintojen yhteydessä, hankittaessa palveluja yksityiseltä sektorilta tai julkisen sektorin henkilöstöpolitiikassa. Julkisen ja yksityisen sektorin lisääntyvä yhteistyö

edellyttää, että julkisen sektorin arvoihin kiinnitetään enemmän huomiota ja että ulkopuoliset yhteistyötahot noudattavat samanlaisia arvoja.

- Esimiesten on toimittava normien mukaisesti ja edistettävä niiden noudattamista
  - o Työympäristöllä, jossa normien tarkkaa noudattamista rohkaistaan tarjoamalla erilaisia eettisen toiminnan kannustimia, on suora yhteys julkishallinnon arvojen ja normien soveltamiseen päivittäisessä työssä. Esimiehillä on tässä suhteessa tärkeä tehtävä toimia johdonmukaisesti johtamistyössä ja noudattaa eettisiä normeja yhteyksissä poliittisiin johtajiin, toisiin virkamiehiin ja kansalaisiin.
- Johtamispolitiikan, -menettelytapojen ja -käytäntöjen tulisi edistää eettisten normien mukaista käyttäytymistä
  - o Eettisiin normeihin sitoutumisen tulisi ilmetä organisaation johtamistavoissa ja -käytännöissä. Ei riitä, että julkishallinnossa on olemassa pelkästään sääntöihin tai lakeihin perustuvia ohjausrakenteita. Lainsäädännölliset järjestelmät voivat päinvastoin rohkaista virkamiehiä toimimaan väärinkäytösten rajoilla ja väittämään, että he toimivat eettisesti niin kauan kuin eivät varsinaisesti riko lakia. Julkishallinnossa tulisi määritellä selvästi arvot, joihin työntekijöiden tulisi pyrkiä, eikä tyytyä asettamaan minimirajoja virkamiesten hyväksyttävälle käyttäytymiselle.
- Julkishallinnon työolojen ja henkilöstöpolitiikan tulisi edistää eettisten normien noudattamista
  - o Julkishallinnon työolosuhteitten, kuten etenemismahdollisuuksien, henkilökohtaisen kehityksen, riittävän palkan ja henkilöstöpolitiikan, tulisi luoda eettiseen toimintaan ohjaava ilmapiiri. Perusperiaatteet kuten ansioituneisuuden palkitseminen ja johdonmukaisuus palkkauksessa ja urakehityksessä ovat omiaan edistämään rehellisyyttä.
- Julkishallinto tarvitsee riittävät vastuullisuusmekanismit
  - o Virkamiesten tulisi olla vastuussa teoistaan esimiehilleen ja yleisemmin myös kansalaisille. Vastuun tulisi kohdistua sekä sääntöjen ja eettisten periaatteiden noudattamiseen että tulosten saavuttamiseen. Vastuullisuusmekanismit voivat olla laitoksen sisäisiä, koko hallinnon kattavia tai kansalaisyhteiskunnan asettamia. Vastuuta edistävät mekanismit voidaan laatia sellaisiksi, että ne takavat sekä riittävän valvonnan että johtamisessa tarvittavan joustavuuden.
- Väärinkäytöksiin puuttuminen edellyttää asianmukaisia menettelytapoja ja seuraamuksia
  - o Keinot väärinkäytösten kuten korruption havaitsemista ja riippumatonta tutkimista varten ovat etikan perusrakenteen olennainen osa. Väärinkäytösten vähentämiseksi on tärkeää, että on olemassa luotettavat menettelytavat ja voimavarat valvoa, raportoida ja tutkia rikkomuksia, ja että hallinnolliset ja kurinpidolliset seuraamukset ovat suhteessa rikkomukseen. Esimiesten tulisi käyttää asianmukaista harkintaa näitä keinoja sovellettaessa.

RAJAVARTIOMIEHEN VANNOMAT VALAT

"Minä N.N. lupaan ja vannon kaikkivaltiaan ja kaikkietävän Jumalan edessä (vakuutan kunniani ja omantuntoni kautta), että minä virassani noudatan perustuslakeja ja muita lakeja sekä toimin oikeudenmukaisesti ja puolueettomasti kansalaisten ja yhteiskunnan parhaaksi." Virkavala

"Kadettilipun, sotilaan korkeimpien hyveiden, uskollisuuden ja miehuuden, kunnian ja toveruuden vertauskuvan edessä minä lupaan uhrata työni ja elämäni Isänmaalle. Kadettaikani ja sen jälkeen olkoon tunnukseni Suomen vapaus ja kansamme onni. Isien sankarimuisto säilyköön minulle pyhänä, ja sotilaan kunnia olkoon toimintani johtotähti. Ajatukseni ja tekojeni kannustimet ja tavoitteet olkoot aina ylevät ja jalot. En karta työtä, en taistelua, en kärsimyksiä, en kuolemaa tämän lupauksen lunastamiseksi. Auttakoon Jumala minua olemaan kestävä kunnian tiellä." Kadettilupaus

"...Joukkoa, johon kuulun sekä paikkaani siinä, en jätä missään tilanteessa, vaan niin kauan kuin minussa voimia on, suoritan saamani tehtävän loppuun. Lupaan käyttäytyä kunnollisesti ja ryhdikkäästi, totella esimiehiäni, noudattaa lakeja ja asetuksia sekä säilyttää hyvin minulle uskotut palvelussalaisuudet. Tahdon myös asetovereitani kohtaan olla suora ja auttavainen. Milloinkaan en sukulaisuuden, ystävyys, kateuden, vihan tai pelon vuoksi enkä myöskään lahjojen tai muun syyn tähden toimi vastoin palvelusvelvollisuuttani. Jos minut asetetaan esimiesasemaan, tahdon olla alaisiani kohtaan oikeudenmukainen, pitää huolta heidän hyvinvoinnistaan, hankkia tietoja heidän toiveistaan, olla heidän neuvonantajanaan ja ohjaajanaan sekä omasta puolestani pyrkiä olemaan heille hyvänä ja kannustavana esimerkkinä. Kaiken tämän minä tahdon kunniani ja omantuntoni mukaan täyttää." Sotilasvala

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Rajavartiomiehen ammattietiikka: Kokemuksia kentältä

LYHYT OHJE:

- lue aluksi koko haastattelurunko läpi, jotta osaat suunnitella vastausjärjestyksen ja ajankäyttösi
- kuvaa jokaisen kysymysten kohdalla oma kokemuksesi tai ajatuksesi mahdollisimman tarkasti
- kokemus tarkoittaa tässä tutkimuksessa esimerkiksi: mitä tein, mitä koin, mitä ajattelin, mitä tunsin, miten tein, miksi tein jne.
- kuvittele, että olet haastattelutilanteessa. Anna tekstin tulla, äläkä kiinnitä huomiota kirjoitusasuun tai muihin epäolennaisiin seikkoihin. Vastaukset voivat olla päiväkirjamaisia, luetteloita tai valmista tekstiä. Jos en ymmärrä sanomaasi, lähetän kyllä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Älä kuitenkaan tuhlaa aikaasi oikeinkirjoitukseen, verbaaliakrobatiaan tai eheän kokonaisuuden luomiseen!
- sinun ei tarvitse tietoisesti reflektoida kokemuksiasi, eli miettiä niiden taustavaikuttimia. Arkinen kokemuksen kuvaus riittää. Jos haluat, saat tietenkin pohtia asioita syvällisemmin! Tätä ei kuitenkaan vaadita, sillä vastaaminen on muutenkin raskasta.
- kirjoita ylös kaikki epäselvyydet ja heränneet kysymykset. Vastaa niihin mahdollisimman nopeasti.
- vastaa mielellään tälle asiakirjapohjalle niin, että vastauksesi tulee kysymyksen/kysymysten alle
- älä lue kysymyksiä liian kirjaimellisesti! niitä saa ja pitää tulkita laajasti oman ymmärryksen pohjalta
- vastauksilla ei ole pituusrajaa!
- tutkimuksen onnistumisen takia on tärkeää, että kuvaat kokemuksesi avoimesti ja rehellisesti. Älä jätä mitään pois.
- **Tutkimuksessa noudatetaan ehdotonta luottamuksellisuutta.**

Taustamuuttujat:

- työhistoria (lyhyesti)
- miten päädyit töihin Rajavartiolaitokseen?
- mitä asioita arvostat elämässäsi? Mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä? (tärkeysjärjestyksessä)

Ammattieettinen toiminta:

- mitä ymmärrät rajavartiomiehen ammattietiikalla?
- mitkä periaatteet ohjaavat sinun toimintaa töissä?
- Millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan oikean ja väärän rajaa omassa tai toisten toiminnassa?
  - o millaisissa tilanteissa olet joutunut miettimään, mikä on sallittua ja mikä ei?
  - o miten olet päätenyt ratkaisuun?
  - o millaisessa tilanteessa olet joutunut toimimaan vastoin omia eettisiä periaatteita?
  - o millaisissa tilanteissa olet puuttunut tai olisit halunnut puuttua työkalvereidessä/ jonkun muun toimintaan työssäsi?
- miten olet oppinut toimimaan työssäsi oikein?
  - o mistä olet saanut ammattieettiset valmiutesi?
  - o millaisissa tilanteissa olet tiennyt varmasti, että ratkaisusi on ollut oikea?
  - o mikä määrittelee sinulle oman toimintasi osalta oikean toiminnan?
- milloin tiedät, että olet toiminut työssäsi väärin?
  - o millaisissa tilanteissa olet huomannut, että tekemäsi ratkaisu on ollut mielestäsi väärä? (kyseessä voi olla tilanne, jossa virallinen tulkinta eroaa omasta tulkinnastasi)
  - o miten olet tunnistanut vääränlaisen toiminnan?
- Onko sinulla kokemuksia tilanteista, joiden varalle ei ole ollut olemassa ohjeita tai sääntöjä, tai ohjeiden selvittäminen ei olisi ollut mahdollista?

- miten olet toiminut tällaisissa tilanteissa?
- Mikä saa kokemustesi mukaan työyksikkösi henkilöstön toimimaan oikein?
- Miten mielestäsi terve järki ja omakohtainen harkinta sopivat työhösi ja Rajavartiolaitokseen?
  - missä menee raja maalaisjärjen ja sääntöjen noudattamisen välillä?
  - millaisissa tilanteissa olet päättänyt noudattaa sääntöjen sijaan omaa harkintaa?
  - milloin sääntöjä ei mielestäsi tarvitse noudattaa?
- Millaisissa tilanteissa olet joutunut miettimään työmoraaliin liittyviä kysymyksiä?
  - millainen on mielestäsi hyvää ja huonoa työmoraalia?
- Millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan erilaisuuden hyväksymiseen ja syrjintään liittyviä kysymyksiä?
  - millaisia kokemuksia sinulla on ennakkoluuloista työpaikallasi?
- Millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan sitä, millainen käyttäytyminen sopii työpaikalle?
  - Miten mielestäsi työpaikallasi suhtaudutaan asiakkaisiin, työkavereihin ja Rajavartiolaitoksen muuhun henkilöstöön/ muihin henkilöstöryhmiin?
- mitä asioita arvostat työssäsi ja työyhteisössäsi?
  - mitä työ sinulle merkitsee?
  - miten koet, että oma arvomaailmasi vaikuttaa työnteokoosi? (miten se näkyy päivittäisessä työssäsi)
- millaisia arvoja Rajavartiolaitos mielestäsi toteuttaa toiminnassaan?
  - minkä kuvittelet olevan Rajavartiolaitokselle tärkeää, mitä se arvostaa?
  - millaisissa tilanteissa omat ja Rajavartiolaitoksen arvot ovat olleet ristiriidassa, ja miten olet toiminut tällaisissa tilanteissa?
  - miten olet osallistunut Rajavartiolaitoksen arvokeskusteluun?
- millaisissa tilanteissa arvoista on keskusteltu työpaikallasi, tai miten ne ovat tulleet siellä esille?
- koetko, että voit ilmaista vapaasti mielipiteesi työpaikallasi?
  - millaisissa tilanteissa olet kokenut, että olet joutunut rajoittamaan sanomiasi tai sanomiasi on rajoitettu?
- millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan työssäsi tasapuolisuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja muita eettisiä periaatteita?

Operatiivinen toiminta ja koulutus:

- Kerro lyhyesti jokapäiväisestä työstäsi? (mitä teet työpaikallasi)
- Millaisia kokemuksia sinulla on koulutuksesta Rajavartiolaitoksessa?
  - millaisen koulutuksen olet saanut omiin tehtäviisi?
  - millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan, selviätkö jostain eteen tulleesta työtehtävästä? (miten tilanne on ratkennut)
- minkälaista koulutusta olisit halunnut Rajavartiolaitoksessa ammattietiikkaan liittyen?
- Millaisia kokemuksia sinulla on Rajavartiolaitoksen henkilöstön ammattitaidosta?
  - millaisissa tilanteissa olet ollut erityisen tyytyväinen omaan tai työkavereidesi osaamiseen?
  - millaisissa tilanteissa rajavartiomiesten toiminta on ollut mielestäsi ammattitaidotonta tai kehuva?
  - millaisissa tilanteissa olet pohtinut rajavartiomiesten osaamista kansalaisten näkökulmasta? (millaiseen tulokseen olet tullut ja miksi)
- Millainen rooli rajavartiomiehellä on mielestäsi suomalaisessa yhteiskunnassa?

- millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan Rajavartiolaitoksen ja oman työsi oikeutusta ja perustaa?
- mitä odotat Rajavartiolaitokselta?

Organisaatio:

- Kuvitellaan, että minä en tiedä Rajavartiolaitoksesta mitään. Kerro minulle lyhyesti mikä Rajavartiolaitos on?
- Miten koet Rajavartiolaitoksen yhteiskunnallisen aseman ja tehtävän?
  - o millaista lisäarvoa Rajavartiolaitos mielestäsi tuo kansalaisille?
  - o miksi Rajavartiolaitos on olemassa?
- millaisessa Rajavartiolaitoksessa mielestäsi työskentelet?
  - o Mitä mieltä olet Rajavartiolaitoksesta työnantajana? (myös mielikuvia, ei pelkkää faktaa)
- mitä sinä arvostat Rajavartiolaitoksessa työnantajana/ työpaikkana?
- millaisia kokemuksia sinulla on omasta työyksiköstäsi?
  - o Mitkä ovat mielestäsi oman työyksikkösi heikkoudet ja vahvuudet, hyvät ja huonot puolet?
- miksi olet edelleen töissä Rajavartiolaitoksessa?
- jos sinulle annettaisiin kaikki valta tehdä päätöksiä, mitä muuttaisit Rajavartiolaitoksessa? (voisit muuttaa ihan mitä vain)

Ammattisosaaliset etuudet ja velvollisuudet:

- millaisia kokemuksia sinulla on Rajavartiolaitoksen palkkausjärjestelmästä?
  - o onko palkkausjärjestelmä mielestäsi oikeudenmukainen?
- Millaisia kokemuksia sinulla on Rajavartiolaitoksen sotilaallisesta järjestyksestä?
  - o miten se vaikuttaa työhösi / elämääsi?
  - o mitä hyviä ja huonoja puolia siinä näet?
- millaisissa tilanteissa ja miten työskentely Rajavartiolaitoksessa on vaikuttanut siviilielämääsi?
  - o mitä ajattelet työsi sitovuudesta?
  - o mitä ajattelet rajavartiomiehelle asetetuista velvoitteista, kuten esimerkiksi yleisen palvelusohjesäännön määräykset, käyttäytymisvelvoite, pakkosiirto tai parran kasvattamisen kielto?

Sosiaalinen vuorovaikutus:

- Kuvitellaan, että minä en tiedä mitään Rajavartiolaitoksesta. Kerro minulle mikä on rajavartiomies?
- millaisena koet työyksikkösi työilmapiirin?
  - o millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan työilmapiiriin liittyviä kysymyksiä?
  - o mitkä ovat työyksikkösi työilmapiirin hyvät/ huonot puolet jne.
- Millaisissa tilanteissa olet huomannut ristiriitoja eri henkilöstöryhmien välillä?
  - o mitkä asiat mielestäsi vaikuttavat ristiriitojen syntymiseen?
  - o miten ristiriidat voitaisiin ratkaista?
  - o millaisissa tilanteissa henkilöstöryhmien väliset erot tulevat esille?
    - mitä hyviä ja huonoja puolia näet eri henkilöstöryhmien toiminnassa?
- millaisia kokemuksia sinulla on rajamieshengestä?
  - o mitä se on?
- Millainen on kokemuksiesi mukaan hyvä työkaveri?
- Millainen on kokemuksiesi mukaan huono työkaveri?
- Millainen on mielestäsi hyvä rajavartiomies?

- hyvä rajatarkastaja, hyvä rajavalvoja, hyvä vuoropäällikkö, hyvä vartioupseeri, hyvä päällikkö, hyvä RITO-henkilö, hyvä koiramies, hyvä komentaja jne.
- miten koet, että sinuun suhtaudutaan työyksikössäsi?
  - miten työyhteisössäsi ylipäättään suhtaudutaan työntekijöihin?
  - onko suhtautumisessa eroja eri organisaatiotasojen tai henkilöstöryhmien välillä?
- mihin asioihin olet pettynyt urasi aikana?
- mihin asioihin olet ollut erityisen tyytyväinen urasi aikana?
- millaisiin ristiriitatilanteisiin olet joutunut työssäsi?
  - asiakkaiden kanssa
  - työkavereiden kanssa
  - miten tilanne on ratkennut?

Johtaminen:

- miten Rajavartiolaitosta mielestäsi johdetaan?
- miten työyksikköäsi mielestäsi johdetaan?
- millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan hyvää tai huonoa johtajuutta työyksikössäsi?
  - millaisia kokemuksia sinulla on johtajista Rajavartiolaitoksessa?
  - mitä hyviä ja huonoja puolia näet Rajavartiolaitoksen johtajissa?
  - millainen on mielestäsi hyvä johtaja?
  - millainen on mielestäsi huono johtaja?
- miten mielestäsi työyksikössäsi suhtaudutaan johtajiin?
  - millaisia alaisia työyksikössäsi on?
- mihin esimiesten auktoriteetti kokemustesi mukaan Rajavartiolaitoksessa perustuu?
  - millaisissa tilanteissa olet kyseenalaistanut esimiehesi auktoriteetin? (julkisesti tai itse mielessäsi)
- millaisia päätöksiä teet työssäsi?
  - mihin päätöksentekosi perustuu?
  - millaisissa tilanteissa olet itse joutunut todella miettimään päätöksesi perusteluita?
- millaisissa tilanteissa olet joutunut pohtimaan päätöksenteon toteutusta Rajavartiolaitoksessa?
  - miten kokemustesi mukaan päätökset valmistellaan Rajavartiolaitoksessa/työyksikössäsi?
  - millaisissa tilanteissa olet joutunut kyseenalaistamaan tehdyn päätöksen?
  - millaisissa tilanteissa olet kokenut, että päätöksenteko on ollut epäreilua?
  - mitä epäkohtia mielestäsi on Rajavartiolaitoksen/työyksikkösi päätöksenteossa?

Omat ajatukset:

- jos haluat vielä tuoda joitakin näkökulmia tai kokemuksia esille, niin kirjoita ne tähän!
- voit jatkaa ajatuksiasi myös jokaisen alaotsikon loppuksi!